

ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์

กระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติศาสตร์ไทย เชิงวิเคราะห์

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับมัธยมศึกษา
ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๖

จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 234-567-8901

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง

กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

โทร. ๐-๒๕๓๘-๓๐๒๙, ๐-๒๕๓๘-๓๐๓๓

คำนำ

หนังสืออ่านเพิ่มเติม “ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์” ระดับมัธยมศึกษา เล่มนี้ กระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นตามแผนการดำเนินงานของศูนย์ระดับภูมิภาคเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และประเพณีของซีมีโอ (SEAMEO-Regional Centre for History and Tradition : SEAMEO - CHAT) ที่ขอให้ประเทศสมาชิกองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือองค์การซีมีโอจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์ของประเทศตนเองฉบับภาษาอังกฤษ (Know Our History) สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาของประเทศสมาชิกใช้ศึกษาประวัติความเป็นมาของแต่ละประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับจัดทำหลักสูตรและสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป

ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์เล่มนี้เป็นหนังสือประวัติศาสตร์ไทยในทัศนะของคนไทยที่คณะกรรมการฯ ได้กลั่นกรองข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิจารณ์อย่างรอบคอบ และมีเหตุผล ซึ่งนอกจากจะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ไทยตามหลักฐานของไทยที่ครอบคลุมทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และศิลปะแล้ว ยังมุ่งเน้นบทบาทของประเทศไทยในสังคมโลก โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีทางด้านประวัติศาสตร์ระหว่างกัน

กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่านอกเหนือจากการจัดทำหนังสือ “ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์” ฉบับภาษาอังกฤษสำหรับแลกเปลี่ยนกันในประเทศสมาชิกองค์การซีมีโอแล้ว ควรจัดทำเป็นฉบับภาษาไทยสำหรับให้นักเรียนมัธยมศึกษาของไทยได้ศึกษาควบคู่กันไปด้วย เพื่อสร้างจิตสำนึกในความเป็นไทย ตระหนัก และเห็นความจำเป็นที่จะสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันเพื่อความมั่นคงเป็นปึกแผ่นในภูมิภาคนี้

กระทรวงศึกษาธิการใคร่ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทางประวัติศาสตร์และคณะกรรมการฯ ทุกท่านที่มีส่วนในการจัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง “ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์” ระดับมัธยมศึกษาไว้ ณ โอกาสนี้

ปองพล อติเรกสาร

(นายปองพล อติเรกสาร)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

สารบัญ

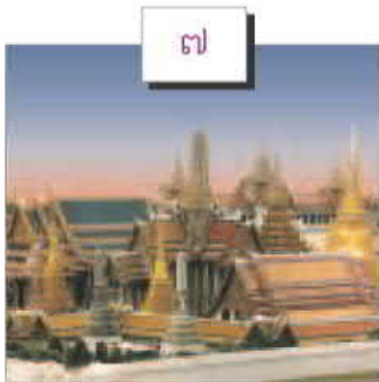

ปก

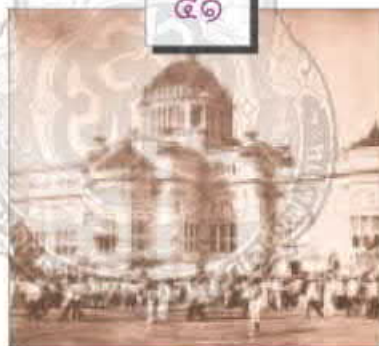
๑

บทที่ ๑
บทนำ

๗

บทที่ ๒
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

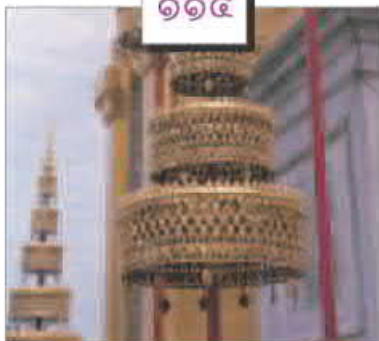
๕๑

บทที่ ๓
ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย

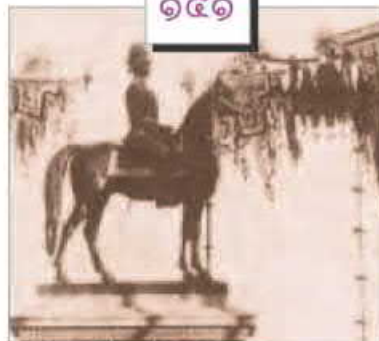
๘๒

บทที่ ๔
เศรษฐกิจและการค้า

๑๑๕

บทที่ ๕
สังคม วัฒนธรรม ศิลปะ

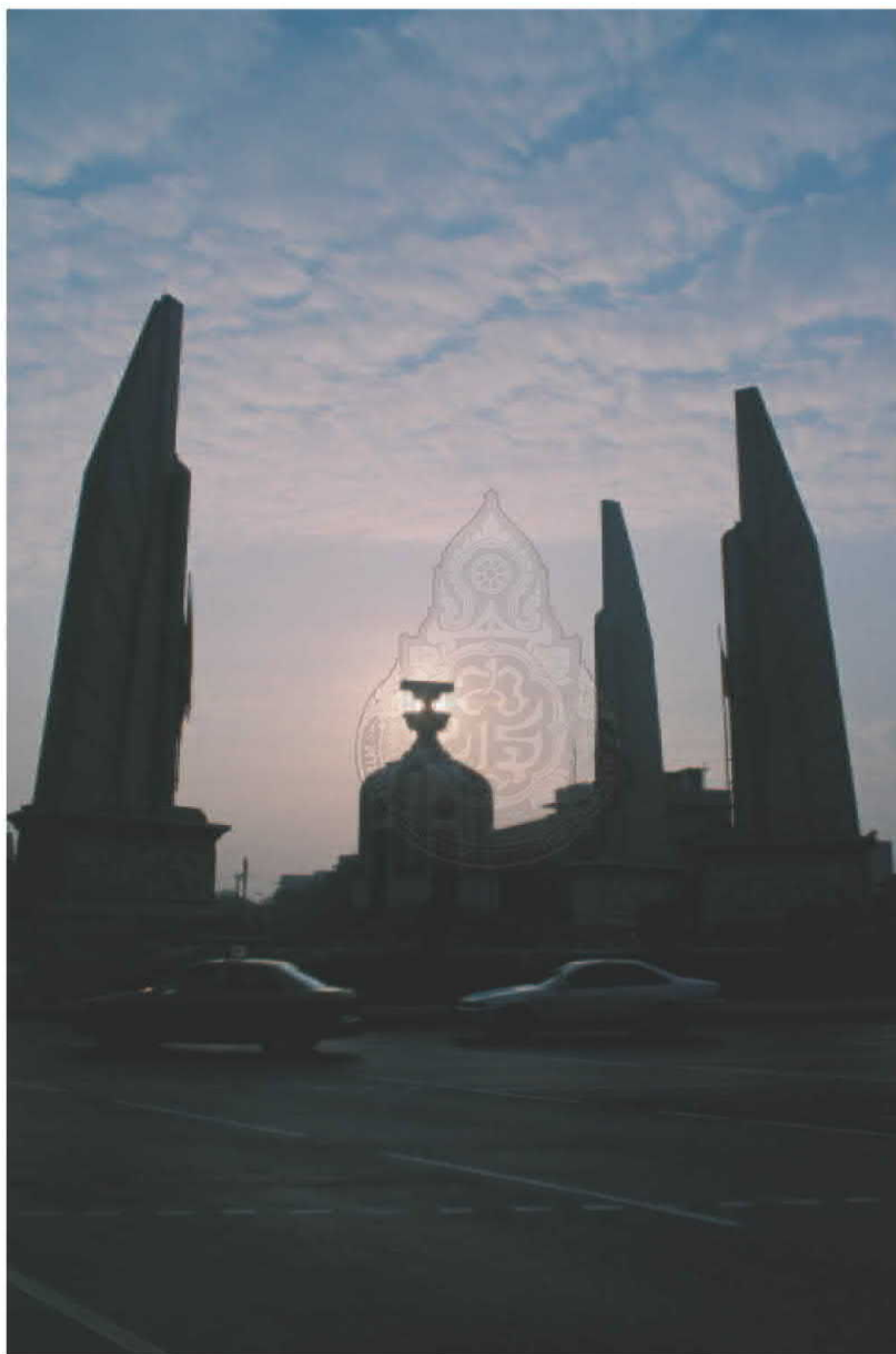
๑๕๑

บทที่ ๖
ไทยกับประชาคมโลก

๑๘๕

บทที่ ๗
บทสรุป

บทที่ ๑

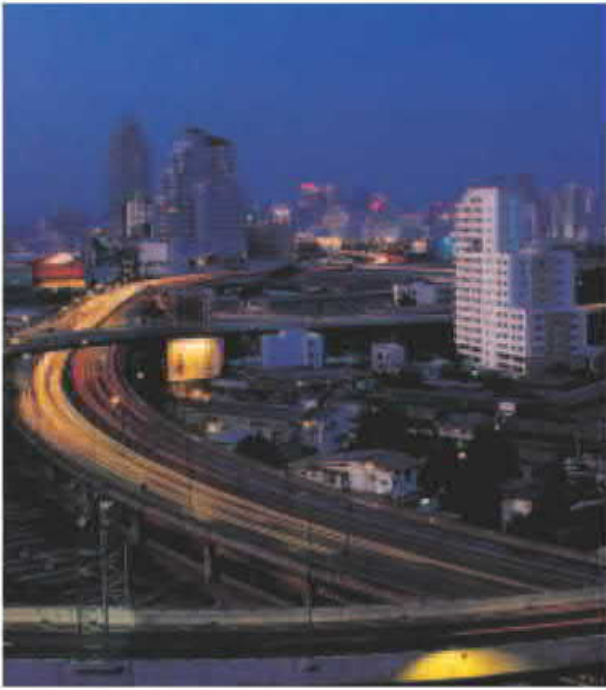
บทนำ

ประเทศไทยตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรมแดนด้านทิศตะวันตก และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ติดต่อกับสหภาพพม่า ยาว ๑,๘๐๐ กิโลเมตร ทางด้านทิศตะวันออก มีสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นเพื่อนบ้าน และทางด้านทิศใต้มีมาเลเซียเป็นเพื่อนบ้าน ประเทศไทยหรือที่ในอดีตเคยเป็นที่รู้จักกันในนาม “สยาม” มีพื้นที่ทั้งหมด

๕๑๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ซึ่งเล็กกว่าสหภาพพม่าเล็กน้อย ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอันอุดมสมบูรณ์ตอนกลางของประเทศไทยจัดเป็นที่ราบเกษตรกรรมที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของโลก และเป็นแหล่งธัญญาหารของเอเชียเสมอมา ชายฝั่งทะเลที่ยาวถึง ๓,๒๑๙ กิโลเมตร บนสองฝั่งของคอคอดกระ ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศกึ่งภาคพื้นสมุทร ลักษณะภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งมีทั้งดินแดนตอนในอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และดินแดนชายฝั่งที่ให้ออกสู่อ่าวไทยได้สะดวก เป็นปัจจัยพื้นฐานแห่งความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทยตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายศตวรรษ

ทิวทัศน์ของกรุงเทพมหานคร

ทิวทัศน์บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ประเทศไทยมีจำนวนประชากรเกือบ ๖๓ ล้านคน (พ.ศ. ๒๕๔๖) มากเป็นอันดับที่ ๑๘ ของโลก และเป็นอันดับที่ ๔ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เฉพาะในกรุงเทพมหานคร จำนวนประชากรอาจมีถึง ๑๐ ล้านคน สัดส่วนจำนวนประชากรชายหญิงอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน ประชากรร้อยละ ๗๕ เป็นคนไทย ร้อยละ ๑๔ เป็นคนเชื้อสายจีน ร้อยละ ๑๑ เป็นเชื้อชาติอื่นๆ ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๓.๘ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภาคใต้ของประเทศนับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ ๐.๕ นับถือศาสนาคริสต์ และร้อยละ ๐.๑ นับถือศาสนาฮินดู และร้อยละ ๐.๖ นับถือศาสนาอื่นๆ

โดยทั่วไปแล้วถือว่าประวัติศาสตร์ไทยนับย้อนหลังไปถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อคนไทยกลุ่มต่างๆเข้ามามีบทบาทอย่างชัดเจนในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมไทยได้หล่อหลอมขึ้นก่อนหน้านั้นนานแล้ว โดยได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย มอญ เขมร หรือแม้กระทั่งจีน สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดอันเป็นอุดมคติพราหมณ์-พุทธ

ได้อยู่คู่กับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อคณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เหตุการณ์นี้ทำให้ประเทศไทยเข้าสู่ยุคใหม่ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ

การปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างเต็มรูปแบบดำเนินไปอย่างไม่รู้ราบรินนัก เพราะมีการรัฐประหารปฏิวัติกันหลายครั้ง แต่ประเทศไทยก็เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมได้พัฒนาดีขึ้นในระดับหนึ่ง กระทั่งถึงต้นทศวรรษปี ๒๕๔๐ เมื่อ “เศรษฐกิจแบบฟองสบู่” (คือ เศรษฐกิจที่เติบโตในลักษณะไม่สอดคล้องกับพื้นฐานความเป็นจริง) ซึ่งเริ่มต้นมาแต่

ตุ๊กตาสังคโลกที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุวรรณภูมิ สุโขทัย

พ.ศ. ๒๕๔๐ และความกดดันด้านอัตราแลกเปลี่ยน
ค่าเงินบาทเป็นปัจจัยร่วมกันผลักดันให้สถาบันการเงิน
และระบบเศรษฐกิจโดยรวมล่มสลาย ปัญหาทาง
เศรษฐกิจของไทยก่อให้เกิดปฏิกิริยาลูกโซ่ทั่วภาคพื้น
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก แต่
ภายในระยะเวลา ๕ ปี ประเทศไทยก็สามารถฟื้นฟู
สภาพเศรษฐกิจขึ้นมาได้ ประสบการณ์ความล้มเหลว
ทางเศรษฐกิจในครั้งนี้ นับว่าเป็นบทเรียนอันมีค่า
ซึ่งชาติอื่นๆ สามารถเรียนรู้ได้

ในฐานะประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ประเทศไทยได้แสดงบทบาทสำคัญในกิจกรรมต่างๆ
ของภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นสมาชิกริเริ่ม
ก่อตั้งอาเซียน ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศ ที่มุ่ง

สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ
พระบิดาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย

ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศสมาชิก และ
ส่งเสริมความพยายามร่วมกันในการพัฒนาเศรษฐกิจ
ของภูมิภาคให้มั่นคงและการพัฒนากองอำนาจการ
ต่อรองในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

ด้วยเหตุที่ประวัติศาสตร์ไทยมีอายุหลายร้อยปี
ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยควรเรียนรู้ว่าคนไทย

ส่วนใหญ่มองอดีตของตนด้วยแนวคิดอย่างไร สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “พระบิดาวิชาประวัติศาสตร์
และโบราณคดีไทย” ทรงแสดงความคิดเห็นเชิงปรัชญาว่า
คนไทยได้พิสูจน์ตนเองแล้วว่ามีคุณสมบัติพิเศษ ๓
ประการคือ ความรักในเอกราชของชาติ ความมี
ขันติธรรมทางศาสนา และการรู้จักประสานประโยชน์
ชาวไทยมีทัศนคติว่า ประเทศไทยรักษาเอกราชอยู่ได้
ก็เพราะคนไทยจะลุกขึ้นต่อต้านการยึดครอง และการ
รุกรานของต่างชาติ สำหรับด้านความเชื่อและศาสนา
คนไทยมีทัศนคติแบบเปิดกว้าง กล่าวคือ ผู้คนแม้
นับถือศาสนาใดๆก็ตาม ย่อมมีเสรีภาพในอันที่จะปฏิบัติ
ตามความเชื่อและวัฒนธรรมของพวกเขา ทั้งนี้โดย
ไม่ต้องกลัวการเบียดเบียนใดๆ ประเทศไทยจึงเป็น
ดินแดนแห่งเสรีภาพทางศาสนา และหลักการนี้ได้รับ
การจรรโลงไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

รัฐบุรุษผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งของเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ได้วิพากษ์วิจารณ์คนไทยว่ามี
“วัฒนธรรมอ่อน” ซึ่งหมายความว่า คนไทยรับวัฒนธรรม
ต่างชาติมากเกินไป แต่คนไทยเองกลับมองเรื่องนี้ในมุม
ที่ต่างออกไป คนไทยนั้นช่างรับพอกับที่ช่างเลือก และ
มีความสามารถในการปรับตัว คุณสมบัติข้อที่สามนี้เอง
ทำให้คนไทยเก่งในทางปฏิบัติ และช่วยให้ประเทศไทย
รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะในช่วง
จักรวรรดินิยม ซึ่งทำให้ไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ที่ดำเนินนโยบายอย่างยืดหยุ่นจน
สามารถรักษาเอกราชไว้ได้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษ
ที่ ๒๕

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นสำหรับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ต้องการศึกษาความเป็นมาของประเทศไทยให้มากขึ้น การที่จะกล่าวถึงรายละเอียดมากมายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยลงในหนังสือเล่มย่อมอย่างนี้ย่อมเป็นไปได้ แต่ในฐานะหนังสือที่ให้ความรู้พื้นฐาน หนังสือเล่มนี้มุ่งเสนอเรื่องราวและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเทศไทยและของประชาชนชาวไทยอย่างเป็นกลาง อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนจะฟังไม่ขึ้นทีเดียวถ้าจะมีใครกล้ายืนยันว่า สามารถเขียน “เรื่องราวอันเต็มไปด้วยข้อเท็จจริงที่สามารถตรวจสอบความจริงได้และไม่ลำเอียง” เกี่ยวกับประเทศตนเอง เพราะประวัติศาสตร์ชาติมักสะท้อนความโน้มเอียงที่จะแสดงเกียรติภูมิของชาติและเผ่าพันธุ์ ความโน้มเอียงนี้ย่อมปิดกั้นจิตวิญญาณอันแท้จริงของประวัติศาสตร์ที่เป็นวิชาการไม่มากนัก

ในเมื่อ **ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์** เล่มนี้ได้เขียนขึ้นจากมุมมองของคนไทย จึงไม่อาจหลุดพ้นจากอคติและอุปาทานไปได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้พิจารณาอย่างมีเหตุผล และสร้างความมั่นใจว่า ทั้งข้อเท็จจริงและบทสรุปในประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์นี้ ได้ผ่านการกลั่นกรองจากหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เชื่อถือได้ และมาจากงานค้นคว้าที่ทันสมัย

ลวดลายปูนปั้นที่ประดับตามโบราณสถาน ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ประติมากรรมดินเผา
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง

เกียรติมุข (หน้ากาล) ลวดลายปูนปั้น
ประดับตามโบราณสถานที่ยังหวัดสุโขทัย

ลวดลายปูนปั้นที่ประดับตามโบราณสถาน
อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

ผู้อ่านจะได้รับประโยชน์จากประเด็นที่หลากหลายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งผู้เขียนสรรมาแล้วเป็นพิเศษและยกขึ้นมาอภิปรายในหนังสือเล่มนี้ ผู้อ่านจะเรียนรู้ไม่เฉพาะข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังได้เรียนรู้ถึงจิตวิญญาณที่ค้ำจุนความเป็นไทยด้วย หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาครอบคลุมสาระสำคัญหลายด้าน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจและการค้า สังคมและศิลปกรรม บทสุดท้ายจะกล่าวถึงบทบาทของไทยในสังคมนานาชาติ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์บทบาทประเทศไทยในช่วง ๒ - ๓ ทศวรรษที่ผ่านมาเป็นพิเศษ

เคยมีคำกล่าวว่า “ชาติที่ไม่มีประวัติศาสตร์ย่อมมีความสุข เพราะประวัติศาสตร์มีแต่เรื่องของความขัดแย้งระหว่างกัน” แต่ทุกชาติย่อมต้องมีประวัติศาสตร์ของตน ส่วนผู้ที่ลุ่มหลงมกมายอย่างผิดๆ อยู่กับประวัติศาสตร์ของตน ก็คงยากที่จะเรียนรู้ประสบการณ์หรือบทเรียนที่เป็นประโยชน์จากอดีตได้ ดังนั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของผู้อื่น และอคติของผู้อื่น จะช่วยเปิดโลกทัศน์และทัศนคติของคนเราให้กว้างขวางขึ้น ความตระหนักสำนึกในความจริงข้อนี้ต่างหาก ที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาในทางปฏิบัติสำหรับข้อพิพาทขัดแย้งทั้งมวลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ตุ๊กตาสังคโลก ศิลปะสุโขทัย

บทที่ ๒

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

ความนำ

ผู้ที่สร้างประวัติศาสตร์บนผืนแผ่นดินไทยปัจจุบันมีอยู่หลายชาติพันธุ์และผ่านระยะเวลาที่ยาวนาน แต่ไม่ได้้อย่างโดดเดี่ยว เพราะมีการติดต่อและรับอารยธรรมจากต่างแดนโดยเฉพาะจากอินเดีย ซึ่งทำให้ดินแดนนี้มีความเจริญโดดเด่นขึ้นมาตั้งแต่ก่อนที่คนไทยจะอพยพเข้ามา และเมื่อสามารถตั้งอาณาจักรไทยทางภาคเหนือได้ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก็ได้สืบทอดความเจริญต่อมา

การก่อตั้งอาณาจักรไทยทั้งล้านนา สุโขทัย และอยุธยา ไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่น หากเต็มไปด้วยการแย่งชิงอำนาจเพื่อความเป็นใหญ่ ทั้งในหมู่คนไทยด้วยกันเอง และอาณาจักรที่อยู่รอบข้าง อย่างไรก็ตาม การสืบทอดความเจริญและการสรรค์สร้างวัฒนธรรมก็ยังดำรงต่อเนื่องมา โดยเฉพาะหลังการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย และการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ทำให้อาณาจักรทั้งสองเป็นศูนย์กลางอำนาจของคนไทย สำหรับอาณาจักรอยุธยายังเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติบนภาคพื้นภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่ออาณาจักรอยุธยาหมดอำนาจไปในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ธนบุรี และกรุงเทพฯ ก็ได้สืบทอดการเป็นศูนย์กลางอำนาจของคนไทยสืบต่อมา

แผนที่ประเทศไทย วาดโดยนักภูมิศาสตร์ในคณะราชทูตฝรั่งเศส สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางมาอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙

คนไทยต้องต่อสู้และปรับตัวตลอดเวลาในประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยเฉพาะในช่วงจักรวรรดินิยมตะวันตกคุกคามไทยตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา ซึ่งทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ

๑. ภูมิหลังสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ดินแดนที่ปัจจุบันเป็นประเทศไทยเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของมนุษย์หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มาตั้งแต่สมัยเริ่มต้นที่มนุษย์ใช้เครื่องมือหินหยาบในการล่าสัตว์ ขุดหาหัวเผือกหัวมัน เก็บของป่า และปลูกพืชเป็นอาหาร

การค้นพบชิ้นส่วนกะโหลกศีรษะของมนุษย์โบราณที่เรียกว่าโฮโมอีเร็กตัสทางภาคเหนือของประเทศไทยเมื่อเร็วๆ นี้ ทำให้มีหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ในดินแดนแถบนี้ย้อนไปถึงช่วง ๐.๕-๑.๖ ล้านปีก่อน มนุษย์ในยุคเริ่มแรกนี้เรียกว่า มนุษย์ยุคหิน เนื่องจากเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ของมนุษย์นี้ล้วนทำจากหิน ซึ่งตามธรรมชาติแล้วเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากหินจะมีความแข็งแรงกว่าไม้ กระดูก และหนังสัตว์

มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี

ส่วนหลักฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิตในชุมชนซึ่งได้จากแหล่งขุดค้นกว่าร้อยแห่งในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของประเทศชี้ให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมในสมัยที่เริ่มตั้งถิ่นฐานนั้นมีความหลากหลาย ผู้คนในชุมชนแรกเริ่มนี้เรียนรู้ที่จะทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์มาตั้งแต่ ๓,๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาล (๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสต์กาล) เครื่องมือเครื่องใช้ในสมัยที่มีการตั้งชุมชนแล้วนี้มีทั้งที่ทำจากหิน ไม้ กระดูกสัตว์ และเปลือกหอย ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ในโอกาสใด ศิลปะจากเพิงผาบนพื้นที่ต่างๆ ของประเทศทั้งจากภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ล้วนแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ทั้งการทำนา เลี้ยงสัตว์ และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

ภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์
ถ้ำผาแดง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

แท่นหินบดยา จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า
จังหวัดกาญจนบุรี

หุ่นจำลองวิถีชีวิตมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า

สมัยของการใช้สำริดซึ่งเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดงและดีบุกเริ่มเมื่อประมาณ ๒๕๐๐-๒๓๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล เป็นไปได้ว่าประเทศไทยเป็นหนึ่งในไม่กี่พื้นที่ของโลกที่พบการใช้แร่ธาตุทั้งสองประเภทนี้ด้วยกัน และจากที่มีการขุดค้นพบภากรและเนินก่อนโลหะในเหมืองแร่ทองแดงบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง และสิ่งประดิษฐ์ที่ทำด้วยโลหะซึ่งใช้ในพิธีฝังศพจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความใหญ่โตของอุตสาหกรรมการถลุงแร่ทองแดงในยุคสมัยนั้น ซึ่งความชำนาญเป็นพิเศษของการถลุงแร่นี้ได้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พัฒนาการทางการค้าและกิจกรรมทางเศรษฐกิจขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนการใช้เหล็กในประเทศไทยนั้นจะ

เครื่องมือเครื่องใช้มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี

พบรวมกับการใช้สำริด โดยจะพบอยู่ในสิ่งประดิษฐ์เดียวกัน เช่น หอกที่หัวหอกด้านมีคมจะทำจากเหล็ก ส่วนด้ามทำด้วยสำริด เป็นต้น

ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นช่วงที่การติดต่อกับดินแดนที่ห่างไกล เช่น อินเดีย และจีนขยายตัวมากขึ้น หลักฐานยืนยันการติดต่อดังกล่าวก็จะเป็นสินค้าประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นลูกปัด แกะสลักเครื่องแก้ว หรือวัตถุที่ทำด้วยโลหะซึ่งเป็นรูปแบบของต่างประเทศ ส่วนบันทึกของจีนก็ได้กล่าวถึงบ้านเมืองต่างๆ จำนวนมากในดินแดนประเทศไทยนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา และลักษณะของความเป็นสังคมเมืองก็ได้พัฒนาสืบต่อมาและเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ ๑๒

เครื่องประดับสร้อยคอและแหวนทำจากลูกปัดที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

โบราณสถานปราสาทสด๊กก๊อกธม จังหวัดสระแก้ว

ศิวลึงค์ จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทุมพร

ประติมากรรมพระพิฆเนศวรสำริด จัดแสดงที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ศิวลึงค์ จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทุมพร

๒. อารยธรรมอินเดีย : อารยธรรมเริ่มแรกใน ดินแดนประเทศไทย

การรับวัฒนธรรมอินเดียในดินแดนไทย เป็นกระบวนการที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าชาวอินเดียบกับพ่อค้าชาวพื้นเมืองที่ชำนาญการเดินเรือ การค้าจึงเป็นสื่อของการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากส่วนต่างๆของอินเดีย การรับวัฒนธรรมอินเดียได้ส่งผลกระทบต่อดินแดนไทยสมัยโบราณเป็นอย่างมาก และทำให้สังคมชนเผ่าพัฒนาขึ้นเป็นรัฐตาม

ความหมายที่เข้าใจกันในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการเข้ามาของวัฒนธรรมอินเดียในด้านต่างๆได้ผ่านกระบวนการคัดสรรดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิม โดยชาวพื้นเมืองก่อนจึงจะนำมาปรับใช้ อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในประเทศไทยมีดังนี้

ปรัชญาการเมืองของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ แนวคิดทางการเมืองเช่นนี้มีผลต่อการปรับเปลี่ยนตนเองของผู้นำและคนในสังคมในหลายด้าน อาทิ การยกฐานะหัวหน้าชนเผ่าให้มีทิพภาวะ

(divine attributes) หรือ “ความเป็นเทพ” แทนการมีบารมีตามอย่างสังคัมแบบเดิม การเกิดระบบราชการซึ่งมีแบบแผนแทนที่การสั่งงานแบบจารีตประเพณี ซึ่งระบบราชการนี้ทำให้เกิดชนชั้นปกครองใหม่ในสังคมที่มียศเป็นภาษาสันสกฤต การรับวรรณกรรมคลาสสิกภาษาสันสกฤต เช่น รามายณะ และมหาภารตยุทธ์ เพื่อเป็นสิ่งจรรโลงทิพภาวะของกษัตริย์ และบทบาทด้านต่างๆของกษัตริย์ตามปรัชญาการเมืองของศาสนาพราหมณ์หรือพระพุทธศาสนา

ความเชื่อทางศาสนาที่เผยแพร่จากอินเดียมีผลต่อรัฐโบราณต่างๆที่ตั้งในดินแดนที่ปัจจุบันเป็นประเทศไทยด้วยเช่นกัน ประเด็นนี้จะสัมพันธ์กับประเด็นแรก กล่าวคือ คติพราหมณ์เกี่ยวกับฐานะและหน้าที่ของกษัตริย์ การประกอบพิธีกรรมเพื่อสร้างความยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ให้สถาบันกษัตริย์ และหลักความเชื่อบางประการของพระพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องการสั่งสมบุญบารมีล้วนเข้ากันได้ดีกับความเชื่อเรื่องผู้นำที่มีฤทธิ์อำนาจของท้องถิ่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และลัทธิบูชาบรรพบุรุษของพื้นเมือง ศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ชนชั้นปกครองจะใช้ในการสร้างความชอบธรรมและรักษาอำนาจของชนชั้นปกครอง

นอกจากนี้ศิลปกรรมของรัฐในดินแดนประเทศไทยยังได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์และพุทธด้วยเช่นกัน ความรุ่งเรืองทางด้านศิลปกรรมส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการจรรโลงความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันศาสนา โดยการจำลองจักรวาลอันเป็นที่สถิตของเทพสูงสุดมาไว้บนโลก ตัวอย่างเช่น ปราสาทหินต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยซึ่งรับวัฒนธรรมพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ศิลปกรรมแบบทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖) ก็สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปหินซึ่งดูเรียบง่าย ธรรมจักรและกวางหมอบ สถูปและโบสถ์ เป็นต้น

โบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี

โบราณสถานปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ธรรมจักรสมัยทวารวดีที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครปฐม

๓. การก่อตั้งอาณาจักรไทย ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๑๖ - ๑๘ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓)

เรื่องราวความเป็นมาของชนชาติไทและการเข้ามาของชนชาติไทในดินแดนประเทศไทยเป็นประเด็นที่วงการนักวิชาการนานาชาติสนใจมากที่สุดประเด็นหนึ่ง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทศิลาจารึกในประเทศไทยก่อนสมัยสุโขทัยเป็นจารึกที่เขียนด้วยอักษรมอญและอักษรขอม โดยเขียนเป็นภาษามอญ ภาษาขอม ภาษาบาลีและสันสกฤต ไม่มีจารึกภาษาไทยเลย แสดงว่าก่อนสมัยอาณาจักรสุโขทัยซึ่งถือว่าเป็นอาณาจักรสำคัญของคนไทยยุคแรกนั้นคนไทยคงเป็นชนกลุ่มน้อยที่อยู่ปะปนกับกลุ่มชนที่พูดภาษาอื่น เช่น มอญ เขมร

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหง
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

หลักฐานการปรากฏตัวของกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยปรากฏอยู่ในจารึกของจามปา เขมร และมอญ โดยปรากฏคำว่า “สยาม” เป็นครั้งแรกในจารึกพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยก่อนหน้านี้ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่นอน และเมื่อถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ คนไทยก็เริ่มเข้ามามีบทบาทในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในดินแดนภาคเหนือของไทย หลังจากนั้นกลุ่มคนไทยจะเริ่มพัฒนากลายเป็นกลุ่ม

พระพุทธรูปประทับ
เหนือพนัสนิธิ
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
นครปฐม

ชนชั้นปกครองตั้งบ้านเมืองขึ้นในอัสสัม พม่า ยูนนาน ลาว และภาคเหนือของไทย การตั้งอาณาจักรไทยทางภาคเหนือนี้จะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

การพัฒนาของอาณาจักรไทยในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นั้นเกิดขึ้นจากปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองของรัฐต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในดินแดนประเทศไทย และการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างอาณาจักรกัมพูชา และอาณาจักรจามปา ความขัดแย้งจากภายในและภายนอกดินแดนประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ นี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือทำให้เกิดอาณาจักรอิสระใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีอำนาจทางการเมืองมาก่อน เช่น ล้านนา สุโขทัย รวมตัวกันตั้งบ้านเมืองขึ้นและค่อยๆ เข้าไปมีบทบาททางการเมือง ปกครอง และทางเศรษฐกิจแทนกลุ่มชาวพื้นเมืองเดิมมากขึ้นทุกที จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จึงมีหลักฐานแน่นอนว่ากลุ่มชนที่พูดภาษาไทยได้กลายเป็นประชากรกลุ่มใหญ่และมีอำนาจทางการเมืองปกครองอยู่บริเวณทางตอนเหนือของลุ่มน้ำเจ้าพระยา (สุโขทัย ล้านนา) และในลุ่มน้ำเจ้าพระยา (อยุธยา) โดยอาณาจักรทั้งสามรับนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์เช่นเดียวกัน และความเชื่อดังกล่าวทำให้ทั้งสามอาณาจักรได้สร้างสายสัมพันธ์ต่อกัน ขณะเดียวกันก็ได้มีส่วนให้เกิดการแข่งขันสร้างบุญบารมีของกษัตริย์ซึ่งนำไปสู่การทำสงครามระหว่างอาณาจักรด้วยเช่นกัน

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช จังหวัดสุโขทัย

๔. พัฒนาการการเมือง พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖) การช่วงชิงอำนาจของอาณาจักรไทย : ล้านนา สุโขทัย และอยุธยา

สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา เป็นอาณาจักรในยุคสมัยเดียวกัน โดยสุโขทัย และล้านนา สถาปนาขึ้นก่อนอยุธยา และแต่ละอาณาจักรจะมีการติดต่อสัมพันธ์กันรวมไปถึงมีพัฒนาการในรูปแบบของตนเอง แต่ในท้ายที่สุดสุโขทัยต้องถูกผนวกอยู่ในอาณาจักรอยุธยา และล้านนาตกอยู่ใต้การปกครองของพม่า

สุโขทัย ดินแดนสุโขทัยตั้งอยู่ตรงจุดที่อิทธิพลของอารยธรรมที่เจริญมาก่อนคือ พม่า (พุกาม) มอญ (หริภุญไชย) และเขมร (ศรีวิชัย) มาบรรจบกัน พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ต้นราชวงศ์พระร่วง ได้สถาปนาราชวงศ์พระร่วงแห่งนครศรีสุโขทัยขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๙๒ อาณาจักรสุโขทัยมีความรุ่งเรืองและขยายอาณาเขตออกไปได้อย่างกว้างขวางที่สุดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ซึ่งครองราชย์อยู่ในช่วง พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๑ ต่อมาใน พ.ศ. ๑๙๒๑ สุโขทัยได้ยอมเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา และถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาใน พ.ศ. ๒๐๐๖

การปกครองในสมัยสุโขทัยช่วงต้น (๓ รัชกาลแรก) เป็นแบบนครรัฐอิสระที่ผู้ปกครองเมืองต่างๆ

มีความเป็นอิสระของตนเอง มีการบริหารงานภายในของตนเอง แต่ยอมรับนับถือกษัตริย์สุโขทัยเป็นหลัก ดังนั้นการปกครองอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยจึงขึ้นอยู่กับกษัตริย์สุโขทัยเป็นสำคัญ ถ้ากษัตริย์มีความเข้มแข็งเมืองต่างๆ ก็จะเข้ามาอยู่ในอำนาจ ถ้ากษัตริย์อ่อนแอ เมืองต่างๆ ก็จะแยกเป็นอิสระ ส่วนการปกครองสมัยสุโขทัยตอนปลายกษัตริย์สุโขทัยจะได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอมจากกัมพูชา ฉะนั้น กษัตริย์จะมีลักษณะเป็นสมมติเทพ แต่ในเวลาเดียวกันกษัตริย์สุโขทัยก็จะใช้หลักพระพุทธศาสนา คือ ธรรมราชา ร่วมในการปกครองด้วย

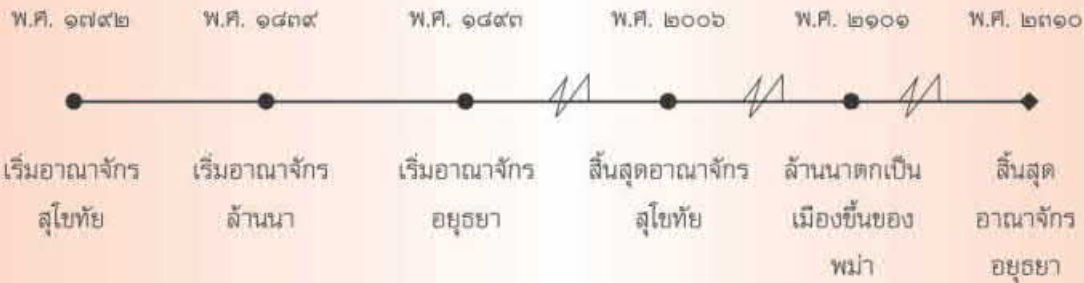
ล้านนา ดินแดนล้านนา หมายถึง อาณาบริเวณที่ประกอบไปด้วยเมืองกลุ่มหนึ่ง มีอาณาเขตทางทิศใต้จดเมืองตาก และจดเขตแดนด้านเหนือของอาณาจักรสุโขทัย ทิศตะวันตกจดแม่น้ำสาละวิน (ฝั่งซ้าย) ทิศตะวันออกจดแม่น้ำโขง (ฝั่งขวา) ทิศเหนือจดเมืองเชียงรุ่ง ดินแดนล้านนาก่อนการก่อตั้งอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้มีชุมชนเกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว

โบราณสถานวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

อาณาจักรไทย

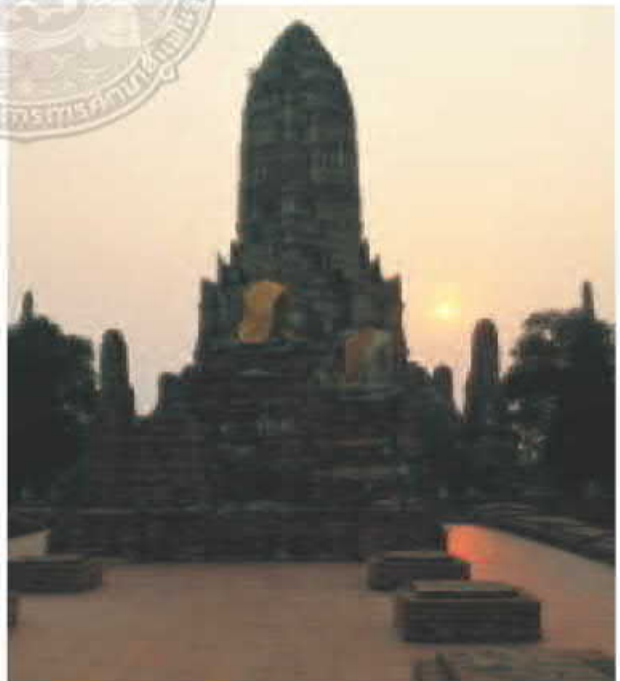
การกำเนิดอาณาจักรล้านนาคือการรวบรวมดินแดนต่างๆ เข้าด้วยกันเช่นแคว้นโยน (โยนก) และแคว้นหริภุญไชย แล้วสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์อำนาจของรัฐ ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ วิศวัตริย์ผู้มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งและขยายอาณาเขตของล้านนาคือ พญามังราย อาณาจักรล้านนามีอายุ ๒๖๒ ปี นับจากสถาปนาเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางใน พ.ศ. ๑๘๓๙ - พ.ศ. ๒๑๐๑ เมื่อล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

การปกครองของล้านนา สถาบันกษัตริย์ของล้านนาจะรับอิทธิพลแนวคิดพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ตามแนวคิดธรรมราชาที่เน้นความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม นอกจากนี้กษัตริย์ล้านนายังรับแนวคิดจักรพรรดิราชที่เน้นการเสริมสร้างให้กษัตริย์ขยายอำนาจเข้าสู่ดินแดนอื่นๆ เพื่อความเป็น “เอกราช” ด้วย แต่แนวคิดนี้ ไม่เห็นอย่างเด่นชัดนัก ส่วนขุนนางจะมีความสำคัญในฐานะที่มีบทบาทช่วยเหลือกษัตริย์ในการปกครอง แต่ด้วยเหตุที่กษัตริย์ไม่สามารถควบคุมขุนนางได้ในทางปฏิบัติ ฉะนั้น ขุนนางล้านนาจึงสามารถเพิ่มพูนอำนาจและในที่สุดก็ควบคุมการแต่งตั้งกษัตริย์ได้

การปกครองของอาณาจักรล้านนาเป็นการปกครองที่อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่สืบสายโลหิตเดียวกัน คือ การส่งเชื้อพระวงศ์ที่ไว้วางใจไปปกครองตามเมืองต่างๆ และการสร้างสายสัมพันธ์

ผ่านการอภิเษกกับธิดากษัตริย์หรือเจ้าเมืองอื่นๆ เพื่อประโยชน์ทางการเมือง ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ล้านนาเป็นอาณาจักรที่ถือกำเนิดมาจากการรวมตัวอย่างหลวมๆ ของกลุ่มเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและยังไม่มีระบบการปกครองที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรล้านนาจึงขึ้นอยู่กับความสามารถของกษัตริย์แต่ละพระองค์

อยุธยา อยุธยาเป็นอาณาจักรที่สถาปนาขึ้นมาทีหลังอาณาจักรสุโขทัยและล้านนา คือสถาปนา

โบราณสถานวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๓ อาณาจักรอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งตั้งอยู่ตอนกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน ส่วนสุโขทัยและล้านนาอยู่ทางตอนเหนือของอยุธยา เมื่อก่อตั้งขึ้นมาแล้ว อาณาจักรอยุธยาได้พัฒนาตนเองสร้างความเป็นปึกแผ่น และแผ่ขยายอาณาจักรออกไปได้อย่างรวดเร็ว ดังเห็นได้ว่าเพียงช่วงเวลาประมาณ ๙๐ ปีหลังจากก่อตั้ง อาณาจักร อยุธยาสามารถทำลายศูนย์อำนาจทางการเมืองที่สำคัญในขณะนั้นให้หมดอำนาจไป ๒ แห่ง คือ อาณาจักรเขมร (พ.ศ. ๑๙๗๔) และอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ. ๒๐๐๖) อีกทั้งยังได้ก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของคนไทยในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทั้งตอนบนและตอนล่างถึง ๔๑๗ ปี (พ.ศ. ๑๘๔๓-๒๓๑๐)

๕. ความสำเร็จของอยุธยาในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การที่สุโขทัย ล้านนา อยุธยา เป็นอาณาจักรร่วมสมัยกันทำให้ทั้ง ๓ อาณาจักรมีการติดต่อสัมพันธ์กัน

เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับล้านนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงกับพญามังรายเป็นไปอย่างราบรื่น ในฐานะที่เป็นสหราชอาณาจักรและได้ทำสัญญาร่วมมือกันป้องกันบ้านเมืองให้พ้นจากมองโกลสมัยกุบไลข่านเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ แต่หลังจากสิ้นสมัยพญามังรายและพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว ความสัมพันธ์ได้เปลี่ยนไปในลักษณะการพยายามแข่งขันกันแผ่อิทธิพลอำนาจทางการเมือง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับอยุธยาเป็นไปลักษณะที่อยุธยาพยายามขยายอำนาจเข้าครอบครองสุโขทัยอย่างต่อเนื่อง และประสบความสำเร็จใน พ.ศ. ๒๐๐๖ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับอยุธยาจะเป็นศัตรูกันอย่างชัดเจนโดยต่างฝ่ายต่างพยายามขยายอำนาจของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่สุโขทัยถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาแล้ว ทำให้อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรอยุธยามีอาณาเขตติดต่อกัน และได้นำไปสู่การปะทะกันอย่างต่อเนื่อง จนล้านนาตกเป็นของพม่า เพราะฉะนั้น อยุธยาจึงเป็นอาณาจักรเดียวที่กล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในการผนวกดินแดน

ปราสาทนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แผนที่กรุงศรีอยุธยา เขียนโดย วินเซนโซ โครเนลลี ชาวอิตาลี ซึ่งคัดลอกมาจากแผนที่ของบาทหลวงฝรั่งเศสคู่ต่อแฉง ที่เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๖ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เรือสำเภาจำลองจัดแสดงไว้ที่ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

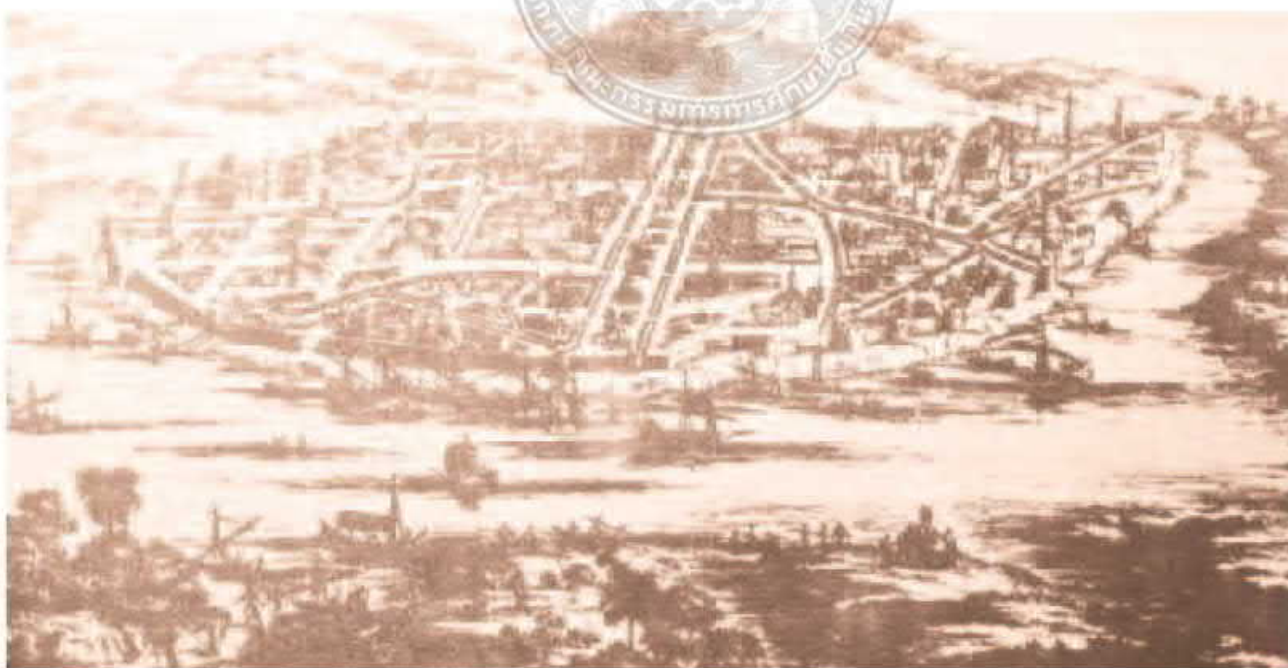
ต่างๆ ที่อยู่รายรอบเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลอำนาจ จนกระทั่งทำให้อยุธยาเป็นอาณาจักรที่มีความโดดเด่นมากอาณาจักรหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคียงคู่ไปกับพม่าและเวียดนาม

มูลเหตุที่ทำให้อยุธยาประสบความสำเร็จในการแผ่ขยายอำนาจนอกเหนือไปจากสาเหตุการแตกแยกภายในของแต่ละอาณาจักรแล้ว น่าจะมาจาก

๕.๑ อยุธยามีระบบราชการที่ดีทำให้ระบบบริหารราชการของเมืองราชธานีและหัวเมืองเป็นไป

ในทางเดียวกัน อีกทั้งลูกเจ้าลูกขุนของหัวเมืองต่างๆ ในอยุธยาก็ถูกระบบราชการกลืนให้เป็น “ข้าราชการ” ของรัฐบาลกลางได้เป็นส่วนใหญ่ ทำให้การแตกแยกออกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยในยามที่กษัตริย์อ่อนแอไม่ค่อยปรากฏให้เห็นในอยุธยาเมื่อเทียบกับสุโขทัยและล้านนา

๕.๒ อยุธยามีพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ดี เพราะตั้งอยู่ในทำเลที่ดีคือไม่ไกลทะเลจนเกินไปทำให้ค้าขายกับต่างประเทศสะดวก อีกทั้งยังสามารถทำ

แผนที่แสดงทัศนียภาพของกรุงศรีอยุธยา เขียนโดย อแลง มาเลต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๖ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

หน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางติดต่อระหว่างพ่อค้าต่างชาติกับดินแดนอยุธยาเข้าไป เช่น สุโขทัย ล้านนาได้เป็นอย่างดี จึงทำให้อยุธยามีพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคง อันเป็นฐานพลังที่สำคัญที่เกื้อหนุนให้อยุธยาตั้งตนเป็นอาณาจักรใหญ่มีอำนาจเหนืออาณาจักรไทยอื่นๆ

๕.๓ อยุธยามีพื้นฐานทางด้านกำลังทหารที่มั่นคงนับตั้งแต่แรกก่อตั้งอาณาจักร เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสุพรรณบุรีซึ่งเป็นศูนย์อำนาจทางการเมืองในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ประกอบกับการที่อาณาจักรเขมรซึ่งเป็นอาณาจักรใหญ่ในเวลานั้นกำลังเสื่อมอำนาจลง จึงเปิดโอกาสให้อยุธยาค่อยๆ ขยายอำนาจของตนเองออกไป และท้ายที่สุดก็สามารถทำลายศูนย์อำนาจทางการเมืองที่สำคัญอย่างเขมร สุโขทัย และล้านนา ได้สำเร็จ

๖. พัฒนาการอยุธยา “พุทธศตวรรษที่

๒๑ - ๒๔”

๖.๑ ความเข้มแข็งทางการเมือง

กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗) เป็นช่วงที่อาณาจักรอยุธยามีความโดดเด่นในทางการเมืองมากที่สุดในดินแดนประเทศไทย

ความโดดเด่นและความเข้มแข็งของอยุธยาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่อยุธยาสามารถขยายอำนาจควบคุมดินแดนต่างๆ ที่อยู่รายรอบไว้ในเขตปริมณฑลอำนาจจนกระทั่งไม่สามารถขึ้นมาท้าทายอำนาจของอยุธยาได้อีกทั้งอยุธยาเองก็ได้พยายามพัฒนาระบบการบริหารราชการภายในให้เป็นระบบเดียวกันโดยยึดหลักตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และการถ่วงดุลอำนาจระหว่างขุนนางฝ่ายทหารและพลเรือน ระบบบริหารเช่นนี้แม้ว่าไม่สามารถป้องกันปัญหาการแย่งชิงราชบัลลังก์ได้ แต่ก็ เป็นผลให้อยุธยาไม่เกิดการแตกแยกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย การแย่งชิงอำนาจทุกครั้งจะเกิดในเขตราชธานี ฉะนั้นการคงสภาพเป็นอาณาจักรจึงยังคงดำรงอยู่ได้ตลอดมา แม้ว่าใน พ.ศ. ๒๑๑๒ - ๒๑๒๗ อยุธยาจะพ่ายแพ้และตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ซึ่งทำให้สถานการณ์ของอยุธยาต้องลงไปบ้าง แต่การที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นกษัตริย์ที่มีความเข้มแข็ง ประกอบกับภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ อยุธยาได้มีการปรับปรุงการปกครองครั้งใหญ่ด้วยการขยายอำนาจการบริหารของเมืองหลวง ทำให้ระบบควบคุมหัวเมืองมีความรัดกุมขึ้นจึงทำให้อยุธยาฟื้นตัวขึ้นมาได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ภาพจิตรกรรม จากหนังสือโคลงภาพพระราชพงศาวดาร

จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อยุธยาว่างเว้นจากศึกสงครามเกือบ ๒๐๐ ปี ทำให้มีศักยภาพในการควบคุมหัวเมืองมากขึ้น ประกอบกับพมามีความวุ่นวายทางการเมืองภายใน ถือเป็นปัจจัยส่งเสริมให้อยุธยาสามารถสร้างเสริมสถานะทางการเมืองให้มั่นคงเพิ่มขึ้นในภูมิภาคนี้

๖.๒ อยุธยากับการค้านานาชาติ และผลกระทบ

การเข้ามาของชาวยุโรปในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จุดประสงค์อยู่ที่ความต้องการสินค้าประเภทของป่า โดยเฉพาะเครื่องเทศและพริกไทย ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดมากในเวลานั้น สำหรับอยุธยาโดยเฉพาะที่เกาะพระนครถือได้ว่าเป็นแหล่งรวมสินค้าของป่าที่สำคัญแหล่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากสามารถควบคุมดินแดนตอนในได้ อีกทั้งทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเล และอยู่ระหว่างกลางของเส้นทางการค้าจีน - อินเดีย ด้วยเหตุนี้อยุธยาจึงเป็นดินแดนหนึ่งที่ชาวยุโรปสนใจที่จะเข้ามาติดต่อค้าขายด้วย

ชาวยุโรปชาติแรกที่เดินทางมาถึงอยุธยา คือ ชาวโปรตุเกส เข้ามาตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยทางอยุธยาอนุญาตให้ชาวโปรตุเกสเข้ามาค้าขายกับอยุธยาและเมืองท่าอื่นๆ ได้ แต่การเข้ามาติดต่อเพื่อค้าขายของพ่อค้าชาวยุโรปอย่างเป็นล่ำเป็นสัน

เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใน พ.ศ. ๒๒๒๔

จะเห็นได้ชัดเจนในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ พ่อค้าชาวยุโรปที่มีบทบาทโดดเด่นมากที่สุด คือ พ่อค้าชาวดัตช์หรือฮอลันดา จุดประสงค์เบื้องต้นที่ชาวฮอลันดาเข้าที่อยุธยาคืออาศัยราชสำนักอยุธยาเป็นทางผ่านไปติดต่อทำการค้ากับจีน แต่เมื่อไม่บรรลุจุดประสงค์จึงหันมาค้าขายกับแหล่งการค้าอื่นที่มีพ่อค้าจีนเข้ามาค้าขายบ่อยๆ เช่น อยุธยา เป็นต้น และถึงแม้ความพยายามติดต่อค้าขายกับจีนจะล้มเหลว แต่ฮอลันดาก็ประสบความสำเร็จในการเปิดการค้ากับญี่ปุ่น โดยใช้อยุธยาเป็นสถานีกกลางสำหรับจัดหาสินค้าไปขายตลาดญี่ปุ่น

ส่วนพ่อค้าชาวอังกฤษ เป้าหมายแรกอยู่ที่ต้องการใช้อยุธยาเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าผ้าจากชายฝั่งโคโรมันเดลและเมืองสุรัตในอินเดีย รวมทั้งผ้าจากคาบูล อัฟกานิสถาน แต่ต่อมาเมื่อเห็นว่าการค้า

กับญี่ปุ่นทำกำไรได้ดีกว่าจึงหันมาใช้อยุธยาเป็นศูนย์กลางติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่น แต่ด้วยเหตุที่ผลกำไรจากการค้าคงมีไม่มาก ประกอบกับการมีปัญหภายในในรัชกาลจึงทำให้การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษกับอยุธยาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เช่นเดียวกับพ่อค้าชาวยุโรปอื่นๆ เช่น โปรตุเกส สเปน

ผลจากการเข้ามาของชาวยุโรปเหล่านี้ ทำให้ตลาดการค้าหรือเมืองท่าการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คึกคักมากขึ้น การเข้ามาของชาวยุโรปทำให้สังคมของพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นแบบนานาชาติ ลักษณะสังคมแบบนานาชาติดังกล่าวนี้สะท้อนอยู่ในศิลปกรรมแขนงต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม ที่เริ่มมีการก่อสร้างอาคารและตำหนักด้วยอิฐเป็นตึก ๒ ชั้น จิตรกรรมที่มีการนำเทคนิคการเขียนภาพเหมือนจริงลงดลลายแบบฝรั่ง (ลายเครือเถา) มาใช้ หรือในเรื่องอาหารการกินที่ปรากฏหลักฐานยืนยันจากเอกสารร่วมสมัยของต่างชาติและของไทยเอง ทักกล่าวว่าในตลาดอยุธยามีขนมเบี๊ยะ

โกษาปาน หรือพระวิสุทธสุนทร ราชทูตไทยที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้เดินทางไปเจริญพระราชมิตรกับประเทศฝรั่งเศส

ขบวนเรือพระราชพิธีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ขนมโก๋ เครื่องจันอับ เบียร์ กาแฟ โกโก้ ผลไม้แช่อิ่มจากเมืองจีน เต้าเจี้ยวมิโซะ และสหร่ายคอมบุจากญี่ปุ่นวางขาย เป็นต้น

๖.๓ อยุธยากับวิกฤตการณ์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓

วิกฤตการณ์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นสภาพความชะงักของการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภาพรวม โดยในช่วงเวลาก่อนหน้านี้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของสินค้าจำพวก

คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้าฯ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่ฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙

ปืนปลายทองจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทระเกษม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
จันทระเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เครื่องเทศและพริกไทยเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในจีนและยุโรป สินค้าดังกล่าวเป็นตัวกระตุ้นให้เมืองท่าต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโตขึ้นรวมทั้งอยุธยา แต่เมื่อถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ โดยเฉพาะทศวรรษ ๒๒๒๐ ความชะงักงันทางการค้าได้เกิดขึ้น ทั้งนี้สาเหตุมาจากการที่ตลาดในยุโรปและจีนซึ่งเป็นตลาดสำคัญมีปัญหาภายใน ความต้องการสินค้าในตลาดโลกเริ่มเปลี่ยนจากเครื่องเทศและพริกไทยเป็นชาจากจีนและผ้าจากอินเดีย และในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองภายใน

อย่างไรก็ดี สำหรับอยุธยานั้นแม้ว่าในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ การค้ากับทางยุโรปมีปริมาณลดลงไป แต่การค้ากับจีนมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องซึ่งมาทดแทนการถอนตัวออกไปของยุโรป และถึงแม้ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ อยุธยาต้องเสียกรุงแก่พม่า แต่การค้า

กับจีนก็ทำให้ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ฟื้นตัวอย่างรวดเร็วจนในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ กรุงเทพฯ มีสถานภาพเป็นเมืองท่าหลักทางการค้าระหว่างจีนกับอินเดียแทนเมืองปัตตาเวียของฮอลันดา

ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แม้ว่าสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดเปลี่ยนไปจากเครื่องเทศและพริกไทยเป็นสินค้าที่ต้องผ่านกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนขึ้น เช่น ชา กาแฟ น้ำตาล ยาสูบ ดิบูก แต่ไทยก็ยังคงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการค้าส่งออกได้ด้วย โดยทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตน้ำตาล แหล่งปลูกพริกไทย และยาสูบที่สำคัญแหล่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะฉะนั้นวิกฤตการณ์พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ที่เกิดขึ้นในบางบริเวณจึงไม่ได้ส่งผลกระทบต่ออยุธยามากนัก และยังก่อให้เกิดความต่อเนื่องทางการค้าในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ด้วย

วิหารจำลองไม้ศิลปะอยุธยา
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
เจ้าสามพระยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประติมากรรมไม้
จำลองรูปครุฑไขนเรศว
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
เจ้าสามพระยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระบรมราชานุสาวรีย์
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

๓. สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ : อยุธยาใหม่ ราชวงศ์ใหม่ ราชธานีใหม่

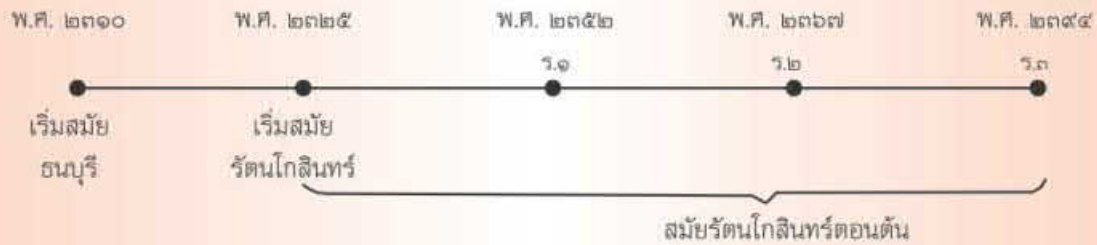
หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและขุนนางเก่าสมัยอยุธยาหลายคน ซึ่งเป็นนายทหารคู่พระทัย เช่น เจ้าพระยาสุรสงคราม พระยาพิชัยดาบหัก สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์) และเจ้าพระยาสุรสีห์ (ต่อมาเป็นสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท รัชกาลที่ ๑) ได้ร่วมกันต่อสู้กอบกู้เอกราชคืนมาได้ภายในระยะเวลาเพียง ๗ เดือน และภายในเวลาประมาณ ๓ ปี ก็ทรงปราบปรามชุมนุมต่างๆ ที่ตั้งตัวเป็นอิสระให้เข้ามาอยู่ในพระราชอำนาจเป็นอาณาจักรเดียวกัน มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่กรุงธนบุรี

สมัยธนบุรี มีพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ครองราชสมบัติประมาณ ๑๔ ปีเศษ ก็เกิดจลาจลขึ้นในปลาย พ.ศ. ๒๓๒๔ บรรดาขุนนางทั้งหลายได้พร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นครองราชสมบัติในต้นปี พ.ศ. ๒๓๒๕

สมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นช่วงเวลาต่อเนื่องกับสมัยอยุธยาตอนปลาย ไม่ว่าคนธนบุรีหรือคนกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ล้วนแต่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายย่อมขึ้นอยู่กับความคุ้นเคยและความประทับใจในความเจริญรุ่งเรืองเมื่อ “ครั้งบ้านเมืองดี” ของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานถึง ๔๑๗ ปี แต่จากสภาวะการณ์ในสมัยธนบุรีที่บ้านเมืองถูกทำลายจนยากแก่การฟื้นฟู การขาดแคลนกำลังคน ทั้งที่ตายในสงคราม ถูกกวาดต้อนหรืออพยพหลบภัย ข้าราชการมากแพง การค้าภายในและภายนอกตกต่ำ การแก้ปัญหาทุกอย่างต้องเร่งกระทำภายในระยะเวลาอันจำกัด ไม่ว่าจะเป็นการกอบกู้เอกราช รวบรวมดินแดนให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง รวบรวมกำลังคน สร้างขวัญและกำลังใจ เร่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ฟื้นฟูสภาพสังคม ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและวางพื้นฐานให้พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสืบสานพระราชกรณียกิจต่อมา

จากธนบุรีสู่รัตนโกสินทร์

๗.๑ การสถาปนาพระนคร

การสถาปนาพระนครที่กรุงธนบุรี ซึ่งเป็นเมืองป้อมปราการขนาดเล็ก นับว่าพอเหมาะแก่กำลังทหารและผู้คนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมได้ในขณะนั้น อีกทั้งยังง่ายต่อการป้องกันการรุกราน และสะดวกในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ พระองค์โปรดให้ตั้งค่ายซึ่งสร้างด้วยไม้ทองเหลืองทั้งด้าน เหนือค่ายคนขุดคูเมืองรอบกรุงธนบุรีทั้งสองฟากแม่น้ำ ใช้ดินถมเป็นเชิงเนินแล้วให้เรืออิฐกำแพงเก่าจากเมืองพระประแดงและกำแพงค่ายพม่าจากอยุธยาเก่าแก่กำแพงและป้อมปราการปรับสวนบริเวณนอกคูเมืองไว้เป็นที่สำหรับทำนาในยามเกิดศึกสงคราม นอกจากนั้นยังโปรดให้บูรณะวัดแจ้งหรือวัดมะกอกใน ซึ่งเล่ากันว่า เมื่อทรงยกกองทัพมาจากเมืองจันทบุรีนั้น ได้เสด็จถึงวัดนี้ตอนรุ่งเช้า อันเป็นนิมิตหมายที่ดี ถือเป็นวัดในเขตพระราชฐานไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา

พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร

วัดเซนต์ชาร์ลส์ ในคริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิก กรุงเทพฯ

พระบรมราชานุสาวรีย์
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ มีพระราชดำริว่า ชัยภูมิฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาเหมาะแก่การตั้งพระนครมากกว่าฝั่งตะวันตก จะต่อสู้ป้องกันข้าศึกได้ง่ายกว่า การขยายพระนครก็สะดวกกว่าฝั่งกรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาสร้างเมืองหลวงใหม่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีการทำพิธียกเสาหลักเมือง เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ และสร้างพระราชนิเวศน์เป็นเครื่องไม้พื่อเป็นที่ประทับเพื่อตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป ในวันที่ ๑๐ มิถุนายนปีเดียวกัน เรียกชื่อพระนครว่า

“กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา” ในปีต่อมาโปรดให้ก่อกำแพงสร้างป้อมประตูล้อมพระราชวังสร้างพระมหาปราสาทราชมนเฑียรถาวร ขยายพระนครให้กว้างขึ้นโดยขุดคูพระนครด้านตะวันออก เรียกว่า คลองรอบกรุง พร้อมกับขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองรอบกรุงกับคลองคูเมืองเดิม นอกจากนั้นยังโปรดให้ขุดคลองใหญ่เรียกชื่อว่า คลองมหานาค เป็นที่สำหรับลงเรือเล่นเพลงสักราในฤดูน้ำหลากเหมือนครั้งสมัยอยุธยา

การสร้างพระมหาปราสาทราชมนเฑียรในพระบรมราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างคล้ายคลึงตามรูปแบบพระราชวังหลวงที่กรุงศรีอยุธยา เช่น ให้สร้างพระที่นั่งตามแบบและขนาดอย่างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในกรุงศรีอยุธยา แล้วพระราชทานนามว่า พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท (ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๓๒ ถูกฟ้าผ่าไฟไหม้หมดทั้งองค์ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นแทนตรงที่เดิม) แบ่งเขตในพระบรมมหาราชวังเป็นเขตพระราชฐานชั้นนอก สำหรับเป็นที่ทำการของส่วนราชการสำคัญ เขตพระราชฐานชั้นกลางเป็นที่ตั้งของพระมหาปราสาท

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร ในอดีต

พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร
(พระแก้วมรกต)
ประดิษฐานบนบุษบก
ภายในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
กรุงเทพมหานคร

ราชมณเฑียร สำหรับเป็นที่ประทับและเสด็จออกว่า
ราชการ และเขตพระราชฐานชั้นใน เป็นที่ประทับของ
พระมเหสี และเจ้านายฝ่ายใน นอกจากนั้นยังโปรดให้
สร้างวัดในพระราชวังตามแบบวัดพระศรีสรรเพชญ์
ในพระราชวังกรุงศรีอยุธยา สำหรับประดิษฐาน
พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ซึ่ง
อัญเชิญมาจากกรุงธนบุรี เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ.
๒๓๒๗ พระราชทานนามว่า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เมื่อสร้างพระนคร ปราสาทราชมณเฑียร
และวัดในพระบรมมหาราชวังแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๒๘
จึงตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบแผน
โบราณราชประเพณีในสมัยอยุธยา เพื่อเป็นพระเกียรติยศ
และเป็นสวัสดิมงคลแก่บ้านเมือง แล้วให้สมโภช
พระนครและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระราชทาน
นามพระนครใหม่ ให้เข้ากับนามพระพุทธรูปหามณี
รัตนปฏิมากรว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์
มหินทรายุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบูรีรมย์
อุดมราชานิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต
สภากะหัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” (ต่อมารัชกาลที่ ๔
ทรงแปลงสร้อย บวรรัตนโกสินทร์ เป็น อมรรัตน-
โกสินทร์)

๗.๒ ประดิษฐานพระราชวงศ์

ตามโบราณราชประเพณี เมื่อมีการ
เปลี่ยนแปลงผู้ปกครองที่ไม่ใช่ราชวงศ์เดียวกัน พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่มีพระราชอำนาจอันชอบธรรม
ในการสถาปนาพระราชวงศ์ใหม่ ด้วยการแต่งตั้ง
พระญาติวงศ์ให้ดำรงพระอิสริยยศที่สูงขึ้น เช่น สถาปนา
เป็นสมเด็จเจ้าฟ้า หรือสถาปนาให้ทรงกรม เป็น
เจ้าต่างกรม มีขุนนางหัวหน้ากรมทำหน้าที่ควบคุม
กำลังคนที่พระราชทานให้ขึ้นตรงต่อเจ้าต่างกรม
พระองค์นั้นเป็นการเฉพาะ แตกต่างไปจากกรมราชการ
ซึ่งมีขุนนางหัวหน้ากรมทำหน้าที่บังคับบัญชาตามปกติ

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท บริเวณภายในพระบรมมหาราชวัง

ลวดลายปูนปั้น ประดับฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ในสมัยธนบุรีไม่ปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงสถาปนาพระอิสริยยศที่ดีแก่พระญาติวงศ์อื่น นอกจากเฉลิมพระเกียรติพระราชชนนีเป็นกรมพระเทพามาตย์ สถาปนาพระมเหสีเดิมเป็นกรมหลวงบาทบริจาริกา และสถาปนาลูกเธอ หลานเธอ ผู้ใหญ่ทรงกรมชั้นกรมขุน แต่เมื่อหมดสมัยธนบุรีก็ไม่ได้มีเชื้อสายรับราชการในตำแหน่งสำคัญอันใดต่อมา

ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อเสด็จเสวยราชสมบัติและปราบดาภิเษกแล้ว ทรงตั้งพระราชวงศ์ใหม่ตามโบราณราชประเพณี (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรียกชื่อพระราชวงศ์ว่า “บรมราชวงศ์จักรีมหากษัตริย์ศึก” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกชื่อ

พระราชวงศ์ว่า “มหาจักรีบรมราชวงศ์” ปัจจุบัน คณะรัฐมนตรีมีมติให้เรียก วันที่ ๖ เมษายนของทุกปี ซึ่งเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จกรีธาทัพกลับถึงพระนครและทรงรับอัญเชิญเสด็จเป็นปฐมกษัตริย์ว่า “วันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์” ซึ่งคำว่า “จักรี” น่าจะมาจากราชทินนามเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาจักรีที่สมุหนายกและถือตราจักรเป็นตราประจำตำแหน่ง หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เป็นชื่อเรียกพระนารายณ์ผู้ทรงจักรเป็นอาวุธและอวตารมาเสวยราชสมบัติ) โดยสถาปนาพระญาติวงศ์ให้มีพระอิสริยยศดีเป็นเจ้าฟ้า ๑๙ พระองค์ เช่น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา (ต้นราชสกุล เจษฎางกูร) เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรนคร (ต้นราชสกุล นรินทรางกูร) เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณรัักษ์ (ต้นราชสกุล อิศรางกูร) ฯลฯ และบรรดาพระราชวงศ์ ก็โปรดตั้งพระอิสริยยศดีตามสมควรเป็นลำดับ ต่อมา มีการสถาปนาตั้งกรมและเลื่อนกรมเจ้านายมาโดยตลอด ตามความชอบที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระราชวงศ์และบ้านเมือง

ประติมากรรมรูปครุฑ บริเวณฐานพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๗.๓ จัดระเบียบการปกครอง

สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้พระราชอำนาจแบบสมมติเทพผสมผสานกับแบบธรรมราชา คือ ทรงอยู่ในฐานะเทพเจ้าที่นับถือ พระพุทธศาสนามีธรรมะของพระราชา เช่น ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร เป็นหลักในการปกครองเพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข จึงทรงเป็นทั้งผู้นำ เป็นนักรบ เป็นเจ้าของแผ่นดิน เป็นเจ้าชีวิต เป็นผู้พิพากษาสูงสุด ลักษณะดังกล่าว

▼ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑

ประติมากรรมรูปครุฑ บริเวณฐานพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ปรากฏอยู่ในพระราชปณิธานพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในกลอนเพลงยาวนิราศ “เรื่อง รบพม่าที่ท่าดินแดง” ที่ว่า “ตั้งใจจะอุประถัมภก ขอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกันขอบขันธสีมา รักษาประชาชนแลมนตรี”

ส่วนสถาบันขุนนางก็มีความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งทางการเมืองและทางเครือญาติ และมีลักษณะของการคานอำนาจการปกครอง การขึ้นสู่อำนาจของพระมหากษัตริย์ทั้งใน

สมัยกรุงธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ ล้วนได้รับความเห็นชอบจากขุนนางเสมอ อำนาจทางการเมืองกระจายอยู่ในกลุ่มขุนนางที่สำคัญ คือ ตระกูลขุนนาง ซึ่งมีบทบาทในการคัดเลือกเจ้านายที่เหมาะสมขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงดำเนินตามรูปแบบการปกครองสมัยอยุธยา การปกครองส่วนกลางมีการแต่งตั้งข้าราชการทั้งวังหลวง

และวังหน้าตามความดีความชอบให้ดำรงตามตำแหน่ง ทำเนียบราชการ สมุหนายก ทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายพลเรือนและบังคับบัญชาดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหพระกลาโหมทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายทหารและบังคับบัญชาดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ เสนาบดีกรมพระนครบาลหรือกรมการเมืองทำหน้าที่ปกครองดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพระนคร เสนาบดีกรมวังทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบราชการในพระราชสำนัก จัดการ

▼ จิตรกรรมฝาผนัง วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

กระบวนเสด็จเข้าเมืองลำปาง เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕

พระราชพิธี และพิจารณาคติความ เสนาบดีกรมพระคลังทำหน้าที่จัดเก็บดูแลพระราชทรัพย์ รายได้แผ่นดิน รวมทั้งการแต่งสำเภาค้าขายกับต่างประเทศ และการติดต่อสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ และเสนาบดีกรมท่าทำหน้าที่จัดการดูแลรักษานาหลวง การเก็บอากรค่านา (หางข้าว) จัดหาเสบียงอาหารใส่ฉางหลวงไว้เป็นเสบียงในยามสงครามหรือยามขัดสน

ส่วนการปกครองหัวเมือง แบ่งหัวเมืองเป็น ๓ ประเภท คือ หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราช หัวเมืองชั้นในเป็นเมืองขนาดเล็กรายรอบเมืองหลวง มีผู้รั้งและกรมการเป็นผู้ปกครองหัวเมืองชั้นนอก อยู่ห่างไกลเมืองหลวง แบ่งเป็นหัวเมืองชั้นเอก โท ทรี และจัตวา ตามขนาดและความสำคัญของเมือง มีพระราชวงศ์หรือขุนนางที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองปกครอง โดยไม่ได้รับเงินเดือน แต่มีรายได้จากการเก็บเงิน

ขบวนช้างพระที่นั่ง เมื่อคราวรัชกาลที่ ๗ เสด็จมาเมืองลำปาง พ.ศ. ๒๔๖๕

ค่าธรรมเนียมต่างๆ ซึ่งเรียกว่าระบบกินเมือง ทั้งหัวเมืองชั้นในและชั้นนอกนี้ขึ้นต่อสังกัด คือ หัวเมืองฝ่ายเหนือสังกัดมหาดไทย หัวเมืองปักษ์ใต้สังกัดกรมพระกลาโหม และหัวเมืองชายทะเล สังกัดกรมท่า เมืองประเทศราชเป็นเมืองขึ้นที่อยู่ห่างไกลเมืองหลวง ติดชายแดนประเทศอื่นๆ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเจ้านายในท้องถิ่นปกครองดูแล และมีหน้าที่ต้องถวายต้นไม้ทอง ต้นไม้เงิน และเครื่องราชบรรณาการแก่เมืองหลวงตามกำหนด ๓ ปีต่อครั้ง

ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ชำระกฎหมายให้ถูกต้องสามารถใช้เป็นหลักในการชำระตัดสินคดีความได้โดยยุติธรรม ซึ่งกฎหมายที่มีการชำระในครั้งนั้น เรียกกันโดยทั่วไปว่ากฎหมายตราสามดวง ได้ใช้ต่อมาโดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้างจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการชำระใหม่ให้ทันสมัย

ตราสามดวง คือ ตราพระราชพิธี ประจํามหาดไทย ตราพระยศสิทธิ์ ประจํากลาโหม และตราบัวแก้ว ประจํากรมท่า ตราสามดวงนี้ประทับอยู่ในประมวลกฎหมายที่ชำระรวบรวมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงเป็นที่มาของชื่อ "กฎหมายตราสามดวง"

๗.๔ เศรษฐกิจฟื้นตัว

ในสมัยธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเป็นอย่างแรก เพราะเป็นปัญหาเร่งด่วน เริ่มจากการจ่ายพระราชทรัพย์ซื้อข้าวสารและเสื้อผ้าพระราชทานแจกจ่ายแก่ราษฎรผู้ยากไร้เป็นเหตุจูงใจให้ราษฎรกลับมาอาศัยอยู่ในเมือง ทำให้มีจำนวนพลเมืองเพิ่มมากขึ้น บรรดาพ่อค้าก็พากันมาค้าขายมากขึ้น เกิดการแข่งขันกันราคาสินค้าเริ่มถูกลง และทรงสนับสนุนการค้าขายกับต่างประเทศมากยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้แผ่นดินให้พอใช้จ่ายในราชการ

อย่างไรก็ตาม ปัญหารายได้แผ่นดินไม่พอใช้จ่ายยังคงดำเนินต่อมา จนกระทั่งปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เศรษฐกิจฟื้นตัว ทำให้มีเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างพระนคร ซ้อมอาวุธเพื่อป้องกันและขยายพระราชอาณาเขต ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชาติ

รายได้หลักของประเทศส่วนใหญ่ได้จากการค้ากับต่างประเทศโดยเฉพาะจีน และการเก็บภาษีอากร ซึ่งประกอบด้วย จังกอบ ส่วย ฤชา อากร มีการเก็บภาษีอากรชนิดใหม่เพิ่มมากขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ และมีเจ้าภาษีนายอากรเป็นผู้รับผูกขาดจัดเก็บภาษีอากรแทนขุนนางข้าราชการ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าขายกับต่างประเทศขยายกว้างมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการค้ากับประเทศจีน ซึ่งยังคงเป็นการค้าในระบบบรรณาการเหมือนสมัยอยุธยาและธนบุรี โดยไทยได้ผลประโยชน์ตอบแทนจำนวนมาก จากการส่งคณะทูตนำเครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน และการนำสินค้าไปขายแล้วซื้อสินค้ากลับมาขายโดยไม่ต้องเสียภาษี

ในส่วนของค้าของไทยยังคงเป็นการค้าระบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้า ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ควบคุมการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ทำหน้าที่ตรวจตราและเลือกซื้อสินค้าไว้ใช้ในราชการก่อนขายให้แก่ราษฎร

เรือสำเภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

กำหนดสินค้าต้องห้าม ที่พ่อค้าชาวต่างประเทศจะต้องซื้อขายผ่านพระคลังสินค้าเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีหน้าที่จัดสำเนาของหลวงไปค้าขายโดยตรง ทำให้มีรายได้เข้าประเทศเพิ่มมากขึ้น ทั้งจากการค้าสำเนาหลวงและการค้าสำเนาส่วนตัวของเจ้านายและขุนนาง โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงค้าสำเนาร่ำรวยจนสมเด็จพระบรมชนกนาถ ออกพระนามเรียกพระองค์ว่า “เจ้าสัว” พระราชทรัพย์จากการค้าขายนี้ได้ถวายให้พระราชนานเป็นเบี้ยหวัดเงินปีแก่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการ และทรงเก็บบรรจุไว้ในถุงแดงเป็นเงินพระคลังข้างที่ คือ พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เรียกกันว่า เงินถุงแดง ซึ่งเมื่อสิ้นรัชกาลได้พระราชทานให้เป็นเงินแผ่นดินมีจำนวนมากถึง ๔๕,๐๐๐ ชั่ง (๓,๖๐๐,๐๐๐ บาท)

๗.๕ การตั้งถิ่นฐานและการผ่อนปรนภาระต่อบ้านเมือง

สภาพสังคมในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบเดิมเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดีในสมัยอยุธยา บรรดาเจ้านาย ขุนนางและราษฎรต่างพากันอพยพมารวมกันที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ สมัยธนบุรี มีชาวกรุงเก่าทั้งคนไทยและชาวต่างชาติ เช่น กลุ่มชาวจีนอยู่รวมกันที่ปากคลองบางหลวงตรงวัดกัลยาณมิตร เรียกว่า ภูเก็ต ไกล่

ประตูเก๋งจีนทางเข้า
พระวิหารหลวง
วัดกัลยาณมิตร
เขตธนบุรี กรุงเทพฯ

ชุมชนจีนมีฝรั่งกุฎจีน คือชาวโปรตุเกสและมุสลิมจากกรุงเก่าตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องกันไปในคลองบางหลวง ชุมชนมอญอยู่ริมคลองมอญ เหนือคลองข้างวัดอรุณราชวรารามและคลองมอญขึ้นไปเป็นวังเจ้านาย คุกและบ้านขุนนาง พระประยูรญาติของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทุกพระองค์ต่างตั้งถิ่นฐานในเขตกรุงธนบุรี

เมื่อผู้คนอพยพมาอยู่รวมกันเป็นสังคมใหญ่และบ้านเมืองยังคงอยู่ในภาวะสงครามติดพันกับประเทศเพื่อนบ้าน การควบคุมกำลังคนให้เป็นระเบียบเพื่อจ่ายแก่การเกณฑ์กำลังคนไปสงครามจึงเป็นสิ่งจำเป็น เมื่อเริ่มสมัยรัตนโกสินทร์ยังคงใช้ระบบไพร่ควบคุมกำลังคน และเกณฑ์แรงงานเหมือนสมัยอยุธยา ประชาชนทุกคนมีฐานะเป็นไพร่ต้องขึ้นสังกัดมูลนาย และต้องถูกเกณฑ์ไปรับราชการปีละ ๖ เดือน คือ

พระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร สร้างขึ้นในสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัดขวางตาครู้ส ในคริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิก
สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

รัชกาลที่ ๕ กับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์
เมื่อยังทรงพระเยาว์ ณ หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม

รับราชการ ๑ เดือน ออกมาทำมาหากิน ๑ เดือน เรียกว่า เข้าเดือนออกเดือน แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเห็นความทุกข์ยากของราษฎรจึงทรงผ่อนผันให้ไพร่รับราชการปีละ ๔ เดือน ออกมาทำมาหากิน ๔ เดือน คือ รับราชการ ๑ เดือน ทำมาหากิน ๒ เดือน เรียกว่า เข้าเดือนออกสองเดือน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยภาวะสงครามเริ่มลดน้อยลง บ้านเมืองสงบเรียบร้อยขึ้น พระองค์จึงทรงพระกรุณาให้ไพร่รับราชการปีละ ๓ เดือน ออกมาทำมาหากิน ๔ เดือน คือรับราชการ ๑ เดือน ทำมาหากิน ๓ เดือน เรียกว่า เข้าเดือนออกสามเดือน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชทานตราภูมิคุ้มห้าม ให้ไพร่หลวงได้รับยกเว้นเงินอากรค่าน้ำอากรตลาด และอากรสมพัตร และเริ่มมีการเกณฑ์ลูกหมู่บางกรมมาฝึกทหาร นอกจากนั้นยังมีการจ้าง

แรงงานชาวจีนแทนการเกณฑ์แรงงานไพร่ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการควบคุมกำลังคนด้วยระบบไพร่ในที่สุด

การทำมาหากินของชาวธนบุรีและกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ทำนาทำสวนเป็นอาชีพหลักในบริเวณกรุงเทพฯ ธนบุรี สามารถผลิตผลไม้ขึ้นดีเช่นเดียวกับสวนบางช้าง สมุทรสงคราม จนมีคำกล่าวขานว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง”

นอกจากอาชีพทำนาทำสวนแล้ว ยังเกิดชุมชนอาชีพต่างๆ อยู่กันเป็นย่านเหมือนครั้งกรุงเก่าโดยผลิตสินค้าตามความต้องการของผู้ซื้อตามรูปแบบเดิมเป็นการสืบทอดอาชีพสำคัญที่เคยมีมาแต่ก่อน เช่น บ้านขมิ้นทำผงขมิ้น บ้านบุทำชันลงหิน บ้านช่างหล่อหล่อพระพุทธรูป บ้านบาตรทำบาตรพระ บ้านหม้อทำภาชนะดินเผา บ้านดอกไม้ทำดอกไม้ไฟและพล และบ้านพานถมทำเครื่องถม ฯลฯ

๗.๖ การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม

ไม่ว่าจะเป็นสมัยธนบุรี หรือรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ล้วนแต่ตั้งพระทัยฟื้นฟูทำนุบำรุงประเทศในทุกๆด้านให้เจริญรุ่งเรืองเท่าเทียมเหมือนกับความสำเร็จสมัยเมื่อครั้งบ้านเมืองดีในสมัยอยุธยา แม้เป็นช่วงการศึกสงครามติดพันต้องป้องกันประเทศและขยายอาณาเขต แต่ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ควบคู่กันไปด้วย เช่น เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จไปปราบชุมนุมต่างๆ ได้ คือ ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช ชุมนุมเจ้าพระฝางก็โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัด อุดหนุนการศึกษาของพระสงฆ์ รวบรวมคัดลอกพระไตรปิฎกจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นต่างก็สืบทอดพระราชกรณียกิจนี้ต่อมา คือ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัด ได้แก่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งถือเป็นวัดประจำรัชกาล วัดระฆัง

โฆสิตาราม วัดสระเกศ ทรงจัดระเบียบคณะสงฆ์ใหม่ด้วยการตรากฎพระสงฆ์เพื่อให้การปกครองดูแลคณะสงฆ์เป็นระเบียบเรียบร้อย และคัดเลือกพระสงฆ์ที่ทรงความรู้ทางพระปริยัติธรรมกับราชบัณฑิตให้จัดการสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดมหาธาตุ แล้วคัดลอกเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวง และพระราชทานไปตามพระอารามหลวงต่างๆ เพื่อการศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถาวรยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ ได้แก่ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดโมลีโลกยาราม วัดราชาธิวาส วัดอรุณราชวราราม ซึ่งถือเป็นวัดประจำรัชกาล ส่วนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระราชศรัทธาในพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง จนมีคำกล่าวขานถึงพระองค์ว่า “ละครผู้หญิงก็ไม่ได้ทรง ทรงแต่พระราชกุศลและการพระนคร” พระองค์ทรงสร้างวัดรวม ๔ วัด และบูรณปฏิสังขรณ์วัดทั้งในและนอกพระนคร จำนวนถึง ๓๕ วัด มีวัดราชโอรสาราม เป็นวัดประจำรัชกาล

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภูเขาทองวัดสระเกศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในส่วนของกวีและวรรณกรรม ในสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีวรรณกรรมเกิดขึ้นหลายเรื่อง เช่น ไคลยย่อพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีของนายสวน มหาตเล็ก ไคลยสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชของพระชำนาญภาพ พระยามหานุภาพไปเมืองจีนของพระยามหานุภาพ สามก๊ก ราชธานีราช ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนพระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมไว้ด้วยเช่นกัน เช่น พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์บทละครของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวม ๔ ตอน ซึ่งมีเนื้อความค่อนข้างสั้นรวบรัด เพราะทรงแต่งในระยะเวลาเพียง ๒ เดือน คำกลอนบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

แม้ในเวลาเสด็จพระราชดำเนินในการสงคราม ก็ยังทรงพระราชนิพนธ์นิราศตามแบบอย่างที่ชอบ

แต่งกันในสมัยอยุธยา เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชพระราชนิพนธ์กลอนเพลงยาวนิราศ เรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง (พ.ศ. ๒๓๒๙) และกลอนนิราศพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ๒ เรื่อง คราวเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ และเมื่อเสด็จไปตีเมืองทวาย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถือเป็นยุคทองแห่งวรรณกรรมสมัยหนึ่ง พระองค์ได้รับยกย่องว่าเป็นจินตกริวิเศษ ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทกลอนจำนวนมาก โดยเฉพาะบทละคร เช่น อิเหนารามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน ไกรทอง คาวิ มณีพิชัยสังข์ทอง นอกจากนั้นยังมีกวีสำคัญ คือสุนทรภู่ผู้ซึ่งแต่งนิทานคำกลอน เรื่อง พระอภัยมณี คำกลอนอันมีเนื้อหาสนุกสนาน สำนวนโวหารไพเราะ และยังเป็นที่ยอมรับตลอดมาจนปัจจุบันนี้

วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งยังคงปฏิบัติสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบมา ได้แก่ การฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและโบราณราชประเพณีต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีตรียัมปวาย (ไล่ชิงช้า) ประเพณีเสด็จถวายผ้าพระกฐิน ประเพณีเทศน์มหาชาติ การเล่นสักวา นอกจากนั้นยังทรงสร้างสิ่งของเครื่องใช้ประกอบพระเกียรติยศสำหรับพระมหากษัตริย์ซึ่งรวมเรียกว่า เครื่องราชูปโภค เป็นงานประณีตศิลป์ที่ทรงคุณค่าทั้งวัสดุและฝีมือช่าง เช่น เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ได้แก่ พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธำมรงค์ขัณฑ์ และพระแสงจามรี ฉลองพระบาทเชิงงอน เครื่องประดับพระเศียรต่างๆ ได้แก่ พระขมาเกล้า พระขมาเดินหน พระขมา ๕ ยอด พระสังวาลพระนพ พระมหาสังวาลนพรัตน์ พระอำมรงค์ พระมหาสังข์ เครื่องสูงพระแสงราชศัสตราวุธ เครื่องนมัสการ ราชรถ ราชยาน

และพระโกศ เครื่องราชูปโภคดังกล่าว ในปัจจุบันยังคงอนุรักษ์เชิดชูมาตั้งแต่ในพระราชพิธีสำคัญเสมอ

๘. การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกและการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช

๘.๑ การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก

การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ยุโรปขยายอำนาจทางการค้าและการเมืองไปยังภูมิภาคอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามามีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุด คือ ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

สำหรับไทย มหาอำนาจตะวันตกได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในไทยมากขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอังกฤษส่งทูตเข้ามาติดต่อและมีการทำสนธิสัญญาทางไมตรี เรียกว่า

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

สนธิสัญญาเบอร์นีย์ ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๖) ต่อมาสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกัน แต่ทั้งสองชาติยังไม่พอใจในข้อสนธิสัญญา จึงพยายามขอแก้ไข โดยต้องการให้ไทยยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาดขอสิทธิในการอยู่อาศัยและซื้อที่ดิน และขอตักงสุลโดยมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่ฝ่ายไทยไม่ยินยอมทำให้อังกฤษขู่ว่าจะใช้กำลังเข้าบีบบังคับไทย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) พระองค์ทรงทราบถึงนโยบายขยายอำนาจและความเข้มแข็งทางทหารของชาติตะวันตกเป็นอย่างดี เนื่องจากทรงเห็นตัวอย่างจากชาติเพื่อนบ้าน เช่น จีนที่ถูกอังกฤษบังคับทำสัญญาที่เสียเปรียบหลังแพ้สงครามฝิ่น (Opium War) ใน พ.ศ. ๒๓๘๕ (ค.ศ. ๑๘๔๒) อังกฤษยึดพม่าตอนใต้ได้ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงติดต่อเป็นการส่วนพระองค์ไปยังผู้สำเร็จราชการ

ของอังกฤษที่สหราชอาณาจักร (ปีนัง มะละกา สิงคโปร์) ว่า ไทยกำลังอยู่ในระหว่างการเตรียมงาน พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังไม่พร้อมจะเจรจาด้วย จึงให้อังกฤษระงับการส่งคณะทูตเข้ามาก่อน ขณะเดียวกันก็ได้ทรงดำเนินการปรับปรุงในสิ่งที่คิดว่าอังกฤษต้องการ คือ ปรับปรุงเกี่ยวกับภาษีสินค้าเข้าด้วยการลดภาษีปากเรือ อนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้ และให้มีเจ้าภาษีฝิ่นคอยควบคุมดูแลการซื้อขายฝิ่น แต่ทรงห้ามขุนนางสูบฝิ่น การดำเนินการดังกล่าวทำให้ความกดดันจากอังกฤษในการแก้ไขสนธิสัญญาผ่อนคลายลง และอังกฤษก็เร่งรัดการส่งทูตเข้ามาถึง ๔ ปี จนกระทั่งส่ง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เข้ามาเจรจากับไทยซึ่งได้มีการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและพาณิชย์ พ.ศ. ๒๓๙๘ (Treaty of Friendship and Commerce ๑๘๕๕) หรือสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ

คณะทูตไทยเข้าเฝ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ที่พระราชวังฤดูร้อนฟองแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔

หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าควรใช้นโยบายเปิดความสัมพันธ์กับนานาประเทศ จึงติดต่อกับทุกประเทศที่เข้ามาทำสนธิสัญญาอย่างเท่าเทียมกัน โดยทำสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ตามแบบสนธิสัญญาเบาว์ริง กล่าวคือ ทำกับฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๓๙๙ เดนมาร์ก ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ โปรตุเกส ใน พ.ศ. ๒๔๐๒ ฮอลันดา ใน พ.ศ. ๒๔๐๓ ปรัสเซีย (เยอรมนี) ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นต้น

การทำสนธิสัญญาในครั้งนี้ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างไทยกับชาติตะวันตกลงได้ชั่วคราว ต่อมาไทยต้องเผชิญกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกอีกหลายครั้ง ทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเฉพาะปัญหาเรื่องพรมแดน หรือการกำหนดเขตแดนที่ไทยกับชาติตะวันตกมีความคิดแตกต่างกัน กล่าวคือความคิดเรื่องภูมิศาสตร์หรือการกำหนดอาณาเขตที่แน่นอนเป็นความคิดของชาวตะวันตก แต่ในภูมิภาคนี้ ไม่เคยมีการกำหนดหรือ

ปักปันเขตแดนอย่างชัดเจน ขึ้นอยู่กับว่ารัฐใดมีอำนาจ มีความเข้มแข็ง ก็จะทำสงครามกับรัฐข้างเคียงเพื่อแสดงคามยิ่งใหญ่ทางการเมืองการทหาร เพื่อแย่งชิงกำลังคน ทรัพยากร และขยายขอบเขตอำนาจ นอกจากนี้รัฐใดรัฐหนึ่งอาจตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐใหญ่หลายรัฐได้พร้อมกัน เช่น เขมรส่งบรรณาการให้ทั้งไทยและเวียดนาม วิธีนี้เป็นการพยายามรักษาอธิปไตยของรัฐเล็กๆ โดยยอมอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐใหญ่หลายรัฐพร้อมกัน เพื่อให้รัฐใหญ่ถ่วงดุลอำนาจกันเอง ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า การปกครองของรัฐต่างๆ ในภูมิภาคนี้ เขตแดนที่แน่นอนไม่ใช่ปัจจัยสำคัญ และการทำสงครามไม่ได้มีจุดประสงค์หลักที่จะขยายอาณาเขตให้กว้างใหญ่ แต่เป็นการแผ่ขยายอำนาจการปกครองไปยังรัฐที่อ่อนแอกว่าหรือเล็กกว่า เพื่อแสดงคามยิ่งใหญ่ของผู้ปกครองซึ่งเป็นจักรพรรดิราช และเพื่อกวาดต้อนผู้คนมาอยู่ในเขตของตนเพื่อเพิ่มจำนวนประชากรซึ่งหมายถึงจำนวนแรงงานที่เพิ่มขึ้นด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายร่วมกับนายทหารเรืออังกฤษในเรือพระที่นั่งมหาจักรี ที่เมืองเวนิส เมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๕๐

ความคิดเรื่องการกำหนดเขตแดนที่แน่นอนเกิดขึ้นเมื่อชาติตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมหาอำนาจตะวันตกต้องการให้มีการกำหนดอาณาเขตที่ชัดเจนว่าดินแดนใดเป็นของรัฐใด หรืออยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐใด เพื่อวางแผนการขยายอำนาจความคิดเรื่องการกำหนดเขตแดน การทำแผนที่ และการเข้ายึดครองดินแดนหลายแห่งในภูมิภาคนี้ของชาติตะวันตก ทำให้ไทย

ต้องเผชิญปัญหาการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก และทำให้ชาติตะวันตกถือโอกาสเข้าแทรกแซงจนไทยสูญเสียดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของตนไปหลายครั้ง

๔.๑.๑ การเสียเขมรทางตะวันออกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไทยต้องเสียดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจให้กับมหาอำนาจตะวันตกเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๑๐

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ขณะทรงศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ

คือ เสียเขมรทางด้านตะวันออกให้ฝรั่งเศส โดยหลังจากที่ฝรั่งเศสยึดไซ่ง่อนและดินแดนบางส่วนในญวน ได้หรือโคชินไชนาจากญวนได้ใน พ.ศ. ๒๔๐๒ ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรซึ่งมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของไทย โดยอ้างว่าเขมรเป็นประเทศราชของญวนด้วย เพราะเขมรส่งบรรณาการให้ญวน ฝรั่งเศสจึงมีสิทธิที่จะปกครองเขมรแทนญวน และฝรั่งเศสได้บีบบังคับเขมรในสมัยพระเจ้าบรมโกศให้ยอมรับการอารักขาของฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ เพื่อเป็นการป้องกันสิทธิของไทยเหนือเขมร ไทยจึงทำสนธิสัญญาลับกับเขมร ยืนยันว่าเขมรเป็นประเทศราชของไทย และพยายามชี้แจงให้ฝรั่งเศสเข้าใจถึงสิทธิที่ไทยมีต่อเขมร แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมรับรู้และถือว่าสนธิสัญญาระหว่างไทยกับเขมรเป็นโมฆะ

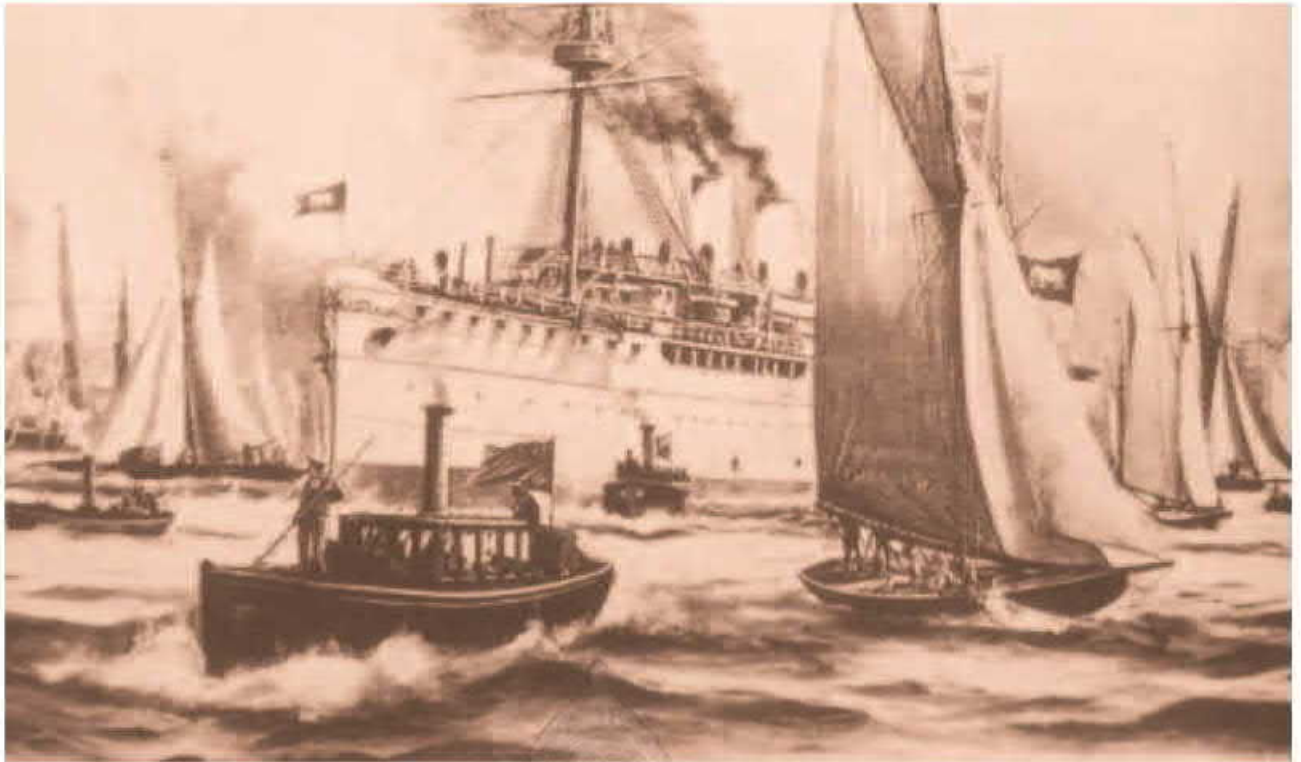
ฝ่ายไทยพยายามเจรจา แต่ปัญหายืดเยื้อจนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตัดสินพระทัยส่งคณะทูตไปเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศส ณ

กรุงปารีส และสุดท้าย มีการลงนามในสนธิสัญญาใน พ.ศ. ๒๔๑๐ ที่ระบุว่า ไทยยอมรับว่าเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส สัญญาลับระหว่างไทยกับเขมรเป็นโมฆะ ไทยยอมยกเลิกสิทธิเหนือเขมร ฝรั่งเศสยอมรับว่าเมืองพระตะบอง และเสียมราฐ เป็นดินแดนที่อยู่ใต้อาณาจักรของไทย

๘.๑.๒ การเสียดินแดนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่ไทยต้องเผชิญกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกรุนแรง เพราะขณะนั้นประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ญวนได้ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๒๕ พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๖) และทั้งสองชาติพยายามขยายอิทธิพลมากขึ้น โดยอังกฤษต้องการดินแดนมลายูที่อยู่ทางใต้ของไทย ส่วนฝรั่งเศสต้องการได้เขมรด้านที่ติดกับไทย และลาว ซึ่งดินแดนเหล่านี้ต่าง

เรือพระที่นั่งมหาจักรี วาดโดย นายซี. เจ. เดอ ลาซี พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ The Illustrated London News ฉบับวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐

เป็นเมืองประเทศราชของไทย ในช่วงนี้ไทยต้องเผชิญกับการคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกอย่างหนัก แม้ว่าจะสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ แต่ก็ต้องสูญเสียดินแดนที่เป็นประเทศราชของไทยไปเกือบทั้งหมด

วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖)

การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มีต่อไทยในรัชสมัยนี้ที่รุนแรงที่สุด คือ วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ซึ่งสืบเนื่องจากการที่ฝรั่งเศสต้องการขยายอิทธิพลเข้าไปในลาว เพื่อใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางไปสู่จีน โดยใช้วิธีต่างๆ เช่น ขอบเข้าไปสำรวจทางวิทยาศาสตร์ ขอบตั้งสถานกงสุลประจำหลวงพระบาง ส่งทหารเข้าไปแทรกแซงในแคว้นสิบสองจุไทยโดยอ้างว่าเพื่อช่วยปราบปรามพวกจีนฮ่อที่เข้ามาปล้น ขอบเข้ามาสำรวจเขตแดนไทยญวนโดยอ้างว่าทำแผนที่ปักปันเขตแดน

ต่อมาฝรั่งเศสได้แต่งตั้งให้นายโอกุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) ซึ่งเคยเป็นหัวหน้าคณะสำรวจใน

ลาวเข้ามาเป็นอุปทูตประจำกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ นายปาวีจึงเสนอให้มีการเจรจากันขึ้นแต่ฝ่ายไทยไม่อาจยอมรับข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสได้ทั้งหมด จึงตกลงกันไม่ได้ ฝรั่งเศสจึงใช้นโยบายเรือปืนมาขู่ไทย โดยส่งเรือรบเข้ามาจอดอยู่หน้าสถานทูตฝรั่งเศส ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เพื่อรอคำตอบจากรัฐบาลไทย และส่งทหารเข้าบุกรุกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง จนเกิดการปะทะกันตามจุดต่างๆ เหตุการณ์จึงรุนแรงขึ้น แต่กรมหลวงเทเวศร์วงศ์โรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ เสนอให้ไทยยึดหลักการทูตนำหน้าการทหาร เพราะเห็นว่าถ้าไทยใช้กำลังตอบโต้ ฝรั่งเศสอาจถือโอกาสประกาศสงครามกับไทยก็ได้

ฝรั่งเศสได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อไทยและขู่ว่า ถ้าไทยไม่ยอมรับสิทธิของฝรั่งเศสบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ไม่ลงโทษเจ้าหน้าที่ไทย ไม่ชดใช้ค่าเสียหาย ให้พ่อค้าชาวฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจะปิดล้อมอ่าวไทย ทำให้มหาอำนาจตะวันตกชาติอื่นๆ เกรงว่าจะกระทบ

กระเทียมผลประโยชน์ของตน จึงต่างส่งเรือรบเข้ามายังสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของคนในบังคับของตน

ระหว่างที่กำลังหาทางเจรจากันอยู่นั้น เรือรบของฝรั่งเศส ๒ ลำ ได้มุ่งหน้าเข้าสู่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการละเมิดอธิปไตยของไทย เมื่อเรือแล่นมาถึงป้อมพระจุลจอมเกล้าที่ปากน้ำ ฝ่ายไทยจึงยิงเตือน ฝรั่งเศสจึงตอบโต้จนเกิดความเสียหายทั้งสองฝ่าย เรือรบของฝรั่งเศสถูกยิงจม แต่เรือรบ ๒ ลำ สามารถแล่นมาจอดที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสได้ ฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดต่อไทยและปิดล้อมอ่าวไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมปรีณซ์บิลมาร์คที่เพอร์ดิคสวูร์ ประเทศเยอรมนี วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๐

ไทยพยายามขอความช่วยเหลือจากมหาอำนาจในยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษ แต่ก็ไม่ได้รับความช่วยเหลือใดๆ นอกจากการที่อังกฤษสนับสนุนให้ไทยยอมรับเงื่อนไขของฝรั่งเศส แต่เมื่อไทยยอมรับข้อตกลงของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสกลับยื่นข้อเรียกร้องเพิ่ม โดยอ้างว่าเพื่อเป็นการลงโทษที่ไทยตอบรับล่าช้า เพื่อยุติปัญหา โดยเร็วไทยจึงยินยอมตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส และมีการลงนามในหนังสือสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในต้นเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ทำให้ไทยต้องยกอำนาจอในการปกครองเหนือดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสห้ามไทยสร้างด่านหรือค่ายทหารในเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และภายในรัศมี ๒๕ กิโลเมตร ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

ไทยต้องเสียค่าปรับ ต้องลงโทษขุนนางไทยที่ปฏิบัติตามหน้าที่ และฝรั่งเศสจะยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน จนกว่าไทยจะปฏิบัติตามสัญญาครบถ้วน

ผลของหนังสือสัญญานี้ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนภายใต้อำนาจอของไทยให้กับฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นอีก คือ เสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบาง มโนไพร จำปาศักดิ์ เพื่อแลกกับการที่ฝรั่งเศสถอนตัวออกจากจันทบุรีใน พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๔) แต่ฝรั่งเศสก็ไปยึดตราดต่อ ทำให้ไทยต้องยินยอมยกพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ (เขมรด่านที่ติดกับไทยหรือมณฑลบูรพา) ใน พ.ศ.

๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกกับด้านซ้าย ตราด และเกาะต่างๆ รวมถึงการที่ฝรั่งเศสยอมผ่อนคลายนโยบายกีดกันอาณาเขตให้ไทย

นอกจากเสียดินแดนให้ฝรั่งเศสแล้ว ต่อมาไทยต้องสละอำนาจอเหนือหัวเมืองมลายู ๔ แห่ง คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ และปะลิส ซึ่งไทยปกครองมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้แก่อังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) โดยอังกฤษยอมยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตบางส่วน และให้รัฐบาลไทยกู้เงินมาสร้างทางรถไฟสายใต้

๔.๒ การต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช

ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้อย่างไร เป็นคำถามที่พบเสมอในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย

สมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะในขณะนั้นจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ขยายอำนาจคุกคามและเข้ายึดครองดินแดนเกือบทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีไทยเพียงชาติเดียวที่สามารถรักษาอธิปไตยของชาติไว้ได้

ปัจจัยที่ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้แก่

๔.๒.๑ ขนชั้นปกครอง

พระมหากษัตริย์ของไทยทั้งสองพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในปี พ.ศ. ๒๔๐๘

และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาสามารถ และทรงเห็นถึงอันตรายจากลัทธิจักรวรรดินิยมตั้งแต่ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ทรงศึกษาข่าวสารจากหนังสือพิมพ์และตำราภาษาต่างประเทศตั้งแต่ยังทรงผนวช และทรงติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวต่างประเทศอยู่เสมอ จึงทรงเข้าใจสถานการณ์ของโลกภายนอกและปัญหาจากจักรวรรดินิยมตะวันตกเป็นอย่างดี โดยเฉพาะทรงเห็นตัวอย่างจากสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า และการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีน ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นอันตรายและการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกมาตั้งแต่ยังทรง

พระเยาว์ ทรงมีความรู้ทั้งของไทยและต่างประเทศ ทรงเสด็จประพาสต่างประเทศหลายครั้ง ดังนั้นทั้งสองพระองค์จึงทรงเป็นผู้นำในการดำเนินการปฏิรูปประเทศในด้านต่างๆ เพื่อให้ไทยรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก

นอกจากนี้กลุ่มเชื้อพระวงศ์และขุนนางต่างก็เป็นกำลังสำคัญ และมีความสามัคคีในการดำเนินนโยบาย และการปฏิรูปต่างๆ บุคคลสำคัญที่มีบทบาททางการทูต คือ กรมหลวงเทเวศวงศ์โรปการ (ต่อมาคือ สมเด็จพระยาเทเวศวงศ์โรปการ) เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ซึ่งเป็นผู้ที่มีพระปรีชาสามารถ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในราวปี พ.ศ. ๒๔๔๐

และใช้วิธีการทูตในการเผชิญหน้ากับตะวันตก จนวิกฤตการณ์หลายครั้งลุกล่วงไปได้ เช่น วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ โดยกรมหลวงเทเวศวงศ์โรปการทรงเสนอให้รัฐบาลไทยยึดหลักการทูตนำหน้าการทหาร ทรงใช้ความสามารถและความอดทน อดกลั้นอย่างยิ่งในการเจรจากับฝรั่งเศสที่ยื่นข้อเรียกร้องนานัปการ พระปรีชาสามารถในการบริหารงานและการทูตของพระองค์ได้รับการยกย่องอย่างมากทั้งจาก เฮนรี เอช. นอร์แมน (H.H. Norman) นักหนังสือพิมพ์ที่เข้ามารายงานข่าวในสมัยนั้น หรือนักประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา เช่น ดี.จี.อี. ฮอลล์ (D.G.E. Hall) กล่าวถึงกรมหลวงเทเวศวงศ์โรปการว่า เป็นผู้ที่มีความสุภาพ ฉลาดหลักแหลม มีความอดทนอดกลั้นอย่างยิ่ง และดำเนินนโยบายการทูตได้อย่างดีเลิศ

๔.๒.๒ นโยบายทางการทูตของไทย

ไทยดำเนินนโยบายทางการทูตโดยมีจุดประสงค์เพื่อรักษาเอกราชของชาติ นโยบายทางการทูตของไทยใช้จึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น เมื่อไทยถูกตะวันตกคุกคามและทำท่าจะใช้กำลังกับไทย ไทยก็ใช้นโยบายลู่ตามลม ยอมโอนอ่อนผ่อนตาม ยอมทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตก โดยไทยใช้นโยบายนี้ตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเห็นว่าอังกฤษได้เปรียบในสงครามกับพม่า ก็ยอมทำสนธิสัญญาเบอร์นี้อย่างกับอังกฤษเพื่อผ่อนคลายความกดดันและการบีบคั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีว่าอังกฤษต้องการแก้ไขสนธิสัญญาถ้าไทยปฏิเสธ อังกฤษอาจใช้กำลังกับไทยได้ ดังนั้นเมื่อขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์จึงได้ปรับปรุงประเทศในด้านต่างๆ เพื่อเตรียมความพร้อมในการติดต่อกับตะวันตก และใช้นโยบายเป็นมิตรกับอังกฤษ โดยทรง

ติดต่อกับ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ข้าหลวงอังกฤษประจำฮ่องกงเป็นการส่วนตัวพระองค์ว่า ก่อนที่อังกฤษจะส่งคณะทูตเข้ามาควรแจ้งให้ฝ่ายไทยทราบล่วงหน้าอย่างน้อย ๓ เดือน เพื่อจะได้เตรียมตัวต้อนรับและชี้แจงให้ราษฎรทราบ และให้เสนอข้อเรียกร้องให้ฝ่ายไทยทราบก่อนเพื่อจะได้พิจารณา ดังนั้นเมื่อคณะทูตอังกฤษที่นำโดยเซอร์ จอห์น เบาว์ริง เข้ามาติดต่อ จึงใช้เวลาเพียง ๓ สัปดาห์ ในการเจรจา และลงนามสัญญากันใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งแตกต่างจากการที่ชาติตะวันตกต้องเข้าไปบังคับเปิดประเทศจีน ญี่ปุ่น หรือกรณีความขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับพม่า

นอกจากนี้ในการให้คณะทูตอังกฤษเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชานุญาตให้เซอร์ จอห์น เบาว์ริง คาตกระปีเข้าเฝ้าได้ ต่างจากพม่าที่ไม่ยอมแม้แต่ให้สวมรองเท้าเข้าเฝ้า การเจรจาและการต้อนรับของฝ่ายไทยจึงสร้างความประทับใจให้แก่อังกฤษมาก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายพระรูปร่วมกับพระราชโอรส เมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ ๒ แห่งรัสเซีย
ที่ตำหนักอเล็กซานเดรีย พระราชวังซาร์วิกเซโโล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกรุนแรงมากขึ้น ไทยต้องเผชิญกับการขยายอำนาจจากชาติตะวันตกหลายครั้ง แต่ไทยใช้นโยบายการทูตนำหน้าการทหาร และยอมโอนอ่อนผ่อนตามข้อเรียกร้องของตะวันตก เพื่อบรรเทาความขัดแย้งและรักษาอธิปไตยของชาติไว้

หลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ไทยเห็นว่าอังกฤษซึ่งไทยหวังจะให้เป็นผู้ช่วยเหลือเมื่อไทยเกิดปัญหากับฝรั่งเศสไม่ได้ดำเนินการใดๆ เพื่อช่วยเหลือไทย ไทยจึงดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยใช้นโยบายเป็นมิตรและถ่วงดุล คือ การผูกมิตรกับมหาอำนาจอื่นๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย เช่น รัสเซีย เยอรมนี และญี่ปุ่น ตลอดจนสหรัฐอเมริกา เพื่อถ่วงดุลอำนาจของอังกฤษและฝรั่งเศส โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ เพื่อแสวงหาพันธมิตรมาช่วยเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศและประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการสร้างไมตรีกับ

รัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ ๒ แห่งราชวงศ์โรมานอฟ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถไปทรงศึกษาที่ประเทศรัสเซียเพื่อให้พันธุไมตรีแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

๘.๒.๓ การยอมเสียดินแดนส่วนน้อยเพื่อรักษา ดินแดนส่วนใหญ่

นโยบายที่สำคัญในการรักษาเอกราชของไทยอีกประการ คือ การยอมเสียเมืองประเทศราชเพื่อรักษาดินแดนส่วนใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าไทยต้องเสียดินแดนจำนวนมากให้อังกฤษและฝรั่งเศส แต่ไทยก็ยังสามารถรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ได้ การเสียดินแดนเหล่านี้ยังมีผลดีต่อไทยในแง่ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศมาก ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือในการตกลงเรื่องดินแดนกับชาติตะวันตกทุกครั้ง ไทยพยายามใช้ดินแดนที่ตะวันตกต้องการมาต่อรอง

เพื่อให้ชาติตะวันตกผ่อนคลายเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้ไทย

๔.๒.๔ การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

การปรับปรุงประเทศมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประเทศเจริญก้าวหน้าและทำให้ชาติตะวันตกไม่สามารถใช้เป็นข้ออ้างยึดครองไทยได้ การปรับปรุงประเทศเริ่มอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านสังคม มีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมที่ล้าสมัย เช่น อนุญาตให้ขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้าได้ อนุญาตให้ราษฎรเข้าเฝ้าหรือเฝ้ารับเสด็จพระราชดำเนินได้ จัดพระราชทานเลี้ยงแก่ชาวต่างประเทศ ส่งเสริมให้ประชาชนรักษาความสะอาดของตนเองและบ้านเมืองเพื่อให้ประชาชนมีสุขอนามัยที่ดีขึ้นและเพื่อไม่ให้ต่างชาติดูถูกว่าไม่มีความเจริญ ด้านการศึกษา มีการจ้างชาวต่างประเทศมาสอนหนังสือให้กับพระราชโอรส พระราชธิดา เชื้อพระวงศ์และบุตรหลานขุนนาง ส่งเสริมให้เจ้านายและขุนนางศึกษาภาษาอังกฤษและความรู้ของตะวันตกเพื่อการติดต่อสมาคม และนำความรู้มาพัฒนาประเทศ

ด้านการคมนาคม มีการสร้างถนนสายใหม่ๆ เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง การขุดคลองเชื่อมแม่น้ำและหัวเมือง เช่น คลองเจดีย์บูชา คลองภาษีเจริญ เพื่อให้การคมนาคมสะดวกมากขึ้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นยุคแห่งการปฏิรูปประเทศในทุกด้านที่สำคัญ ได้แก่ การปฏิรูปการปกครอง ในระยะแรกเป็นการวางพื้นฐานการปกครอง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามดึงอำนาจกลับสู่สถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพทางการเมือง ตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการที่สำคัญ และตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ทำหน้าที่ถวายคำแนะนำปรึกษาส่วนพระองค์ ในส่วนภูมิภาคได้จัดให้รวมหัวเมืองชายแดนบางท้องที่เข้าด้วยกันและจัดระเบียบการปกครองให้มั่นคงเพื่อป้องกันการแทรกแซงจากชาติตะวันตก พร้อมทั้งส่งเจ้านายและขุนนางที่มีความสามารถไปปกครอง

บรรยากาศถนนเจริญกรุง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรยากาศตลาดน้ำคลองมหานาค ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังจากรวมอำนาจเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้มั่นคงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ คือ ในการปกครองส่วนกลาง ได้แบ่งการบริหารงานออกเป็นกระทรวง ๑๒ กระทรวง มีเสนาบดีกระทรวงที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดูแล แบ่งงานบริหารโดยให้ฝ่ายพลเรือนขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย และฝ่ายทหารขึ้นกับกระทรวงกลาโหม กระทรวงการต่างประเทศดูแลเฉพาะเรื่องการต่างประเทศ ในส่วนภูมิภาคจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ส่งข้าราชการจากส่วนกลางตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลออกไปดูแล เพื่อควบคุมเมืองต่างๆ ในราชอาณาจักรอย่างใกล้ชิด ทัวถึง และเป็นการเน้นถึงอำนาจการปกครองของไทยให้แน่นอนยิ่งขึ้น ในการปกครองส่วนท้องถิ่น แบ่งการปกครองออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ให้ประชาชนมีสิทธิเลือกผู้ปกครองในระดับตำบลและหมู่บ้าน

การปฏิรูปด้านกฎหมายและการศาล กฎหมาย

เดิมของไทยมีลักษณะเป็นแบบจารีต ซึ่งชาติตะวันตกอ้างว่าเป็นกฎหมายที่ป่าเถื่อนและไม่ยอมรับระบบกฎหมายของไทย ทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ไทยจึงปฏิรูประบบกฎหมายให้มีมาตรฐานตามแบบสากล โดยตั้งโรงเรียนกฎหมาย ตั้งกระทรวงยุติธรรมเพื่อดูแลงานด้านการศาล จัดระบบการศาลและการพิพากษา จ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศมาช่วยร่างประมวลกฎหมายตามแบบตะวันตก โดยยึดตามรูปแบบของอังกฤษและฝรั่งเศสแต่ปรับให้เข้ากับชนบประเพณีของไทย

การปฏิรูปด้านสังคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในสังคมเพื่อไม่ให้ต่างชาติดูแคลนและใช้เป็นข้ออ้างในการเข้าแทรกแซง จึงทรงดำเนินการยกเลิกระบบไพร่ เพราะเป็นระบบที่ทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมแก่ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศ เนื่องจากไพร่ต้องถูกเกณฑ์ทำงาน “ราชการ” หรือ เข้าเดือน

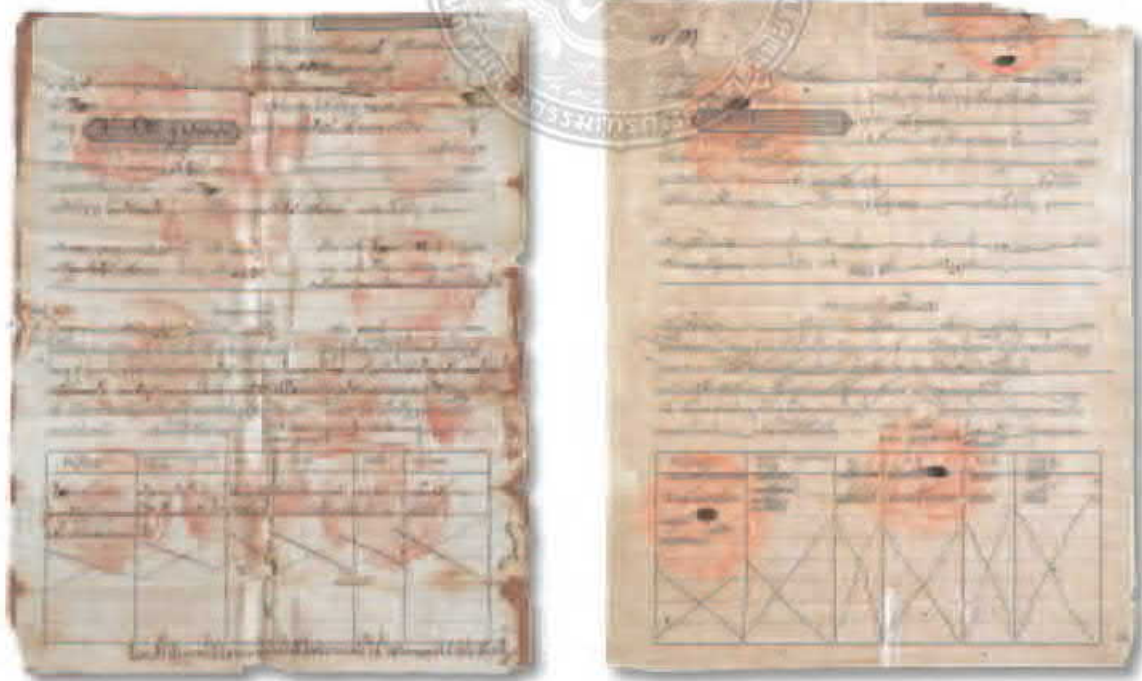

โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ประกอบกับการมีไพร่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องการควบคุมกำลังคน เพราะทางการไม่สามารถควบคุมกำลังคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และไพร่ส่วนหนึ่งได้หนีเข้าไปเป็นคนในบังคับของต่างชาติ ทำให้ต่างชาติถือโอกาสเข้าแทรกแซงด้วย จึงทรงวางมาตรการให้ไพร่เสียเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานในอัตรา ๖ บาทต่อปี ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ออกพระราชบัญญัติห้ามการเกณฑ์แรงงานไพร่ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ให้ชายฉกรรจ์ อายุครบ ๑๘ ปี เข้ารับราชการทหารประจำการ ๒ ปี แล้วปลดเป็นกองหนุน การยกเลิกระบบไพร่ทำให้ประชาชนมีอิสระในการประกอบอาชีพ การตั้งถิ่นฐาน และเกิดระบบทหารอาชีพ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ดำเนินการเลิกทาสด้วย เพราะการมีทาสในสังคมทำให้ต่างชาติไม่ยอมรับและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ การเลิกทาสของรัชกาลที่ ๕ ดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ โดยออกกฎหมายย้อนหลังให้ลูกทาสที่เกิดใน พ.ศ. ๒๔๑๑ (ซึ่ง

เป็นปีที่พระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ) เป็นอิสระเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี และใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ออกพระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. ๑๒๔ ให้ลูกทาสทุกคนเป็นอิสระ และห้ามการซื้อขายทาสอีก เป็นผลให้ทาสหมดไปจากสังคมไทย

ในขณะที่ทรงดำเนินการเลิกไพร่และทาสก็ได้เตรียมความพร้อมของราษฎรเพื่อให้มีความรู้ในการรับราชการและเพื่อพัฒนาประเทศ **จึงมีการปฏิรูปการศึกษา** โดยจัดระบบการศึกษาแผนใหม่แบบตะวันตก และขยายการศึกษาไปยังประชาชนอย่างทั่วถึง โดยตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎร จากนั้นก็มีการตั้งโรงเรียนของเอกชน ตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดคนเข้ารับราชการ เช่น โรงเรียนแผนที่ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนโปรชนีย์โทรเลข โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือ ตั้งกระทรวงธรรมการดูแลด้านการศาสนาและการศึกษา รวมทั้งส่งพระราชโอรสและให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่มีความสามารถไปศึกษาต่อยังประเทศในยุโรปเพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาบ้านเมือง

หนังสือสัญญาซื้อขายทาสที่จัดแสดงอยู่ในห้องสมุดกฎหมายโบราณของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพิธีเปิดการเดินรถไฟหลวงสายนครราชสีมา พ.ศ. ๒๔๓๙

การปฏิรูปเศรษฐกิจและการคลัง เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่จึงมีการปฏิรูปเศรษฐกิจและการคลังของประเทศ เช่น จัดระบบเงินตรา โดยใช้ระบบมาตรฐานทองคำแทนมาตรฐานเงินตั้งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติดูแลด้านการคลังของแผ่นดิน จัดระบบการเก็บภาษีให้รัดกุม ตลอดจนปฏิรูปด้านการคมนาคมและการสื่อสาร เช่น สร้างถนน ขุดคลอง สร้างทางรถไฟ รถมราง จัดระบบไปรษณีย์โทรเลข การปฏิรูปในสมัยนี้เป็นการปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ในทุกด้าน ทำให้ประเทศมีความเข้มแข็งและเจริญก้าวหน้ามากขึ้น

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินการปฏิรูปประเทศคือ การจ้างที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในสาขาต่างๆ มาเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน โดยเลือกบุคคลจากประเทศที่ไม่ดำเนินนโยบายคุกคามเอกราชของไทย เช่น นายกุสตาฟ โรแลง - เชเกอแมง (G.Rolin-Jaequemyns) ชาวเบลเยียม เป็นที่ปรึกษาทั่วไประหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๔๔ (ค.ศ. ๑๘๙๒-๑๙๐๑) นายเอ็ดเวิร์ด สโตรเบล

(Edward Strobel) ชาวอเมริกัน เป็นที่ปรึกษาทั่วไป โดยเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเจรจากับฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๔) ซึ่งไทยได้จันทบุรีคืนมา จ้างชาวเยอรมัน ชื่อนายคอลมันน์ (Herr. Th. Collmann) เป็นที่ปรึกษากรมไปรษณีย์โทรเลข นายเบทเก (Herr. K. Bethge) ชาวเยอรมัน เป็นที่ปรึกษากรมรถไฟ

๔.๒.๕ การรักษาความสงบทั้งภายในและภายนอก

การที่ไทยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถทำให้การบริหารประเทศมีประสิทธิภาพ บ้านเมืองสงบเรียบร้อย พ่อค้าต่างชาติสามารถเข้ามาติดต่อค้าขายได้อย่างปลอดภัย ต่างชาติไม่มีข้ออ้างที่จะเข้าแทรกแซงการเมืองหรือเข้ายึดอำนาจในไทย ต่างจากสถานการณ์ในชาติเพื่อนบ้านของไทย ซึ่งมีปัญหาการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง บ้านเมืองวุ่นวาย ไม่สงบสุข ชาติตะวันตกถือโอกาสเข้าแทรกแซงด้วยเหตุผลว่าเพื่อสร้างความปลอดภัยให้แก่พ่อค้าตะวันตก

สะพานผ่านพิภพลีลาที่ถนนราชดำเนิน สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

▼ บรรยายภาพถนนเจริญกรุง ในสมัยรัชกาลที่ ๕

นอกจากสถานการณ์บ้านเมืองส่วนใหญ่ของไทยจะสงบเรียบร้อยจนต่างชาติไม่มีโอกาสเข้าแทรกแซงแล้ว เมื่อเกิดปัญหาความวุ่นวายภายในรัฐบาลก็รีบแก้ปัญหาอย่างรวดเร็วเพื่อไม่ให้ลุกลามใหญ่โตและไม่เป็นการเปิดโอกาสให้มหาอำนาจเข้าแทรกแซง เช่น ในกรณีวิกฤตการณ์วังหน้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างวังหลวงกับวังหน้า ซึ่งเป็นเหตุให้กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าได้เสด็จลี้ภัยเข้าไปอยู่ในสถานกงสุลอังกฤษ และขอให้ข้าหลวงอังกฤษประจำสเปนเซตเซทเทิลเมนต์ช่วยเป็นพยานค้าประกันความปลอดภัยให้ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้แจงแก่อังกฤษว่าเหตุการณ์นี้เป็นเรื่องภายในของไทย และมีพระราชหัตถเลขาไปทำความเข้าใจกับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ รวมทั้งทรงแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ ทำให้สถานการณ์คลี่คลายลงอย่างรวดเร็ว

ตัวอย่างอีกประการหนึ่งที่ได้ชัดจากการพยายามรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน คือ การ

ทางรถไฟบริเวณเขาช่องไก่ จังหวัดกาญจนบุรี

ปฏิบัติการปกครองส่วนภูมิภาค โดยรวมอำนาจเข้าสู่ ศูนย์กลาง ทำให้ผู้ปกครองเดิมในหลายหัวเมืองเกิดความไม่พอใจ และเกิดการต่อต้านขึ้นหลายแห่ง เช่น กบฏเจ็ญเมืองแพร่ กบฏฝิ่นบุญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการคบคิดกันก่อความไม่สงบในหัวเมืองปักษ์ใต้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๕ แต่รัฐบาลสามารถปราบปราม และนำความสงบสุขกลับคืนมาได้

นอกจากการรักษาความสงบภายในแล้ว ไทย ยังพยายามรักษาความสงบภายนอก ไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับมหาอำนาจตะวันตก หรือเมื่อเกิดความขัดแย้งก็พยายามแก้ปัญหาโดยสันติวิธีหรือแก้ไขปัญหาให้ยุติโดยเร็ว เช่น การยอมทำหนังสือสัญญา การยอมรับเงื่อนไขหรือข้อเรียกร้องของอังกฤษและฝรั่งเศส เช่น การใช้นโยบายการทูตนำหน้าการทหาร ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ และการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามทำความเข้าใจกับฝรั่งเศสคราวเสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดประจำรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

๔.๒.๖ ปัจจัยจากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

หลังจากที่ฝรั่งเศสได้ญวนเป็นเมืองขึ้นแล้ว ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรและลาวซึ่งต่อมาทั้งสองชาติได้ตกเป็นชาติในอารักขาของฝรั่งเศส นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังต้องการขยายอำนาจเข้ามาในไทยด้วย เพราะเห็นว่าไทยมีความอุดมสมบูรณ์เป็นจุดยุทธศาสตร์และเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ส่วนอังกฤษต้องการให้ไทยเป็นรัฐกันชน (Buffer State) ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอินโดจีน (ญวน เขมร ลาว) ของฝรั่งเศส เช่นเดียวกับการที่อังกฤษและรัสเซียใช้ประเทศอัฟกานิสถานเป็นรัฐกันชนระหว่างอินเดียกับรัสเซีย

ดังนั้นอังกฤษและฝรั่งเศสจึงตกลงทำสัญญาระหว่างกันในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ให้ไทยเป็นรัฐกันชนระหว่างอาณานิคมของอังกฤษทางตะวันตกและอาณานิคมของฝรั่งเศสทางตะวันออก ยอมรับเอกราชและอธิปไตยของไทยเหนือบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพชรบุรี แม่กลอง ท่าจีนและบางปะกง การทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรของอังกฤษและฝรั่งเศส

ดังกล่าว นับว่าเป็นผลดีต่อคนไทย

แม้ว่าปัจจัยทางภูมิศาสตร์ในด้านที่ตั้งของไทยจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ แต่การที่อังกฤษและฝรั่งเศสต้องการให้ไทยเป็นรัฐกันชนนั้น ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้ไทยไม่ตกเป็นอาณานิคมของต่างชาติ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่อังกฤษและฝรั่งเศสเคยพยายามสร้างรัฐกันชนขึ้นในชวา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ แต่ในที่สุดอังกฤษและฝรั่งเศสกลับตกลงแบ่งชวาเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษและเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ก็คือ พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์และกลุ่มผู้ปกครองของไทย ที่ตระหนักถึงภัยจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก และสามารถดำเนินนโยบายทางการทูตที่เป็นประโยชน์ต่อชาติ ทำการปรับปรุงประเทศทุกด้านเพื่อพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมตะวันตก ตลอดจนการยอมเสียดินแดนส่วนน้อยเพื่อรักษาดินแดนส่วนใหญ่ ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้

บทที่ ๓

ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย

ความนำ

ลักษณะโดดเด่นประการหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งมีส่วนสำคัญทำให้เมืองไทยคงอยู่ได้อย่างน่าพิศวงและน่าภูมิใจ คือ ความสามารถในการปรับตัวทางการเมือง เพื่อให้การปกครองมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ในบทนี้จะกล่าวถึงสถาบันทางการเมือง ระบบการปกครอง กฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรม ในระบบการปกครองที่มีมาในประวัติศาสตร์ไทย ตลอดจนพัฒนาการของประชาธิปไตย

ในสถาบันการปกครองทั้งหลายของไทย สถาบันพระมหากษัตริย์ นับว่ามีความสำคัญที่สุด แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะมีพระราชอำนาจอย่างเด็ดขาด แต่ก็ทรงปกครองโดยมีหลักธรรมเป็นเครื่อง

นำทางทั้งทศพิธราชธรรม หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ลักษณะการปกครองเป็นแบบธรรมราชา ดังนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนไทยมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน แม้การปกครองของไทยจะเปลี่ยนเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม

๑. สถาบันทางการเมือง

นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ มีสถาบันทางการเมืองที่สำคัญ ประกอบด้วย สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันขุนนาง และสถาบันทหาร สถาบันทางการเมืองเหล่านี้ ล้วนเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับอำนาจในการเมืองทั้งสิ้น

๑.๑ สถาบันพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่อยู่กับราชอาณาจักรไทยมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสูงสุด แต่ภายหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ สถานภาพของ

พระที่นั่งอนันตสมาคม กรุงเทพมหานคร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จออกมารับ
ทูตฝรั่งเศส วาดตามจินตนาการของชาวฝรั่งเศส

ขบวนเรือของไทย ในพระราชพิธีรับราชทูตฝรั่งเศส
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พระมหากษัตริย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์
แวดล้อม ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยยังคง
ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเป็นมิ่งขวัญของคนไทยมา
โดยตลอด

ในสมัยสุโขทัยตอนต้น พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ
และเป็นผู้คุ้มครองอาณาประชาราษฎร์ทั้งในยามสงบและ
ในยามสงคราม ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์
กับราษฎรมีลักษณะเหมือนบิดากับบุตร เพราะมีหลักฐาน
ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะดังกล่าว เช่นในสมัย
พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยได้โปรดให้มี
การแขวนกระดิ่งไว้ที่ประตูเมืองสำหรับให้ราษฎรคนใด
ที่มีความเดือดร้อนร้อนใจมาสนักระดิ่งที่แขวนเอาไว้
เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงทราบ พระองค์ก็จะ
ตัดสินแก้ไขปัญหาให้กับราษฎรเหล่านั้น ต่อมาในสมัย
พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) (พ.ศ. ๑๘๕๐ - พ.ศ.
๑๙๑๑) พระมหากษัตริย์ทรง “ธรรมราชา” ตาม
อิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

ต่อมาในสมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓ - พ.ศ.
๒๓๑๐) สถาบันพระมหากษัตริย์เปลี่ยนไป ทรงเป็น
พระประมุขของอาณาจักร มีพระราชอำนาจสูงสุด
เป็นทั้งเจ้าชีวิต และเจ้าแผ่นดิน ทรงมีฐานะอันสูงส่ง
ที่เรียกว่า สมมติเทพ เพราะได้รับอิทธิพลจาก

ศาสนาพราหมณ์ ดังเห็นได้จากพระนามของสมเด็จพระ
อยู่ทองผู้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
“พระรามาธิบดี” สมัยหลังต่อมาก็มีพระนาม “สมเด็จพระ
นารายณ์” เป็นต้น พระนามเหล่านี้หมายถึง
พระรามหรือพระนารายณ์และพระอิศวรที่ทรง
แบ่งภาคมาเกิดเป็นพระมหากษัตริย์

การที่จะให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
ประดุจดั่งเทพเจ้าหรือสมมติเทพนั้นจะต้องมีวิธี
การและกฎเกณฑ์ต่างๆ สมกับพระราชอำนาจ และ
ความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์คือ (๑) มีขนบธรรมเนียม
ประเพณีหรือเป็นกฎบังคับว่าการตั้งที่ประทับของ
พระมหากษัตริย์จะต้องอยู่เหนือคนอื่น (๒) องค์
พระมหากษัตริย์ต้องแยกอยู่ต่างหาก เพราะเมื่อเป็น
สมมติเทพแล้วจะมาคลุกคลีกับคนธรรมดาไม่ได้จะ
ทำให้ขาดความเคารพและทำให้เสื่อมในคติความเชื่อ
(๓) ที่ประทับของพระมหากษัตริย์คือพระราชวังนั้น
จะมีกฎเกณฑ์และพิธีการต่างๆ เหมือนกับเป็นที่
ประทับของพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ (๔) มีการ
ใช้ราชาศัพท์สำหรับองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์
(๕) มีกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
เกิดขึ้นหลายอย่าง กฎเกณฑ์เหล่านี้คือกฎหมายที่อยู่
ในกฎหมายตราสามดวง ถ้าผู้ใดทำผิดกฎหมายตราสามดวง

จะต้องมีโทษอาญา (๖) พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสำคัญยิ่งที่ผู้ใดจะละเมิดมิได้

แม้ว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาทรงมีฐานะเป็นสมมติเทพ แต่พระองค์ก็ยังทรงเป็น “บิดาของบุตร” และ “ธรรมราชา” ดังเช่นในสมัยสุโขทัยด้วย เพียงแต่ไม่หนักแน่นเท่ากับความเป็นสมมติเทพเป็นลักษณะผสมผสานกันไปด้วยแล้วแต่สถานการณ์

สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ก็ยังคงมีฐานะเป็นบิดาของราษฎร เป็นธรรมราชา และเป็นสมมติเทพ ควบคู่กันไปเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา แต่โดยความเป็นจริงในการปฏิบัติพระองค์ของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ได้แสดงออกถึงความเป็นบิดาของอาณาประชาราษฎร์ และทรงเป็นพระ “ธรรมราชา” โดดเด่นเป็นพิเศษ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์มิได้ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด

ดังเช่นในสมัยโบราณ หากทรงเป็นพระประมุขของราชอาณาจักร และทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใดๆ มิได้

สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทยมาโดยตลอดทุกยุคสมัย เป็นทั้งผู้นำในการปกป้องพระราชอาณาจักรและผู้คนให้พ้นจากการรุกรานจากภายนอก เป็นมิ่งขวัญและกำลังใจของอาณาประชาราษฎร์ เป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคีในหมู่พลชนิกทรทุกหมู่เหล่าของพระองค์ เป็นผู้นำในการเริ่มต้นและเปลี่ยนแปลงวิธีการต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งความเจริญผาสุกของพลชนิกทร และพระราชอาณาจักรดังที่ได้เกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์ไทยทั้งสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

๑.๒ สถาบันขุนนาง ข้าราชการ ในสมัยโบราณขุนนางและข้าราชการมีหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดินตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ และคำสั่งของขุนนางที่มียศสูงกว่า

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทอดพระเนตรสุริยุปราคา โดยนักบวชคณะเยซุอิตเป็นผู้ส่องกล้องถวาย
เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ ที่จังหวัดลพบุรี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

ตามลำดับ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ตำแหน่งขุนนางถูกยกเลิกไป คงเหลือแต่จะมีข้าราชการสำหรับการบริหารราชการแผ่นดินแต่อย่างเดียว

ขุนนางก็คือบุคคลที่เข้ารับราชการ มีศักดินาสูงกว่า ๕๐๐ ไร่ โดยทั่วไปขุนนางเหล่านี้มีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบและพึงปฏิบัติ คือ (๑) จะต้องปฏิบัติราชการตามยศ ตำแหน่ง ราชทินนาม ที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ทั้งในยามปรกติ และในยามสงคราม (๒) มีหน้าที่ควบคุมกำสั่งคนสำหรับใช้ในราชการในเวลาเกิดศึกสงคราม และราชการอื่นๆ ในยามปรกติซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของขุนนาง เพราะกำสั่งคนเหล่านี้ก็คือพวกไพร่ที่จะต้องมาขึ้นสังกัดมูลนาย (๓) มีหน้าที่ดูแลบรรดาไพร่ให้มี

ความสุข มีความปลอดภัย และได้รับความเป็นธรรม เมื่อคนในสังกัดของตนไปมีคดีความกับใคร มูลนายของตนในฐานะเป็นขุนนางก็อาจจะส่งทนายไปแก้คดีให้

เมื่อขุนนางมีอำนาจหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ ขณะเดียวกันขุนนางก็มีสิทธิที่พึงได้รับตามกฎหมาย เช่น (๑) ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานและการยกเว้นดังกล่าวไปถึงบุตรของขุนนางด้วย (๒) มีสิทธิเข้าเฝ้าในการเสด็จออกขุนนาง ได้รับอนุญาตให้ผู้อื่นขึ้นศาลแทนตนได้ และสามารถมีไพร่จำนวนหนึ่งเป็นเสมียนได้ (๓) ได้รับค่าประทับตราตำแหน่งตลอดจนเงินค่าปรับและเบี้ยหวัดเงินปี ตามที่พระมหากษัตริย์จะพระราชทานหรือแบ่งให้จากผลประโยชน์รายได้ของแผ่นดิน

สถาบันขุนนางถือได้ว่ามีความสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินภายใต้พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ แต่ในขณะเดียวกันการที่ขุนนางมีอำนาจในการควบคุมกำสั่งคนซึ่งมีประโยชน์ต่อราชการสงครามปกป้องอริราชศัตรูที่มาจากภายนอก แต่ขณะเดียวกันก็อาจเป็นอันตรายต่อพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ถ้าพระองค์อ่อนแอ ดังจะเห็นในสมัยอยุธยาที่ขุนนางเป็นปฏิปักษ์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ จึงยึดอำนาจ และแย่งชิงราชสมบัติได้ ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงต้องแสวงหาขุนนางที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์จริงๆ เพื่อเป็นฐานพระราชอำนาจ

อย่างไรก็ตามมีบางครั้งที่ขุนนางได้แสดงบทบาทในการใช้อำนาจเด็ดขาดในทางการเมืองหรือป้องกันการคุกคามจากภายนอกอย่างทันท่วงที จึงจำเป็นต้องยึดพระราชอำนาจจากองค์พระมหากษัตริย์ ดังเช่นกรณีของพระเพทราชา เป็นต้น

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฐานะของขุนนางดำรงอยู่ในลักษณะดังกล่าวจนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ฐานะของขุนนางแต่เดิมจึงกลายมาเป็นข้าราชการ แต่ใน

ระยะแรกก็ยังใช้ยศและราชทินนามแบบเดิมอยู่บ้าง แต่หลังจากนั้นไม่นานรัฐบาลได้มีการยกเลิกใช้ยศและราชทินนามแบบเดิมเป็นทางการ แต่ผู้ใดอยากจะใช้ยศก็เป็นเพียงเพื่อเกียรติยศเท่านั้น แต่ตำแหน่งหน้าที่ และสิทธิต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

๑.๓ สถาบันทหาร

สถาบันทหารเริ่มต้นมาจากความต้องการกำสั่งคนที่จะใช้ป้องกันศัตรูที่เข้ามารุกรานในราชอาณาจักร ทหาร หมายถึง “พลรบ” พลรบในสมัยสุโขทัยก็คือ “ไพร่ฟ้าหน้าใส” ที่เป็นชายฉกรรจ์ทั้งหมด เพราะในสมัยนั้นยังมิได้มีการแยกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน ในสมัยสุโขทัย ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหาร บรรดาชายฉกรรจ์ในราชอาณาจักรเป็นทั้งราษฎรและไพร่พลสำหรับการรบในกองทัพ

ต่อมาในสมัยอยุธยา สภาพสังคมเศรษฐกิจมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จำนวนประชากร ขนาดของพระราชอาณาเขต ตลอดจนศัตรูของอยุธยา ก็แตกต่างไปจากสมัยสุโขทัย ระบบการควบคุมกำสั่งพลสำหรับใช้ในการรบจึงได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อยๆ เพื่อสอดคล้องกับสถานการณ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายพระรูปร่วมกับข้าราชการบริพาร

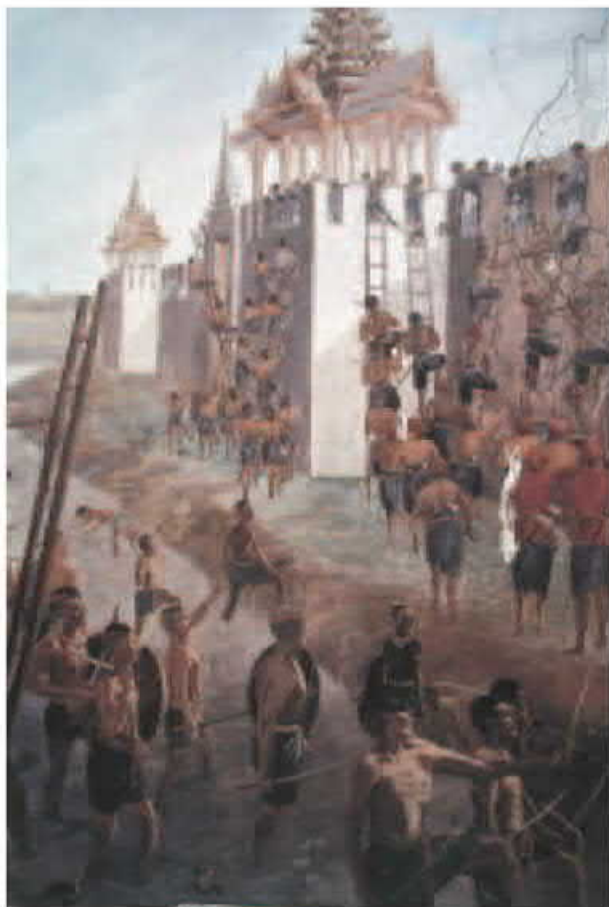

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงทรงแบ่งแยกการควบคุมกำลังของขุนนางผู้ใหญ่ระดับสูงออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ สมุหนายกควบคุมดูแลราชการฝ่ายพลเรือนรวมทั้งจตุสดมภ์ และสมุหพระกลาโหมควบคุมดูแลราชการฝ่ายทหาร แต่เมื่อเกิดศึกสงครามทุกคนก็มีหน้าที่เป็นทหารสำหรับการสู้รบเพื่อป้องกันราชอาณาจักร

การแยกกำลังพลออกเป็นฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารก็เพื่อความสะดวกและเป็นระบบ สำหรับการควบคุมกำลังคนจะเป็นประโยชน์ต่อการป้องกันราชอาณาจักร แต่ถ้าพิจารณาในแง่ของการเมืองภายใน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอาจสร้างความสมดุลระหว่างขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในการควบคุมกำลังคนให้เหมาะสม และไม่เป็นอันตรายต่อพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์อีกด้วย

เมื่อกำลังไพร่พลมีมากขึ้น ระบบในการควบคุมกำลังคนให้รัดกุม ก็ยังมีความสำคัญ ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จึงได้ปรับปรุงการบริหารงานฝ่ายทหารเสียใหม่ เช่น การทำสารบัญชี่สำหรับเกณฑ์คนเข้ารับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน โดยตั้งเป็น “กรมสุรัสวดี” สำหรับดูแลเกี่ยวกับกำลังพลทั่วราชอาณาจักร การทำพิธีทุกหัวเมือง ที่เรียกว่า พิธีเกณฑ์ไพร่พลเมื่อมีเหตุการณ์จำเป็นต้องใช้ผู้คน และการแต่งตั้งาราชพิชัยสงครามซึ่งเป็นตำราว่าด้วยการจัดทัพแสดงถึงความสำคัญของกองทัพหรือทหารซึ่งก็คือกำลังไพร่พลนั่นเอง

ในสมัยอยุธยา ขุนนางผู้ใหญ่ที่คุมกำลังไพร่พลหรือทหารสามารถแย่งชิงอำนาจทางการเมืองจากพระมหากษัตริย์ได้เป็นผลสำเร็จ เช่น ออกญา-glai-hom (ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) และ

จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระเพทราชา (ต่อมาคือสมเด็จพระเพทราชา) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ที่คุมกำลังได้เข้มแข็งกว่าก็จะประสบชัยชนะ ในทางการเมืองในสมัยนั้น ในยามที่บ้านเมืองต้องเผชิญกับอริราชศัตรู กำลังคนที่เป็นไพร่พลยังมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น

สมัยรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปการทหารครั้งใหญ่ให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก พระองค์จัดส่งพระราชโอรสให้ไปศึกษาราชการทหารต่อในทวีปยุโรป ภายหลังสำเร็จการศึกษาแล้ว พระราชวงศ์เหล่านั้นได้มีโอกาสเข้าไปควบคุมกองทัพ บรรดาแม่ทัพนายกองก็มีความเชื่อมั่นในการเป็นกองทัพอของพระมหากษัตริย์ เมื่อพระองค์ทรงประกาศยกเลิกระบบไพร่ ด้วยการประกาศใช้พระราชบัญญัติทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘ ก็ยิ่งทำให้สถาบันทหารมีความมั่นคงและมีเกียรติภูมิมากยิ่งขึ้น

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ สถาบันทหารมีบทบาทสำคัญในทางการเมืองยิ่งขึ้น จะเห็นว่าการยึดอำนาจในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่มีทหารเป็นหัวหน้าคณะราษฎรก็ดำเนินการรัฐประหารของพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็ดี การประสพชัยชนะในการปราบกบฏบวรเดชของพันเอกหลวงพิบูลสงครามใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็ดี ได้กลายเป็นแบบอย่างของผู้นำทางทหารในกองทัพ ที่เริ่มเข้าไปมีบทบาททางการเมืองด้วยการใช้กำลังมากยิ่งขึ้น

กล้องส่องดูดาว ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงทอดพระเนตรสุริยุปราคา แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่จังหวัดลพบุรี

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สถาบันทหารมีความสำคัญ และมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น มีบทบาทในการปกป้องอริราชศัตรู ทั้งภายนอกและภายใน แต่ในขณะเดียวกัน ก็กลายเป็นฐานอำนาจที่สำคัญในทางการเมืองของบรรดาผู้นำทางการเมืองของไทยมาทุกยุคทุกสมัยทั้งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และสมัยประชาธิปไตย ดังนั้นสถาบันทหารจึงมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันขุนนางข้าราชการของไทย มาโดยตลอดในประวัติศาสตร์การเมืองไทย

โบราณสถานวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ก่อนหน้าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอำนาจสูงสุดในการปกครอง บ้านเมืองอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ แต่เนื่องจากในการปกครองบ้านเมืองนั้น พระมหากษัตริย์ไม่สามารถบริหารราชการแผ่นดินได้พระองค์เดียวในทุกๆ เรื่อง ดังนั้นพระองค์จึงทรงมอบพระราชอำนาจในการปกครองให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ “เจ้านาย” และ ขุนนาง ข้าราชการช่วยกันดูแลปกครองบ้านเมือง โดยที่พระองค์จะทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจ

อำนาจในการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญคือ อำนาจในการปกครองหัวเมือง อำนาจในการควบคุมกำลังคนหรือไพร่พล และอำนาจในการควบคุมดูแลผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของแผ่นดิน

อำนาจในการปกครองหัวเมืองต่างๆ ในยุคแรกๆ พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางได้รับพระราชอำนาจไปปกครองดูแลหัวเมืองต่างๆ เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ไปปกครองหัวเมืองลูกหลวง หรือเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ทิศรอบราชธานี ขุนนางไปปกครองหัวเมืองชั้นในหัวเมืองชั้นนอก หรือหัวเมืองเจ้าพระยามหานครเป็นต้น ต่อมาภายหลังได้มีการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีแยกอำนาจ

จิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี

คณะราษฎรผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ฝ่ายทหารบก

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐาน ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม

ไปควบคุมดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ หัวเมืองฝ่ายใต้ ในปลายสมัยอยุธยา ก็เป็นอำนาจในการปกครอง หัวเมืองเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีอำนาจในการปกครองผลประโยชน์ของแผ่นดิน เช่น ที่ดินทำกิน ภาษีอากร ส่วย ข้าวปลาอาหาร ฯลฯ พระมหากษัตริย์จะทรงมอบพระราชอำนาจในการควบคุมดูแลให้กับเสนาบดีและเจ้าเมืองต่างๆ ดูแลรวบรวมส่งทูลพระคลัง ทำให้บุคคลที่มีอำนาจดูแลมีอิทธิพลสูงเช่นเดียวกัน

อำนาจในการปกครองเหล่านี้ส่งผลกระทบต่ออิทธิพลทางการเมืองด้วย พระมหากษัตริย์จึงต้องแบ่งเป็นอำนาจทางการเมืองเหล่านี้ให้เกิดความสมดุล เมื่อใดก็ตามที่กลุ่มคณะใดมีอำนาจทางการเมืองก็จะมีอิทธิพลทางการเมืองสูงด้วย ซึ่งก็อาจเป็นอันตรายต่อพระราชอำนาจของพระองค์

๒. ระบบการปกครอง

ในการปกครองบ้านเมืองในสมัยโบราณของไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” และเป็น “เจ้าชีวิต” แต่พระองค์ทรงมอบพระราช

อำนาจให้กับเจ้านายและขุนนางไปปกครองดูแลหัวเมืองแทนพระองค์ การไปดูแลหัวเมืองของบรรดาเจ้านายหรือขุนนาง จะต้องนำครอบครัวข้าทาสบริวารสำหรับใช้สอยไปด้วย โดยพระมหากษัตริย์ได้พระราชทานอำนาจในการควบคุมกำลังคน แสวงหาและเก็บรวบรวมผลประโยชน์ที่มีอยู่ในหัวเมืองนั้นๆ ให้ขุนนางและเจ้านายนั้นๆ ไปด้วย ผลประโยชน์ได้จากแรงงานไพร่พลก็ดี รายได้จากภาษีอากรส่วยในเมืองนั้นๆ ก็ดี เมื่อรวบรวมผลประโยชน์ส่งทูลพระคลังหลวงแล้ว ก็ทรงอนุญาตให้หักส่วนลดสำหรับเจ้านายหรือขุนนางเอาไว้เลี้ยงดูครอบครัวได้ เพราะสมัยนั้นพระมหากษัตริย์มิได้พระราชทานเงินเดือนให้กับขุนนาง ขุนนางจะได้เบี้ยหวัดเงินปีเท่านั้น เราเรียกการปกครองหัวเมืองแบบนี้ว่า “ระบบกินเมือง”

๒.๑ ระบบการปกครองหัวเมืองในราชอาณาจักรไทย

๒.๑.๑ สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๙๒ - ๒๐๐๖)

ระบบการปกครองหัวเมืองในราชอาณาจักรสุโขทัยเท่าที่ปรากฏหลักฐานมีเมืองสุโขทัยเป็นเมืองราชธานี เมืองที่อยู่ใกล้รายรอบราชธานีจะเป็นเมืองที่พระราชโอรส

หรือพระราชนัดดาของพระมหากษัตริย์ปกครองดูแล เช่น เมืองศรีสัชนาลัย เมืองสองแคว (พิษณุโลก) เมืองขากังราว (กำแพงเพชร) ส่วนเมืองที่ห่างไกลออกไปเจ้าเมืองอาจเป็นเจ้านายของเจ้าเมืองเดิม หรืออาจแต่งตั้งไปจากราชธานี และมีอำนาจในการปกครองตัวเอง แต่ต้องขึ้นตรงต่อราชธานี เช่น เมืองเชียงทอง และเมืองที่ไม่ได้รวมเข้ากับอาณาจักรสุโขทัย แต่ยอมอ่อนน้อมต่อสุโขทัย เช่น เมืองหลวงพระบาง เวียงคำ เมาะตะมะ เป็นต้น

๒.๑.๒ สมัยอยุธยา มีระบบการปกครองหัวเมืองตามลำดับช่วงเวลา ดังต่อไปนี้

อยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๔๑)

(๑) เมืองราชธานี คือเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในเขตราชธานีจะมีเสนาบดี ๔ ตำแหน่ง เรียกว่า “จตุสดมภ์” ซึ่งรับผิดชอบดูแลการบริหารราชการแผ่นดินตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ การปกครองแบบจตุสดมภ์แยกออกเป็น ๔ หน่วย คือ (๑) กรมเวียง (เมือง) รับผิดชอบในการปกครองท้องที่ ดูแลความทุกข์สุขของราษฎร ปรามปรามโจรผู้ร้าย ลงโทษผู้กระทำความผิด มีเสนาบดีตำแหน่ง “ขุนเวียง” หรือ “ขุนเมือง” เป็นผู้รับผิดชอบ (๒) กรมวัง รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดี และจัดระเบียบเกี่ยวกับราชสำนัก มีเสนาบดีตำแหน่ง “ขุนวัง” เป็นผู้ดูแล (๓) กรมคลัง รับผิดชอบเกี่ยวกับการหารายได้ และการรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน มีเสนาบดีตำแหน่ง “ขุนคลัง” เป็นผู้รับผิดชอบ (๔) กรมนา รับผิดชอบเกี่ยวกับการทำมาหากินของราษฎร เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวกับการเพาะปลูกในที่ดิน ออกสิทธิในการถือครองที่นาและเก็บภาษีค่านาที่เรียกว่า หางข้าว เพื่อเก็บไว้เป็นเสบียงอาหารสำหรับใช้ในยามสงคราม มีเสนาบดีตำแหน่ง “ขุนนา” เป็นผู้รับผิดชอบ

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดสุวรรณดาราม

เสนาบดีทั้ง ๔ ซึ่งรับผิดชอบหน่วยงานทั้ง ๔ หน่วยจะควบคุมดูแลการะงานในหน้าที่ที่รับผิดชอบครอบคลุมไปยังหัวเมืองต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร

ใบเสมาที่เมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

ลายปูนปั้นทางเข้าวัดภูเขาทอง ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

(๒) เมืองลูกหลวง ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านรอบเมืองราชธานีทั้ง ๔ ทิศ เมืองหน้าด่านในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ เมืองลพบุรี อยู่ทางด้านเหนือ เมืองพระประแดง อยู่ทางทิศใต้ เมืองนครนายก อยู่ทางทิศตะวันออก และเมืองสุพรรณบุรี อยู่ทางทิศตะวันตก

(๓) หัวเมืองชั้นใน เป็นหัวเมืองที่อยู่ไม่ไกลจากราชธานี สามารถติดต่อถึงกันได้สะดวก ทางราชธานีจะแต่งตั้งผู้รั้งเมือง และคณะกรรมการเมืองไปปกครองควบคุมโดยตรง หัวเมืองชั้นในเหล่านี้มีหลายเมือง เช่น ปราชินบุรี ราชบุรี สิงห์บุรี เป็นต้น

(๔) หัวเมืองชั้นนอก (หรือเมืองพระยามหานคร) เป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลจากราชธานี ผู้ปกครองหัวเมืองชั้นนอกส่วนใหญ่สืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองมาจากบรรพบุรุษของตนที่เคยปกครองหัวเมืองเหล่านั้น หัวเมืองชั้นนอกเหล่านี้จะมีหน่วยงานสำหรับควบคุมดูแลการบริหารราชการเหมือนกับในเขตราชธานี มีจตุสดมภ์ประจำเมือง เมืองชั้นนอกถือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา จะต้องส่งรายได้ของแผ่นดินที่เกิดจากภาษีอากร ส่วย และจะต้องเกณฑ์แรงงานผู้คนไปช่วยราชการของบ้านเมืองตามที่ทางราชธานีจะกำหนด บางครั้งเพื่อความเหมาะสมทางราชธานีอาจแต่งตั้งขุนนางจากเมืองหลวงมาปกครองหัวเมืองชั้นนอก เช่น นครราชสีมา จันทบุรี ไซยา พัทลุง สงขลา ถลาง เป็นต้น

(๕) เมืองประเทศราช เป็นเมืองที่มีการปกครองเป็นอิสระแก่ตนเอง โดยทางราชธานีไม่เข้าไปควบคุมโดยตรง แต่ต้องแสดงตนว่าจะจงรักภักดีและยอมอ่อนน้อมในฐานะเป็นเมืองชั้นหรือเมืองประเทศราชโดยการส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระมหากษัตริย์ที่กรุงศรีอยุธยา เมืองประเทศราชเหล่านี้จะปกครองตนเองตามประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง เมืองประเทศราชในสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น สุโขทัย นครศรีธรรมราช เป็นต้น

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ที่เริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) มีการปรับปรุงการปกครองดังนี้

(๑) **เมืองราชธานี** กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมาโดยตลอดจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงย้ายไปประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก เป็นเวลาถึง ๒๕ ปี ดังนั้นศูนย์กลางการปกครองจึงย้ายไปอยู่ที่พิษณุโลก ในฐานะเป็นเมืองราชธานีครั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๖ จนถึง พ.ศ. ๒๐๓๑ สำหรับกรุงศรีอยุธยานั้นโปรดให้พระโอรส ซึ่งต่อมาคือพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ครองในฐานะเมืองลูกหลวง ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พ.ศ. ๒๐๓๑ - ๒๐๓๔) พระองค์จึงโปรดให้ย้ายราชธานีมาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาดังเดิม

ในเขตราชธานีมีการจัดตั้งอัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีควบคุมดูแลรับผิดชอบในส่วนราชการที่สำคัญดังนี้ คือ (๑) **สมุหพระกลาโหม** มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชาตรวจราชการที่เกี่ยวข้องกับกิจการฝ่ายทหารทั่วราชอาณาจักร มีหน้าที่วางแผนการรบในยามสงคราม ผูกซ่อมกำลังพลในยามปรกติ เกณฑ์ผู้คนและจัดหาอาวุธและสิ่งของจำเป็นตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวก

ความสะดวกในการทำสงครามและที่จำเป็นต้องใช้ในงานกิจการฝ่ายทหาร นอกจากนี้ยังควบคุมกรมต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก เช่น กรมพระตำรวจ กรมรักษาพระองค์ กรมอาสา กรมดาบสองมือ เป็นต้น (๒) **สมุหนายก** มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาและตรวจราชการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายพลเรือนทั้งหมด ควบคุมดูแลจตุสดมภ์ทั้งสี่ ซึ่งยังคงมีหน้าที่และความรับผิดชอบเช่นเดิม แต่เปลี่ยนชื่อเรียกต่างจากเดิมดังนี้ คือ เวียง เรียกว่า นครบาล วัง เรียกว่า อรรมาภิกรณ์ คลัง เรียกว่า โกษาธิบดี และนา เรียกว่า เกษตราธิการ สำหรับเสนาบดีจตุสดมภ์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงยศและราชทินนามใหม่ดังนี้ คือ ขุนเวียง เรียกว่า พระยายมราช ขุนวัง เรียกว่า พระยาอรรมาธิบดี ขุนคลังเรียกว่า พระยาโกษาธิบดี ขุนนา เรียกว่า พระยาเกษตราธิบดี หรือออกญาพลเทพ

(๒) **หัวเมืองชั้นใน** ยกเลิกเมืองลูกหลวงหรือเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ทิศ มีการขยายเมืองที่อยู่รอบราชธานีให้กว้างขวางออกไป เรียกว่าหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองเหล่านี้เป็นเมืองชั้นจัตวา มีผู้รั้งกับกรมการเป็นพนักงานปกครองขึ้นอยู่กับอำนาจเสนาบดีต่างๆในราชธานี

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมืองเหล่านี้ ได้แก่ เมืองราชบุรี เพชรบุรี ปรานบุรี สมุทรสงคราม นครชัยศรี สุพรรณบุรี ชัยนาท นครสวรรค์ ชลบุรี ปราจีนบุรี และนครนายก เป็นต้น

(๓) หัวเมืองชั้นนอกหรือเมืองพระยามหานคร หมายถึงหัวเมืองซึ่งอยู่นอกราชอาณาจักรออกไป การเดินทางไม่สะดวก และอยู่ไกลชายแดน จึงจัดเป็นเมืองพระยามหานคร ชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ตามลำดับขนาดและความสำคัญของเมือง เมืองเหล่านี้ต่างมีเมืองขึ้นอยู่ในการปกครองเช่นเดียวกับราชอาณาจักร หัวเมืองชั้นนอกนี้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระราชวงศ์หรือข้าราชการชั้นสูงซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองมีอำนาจบังคับบัญชาสิทธิ์ขาด และมีกรมการพนักงานปกครองทุกแผนกเช่นในราชอาณาจักร หัวเมืองชั้นนอกที่สำคัญ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพิษณุโลก มีฐานะเป็นหัวเมืองเอก เมืองจันทบุรี เป็นเมืองโท เมืองชุมพรเป็นเมืองตรี เป็นต้น

(๔) เมืองประเทศราช หมายถึง หัวเมืองต่างชาติต่างภาษาที่ยอมอ่อนน้อมในฐานะเมืองประเทศราช เช่น ทวาย ตะนาวศรี เชียงกราน มะละกา เขมร เป็นต้น

สมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖)

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชาได้มีการปรับปรุงการปกครองในเขตราชอาณาจักร พระองค์ได้โปรดให้จัดสรรอำนาจการปกครองของสมุหพระกลาโหม สมุหนายก และเสนาบดีกรมคลังใหม่ กล่าวคือให้สมุหพระกลาโหม มีบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ ทั้งกิจการทหารและพลเรือนทั้งหมด ขณะเดียวกันก็ดูแลบังคับบัญชาการต่างๆ ที่ขึ้นกับฝ่ายทหารในส่วนกลางด้วย ส่วนสมุหนายกที่แต่เดิมเคยดูแลกิจการฝ่ายพลเรือน (จตุสดมภ์) หัวราชอาณาจักรก็เปลี่ยนไปให้มีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งกิจการทหารและพลเรือนทั้งหมด ขณะเดียวกันก็ดูแลรับผิดชอบจตุสดมภ์ทั้ง ๔ ในส่วนกลาง ส่วนพระโกษาธิบดี ซึ่งเป็นเสนาบดีกรมคลัง นอกจากดูแลเกี่ยวกับเรื่องรายได้ของแผ่นดินและการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศแล้ว ยังต้องดูแลบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลตะวันออกทั้งกิจการทหารและพลเรือนอีกด้วย

ต่อมาตอนปลายสมัยอยุธยา ไม่นานช้าว่าในรัชกาลใดได้มีการปรับปรุงการปกครองอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการโอนอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ของ

สมุหพระกลาโหมไปขึ้นกับเสนาบดีกรมคลังแทนโดยให้สมุหพระกลาโหมเป็นเพียงที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์เท่านั้น สันนิษฐานว่าขณะนั้นสมุหพระกลาโหมอาจกระทำความผิดบางอย่างจึงถูกลดอำนาจก็อาจเป็นได้

๒.๑.๓ สมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

ในช่วงระยะเวลา ๑๕ ปี ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงครองราชย์ เป็นยุคของการทำสงครามสร้างอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น ระบบการปกครองในสมัยนี้จึงถือเอาแบบแผนของสมัยอยุธยาตอนปลายมาใช้ทั้งหมด

๒.๑.๔ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ แล้ว ระบบการปกครองหัวเมืองยังคงยึดแบบของอยุธยาเช่นเดียวกับสมัยธนบุรี ยกเว้นที่มีการปรับปรุงอยู่บ้างโดยเฉพาะในเมืองราชธานี

วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ระบบการปกครองดังได้กล่าวมาโดยลำดับที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งในยุคปรับปรุงประเทศสู่ความทันสมัยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

๒.๒ ระบบศักดินา

ระบบศักดินาเป็นระบบการปกครองที่รักษาอำนาจของพระมหากษัตริย์และชนชั้นต่างๆ ระบบศักดินาอาจมีมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัยแต่ยังไม่มี การตรากฎหมายออกมาเป็นหลักฐาน จนกระทั่งมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาจึงได้ทรงตราพระราชกำหนดศักดินาขึ้นมาใช้อย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๑๙๔๗ และควบคู่มากับการปกครองของไทยจนเข้าสู่ยุคประชาธิปไตย

คำว่า ศักดินา หมายถึงนาแห่งศักดิ์ เป็นการถือเอาศักดิ์ของคนเป็นเกณฑ์ ทุกคนมีข้อกำหนดศักดิ์ตามแต่ละบุคคลโดยถือเป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคมของบุคคลอย่างแน่นอน แต่มิได้หมายความว่าศักดินาจะเป็นข้อกำหนดตายตัวในการถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งนี้เพราะในกฎหมายสมัยนั้นก็ระบุไว้ว่า เมื่อผู้ใดหักร้างถางพงเป็นไร่นาแล้วก็ไปแจ้งแก่เจ้าหน้าที่จะได้ไปตรวจดูแลออกใบโฉนดให้กับผู้นั้นเป็นหลักฐาน

พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี

เจดีย์ประธานทรงระฆังสามองค์ วัดพระศรีสรรเพชญ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

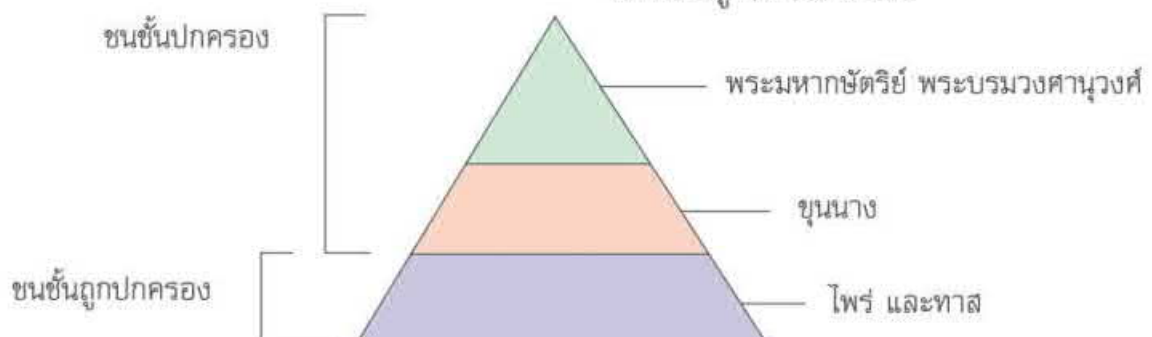
เศียรพระพุทธรูปหินทรายติดกับรากต้นไม้ที่วัดมหาธาตุ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

“ศักดินา” เป็นการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของ
คนไทย ตั้งแต่ชนชั้นเจ้านาย ขุนนาง ตลอดจน
ไพร่ทาส เอาไว้อย่างทั่วถึง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการ
ควบคุมดูแลกำลังคนและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้
กับพระมหากษัตริย์หรือแผ่นดิน

๒.๒.๑ ระบบศักดินากับการควบคุมกำลังคน

เนื่องจากลักษณะโครงสร้างสังคมไทย
ในสมัยโบราณมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม กล่าวคือ
องค์ประกอบของโครงสร้างตอนบนของสามเหลี่ยม
ซึ่งเป็นส่วนที่เล็กที่สุดของโครงสร้าง ได้แก่ พระ-
มหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง
ประกอบกันเป็นชนชั้นปกครอง ส่วนองค์ประกอบ
ของโครงสร้างที่เหลือ ซึ่งเป็นฐานรองรับส่วนยอด
เป็นคนส่วนใหญ่ ได้แก่ สามัญชน คือ ไพร่ และ
ทาส คนเหล่านี้อยู่ภายใต้การปกครองของคนส่วนแรก

สืบเนื่องมาแต่สมัยโบราณ พระมหากษัตริย์
ทรงเป็นเจ้าของศักดินา ทรงพระราชทานศักดินาตาม
พระราชกำหนดศักดินาให้กับเจ้านาย ขุนนาง และไพร่
ตามหน้าที่และความรับผิดชอบลดหลั่นกันไป
ขณะเดียวกันในระบบศักดินาจะกำหนดหน้าที่และ
ฐานะในความรับผิดชอบมากขึ้นน้อยต่างกันไปด้วย แม้
กระทั่งเมื่อมีการกระทำความผิดต้องถูกลงโทษก็ขึ้น
อยู่กับว่าบุคคลผู้นั้นมีศักดินามากน้อยเพียงใด ดังนั้น
การวางระบบการปฏิบัติหน้าที่และการลงโทษโดย
อาศัยศักดินาเป็นหลัก ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการ
ปกครองผู้คนตามลำดับชั้น

นอกจากนี้ ศักดินายังได้นำไปใช้เป็นหลักในการปรับไหม ใครมีศักดินามากถ้าทำความผิดในลักษณะเดียวกันก็ต้องถูกปรับมากกว่าผู้มีศักดินา น้อยกว่า ถ้าไพร่ทำผิดต่อขุนนางต้องเอาศักดินาของขุนนางปรับไพร่ ถ้าขุนนางทำผิดต่อไพร่ให้ปรับตามศักดินาของขุนนาง เพื่อให้ผู้น้อยยำเกรงผู้ใหญ่ และไม่ให้ขุนนางกดขี่ข่มเหงราษฎร

ระบบศักดินาเป็นตัวกำหนดให้การควบคุมไพร่พลของขุนนางอย่างมีระบบ โดยศักดินากำหนดให้สิทธิและหน้าที่รับผิดชอบของเจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส ไว้อย่างชัดเจน เช่น ขุนนางที่มีศักดินา ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปมีสิทธิเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์เมื่อเวลาออกขุนนางได้

๒.๒.๒ ระบบศักดินากับการควบคุมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของแผ่นดิน

ในระบบศักดินา พระมหากษัตริย์จะทรงพระราชทานที่ดินสำหรับทำมาหากินให้กับบุคคลทุกระดับทั้งเจ้านาย ขุนนาง ไพร่ ทาส ผู้ที่มีที่ดินทำกินจำนวนมากก็จะเป็นเจ้านายหรือขุนนางที่มี

ศักดินาสูง ใครมีศักดินาต่ำก็จะมีที่ดินทำกินในจำนวนที่ลดหลั่นกันไป

ด้วยเหตุนี้เมื่อเจ้านายหรือขุนนางที่มีศักดินาสูงก็จะมีอำนาจในการควบคุมกำลังคนที่เป็นไพร่พลในจำนวนมากตามไปด้วย กำลังไพร่พลเหล่านี้ นอกจากจะเป็นกำลังสำคัญในยามสงครามแล้ว ในยามปรกติก็จะถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานต่างๆ เช่น การผลิตข้าวให้กับมูลนาย การเก็บหาของป่าหรือสิ่งของสำหรับเป็นส่วยให้กับมูลนายด้วย ดังนั้นถ้าผู้ใดมีศักดินาสูงมากเท่าใดก็จะได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันเกิดจากแรงงานของไพร่มากขึ้นเท่านั้น

๒.๓ ระบบขุนนาง

ระบบขุนนางถือได้ว่าเป็นกลไกในการปกครองอย่างหนึ่ง เพราะพระมหากษัตริย์จะทรงอาศัยขุนนางควบคุมกำลังคนปฏิบัติการกิจให้กับราชการแผ่นดินทั้งในยามปรกติและในยามสงคราม

ในระบบการปกครองไทย ขุนนางจะต้องดูแลรับผิดชอบในจุดสุตมภ์ทั้ง ๔ อัครมหาเสนาบดีมีหน้าที่รับผิดชอบกิจการฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน แยกออก

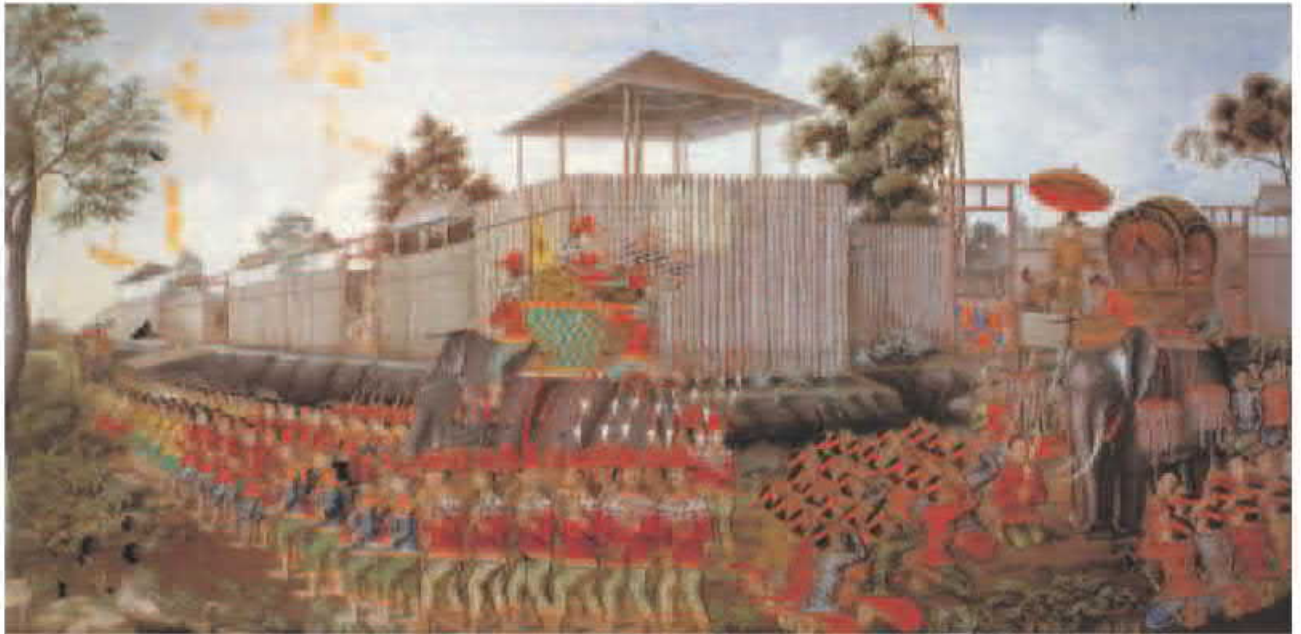

ขุนนางสยาม จากหนังสือของ เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส

ขุนนางและไพร่หรือทาสในสมัยอยุธยา

ภาพจิตรกรรมในโคลงพระราชนิพนธ์

ไปทั่วราชอาณาจักร ขุนนางจะต้องดูแลรับผิดชอบ
กรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อปฏิบัติราชการให้เกิดความ
เรียบร้อยและได้ผลดีต่อทางราชการแผ่นดิน นอกจากนี้
ขุนนางยังต้องปกครองหัวเมืองต่างๆ ทั้งเป็นเจ้าเมือง
ผู้รั้งเมือง ผู้รักษาเมือง คณะกรรมการเมือง เป็นต้น
ในยามสงคราม ขุนนางยังต้องคุมไพร่พลที่สังกัด
หมวดหมู่ที่ขุนนางรับผิดชอบออกทำสงครามสู้รบกับ
ศัตรูที่มารุกรานด้วย

ขุนนางมีฐานะตั้งอยู่บนเกณฑ์ ๔ ประการ คือ
ศักดินา ยศ ราชทินนาม และตำแหน่ง

เกณฑ์ศักดินานั้น ในสมัยอยุธยา ขุนนางที่
ดำรงตำแหน่งสมุหพระกลาโหมจะมีศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่
มียศเป็นเจ้าพระยา มีราชทินนาม “มหาเสนาบดี”
ส่วนขุนนางที่ดำรงตำแหน่งสมุหนายกจะมีศักดินา
๑๐,๐๐๐ ไร่ เท่ากัน มียศเป็นเจ้าพระยา มีราชทินนามว่า
“จักรี” สำหรับเสนาบดีจตุสดมภ์ถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่
มียศเป็นพระยา และมีราชทินนามแตกต่างกันไป

ยศของขุนนางแต่เดิมมี ๗ ลำดับ คือ
เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น และ
พัน เรียงลงมาตามลำดับ ต่อมาในสมัยธนบุรี ยศของ

ขุนนางมีอยู่ ๘ ลำดับ นับตั้งแต่สูงสุดจนต่ำสุด ดังนี้
คือ สมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยา พระยา พระ
หลวง ขุน หมื่น และพัน

๒.๔ ระบบไพร่

ระบบไพร่คือระบบการควบคุมคน
ระบบหนึ่งในระบบการปกครองของไทยในสมัยโบราณ
ไพร่คือราษฎรที่เป็นชายฉกรรจ์ มีภาระ
ที่จะต้องรับใช้ราชการแผ่นดินและขึ้นทะเบียนไว้เพื่อ
เกณฑ์ใช้ในราชการต่างๆ ด้วยเหตุนี้ไพร่จึงต้องสังกัด
อยู่กับเจ้าขุนมูลนายและต้องมาทำงานเกณฑ์หรือ
เข้าเดือน ไพร่ไม่มีเบี้ยหวัดบำนาญหรือเงินเดือน
ต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเองตามอัตภาพ การเป็น
ไพร่นับว่าเป็นความจำเป็นในสมัยนั้น เพราะเป็นการ
แลกเปลี่ยนกับการที่จะได้รับความคุ้มครองตาม
กฎหมาย

ไพร่แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ไพร่หลวงกับ
ไพร่สม

ไพร่หลวง หมายถึง ไพร่ที่พระราชทานแก่
กรมกองต่างๆ เป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์โดยตรง
หน้าที่ของไพร่หลวงจึงแตกต่างกันไปตามตำแหน่งที่

ของกรมกองนั้น เนื่องจากกรมกองที่ทำหน้าที่เป็น
หน่วยงานราชการไม่มีงานให้ไพร่ทำได้หมดทุกคน จึงได้
เกิดกรมที่ทำหน้าที่เพียงเก็บผลประโยชน์ ได้แก่ เงิน
ค่าราชการ ส่วย แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นไพร่หลวง
จึงอยู่ในกรม ๒ ประเภท คือประเภทที่หนึ่ง ไปร่ต้อง
มารับราชการตามที่ทางการกำหนด หากมาไม่ได้ต้อง
ให้ผู้อื่นมาแทนหรือส่งเงินแทนการมารับราชการ อีก
ประเภทหนึ่ง คือไพร่ที่ต้องเสียเงินแต่ไม่ต้องมารับ
ราชการ ซึ่งเรียกว่าไพร่หลวงส่วย หรือไพร่ส่วย
ไพร่หลวงส่วยนี้ในตอนแรกมักจะส่งส่วยเป็นสิ่งของมา
แทนการเข้าเวร แต่ต่อมาในระยะหลังมีการส่งเงินมา
แทนราชการได้อีกด้วย

ไพร่สม เป็นไพร่ที่พระมหากษัตริย์ พระ-
ราชทานให้แก่เจ้านายและขุนนางที่มีตำแหน่งทำ
ราชการ เพื่อเป็นผลประโยชน์ เนื่องจากในสมัยก่อน
นั้นยังไม่มีเงินเดือน การควบคุมไพร่พลของมูลนาย
หมายถึงผลประโยชน์ เช่น ส่วนลดจากการเก็บเงิน

การแต่งกายของหญิงชั้นสูงในสมัยรัชกาลที่ ๔

ค่าราชการ กำเนิดจากไพร่ เป็นต้น ไปร่สมนั้นจะตก
เป็นของมูลนายตราบเท่าที่ขุนนางผู้เป็นมูลนายยังมี
ชีวิตอยู่ในตำแหน่งราชการ เมื่อมูลนายถึงแก่กรรม
ไพร่สมจะถูกโอนมาเป็นไพร่หลวง นอกจากบุตรของ
ขุนนางผู้นั้นจะยื่นคำร้องขอควบคุมไพร่สมสืบต่อจาก
บิดา

สมัยอยุธยา ไปร่หลวงจะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน
เป็นเวลา ๖ เดือนต่อปี เรียกว่าทำราชการ หรือเข้าเดือน
อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ได้ทรงแจกจ่ายให้
ไพร่หลวงเหล่านี้ไปอยู่ใต้การปกครองดูแลของขุนนาง
กรมต่างๆ ขุนนางเหล่านี้มีฐานะเป็นนาย ส่วนไพร่สม
นั้นขึ้นอยู่กับนายของตนและไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน

สมัยรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดให้ลดเวลา
ไพร่หลวงรับราชการเหลือปีละ ๔ เดือน รัชสมัย
พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ลดเวลารับราชการของ
ไพร่หลวงลงไปอีกเป็น ๓ เดือน

ฐานะทั่วไปของไพร่ ตามกฎหมายระบุว่า
(๑) ไปร่คือบุคคลที่อยู่ใต้ปกครองและสังกัดมูลนาย
คนใดคนหนึ่งเพื่อจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย
ไพร่จะขอย้ายกรมไม่ได้เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจาก
มูลนาย และลูกหลานก็ต้องสังกัดกรมเดียวกันด้วย
(๒) ไปร่จะมีศักดินาระหว่าง ๑๐-๒๕ แล้วแต่ลักษณะ
ประเภทของไพร่ ไปร่สามารถส่งทอดที่ดินให้ลูกหลาน
ของตนได้ แต่ถ้าลูกหลานปล่อยให้ที่ดินรกร้างว่าง
เปล่าเป็นเวลา ๑๐ ปี ไม่ทำให้ผลผลิตงอกเงยขึ้น ที่ดิน
ผืนนี้ต้องยกคืนให้เป็นของหลวง (๓) ไปร่ถูกจำกัด
สิทธิในการเคลื่อนย้ายที่อยู่ ต้องขึ้นทะเบียนตามภูมิสำเนา
ของตน ถ้าใครไม่อยู่จะมีความผิด เพื่อประโยชน์ในการ
เกณฑ์แรงงานได้รวดเร็ว (๔) ในการเกิดคดีฟ้องร้อง
ขึ้นศาล ไปร่ไม่มีสิทธิ์ตั้งทนาย กรรมวิธีในการฟ้องร้อง
ก็ยุ่งยากมาก ต้องเสียค่าธรรมเนียมมากมาย

ไพร่สามารถเปลี่ยนแปลงฐานะของตนเองได้
เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับสูงคือการได้เป็นขุนนาง ส่วน

ระดับต่ำคือการตกเป็นทาส การที่ไพร่เลื่อนฐานะตนเองไปสู่ระดับสูงได้นั้นจะต้องมีความชอบเป็นพิเศษจนได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนาง แต่ถ้าไพร่คนใดมีหนี้สินก็ต้องตกเป็นทาสของมูลนายจนกว่าจะไถ่ถอนตนเองออกไปได้

แรงงานของไพร่มีประโยชน์ต่อมูลนายทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากว่า ถ้าขุนนางคนใดมีไพร่อยู่ในสังกัดมากก็ย่อมจะมีอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจสูง เพราะไพร่เป็นกำลังสำคัญถ้าได้รับการติดต่อจูงใจก็จะเป็นกองทัพได้ ไพร่มีส่วนทำให้ฐานะของขุนนางมั่นคงในกรณีเกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันในหมู่ผู้ปกครอง ไพร่มักถูกเกณฑ์ไปสู้รบในสงครามกลางเมือง ไพร่จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการขัดแย้งในหมู่พวกขุนนางตลอดจนก่อให้เกิดความไม่สงบแก่บ้านเมืองได้ ดังนั้นเมื่อพวกขุนนางสกลอบเอาไพร่ไว้ใช้เป็นการส่วนตัวไม่ส่งรายชื่อไปขึ้นทะเบียนทางว่าว จึงเป็นที่หวั่นเกรงของพระมหากษัตริย์ว่าขุนนางจะคิดล้มล้างอำนาจของพระองค์

นอกจากนี้ไพร่ยังเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในสมัยโบราณ ขุนนางคนใดมีที่ดินเป็นจำนวนมาก แรงงานที่จะใช้ในที่ดินก็เพิ่มมากขึ้นด้วย จึงเกิดการเบียดบังแรงงานไพร่ไว้ใช้งานในไร่นาของตน ไม่ส่งบัญชีทางว่าวแสดงจำนวนไพร่ที่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานให้หลวง ทางราชการจึงได้ออกกฎหมายลงโทษผู้ที่เบียดเบียนเอาไพร่ไว้ใช้เป็นการส่วนตัว

สำหรับส่วย ซึ่งเป็นสิ่งของมีค่าที่ราชการเกณฑ์จากไพร่เพื่อจัดส่งเข้ามายังท้องพระคลัง ส่วยเหล่านี้จะกลายเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้กับท้องพระคลัง ก่อให้เกิดผลดีต่อระบบผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้าในที่สุด

ความเป็นอยู่ของไพร่นั้น ไพร่หลวงมีฐานะลำบากที่สุด เพราะไพร่หลวงจะถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทั้งในยามสงบและในยามสงคราม ถ้าไม่ต้องการเข้าเวรก็อาจจะเสียเงินจ้างผู้อื่นมาทำแทน ส่วนไพร่ส่วยมีหน้าที่ส่งส่วยแทนการเข้าเวร ถ้าหาส่วยมาส่งไม่ทันตามกำหนด ก็จะใช้วิธีส่งเงินมาแทน ส่วนไพร่สมนั้น มีหน้าที่รับใช้มูลนาย ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานให้

ภาพวาดการรับประทานอาหารของหญิงชั้นสูงของไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๔

พระแท่นมหาเศวตฉัตร
และพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน

หลวงยกเว้นราชการสงครามซึ่งทุกคนต้องไป ไพร่สม จึงทำงานเบาว่าไพร่หลวง ด้วยฐานะที่แตกต่างของ ไพร่เช่นนี้ จึงทำให้เกิดความรู้สึกที่แบ่งแยกกันระหว่าง ไพร่หลวงกับไพร่สม ดังนั้นชายฉกรรจ์ที่ต้องเป็นไพร่ จึงพยายามหลีกเลี่ยงการเป็นไพร่หลวงไปสังกัด มุลนายเพื่อเป็นไพร่สม บางครั้งก็อ้างว่าเป็นทาสของ ขุนนาง ปัญหาไพร่หลบหนีการเกณฑ์แรงงานบ่อยๆ ทำให้ขาดกำลังคน จำนวนไพร่หลวงลดจำนวนลงเรื่อยๆ แต่ไพร่ที่อยู่ใต้สังกัดของมุลนายกลับเพิ่มจำนวน มากขึ้น ภายหลังจึงได้มีการออกกฎหมายห้ามการให้ ลูกหลานของไพร่หลวงเป็นไพร่สม ถ้ามุลนายรู้เห็น เป็นใจจะถูกลงโทษ

ในระบบการปกครองของไทย ไพร่เป็นกลไก ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การปกครองบ้านเมือง ดำเนินต่อไปได้ เพราะแรงงานของไพร่เป็นฐานอำนาจ ของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางสำหรับการ ต่อรองกันในทางการเมืองด้วย

๓. กฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรมในระบบ ราชการของไทย

ในระบบการปกครองของไทยจำเป็นจะต้อง อาศัยกฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นองค์ ประกอบสำคัญ เพราะกฎหมาย ประเพณี และ วัฒนธรรม ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุ เป้าหมายในทางการเมืองได้

๓.๑ กฎหมาย

กฎหมายที่เหลืออยู่ในรูปเดิมมาถึง ปัจจุบันซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกของไทยคือ กฎหมายลักษณะโจรของสุโขทัย (จารึกหลักที่ ๓๔) ซึ่งมีข้อบัญญัติลงโทษผู้ที่กระทำความผิดเกี่ยวกับการลักขโมยช้างม้าวัวควายและผู้คน ผู้ถูกตัดสิน ลงโทษก็จะถูกปรับไหม ก็แสดงให้เห็นว่าในสมัย สุโขทัยก็ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง และควบคุมกบฏคนมีให้ถูกลงโทษ นอกจากนี้ทรัพย์สินที่เป็นสัตว์หรือสิ่งของถ้าถูกลักขโมยก็ถูกลงโทษ ด้วยเช่นกัน

ในสมัยอยุธยา กฎหมายจะหมายถึง การบันทึก คำฟ้องในคดีความเรื่องใดเรื่องหนึ่งไว้เป็นหลักฐาน ส่วนตัวบทกฎหมายที่ใช้บังคับนั้นเรียกชื่อเป็นเอกเทศ แต่ละอย่างว่า พระไอยการข้าง พระราชบัญญัติข้าง พระราชกำหนดข้าง พระราชกฤษฎีกาข้าง สำหรับ กฎหมายเกี่ยวกับอำนาจกระทรวง ศาลต่างๆ และ เกี่ยวกับตราแผ่นดินใช้คำว่าพระธรรมนูญก็มี

กฎหมายที่สำคัญสำหรับใช้ในการปกครอง ในสมัยอยุธยา เช่น พระราชกำหนดศักดินา มี ประโยชน์สำหรับแยกแยะตำแหน่งหน้าที่ความรับ

ผิดชอบของบุคคลในราชอาณาจักรตามศักดิ์นาของ
แต่ละคน หรือบางครั้งถูกนำไปใช้เป็นหลักในการ
ปรับโทษ มีการแบ่งแยกบุคคลว่าลักษณะใดที่ไม่ต้อง
ถูกเกณฑ์แรงงานหรือลักษณะใดที่จะต้องถูกเกณฑ์
แรงงาน เป็นต้น

กฎหมายอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า กฎมณเฑียรบาล
เป็นกฎหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์
โดยเฉพาะ จุดประสงค์ของกฎมณเฑียรบาลก็เพื่อพิทักษ์
รักษาความปลอดภัยให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์

กฎมณเฑียรบาลมีลักษณะถึงความสัมพันธ์
ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระบรมวงศานุวงศ์
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร
กฎมณเฑียรบาลนี้ถึงแม้ว่าจะปกป้ององค์พระมหากษัตริย์
แต่ในขณะเดียวกันก็มีบทบังคับเพื่อยับยั้งการใช้
พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังเช่นการตรา
ไว้ว่า “...อนึ่งทรงพระไกรธูโศ และตรัสเรียกพระแสง
อย่าให้เจ้าพนักงานยื่น ถ้ายืนโทษถึงตาย...”

นอกเหนือจากกฎมณเฑียรบาลที่คุ้มครอง
พระมหากษัตริย์แล้ว ยังมีกฎหมายลักษณะอาญาหลวง
ที่ให้ความคุ้มครองพระมหากษัตริย์ และควบคุมราษฎร
มิให้ถูกขุนนางรังแก นอกจากนี้มีกฎหมายลักษณะทาส
กฎหมายลักษณะกัณฑ์ สำหรับการพิจารณาคดีในศาล
ในสมัยอยุธยา จะพิจารณาตามลำดับขั้นตอนของ

กฎหมาย คือ กฎหมายพระธรรมนูญ กฎหมาย
ลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมาย
ลักษณะพิสูจน์ กฎหมายลักษณะตุลาการ และ
กฎหมายลักษณะอุทธรณ์ตามลำดับ

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นหลักฐาน
แสดงให้เห็นว่าในสมัยอยุธยาได้ใช้กฎหมายเป็นหลัก
เพื่อให้บุคคลในสังคมประพฤติปฏิบัติต่อกันตาม
สถานภาพของตนเอง และถ้ามีการละเมิดต่อกันก็จะ
มีบทลงโทษ นับว่ากฎหมายเป็นหลักในการปกครอง
ของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรง
สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแล้ว พระองค์
จึงทรงโปรดให้ชำระกฎหมายเก่าเนื่องจากมีความ
คลาดเคลื่อน ทรงตั้งคณะกรรมการชำระกฎหมาย
ประกอบด้วย อาลักษณ์ ลูกขุน และราชบัณฑิต
กฎหมายที่ได้จากการชำระนี้ได้โปรดให้อาลักษณ์เขียน
ไว้ ๓ ชุด ไว้ห้องเครื่อง (หรือข้างที่) หอหลวง และ
ศาลหลวงสำหรับลูกขุน ทุกเล่มประทับตราราชสีห์
คชสีห์ บัวแก้ว ไว้เป็นสำคัญ จึงเรียกกันว่า “กฎหมาย
ตราสามดวง”

กฎหมายตราสามดวงได้ใช้เป็นหลักในการ
ปกครองราชอาณาจักรมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึง
ได้มีการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมต่างๆ ตลอดจน

กลองวินิจัยเภาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งไว้ที่กรมวัง สำหรับการถวายฎีกา

กฎหมายตราสามดวง

กฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทาง
ด้านยุติธรรมจากโลกตะวันตก

๓.๒ ประเพณีและวัฒนธรรมในระบบราชการ ของไทย

ในการปกครองของไทย มีการปฏิบัติ
ตามประเพณีและวัฒนธรรมในระบบราชการของไทย
และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ในฐานะที่พระมหากษัตริย์
ทรงเป็นสมมติเทพ ทรงเป็นประมุขของราชอาณาจักร
เป็นผู้ปกครองสูงสุด พระองค์จึงต้องทรงปฏิบัติตาม
พระราชประเพณี และวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด
เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีพืชมงคล พระราชพิธี
อาพาธพินาศ พิธีจักรพรรดิราชาธิราช ฯลฯ เป็นต้น

ในการปกครองราชอาณาจักร พระมหา-
กษัตริย์ทรงยึดหลักธรรมเป็นหลักในการปกครองบ้าน
เมือง เช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และ
สังคหวัตถุธรรม เป็นต้น เพื่อความเจริญผาสุกของ
พลกนิกร นับเป็นราชประเพณีอย่างหนึ่ง

คณะราชทูตแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่
ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐

เนื่องจากระบบการปกครองของไทยมีระบบ
ศักดินา ระบบไพร่ ระบบขุนนางเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย
ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับ
ขุนนาง และความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางกับไพร่
จึงกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในระบบ

ราชการของไทยที่เราเรียกว่า “ระบบอุปถัมภ์” หรือ
การตอบแทนช่วยเหลือกันระหว่างขุนนางกับไพร่
ความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางผู้ใหญ่กับขุนนางระดับ
ล่างๆ “ระบบอุปถัมภ์” นี้กลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง
ในระบบราชการของไทย

“ระบบศักดินา” ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง
มูลนายกับไพร่ เช่นเดียวกับ “ระบบไพร่” เป็นระบบที่
ก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมในระบบราชการ
ของไทยที่เรียกว่า “ระบบเจ้าขุนมูลนาย” ราษฎรที่ไป
ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการจะต้องอ่อนน้อม
ถ่อมตน มีของกำนัลไปฝาก และช่วยเหลือทำงานให้
เมื่อมีโอกาส ก็จะได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลจาก
เจ้าหน้าที่ข้าราชการ ถ้าผู้ใดไปติดต่อกับทางราชการ
ไม่ปฏิบัติตามดังกล่าว เจ้าหน้าที่ข้าราชการก็จะไม่พึง
พอใจ ราษฎรผู้นั้นก็อาจถูกกลั่นแกล้งได้ นอกจากนี้
ไพร่จะต้องปฏิบัติตนต่อขุนนางข้าราชการด้วยการ
ยกย่องให้เกียรติต่อขุนนางข้าราชการไพร่ต้องเจียมตน
ระวังตัวมิให้ละเมิดขุนนางข้าราชการได้ วัฒนธรรมใน
ระบบราชการของไทยที่ยกตัวอย่างมานี้ทำให้เป็น
อุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน

๔. การพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย

การพัฒนาประชาธิปไตยของไทยนั้น ได้มี
ความพยายามมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓)
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ
เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศใน พ.ศ. ๒๔๗๕
ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗)

พัฒนาการทางการเมืองที่นำไปสู่ความเป็น
ประชาธิปไตยของไทยนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึง
รัชกาลที่ ๗ ตามลำดับมีดังนี้

๔.๑ การเริ่มต้นจัดตั้งสภาที่ปรึกษาในรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มปฏิรูปทางด้านการเมืองด้วยการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นมา ๒ สภา คือ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) ใน พ.ศ. ๒๔๑๗

สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่องค์พระมหากษัตริย์ เมื่อพระองค์ทรงมี

แผ่นดิน ๑๒ คน ซึ่งเป็นขุนนางที่มียศเป็นพระยาทั้งสิ้น

สภาที่ปรึกษาในพระองค์ มีหน้าที่ให้คำปรึกษาในพระองค์แด่องค์พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์อาจมีพระราชดำริมอบให้ผู้ปรึกษาในพระองค์เป็นคณะกรรมการไปสอบสวนข้อราชการ หรือชำระความใดๆ เรื่องหนึ่งเรื่องใดได้ ในครั้งแรกโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งมีทั้งหมดจำนวน ๕๐ คน แต่มีผู้เข้าถวายสัตย์ปฏิญาณเพียง ๔๔ คน มีทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง

การประชุมเทศาภิบาล ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕

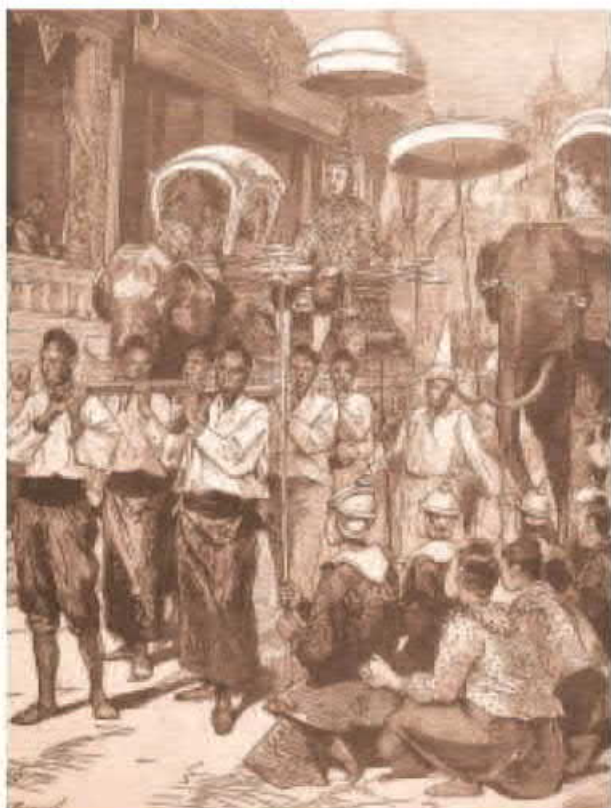
พระราชดำริเกี่ยวกับข้อราชการที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายหรือขนบธรรมเนียมปฏิบัติของแผ่นดิน พระองค์จะทรงพระราชทานพระราชดำริเรื่องนั้นๆ ให้กับสภาที่ปรึกษาให้พิจารณาและให้กราบทูลข้อพิจารณานั้นๆ ให้ทรงทราบ มติของสภาใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์

ในครั้งแรกได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการ

๔.๒ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๗ (ร.ศ. ๑๐๓) คณะทูตไทยทั้งในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ประกอบด้วยเจ้านาย ๔ พระองค์และสามัญชนอีก ๓ คน ได้ร่วมกันเข้าชื่อในหนังสือถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบ

ภาพเขียนจากหน้าปกหนังสือ Le Petit Parisien
เป็นขบวนพระราชพิธี ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากการปกครองของไทยในขณะนั้นเป็นอันตรายต่อบ้านเมือง สมควรจะได้มีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ เป็นการเปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พระมหากษัตริย์สมควรแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นคณะรัฐบาล (Cabinet) หรือคณะรัฐมนตรีบริหารราชการแผ่นดิน โดยที่พระมหากษัตริย์จะทรงพระราชวินิจฉัย และทรงมีพระบรมราชโองการเป็นสิทธิ์ขาด

อย่างไรก็ตามรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่ถวายนโยบายการจัดการเปลี่ยนแปลงระบบราชการแผ่นดิน เมื่อ ร.ศ. ๑๐๓ ว่าพระองค์ทรงเห็นด้วยกับความคิดเห็นดังกล่าว

แต่ขณะนั้นยังไม่ใช่เวลาที่เหมาะสม พระองค์ทรงเห็นว่า สิ่งที่จะต้องดำเนินการก่อนคือการปฏิรูปการปกครอง (Government Reform)

๔.๓ การจัดตั้งเสนาบดีสภาและการจัดการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๓๕

เพื่อนำไปสู่การปกครองสมัยใหม่ ดังนั้น รัชกาลที่ ๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งเสนาบดี ๑๒ ตำแหน่งประจำ ๑๒ กระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ เสนาบดีสภาจึงประกอบด้วยเสนาบดี ๑๒ นาย มีหน้าที่ในการถวายคำปรึกษาหารือข้อราชการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องในกระทรวงของตนเพื่อประกอบในการดำเนินนโยบายของบ้านเมืองในส่วนที่ตนเองรับผิดชอบ ต่อมาในระยะหลังได้มีการปรับปรุงกระทรวงให้ตรงกับหน้าที่เหลือเพียง ๑๐ กระทรวง

นอกจากนี้ยังทรงริเริ่มทดลองจัดการ “สุขาภิบาล” ในเขตกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ บริเวณตำบลพระบรมมหาราชวัง และที่ตำบลบ้านตลาดท่าฉลอม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ นับเป็นการริเริ่มการจัดการปกครองท้องถิ่นในลักษณะต่างๆ การดูแลรักษาความสะอาด การดูแลรักษาถนนหนทาง เป็นต้น นับเป็นการเริ่มต้นของรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ให้ราษฎรรู้จักปกครองตนเองในท้องถิ่นของตนก่อน

๔.๔ การจัดตั้ง “รัฐมนตรีสภา (Legislative Council) ร.ศ. ๑๑๓” ใน พ.ศ. ๒๔๓๗

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติรัฐมนตรีรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓” เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ นับได้ว่าเป็นการจัดตั้งสภานิติบัญญัติ โดยในที่ประชุมสภานี้ให้มีจำนวนสมาชิกเป็นที่ปรึกษา ประกอบด้วย เสนาบดี หรือผู้แทนเสนาบดี ในเวลานั้น กับผู้ที่จะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นอีกไม่น้อยกว่า ๑๒ นาย ร่วมกันทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษากฎหมายสำหรับการปกครองแผ่นดิน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังที่รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดฯ ให้โอนงานตรากฎหมายไปขึ้นกับเสนาบดีสภา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ แล้วงานของรัฐมนตรีสภาจึงเป็นอันหยุดชะงักลง

๔.๕ การเรียกร้องการปกครองแบบประชาธิปไตยของสื่อมวลชน

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงนำวิธีการประชาธิปไตยมาปฏิบัติในสภาต่างๆ ดังกล่าว ยังมีนักหนังสือพิมพ์ คือ เทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส. วรรณโก และ ก.ศ.ร.กุหลาบ เรียกร้องให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยด้วย

๔.๖ ความเคลื่อนไหวในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้เกิด “คณะ ร.ศ. ๑๓๐” คิดเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ด้วยการใช้กำลังทำการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่บรรลุเป้าประสงค์ เนื่องจากทางรัฐบาลสามารถจับกุมผู้คิดวางแผนได้เสียก่อน

“คณะ ร.ศ. ๑๓๐” ประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ ข้าราชการฝ่ายกฎหมาย พ่อค้า คหบดี และนายธนาคาร ผู้ริเริ่มคือ ร.ต.เหรียญ ร.ต.จตุร และ ร.ต.เนตร ต่อมาได้มี ร.อ.ขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง) พี่ชายของ ร.ต.เหรียญ ได้เข้ามาร่วมด้วย หลังจากนั้นได้มีผู้เข้าร่วมด้วยอีกหลายคน ได้มีการประชุมของ “คณะ ร.ศ. ๑๓๐” เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) และยังได้มีการประชุมในหมู่สมาชิกอีกหลายครั้งก่อนหน้าที่จะถูกจับกุมได้เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแผนการของคณะ ร.ศ. ๑๓๐ จะไม่ประสบความสำเร็จแต่ก็ส่งผลกระทบที่สำคัญคือทำให้รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงริเริ่มทดลองเมือง

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
อยู่หน้าอาคารรัฐสภา กรุงเทพมหานคร

ประชาธิปไตยที่เรียกว่า “ดุสิตธานี” นอกจากนี้ “คณะ ร.ศ. ๑๓๐” ยังเป็นแบบอย่างในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ของคณะราษฎรอีกด้วย

๔.๗ การจัดตั้ง “ดุสิตธานี” เมืองประชาธิปไตย พ.ศ. ๒๔๖๑

หลังจากเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงจัดตั้ง “ดุสิตธานี” ขึ้นเพื่อเป็นเมืองทดลองการปกครองตามแบบประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เมือง “ดุสิตธานี” ตั้งอยู่บริเวณข้างพระที่นั่งอุดรบรรดาราชวรราชเมือง “ดุสิตธานี” ก็มาจากข้าราชการของพระองค์

รัชกาลที่ ๖ ทรงเรียกประชุมประชาชนชาวดุสิตธานีเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ครั้นถึงวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้มีการประกาศรัฐธรรมนูญรักษาการปกครองฉบับแรกออกมาใช้ในเขตดุสิตธานี ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชกำหนดเพิ่มเติมธรรมนูญลักษณะการปกครองนคราภิบาล พ.ศ. ๒๔๖๑

การปกครองในดุสิตธานี มีการเลือกตั้ง “นคราภิบาล” ซึ่งเปรียบกับนายกเทศมนตรี นคราภิบาลจะต้องได้รับเลือกเป็น “เซษฐบุรุษ” มาก่อน “เซษฐบุรุษ” นี้อาจเปรียบได้กับ “สมาชิกสภาเทศบาล” เป็นผู้ปกครองเมืองดุสิตธานี ซึ่งจะต้องได้รับเลือกโดย “ทวยนาคร” หรือปวงประชาราษฎรเมืองดุสิตธานี และจัดให้มีการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่ต่างๆ เช่น เจ้าพนักงานคลัง เจ้าพนักงานโยธา นายแพทย์สุขาภิบาล เป็นต้น เจ้าหน้าที่เหล่านี้เปรียบเสมือน “คณะเทศมนตรี” ปัจจุบัน ทั้งหมดนี้อยู่ในตำแหน่งคราวละ ๑ ปี หลังจากนั้นจะต้องมีการเลือกตั้งกันใหม่

โครงการ “ดุสิตธานี” ของรัชกาลที่ ๖ ได้ทดลองอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งหลังจากนั้นก็เลิกล้มไป

๔.๔ ก้าวสำคัญในการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๗๕

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดเกล้าฯ จัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภา เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เพราะพระองค์ทรงเชื่อมั่นว่า การแก้ปัญหาของชาติบ้านเมืองในขณะนั้นจะทรงกระทำอยู่ตามลำพังพระองค์เดียวไม่ได้ แต่จะต้องอาศัยความคิดหลายๆ ความคิดมารวมมือกัน และพระองค์ทรงมอบหมายให้อภิรัฐมนตรีสภาวางรูปแบบการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาลด้วยการปรับปรุงแก้ไขสุขาภิบาลที่มีอยู่ให้เป็นเทศบาลซึ่งคณะนั้นเรียกว่า ประชาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ ซึ่งได้มีความเห็นว่ายังไม่สมควรปล่อยให้ราษฎรดำเนินงานเทศบาลตามลำพัง เพราะยังไม่มีความรู้ด้านนี้เพียงพอ

ต่อมาในวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐ โปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติองคมนตรีสภา” โดยทรงแต่งตั้งจากบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือข้อราชการ ซึ่งพระราชทาน

รัฐธรรมนูญฉบับถาวร ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

ลงมาให้ศึกษา และที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ปรึกษา แล้วนำคำปรึกษาขึ้นถวายบังคมทูลมีลักษณะคล้ายๆ กันกับที่ปรึกษาในพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ หลังจากนั้นได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรรมการองคมนตรีให้ทำหน้าที่คล้ายสมานิติบัญญัติโดยทั่วไป มีหน้าที่พิจารณาร่างกฎหมายต่างๆ

สภาองคมนตรีได้ถูกยกเลิกไปใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เพราะได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวคิดที่จะให้เมืองไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยดังจะเห็นว่า ทรงมีพระราชบันทึกถึงพระยาภิรมย์ภักดี (Dr. Francis B. Sayre) เกี่ยวกับปัญหาในสยาม และทรงขอคำปรึกษาว่า สยามควรมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยหรือยัง ถ้าควรจะเป็นรูปแบบใด พระยาภิรมย์ภักดีกราบบังคมทูลว่ายังไม่สมควร และเมื่อพระองค์เสด็จไปเยือนสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ในสหรัฐอเมริกา ว่าพระองค์ทรงเตรียมการที่จะให้ประชาชนชาวไทยได้มีส่วนร่วมในการปกครอง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
เปิดสภาผู้แทนราษฎร ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

บ้านเมืองด้วยการที่พระองค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ
แก่ปวงชนชาวไทย

เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากสหรัฐอเมริกาแล้ว
ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง
ฮุนตระกูล) ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ
และนายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B.Stevens)
ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ เป็นกรรมการ
ร่างรัฐธรรมนูญ บุคคลทั้งสองได้ดำเนินการร่าง
รัฐธรรมนูญเสร็จในวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ร่าง
รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีชื่อว่า “An Outline of Changes
in the Form of the Government” แต่พระยาศรี-
วิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล) และนายเรย์มอนด์
บี. สตีเวนส์ รวมทั้งรัฐมนตรีสภา มีความเห็นว่าประเทศ
ไทยยังไม่พร้อมที่จะปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

การพระราชทานรัฐธรรมนูญตามพระราชดำริ
ของรัชกาลที่ ๗ จึงได้ชะงักลง และหลังจากนั้นไม่นาน
คณะราษฎรก็ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ
วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

๔.๔ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

หลังจาก คณะ ร.ศ. ๑๓๐ ไม่สามารถ
เปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นผลสำเร็จได้ ครั้นถึง
พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นเวลาห่างจากการเกิดเหตุการณ์
ร.ศ. ๑๓๐ ได้ ๒๑ ปี ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง
การปกครองของคณะราษฎรและประสบความสำเร็จ
นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตย
ของไทย

๔.๔.๑ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕

(๑) การได้รับการศึกษาและแนวคิดด้านการ
ปกครองระบอบประชาธิปไตยจากตะวันตก ทำให้
ปัญญาชนไทย มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง
คณะราษฎรก็ล้วนแต่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ
แทบตะวันตกทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ คณะผู้ก่อการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองเหล่านี้ จึงได้รับแนวคิดด้าน
การปกครองแบบประชาธิปไตยมาแล้วเป็นอย่างดี

(๒) ความคิดที่ไม่ลงรอยกันระหว่างขุนนาง
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กับข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ได้รับ
แนวคิดแบบตะวันตก

(๓) ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั้งจากการใช้จ่าย
ในรัชกาลที่ ๖ และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก แม้ว่า
รัชกาลที่ ๗ จะทรงแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจด้วยวิธีการ
ต่างๆ เช่น ตัดทอนรายจ่ายอย่างเข้มงวด ปลด
ข้าราชการออก เพิ่มภาษี แต่สถานการณ์ก็ไม่ดีขึ้น

(๔) การได้รับอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลง
การปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มา
เป็นระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ ในเอเชีย
ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และตุรกี

(๕) ความเคลื่อนไหวของสื่อมวลชน เช่น
หนังสือพิมพ์ต่างๆ เช่น สยามรีวิว ไทยใหม่ ได้เรียก
ร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงในระบอบประชาธิปไตย
มากขึ้น

๔.๔.๒ การดำเนินงานของ “คณะราษฎร” ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเรียกตนเองว่า “คณะราษฎร” ได้รวมตัวประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรก เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และตกลงที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

ภายหลังเมื่อผู้ก่อตั้งคณะราษฎรกลับสู่ประเทศสยามแล้วได้มีการชักชวนบรรดาเพื่อนๆ ที่เป็นทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนเข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรและมอบหมายให้พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าคณะราษฎร

ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้ทำการยึดอำนาจการปกครองได้เป็นผลสำเร็จโดยใช้กำลังทหารจับกุมเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม และอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะประทับอยู่ที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน เสด็จกลับคืนสู่พระนครและทรงเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไปโดยอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้ร่างขึ้น

ในระบอบการปกครองแบบใหม่ได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕” เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้มีการประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ได้เลือกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และเลือกพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร (นายกรัฐมนตรี)

หลังจากนั้นประธานคณะกรรมการราษฎรได้เสนอชื่อคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) ต่อสภาผู้แทนราษฎรอีกจำนวน ๑๔ คน นอกจากนี้ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรยังได้ตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใหม่ ซึ่งได้ประกาศใช้ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕” เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

๔.๑๐ ประชาธิปไตยของไทยโดยสังเขป

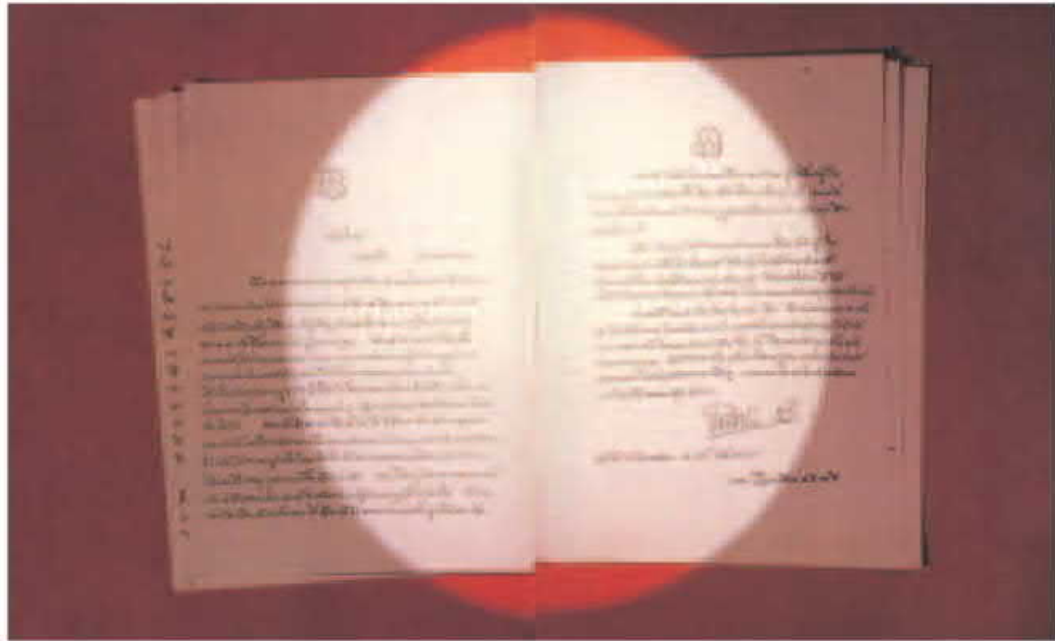
หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ประเทศไทยได้ย่างเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองโดยเลือกตัวแทนเข้าไปออกกฎหมายสำหรับการปกครองประเทศ และควบคุมการดูแลการบริหารของรัฐบาล ตลอดช่วงระยะเวลา ๗๐ ปี ประชาธิปไตยของไทยได้มีการพัฒนาเพื่อให้เข้าสู่ระบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าในบางครั้งจะมีอุปสรรคขัดขวางทำให้ประชาธิปไตยไม่สามารถจะดำเนินไปด้วยความราบรื่นก็ตาม

ประชาธิปไตยในระบอบรัฐธรรมนูญมีประเด็นที่สำคัญควรจะพิจารณาประกอบด้วย (๑) รัฐธรรมนูญ (๒) รัฐสภา (๓) พรรคการเมือง (๔) การแทรกแซงการเมืองจากกองทัพ (๕) บทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนชาวไทย และ (๖) คณะรัฐบาล โดยจะอธิบายโดยสังเขปตามลำดับดังนี้

(๑) รัฐธรรมนูญ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญที่เป็นหลักๆ มีทั้งหมด ๑๖ ฉบับ (โดยไม่นับฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติมจากรัฐธรรมนูญต่างๆ อีกหลายฉบับ)

เนื่องจากที่รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดสำหรับการปกครองประเทศ ในบรรดารัฐธรรมนูญทั้งหมด ๑๖ ฉบับ ถ้าเปรียบเทียบแล้วมีรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดมีอยู่ ๒ ฉบับ คือ

ลายพระราชหัตถ์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศพระราชสมัติ ณ บ้านโนล แครนลี ประเทศอังกฤษ
เมื่อ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๗
และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช
๒๔๘๐

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๔๗๗ ที่แสดงความเป็นประชาธิปไตยตรงที่ให้ประชาชนชาวไทยได้มีบทบาทในการปกครองค่อนข้างมาก ตัวอย่างเช่น (๑) นายกรัฐมนตรีต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (๒) คณะรัฐมนตรีจะต้องเป็นสมาชิกวุฒิสภาหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เกินกึ่งหนึ่งของรัฐมนตรีทั้งหมด (๓) ประธานสภาผู้แทนราษฎรเป็นประธานรัฐสภา ประธานวุฒิสภาเป็นรองประธานรัฐสภา (๔) วุฒิสภามีสมาชิกแต่งตั้งเพียง ๑๐๐ คน และไม่มีบทบัญญัติที่จะให้ควบคุมการบริหารราชการของรัฐบาล แต่เป็นหน้าที่ของฝ่ายสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมีสมาชิกไม่น้อยกว่า ๒๕๐ คน (๕) มีการแยกข้าราชการประจำกับข้าราชการการเมืองออกจากกันโดยเด็ดขาด แสดงให้เห็นว่าประชาชนเลือกผู้แทนราษฎรของตนเองให้ไปทำหน้าที่บริหารและนิติบัญญัติอย่างแท้จริง

สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๐ นั้นมีความเป็นประชาธิปไตยที่สูงมากที่สุด ดังจะเห็นได้จาก (๑) ทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งจากราษฎรทั้ง ๒ สภา โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีจำนวน ๕๐๐ คน ขณะที่สมาชิกวุฒิสภามีจำนวน ๒๐๐ คน (๒) ประธานรัฐสภามาจากประธานสภาผู้แทนราษฎร (๓) มีการแยกข้าราชการประจำออกจากข้าราชการการเมือง (๔) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่มีสิทธิในการขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี (๕) นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีแต่งตั้งจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้มีการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ การให้สิทธิเสรีภาพ และให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ดีรัฐธรรมนูญที่เป็นเผด็จการก็มีหลายฉบับเพราะเป็น “รัฐธรรมนูญการปกครอง” ที่เกิดขึ้นภายหลังทหารยึดอำนาจ และปิดกั้นสิทธิเสรีภาพของราษฎร

กล่าวโดยสรุปรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศของไทยมีการพัฒนามาโดยลำดับ บางครั้งก็มีความเป็นเผด็จการหรือไม่ให้สิทธิเสรีภาพอย่างแท้จริงกับราษฎร

(๒) รัฐสภา

รัฐสภาคือสภาสำหรับออกกฎหมายและควบคุมการบริหารของรัฐบาลแทนประชาชน ประกอบด้วยวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร ที่ผ่านมามีทั้งวุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้งและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งจากราษฎร ส่วนใหญ่สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนหนึ่งมักจะทำให้การสนับสนุนรัฐบาลทำให้การออกกฎหมายหรือความต้องการขอความเห็นชอบจากรัฐบาลผ่านไปด้วยดี

(๓) พรรคการเมือง

การเมืองในระบอบประชาธิปไตยจำเป็นต้องมีพรรคการเมืองเพื่อเป็นองค์การของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกพรรคที่ให้การสนับสนุนหรือเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ไทยมีพระราชบัญญัติพรรคการเมืองอย่างแท้จริงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากนั้นก็มีพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. ๒๕๑๑, พ.ศ. ๒๕๑๗, พ.ศ. ๒๕๒๒ ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามพรรคการเมืองไทยมักมิได้มีโอกาสปฏิบัติการทางการเมืองต่อเนื่องกันตลอด ยกเว้นบางพรรคการเมืองเท่านั้น ส่วนใหญ่ที่ผ่านมามีอดีตมีพรรคการเมืองเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทุกครั้งที่มีประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง แต่ในที่สุดก็ถูกยกเลิกไปโดยการรัฐประหารบ้าง ถูกยกเลิกไปเพราะไม่มีบทบาททางการเมืองบ้าง สมาชิกพรรคมิได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบ้าง เพราะฉะนั้นเมื่อมีพรรคการเมืองใหม่ๆ เกิดขึ้นจึงมักเรียกว่า “พรรคเฉพาะกิจ” ไม่ใช่พรรคการเมือง

ดังนั้นสังคมประชาธิปไตยจะต้องพัฒนาพรรคการเมืองที่เป็น “พรรคเฉพาะกิจ” ให้เป็นพรรคการเมืองอย่างแท้จริง

(๔) กองทัพ

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมากองทัพเข้ามามีบทบาทแทรกแซงการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมาโดยตลอดถึงแม้ว่าทหารจะเป็นข้าราชการประจำก็ตาม

การแทรกแซงของกองทัพมักจะออกมาในรูปของการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐ หลังจากนั้นก็ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ ยกเลิกรัฐสภา ยกเลิกพรรคการเมือง และใช้อำนาจเผด็จการปกครองประเทศ

ทุกครั้งที่ทหารเข้าแทรกแซงทางการเมืองส่งผลกระทบต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยอย่างมาก เพราะทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยต้องหยุดชะงักลงกว่าที่จะเริ่มต้นใหม่ก็ต้องใช้เวลาอีกนานในการที่จะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

(๕) บทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ตลอดเวลาที่ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประชาชนชาวไทยไม่สู้จะมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น หลังจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของรัฐบาลและสมาชิกรัฐสภา และถ้าเมื่อใดเกิดการรัฐประหารไม่มีรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้ง ประชาชนก็ยังไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ อาจแสดงให้เห็นว่าราษฎรมีส่วนร่วมในทางการเมืองด้วยการเป็นสมาชิกคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่นั่นก็เป็นเพียงการเริ่มต้น และประชาชนก็ยังไม่ได้แสดงออกอย่างทั่วถึง ประชาชนที่มีส่วนร่วมทางการเมืองประชาธิปไตยที่ชัดเจนก็คือการเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ที่นิสิตนักศึกษา ประชาชนรวมตัวกันโค่นล้มเผด็จการ และ

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนินกลาง กรุงเทพมหานคร

เรียกร่องรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย นอกจากนี้ก็มี นิสิต นักศึกษา และประชาชนบางส่วนที่ลุกขึ้นมาต่อต้านเผด็จการใน พ.ศ. ๒๕๑๙ การต่อต้านมิให้บุคคลที่มีได้มาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นนายกรัฐมนตรี จนเกิดเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ และล่าสุดก็คือการที่ประชาชนมีบทบาทสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่มีความเป็นประชาธิปไตยและปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากที่สุด

อย่างไรก็ตามการให้การศึกษาแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงจะช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น

(๖) คณะรัฐมนตรี

คณะรัฐมนตรีที่บริหารประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๕ มีคณะรัฐมนตรีบริหารประเทศ เป็นจำนวนถึง ๕๔ ชุด เป็นที่น่าสังเกตว่าคณะรัฐมนตรีหรือคณะรัฐบาลมีการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง มีทั้งที่นายกรัฐมนตรีลาออกเพราะมีเสียงสนับสนุนข้างน้อยในสภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐประหารยึดอำนาจ ล้มรัฐบาล หรือบางครั้งนายกรัฐมนตรีลาออกยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใหม่ บางครั้งก็ลาออกเพื่อปรับปรุงคณะรัฐมนตรีก็มี

ในยุคที่เป็นเผด็จการคณะทหารได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลบ่อยครั้ง บางคนได้เป็นรัฐมนตรี

เพราะให้เงินสนับสนุนพรรคการเมืองที่ตนเองสังกัดอยู่ รัฐมนตรีบางคนเป็นตัวแทนหรือผู้นำของกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนกลุ่มย่อยๆ ในสภาผู้แทนราษฎรที่ให้การสนับสนุนรัฐบาล ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้รัฐบาลหลายๆ ชุดที่ผ่านมาไม่สามารถแต่งตั้งรัฐมนตรีที่มีประสิทธิภาพในการบริหารได้ เพราะมีข้อจำกัด ดังนั้นจึงมีข่าวเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวงแต่ขาดหลักฐานชัดเจน รัฐบาลก็ไม่สามารถปลดออกจากตำแหน่งได้ ทำให้การบริหารประเทศของรัฐบาลไม่สู้จะประสบผลสำเร็จเท่าใดนัก ยกเว้นแต่บางรัฐบาลที่มีโอกาสเลือกรัฐมนตรีที่มีคุณภาพได้เป็นจำนวนมากเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ประชาธิปไตยของไทยมีพัฒนาการมาเป็นระยะๆ มีบางครั้งที่ยุดชะงักลงไปบ้างสืบเนื่องมาจากการเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองของทหารในกองทัพ ทำให้รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง ถูกยกเลิก ประชาชนไม่มีโอกาสอย่างต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมทางการเมือง อย่างไรก็ตามเมื่อประชาชนได้ผ่านประสบการณ์ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น ทำให้สังคมไทยเริ่มเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมืองอย่างจริงจัง จนกระทั่งประชาชนได้มีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด คือ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐” ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

บทที่ ๔

เศรษฐกิจและการค้า

ความนำ

๖ เศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของไทยเป็นแบบพึ่งตนเอง และมีการค้าในรูปแบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของเป็นสำคัญ เงินตราจึงมีความสำคัญน้อย แต่การที่ผืนแผ่นดินของไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งัญญาหารและของป่า อีกทั้งมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมคืออยู่ระหว่างตลาดการค้าใหญ่ คือ จีนและอินเดีย ทำให้อยุธยาเป็นทั้งแหล่งสินค้าพื้นเมืองและเป็นศูนย์รวมสินค้าจากต่างแดน ดังนั้นการค้าต่างประเทศจึงเฟื่องฟู และทำให้อยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติในภูมิภาค ประกอบกับวิธีการค้าแบบผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์ จึงทำให้อยุธยามั่งคั่งร่ำรวย

เมื่อมีการสถาปนากรุงเทพฯ เป็นราชธานีแห่งใหม่ การค้าแบบผูกขาดได้ดำเนินต่อมาระยะหนึ่งและสิ้นสุดลงหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ โดยการค้าเสรีได้เข้ามาแทนที่ ดังนั้นเศรษฐกิจและการค้าแบบดั้งเดิมจึงเปลี่ยนไปเงินตรามีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจ และการค้า

มากขึ้น เกิดชนชั้นนายทุนขึ้นมา เศรษฐกิจ และการค้าของไทยจึงเกี่ยวข้องกับผูกพันกับการค้านานาชาติมากยิ่งขึ้น ทำให้ต้องใช้ความสามารถและปรับตัวเองตลอดเวลา แต่เมื่อเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นต้นมา เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองมากขึ้น ซึ่งทำให้ประชาชนบรรเทาความยากลำบากได้อย่างดี

๑. ลักษณะเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของไทย

ลักษณะเศรษฐกิจของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงมีลักษณะเป็นแบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง เนื่องจากการผลิตสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเลี้ยงตัวเองและเมื่อเหลือใช้แล้วจึงจะส่งไปขายยังพื้นที่ข้างเคียงหรือที่ห่างไกลออกไป พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของไทยในสมัยโบราณคือ การเกษตร และการค้าโดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศ

๑.๑ การเกษตร การเกษตรในสมัยก่อนจะมีจุดประสงค์หลักอยู่ที่การผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองภายในอาณาจักร ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงที่มีหลักฐานแสดงว่าเริ่มมีการทำการเกษตรเพื่อการค้าบ้างแล้ว แต่ปริมาณการผลิตยังมีอยู่น้อยมากเมื่อเทียบกับการเกษตรเพื่อการบริโภค และการผลิตดังกล่าวจะมีอยู่เฉพาะในบางภูมิภาคของอาณาจักรเท่านั้น เช่น การปลูกพริกไทย

แถบจันทบุรี ตราด ชลบุรี ยาสอบแถบจันทบุรี และ
ชลบุรี อ้อยแถบนครชัยศรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี เป็นต้น
อย่างไรก็ตาม เทคนิคในการผลิตเป็นแบบดั้งเดิม ต้อง
พึ่งพิงธรรมชาติ รวมทั้งแรงงานคนและแรงงานสัตว์
เป็นหลักใหญ่

๑.๒ การค้า การค้าแบ่งออกเป็นการค้าภายใน
และการค้ากับต่างประเทศ การค้าภายในของระบบ
เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมีค่อนข้างจำกัดเนื่องจาก
ชุมชนหมู่บ้านสามารถพึ่งตัวเองได้ เพราะหมู่บ้าน
ต่างๆ ผลิตสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเกือบ
ทุกอย่างได้ภายในชุมชน ดังนั้นการซื้อขายสินค้า
ระหว่างชุมชนหมู่บ้านจึงมีน้อย ส่วนใหญ่มักเป็นการ
แลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้าน (barter system)
ทำให้การใช้เงินตราไม่แพร่หลาย

การค้ากับต่างประเทศ เป็นรายได้ที่สำคัญ
ของรัฐ โดยสินค้าที่ค้าขายกับต่างประเทศนั้นได้มาจาก
สินค้าที่เหลือจากการอุปโภคและบริโภคในอาณาจักร
เช่น ข้าว หมาก มะพร้าว สินค้าที่ได้มาจากการ
เรียกเกณฑ์ส่งส่วย เช่น ของป่า สินค้าที่ได้มาจากการ
ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการค้าส่งผ่าน ซึ่งเห็นได้
ชัดเจนในสมัยอยุธยา และสินค้าประเภทอุตสาหกรรม
ขั้นต้นซึ่งเริ่มมีการผลิตบ้างแล้วในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย อุตสาหกรรม
เหมืองแร่ และอุตสาหกรรมต่อเรือสำเภา เป็นต้น

๒. ปัจจัยสำคัญของเศรษฐกิจและการค้าตั้งแต่ เริ่มแรกถึงสมัยสุโขทัย

การที่สภาพเศรษฐกิจของไทยโดยรวมช่วง
ก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นแบบพึ่งตนเองหรือการ
ผลิตเพื่อบริโภคเองภายในอาณาจักร สะท้อนให้เห็น
ว่าทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นที่มาของปัจจัยการผลิต
ของไทยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ อย่างไรก็ดี ความอุดม
สมบูรณ์ของทรัพยากรนั้นมาจากการทำเลที่ตั้งของ
อาณาจักรอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ที่ดีด้วย สำหรับดินแดน

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น ผลิตผลจากป่าจึงมีอย่างอุดมสมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นไม้ผาง ไม้กฤษณา ไม้สักต่าง ๆ งาช้าง นอแรด ครั่ง รง ฯลฯ ฉะนั้น ในช่วงก่อนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ การค้าของป่า ก็มีส่วนทำให้ตลาดของอยุธยาเติบโตตามไปด้วย

สภาพภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญไม่น้อยต่อการก่อตั้ง การดำรงอยู่ของอาณาจักรต่างๆ และผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นตัวหล่อเลี้ยงประชากร ในอาณาจักร อยุธยาเป็นอาณาจักรที่ได้เปรียบสุโขทัย และล้านนาในแง่ที่ว่า ตั้งอยู่ในทำเลที่มีความเหมาะสม คือ มีแม่น้ำล้อมรอบ ๓ ด้าน ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกข้าวเลี้ยงประชากรในอาณาจักร และในบางปีก็มีเหลือพอส่งขายเป็นรายได้เข้ารัฐอีกด้วย ขณะเดียวกันการที่อยุธยาตั้งอยู่ปลายทางของลำน้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและสาขาที่ไหลมาจากทางเหนือ ก็ทำให้อยุธยาสามารถดักสินค้าที่สุโขทัยและล้านนาจะส่งออกขายทางทะเลได้ด้วย ถ้าสุโขทัยและล้านนาไม่ยอมส่งสินค้าผ่านทางอยุธยา ก็จะต้องส่งสินค้าไปขายทางอื่นแทน ดังนั้น อยุธยาจึงมีสถานภาพหรือบทบาทการเป็นศูนย์กลางของการค้าส่งผ่าน โดยทำหน้าที่รวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนใน ออกสู่ตลาดภายนอกและนำสินค้าจากตลาดภายนอก กระจายสู่ดินแดนตอนใน นอกจากนี้การที่อยุธยาตั้งอยู่ไม่ไกลจากทะเลนักทำให้การขนส่งสินค้าไปขายต่างประเทศทำได้สะดวก ซึ่งหลักฐานของต่างชาติก็ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงที่ไหลจาก อยุธยาลงไปอ่าวไทยนั้นมีความลึกมากพอที่จะนำเรือ ระวาง ๒๐๐ - ๓๐๐ ตัน แล่นขึ้นเทียบจอดที่กำแพง เมืองอยุธยาได้เลย จากสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย เช่นนี้ ประกอบกับการมีกำลังทหารที่เข้มแข็งจึงทำให้ อยุธยาสามารถผนวกสุโขทัยและล้านนาได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม การที่อยุธยาพยายามผนวกดินแดน ตอนในมาเป็นของตนเองนั้นส่วนหนึ่งก็มาจากการ

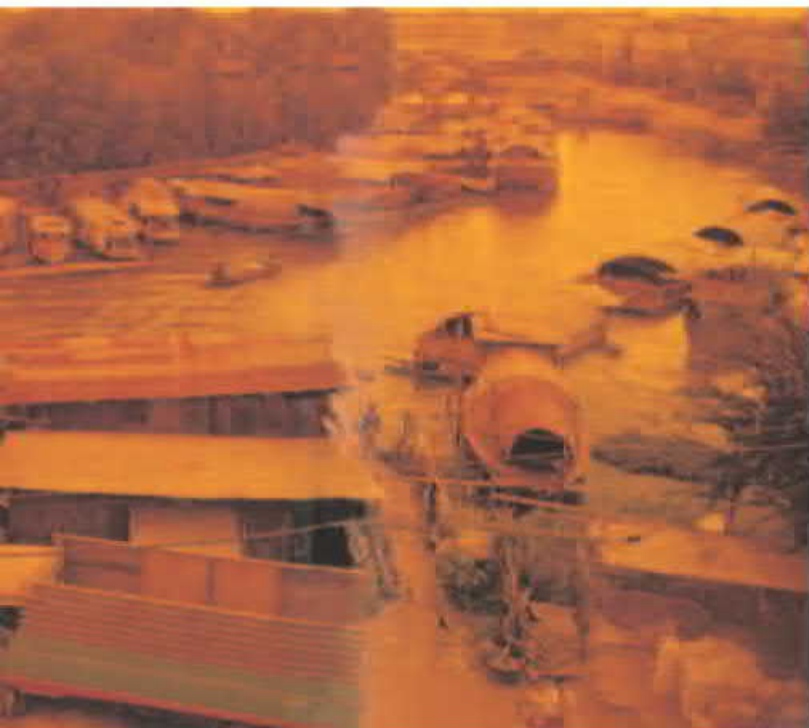

ทิวทัศน์บริเวณคลองรังสิตประยูรศักดิ์ จังหวัดปทุมธานี

ที่ดินแดนเหล่านั้นมีทรัพยากรธรรมชาติประเภทของ ป่าที่ตลาดต้องการในเวลานั้นด้วย

เมื่อสินค้าที่ต้องการในตลาดโลกเปลี่ยนไป เป็นสินค้าต้องผ่านกระบวนการผลิต เช่น น้ำตาล ยาสสูบ ลักษณะดินและภูมิอากาศก็ยังคงเป็นปัจจัยเอื้อ ทำให้ไทยเป็นแหล่งผลิตที่ดีเช่นกัน เช่นเดียวกับการที่ กรุงเทพฯ สามารถเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทำหน้าที่เป็นแหล่งรวม สินค้าส่งผ่าน สินค้าประเภทของป่า สินค้าที่ต้อง อาศัยแรงงานในกระบวนการผลิตเฉกเช่นที่อยุธยา เคยเป็น เพียงแต่สินค้าประเภทของป่าลดความสำคัญ ลง และสินค้าที่ต้องอาศัยแรงงานในกระบวนการผลิต กลายเป็นสินค้าออกที่มีความสำคัญมากขึ้น ฉะนั้น จึง กล่าวได้ว่าการมีทรัพยากรธรรมชาติและทำเลที่ตั้งอัน เหมาะสมเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจและการค้า ของไทยช่วงก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริงมีความเจริญ รุ่งเรือง

๓. โครงสร้างเศรษฐกิจ : การค้าแบบผูกขาด

ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง การค้าถือเป็นรายได้หลักประการหนึ่งของรัฐบาล โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศหรือการค้าสำเภา ผู้ค้ารายใหญ่ที่สุดก็คือ กษัตริย์ รองลงมาคือเจ้านาย ขุนนางที่ใช้อำนาจทางการเมืองในระบบศักดินาting ผลิตส่วนเกินต่างๆ จากราษฎรในรูปของส่วย ส่วยที่เป็นสิ่งของ เช่น ของป่า แร่ธาตุต่างๆ คือสินค้าที่นำไปขายกับต่างประเทศ ฉะนั้นจึงเป็นการค้าที่ไม่ต้องลงทุน อย่างไรก็ตาม กลุ่มชนชั้นสูงเหล่านี้เป็นเพียงผู้ลงทุนและผู้ควบคุมกิจการเท่านั้น ส่วนการจัดการดำเนินงานต่างๆ ตั้งแต่การตีราคาสินค้า การคำนวณต้นทุน การจัดการซื้อหาสินค้าเพิ่มเติม การจัดระวางบรรทุก การทำบัญชีกำไร - ขาดทุน รวมทั้งการเดินเรือล้วนเป็นการดำเนินการโดยชาวจีนอพยพ ชาวจีนอพยพจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศในฐานะกลไกสำคัญของการดำเนินงาน และมีโอกาสแสวงหาผลประโยชน์ไปค้าขายตามเมืองท่าต่างๆ ขณะที่ไพร่

หรือราษฎรทั่วไปโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนในการค้ากับต่างประเทศก็เป็นได้เพียงผู้หาและผู้ขนส่งสินค้าเท่านั้น

วิธีดำเนินการค้าจะเป็นการค้าผูกขาดภายใต้ระบบพระคลังสินค้า โดยทางรัฐจะมีการกำหนดชนิดของสินค้าที่ผูกขาดเช่น เครื่องศาสตราวุธ ไม้กฤษณา และสินค้าต้องห้าม เช่น นอระมัต งาช้าง ไม้จันทน์ ดินประสิว กำมะถัน สินค้าเหล่านี้รัฐจะเป็นผู้ส่งออกหรือจำหน่ายแต่เพียงผู้เดียว ในกรณีสินค้าเข้า พระคลังสินค้าจะกว้านซื้อสินค้าที่ดีที่สุดตามราคาที่กษัตริย์กำหนด ส่วนสินค้าที่เหลือก็จะจำหน่ายแก่ราษฎรทั่วไป ดังนั้น การผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้าจึงเป็นการควบคุมผลผลิต ควบคุมปริมาณราคาสินค้าตามความต้องการซื้อและขายในท้องตลาดผูกขาดการค้าส่งออกและสินค้าเข้าโดยใช้กลไกของรัฐ (ระบบราชการ) เป็นเครื่องมือในการผูกขาด

ระบบผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้าเป็นระบบที่ใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่พอมาถึงต้นรัตนโกสินทร์พ่อค้าชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวอังกฤษเห็นว่าเป็นระบบที่ไม่ยุติธรรม จึงพยายามที่จะให้รัฐบาลไทยยกเลิกระบบนี้และให้หันมาใช้ระบบการค้าเสรีแทน อังกฤษจึงได้ส่งคณะทูตเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทย ได้แก่ (๑) คณะของจอห์น ครอว์เฟิร์ดที่เข้ามาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่การเจรจาไม่ประสบความสำเร็จ (๒) คณะของเฮนรี เบอร์นี ที่เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การเจรจาดังนี้ยุติลงด้วยการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ระหว่างไทยและอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๖๙ หรือที่รู้จักกันในนามของสนธิสัญญาเบอร์นี ซึ่งมีสาระสำคัญทางการค้าคือ การอนุญาตให้พ่อค้าไทยและอังกฤษซื้อขายสินค้ากันได้โดยเสรี ยกเว้นข้าวและอาวุธยุทธภัณฑ์ที่รัฐบาลห้าม และการที่รัฐบาลจะเก็บภาษีรวมเป็นอย่างเดียวตามขนาดความกว้างของปากเรือ (ในสมัยก่อนรัฐบาลจะเก็บภาษีค่าปากเรือ ภาษีขาเข้า ภาษีขาออก)

ภาพเขียนแผนที่กรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าวาดขึ้นในราว พ.ศ. ๒๐๐๓

อย่างไรก็ตาม สนธิสัญญาฉบับนี้ทางอังกฤษก็ไม่ค่อยพอใจนัก จึงได้พยายามส่งคณะทูตเข้ามาเจรจาแก้ไข และทำสนธิสัญญาใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๔๘ สนธิสัญญาฉบับใหม่รู้จักกันในนามสนธิสัญญาเบาว์ริง

๓.๑ การค้าภายใน

การค้าภายในของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงต้นรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก เนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองทำให้แต่ละชุมชนมีความพอเพียงในตัวเอง การซื้อขายสินค้าระหว่างชุมชนมีน้อย ส่วนใหญ่ใช้การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกันมากกว่า เมื่อการค้าระหว่างหมู่บ้านมีน้อยย่อมทำให้การค้าระหว่างหัวเมืองมีไม่มากด้วยการค้าในหัวเมืองกับในเขตราชธานีมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในเขตราชธานีการค้าจะมีความคึกคักมาก เนื่องจากเป็นศูนย์รวมของสินค้าจากดินแดนตอนใน

และศูนย์กลางของการค้าส่งผ่าน ดังนั้นในเกาะพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นที่รวมของพ่อค้าต่างๆ ทั้งพ่อค้าแม่ค้าในเขตหัวเมืองที่นำสินค้ามาขายและพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาซื้อสินค้า นอกจากนี้การที่ราชธานีเป็นศูนย์กลางของการบริหารราชการก็ทำให้มีพวกเจ้านาย ขุนนาง ตลอดจนชนชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายและรับราชการตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จึงทำให้อาชีพการผลิตและขายสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวันเกิดขึ้น เช่น อาชีพขายอุปกรณ์เครื่องเรือน เครื่องใช้จำพวก จอบ เสียม กระบุง ตะกร้า ที่นอน หมอน และอาหาร เช่น กะปิ น้ำปลา ขนมขบเคี้ยวต่างๆ เป็นต้น ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความรุ่งเรืองของการค้ากับต่างประเทศมีผลให้การค้าภายในขยายตัวตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าการค้าภายในเขตราชธานี นอกจากจะมีพ่อค้าแม่ค้าชาวพื้นเมืองเป็นผู้ดำเนินการแล้ว ยังมีพ่อค้าต่างชาติ เช่น ชาวจีน แขก มอญ เข้ามามีส่วนร่วมด้วย โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนเนื่องจากมีพื้นฐานความชำนาญทางการค้าเป็นทุนเดิม ประกอบกับการที่ชาวจีนเหล่านี้ไม่มีพันธะที่จะต้องเข้าเฝ้าในระบอบไพร่ทำให้สามารถเดินทางไปมาได้ทั่วพระราชอาณาจักร ชาวจีนจึงเข้ามาทำหน้าที่พ่อค้าคนกลางในการติดต่อระหว่างพ่อค้าชาวต่างชาติกับชาวพื้นเมือง และเมื่อประเทศไทยเข้าสู่ระบบการค้าแบบเสรี กลุ่มชาวจีนก็ได้พัฒนาตนเองและเข้ามากุมอำนาจในกิจกรรมการค้าภายในได้ในที่สุด

๓.๒ การค้ากับต่างประเทศ

เนื่องจากทำเลที่ตั้งของอยุธยาและกรุงเทพฯ มีความเหมาะสมคือ อยู่ระหว่างจีนและอินเดีย เป็นผลให้ทั้ง ๒ เมืองกลายเป็นเมืองท่าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศที่สำคัญแห่งหนึ่งใน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อยุธยามีบทบาทสำคัญ ๒ ประการในการค้านานาชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประการแรกเป็นศูนย์กลางของสินค้าประเภทของป่าซึ่งเป็นสินค้าที่ตลาดต่างประเทศต้องการมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ประการที่ ๒ การเป็นศูนย์กลางของการค้าส่งผ่านโดยอยุธยามีบทบาทสำคัญในการช่วยกระจายสินค้าจากดินแดนตอนในสู่ตลาดภายนอกและนำสินค้าจากภายนอกเข้าสู่ตอนใน ความสำคัญทั้ง ๒ ประการนี้ทำให้อยุธยาเป็นศูนย์กลางของพ่อค้าจากนานาชาติทั้งจากเอเชีย คือ จีน อินเดีย ญี่ปุ่น อาหรับ เปอร์เซีย แขกมาเลย์ ญวน และจากยุโรป คือ โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ในบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติเหล่านี้ พ่อค้าชาวจีนถือว่ามีบทบาทโดดเด่นมากที่สุดทั้งทำหน้าที่ในการค้าของหลวงหรือของราชสำนัก และทำการค้าของตนเอง ความสำคัญของพ่อค้าจีน

ส่วนหนึ่งมาจากการที่จีนเป็นตลาดการค้าที่ใหญ่ที่สุด และอยุธยา ก็ทำการค้ากับจีนมาตั้งแต่ต้นสถาปนาอาณาจักรในรูปของการค้าในระบบบรรณาการ

สมัยอยุธยาสินค้าที่ซื้อขายกันประกอบไปด้วย สินค้าเข้า ได้แก่ แพร่ม้วน แพรดอก ผ้าไหม เครื่องถ้วยชาม เครื่องกระเบื้อง น้ำหอม ปืน กระสุนปืน และอาหารแห้งต่างๆ เป็นต้น สินค้าออก ได้แก่ สินค้าประเภทของป่า เช่น ไม้กฤษณา ไม้จันทน์ ไม้ฝาง กายาน ขี้ผึ้ง รง ครั่ง งาช้าง หนังงาช้าง นอแรด ข้าว พริกไทย เครื่องเทศ เป็นต้น จากรายการสินค้าเข้าจะเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยที่บริโภคโดยชนชั้นสูง โอกาสที่ไพร่จะบริโภคคงมีไม่มาก ยกเว้นไพร่ที่มีฐานะมั่งคั่งและที่คงจะอาศัยอยู่ในตัวเกาะอยุธยา และจากประเภทของสินค้าออกจะเห็นว่าไพร่ทั่วไปคงไม่สามารถมีส่วนร่วมได้

สมัยต้นรัตนโกสินทร์ การค้าทางทะเลกับต่างประเทศมีการเติบโตและขยายตัวในระดับสูง และทางรัฐบาลก็ได้มีการปรับปรุงการขนส่งทางเรือทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพทำให้การขนส่งสินค้าต่างๆ ออกสู่ตลาดต่างประเทศมีความสะดวกรวดเร็วมาก

ขึ้นกว่าเดิม การค้ากับจีนเป็นการค้าที่มีปริมาณสูงสุด ดังนั้นบทบาทของพ่อค้าชาวจีนจึงมีมากไม่ต่างไปจากสมัยอยุธยา นัก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งบทบาทของชาวจีนมีมาอย่างสืบเนื่องจากสมัยอยุธยา นอกจากค้ากับจีนแล้วการค้ากับเมืองท่าต่างๆ ในคาบสมุทรมาลายู เช่น ปีนัง มะละกา สิงคโปร์ ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยเฉพาะสิงคโปร์นั้นนับตั้งแต่อังกฤษพัฒนาเป็นเมืองท่าการค้าใน พ.ศ. ๒๓๖๒ แล้ว การติดต่อค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ และสิงคโปร์ก็เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นตลาดสำคัญที่สุดของไทยในภูมิภาคนี้และได้ดำรงความสำคัญสืบต่อมาเมื่อเศรษฐกิจไทยพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมแล้ว

ส่วนสินค้าเข้าและสินค้าออกในสมัยนี้ พบว่าสินค้าเข้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยใช้บริโภคในหมู่ชนชั้นสูง และสินค้าจำพวก ร่ม หวี ธูปหอม ผ่านานกิง ใบชา ขนมหวาน ผลไม้แห้ง และเครื่องยาจีน เพื่อตอบสนองความต้องการของชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก สินค้าออกมีทั้งสินค้าเกษตรกรรม สินค้าอุตสาหกรรมขั้นต้น เช่น น้ำตาลทราย สินค้าส่งผ่าน และสินค้าประเภทของป่า

ถนนเยาวราช ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
เสด็จประพาสลำเพ็ญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศอิตาลี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐

๔. ไทยกับเศรษฐกิจการค้า

ระบบเศรษฐกิจของไทยแต่เดิม เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะพึ่งตนเองและสามารถยังชีพอยู่ได้เพราะไทยมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ทำให้ประชาชนไม่ต้องดิ้นรนในเรื่องการยังชีพ ประกอบกับระบบการค้าของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศ เป็นระบบผูกขาดโดยกรมพระคลังสินค้า ทำให้การค้าไม่ขยายตัว เพราะนอกจากต้องค้าขายผ่านกรมพระคลังสินค้าแล้ว สินค้าของต่างชาติยังขายได้น้อย เนื่องจากราษฎรส่วนใหญ่สามารถผลิตสิ่งของที่จำเป็นในชีวิตประจำวันใช้ได้เองในครัวเรือน สินค้าของตะวันตกส่วนใหญ่จึงขายได้เฉพาะสินค้าบางประเภท เช่น อาวุธปืน กระสุนปืน และสินค้าฟุ่มเฟือยที่ใช้ในราชสำนักหรือสำหรับกลุ่มที่มีฐานะ ซึ่งได้ผลกำไรน้อย ดังนั้นพ่อค้าชาวตะวันตกจึงเรียกร้องให้ไทยยกเลิกระบบผูกขาดการค้า

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อังกฤษได้ส่งทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทย เรียกว่า สนธิสัญญาเบอร์นี ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้านั้น ได้ลดการผูกขาดการค้าของกรมพระคลังสินค้าลง ยกเว้นการค้าน้ำตาลที่ให้ผลกำไรสูง และให้ความสะดวกแก่การค้าของอังกฤษมากขึ้นเพื่อลดความขัดแย้ง ทำให้การค้าโดยเฉพาะการค้าของเอกชนขยายตัว โดยมีเรือสินค้าของพ่อค้าเอกชนเข้ามาค้าขายเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตาม อังกฤษยังไม่พอใจกับข้อตกลงในสนธิสัญญาฉบับนี้ ไทยยังเก็บภาษีในอัตราที่สูงคือ เก็บภาษีปากเรือสำหรับเรือที่บรรทุกสินค้ามาขายวาละ ๑,๗๐๐ บาท และเรือเปล่า วาละ ๑,๕๐๐ บาท ต่อมาในปลายรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลต้องการหารายได้เพิ่ม เนื่องจากได้ใช้เงินจำนวนมากในการทำสงครามกับญวนและการปราบปรามความไม่สงบทางใต้ ทำให้ไทยกลับไปใช้ระบบ

ผูกขาดการค้าเพื่อหารายได้เข้ารัฐอีกครั้ง ประกอบกับการค้าส่วนใหญ่ในไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของพ่อค้าชาวจีน ซึ่งประสบความสำเร็จทางการค้ามากกว่าพ่อค้าชาวตะวันตก เพราะชาวจีนอพยพที่อาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลองสายต่างๆ ได้สร้างเครือข่ายทางการค้าขึ้น และเป็นตัวแทนส่งสินค้าให้กับร้านค้าส่งออกของพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ ทำให้อังกฤษได้ผลประโยชน์น้อย จึงต้องการแก้ไขสัญญา

อังกฤษได้ส่ง เซอร์ เจมส์ บรูค (Sir James Brooks) เป็นราชทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญา โดยขอสิทธิในการอาศัยและการซื้อที่ดิน และให้ยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร ส่วนสหรัฐอเมริกาส่ง โจเซฟ บัลเลสแตียร์ (Joseph Balesier) เข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาเช่นกัน แต่ไม่เป็นผล ทำให้อังกฤษคิดจะใช้กำลังเข้าบังคับไทย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงตระหนักถึงความเข้มแข็งทางการทหาร และความต้องการที่จะขยายอำนาจทางการค้าและการเมืองของตะวันตก ดังนั้นเมื่ออังกฤษส่งเซอร์ จอห์น เบาว์ริง เป็นราชทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญากับไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) จึงทำให้มีการทำสนธิสัญญาที่เรียกว่า “สนธิสัญญาเบาว์ริง” กับอังกฤษ และทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตกอื่นๆ อีกในเวลาต่อมา ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก

๕. พลกระทบของสนธิสัญญาเบาว์ริง

สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสนธิสัญญาที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจไทยอย่างมาก เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง เป็นระบบเศรษฐกิจการค้า ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาและผูกพันกับเศรษฐกิจภายนอก และเป็นผลต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ข้อตกลงทางการค้าในสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาดการค้าที่ดำเนินมา

เซอร์ เจมส์ บรูค ราชทูตอังกฤษ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ราชทูตอังกฤษ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตั้งแต่สมัยอยุธยา ยกเลิกการเก็บภาษีแบบเก่าที่เก็บตามความกว้างของปากเรือ เป็นเก็บภาษีขาเข้าใน

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญด้านเศรษฐกิจจากสนธิสัญญาเบาว์ริง ได้แก่

ข้อตกลงด้านการค้าของสนธิสัญญาเบอร์นีย์และสนธิสัญญาเบาว์ริง

สนธิสัญญาเบอร์นีย์ พ.ศ. ๒๓๖๔

- ◆ ห้ามส่งข้าวเป็นสินค้าออก สินค้าพวกปิ่น กระสุน ดินปืน เป็นสินค้าต้องห้าม ให้ขายแก่รัฐบาลเท่านั้น ถ้ารัฐบาลไม่ซื้อต้องนำกลับออกไป
- ◆ เก็บภาษีปากเรือ
เรือเปล่า วาละ ๑,๕๐๐ บาท
เรือมีสินค้า วาละ ๑,๗๐๐ บาท
- ◆ ลดการผูกขาดการค้า ให้ความสะดวกแก่พ่อค้าต่างชาติมากขึ้น
- ◆ พ่อค้า นายเรือ ลูกเรือ ในเรือสินค้าที่เข้ามาค้าขายต้องปฏิบัติตามกฎหมายไทย

สนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. ๒๓๙๘

- ◆ ข้าว ปลา เกลือ ส่งออกได้ ยกเว้นในเวลาที่ยาตรา
- ◆ ผืนเป็นสินค้าต้องห้าม ไม่เก็บภาษี แต่ต้องขายให้เจ้าภาษีผืนเท่านั้น ถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อต้องนำออกไป
- ◆ ยกเลิกภาษีปากเรือ กำหนดอัตราภาษีตายตัว คือ เก็บภาษีสินค้าขาเข้าในอัตราร้อยละ ๓ สินค้าที่ขายไม่ได้ต้องคืนภาษีให้สินค้าขาออกเก็บภาษีครั้งเดียว
- ◆ เปิดเสรีทางการค้า

อัตราร้อยละ ๓ สินค้าที่ขายไม่ได้ต้องคืนภาษีให้ และอนุญาตให้ขายข้าวออกไปขายยังต่างประเทศได้

หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษแล้ว ไทยได้ทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันนี้กับชาติตะวันตกชาติอื่นๆ ทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงไป คือ เปลี่ยนจากการค้าผูกขาดมาเป็นการค้าเสรี ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้การค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศเจริญขึ้น หลังการทำสนธิสัญญาเพียง ๑ ปี เรือสินค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในไทยได้เพิ่มสูงขึ้น เรือสินค้าไทยที่ออกไปค้าขายก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน การอนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้ ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของไทย และการติดต่อค้าขายกับต่างชาติทำให้ไทยต้องดำเนินการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในทุกๆ ด้าน

๕.๑ การเปลี่ยนแปลงประเภทสินค้าหลักของประเทศ

เดิมสินค้าหลักที่ไทยส่งขายต่างประเทศคือ เครื่องเทศ พริกไทย และของป่านานาชนิด แต่หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง มีการส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศจำนวนมาก จนกลายเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของไทย ก่อนหน้าที่ไทยจะทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกน้อยกว่า ๑ ล้านหาบต่อปี (๑ หาบ เท่ากับ ๖๐.๕๕ กิโลกรัม) เพราะต้องสำรองข้าวไว้ยามสงครามหรือยามขาดแคลน ตลาดข้าวของไทย คือ จีน หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การส่งออกข้าวแต่ละปีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง ๔ ล้านหาบ ภายในเวลา ๕๐ ปี ราษฎรร้อยละ ๘๐-๙๐ มีอาชีพทำนา และข้าวเป็นสินค้า

สำคัญประมาณร้อยละ ๖๐-๗๐ ของสินค้าออกทั้งหมด ตลาดข้าวของไทยส่วนใหญ่ คือ จีนและดินแดน อาณานิคมของตะวันตก เช่น ฮองกง อินเดีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์

การที่ข้าวไทยขายดี ทำให้มีการปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น ประชาชนมีฐานะดีขึ้น ดังมีคำกล่าวที่ “...ราษฎร ก็มั่งมีเงินทองขึ้นทุกแห่งทุกตำบล...ทุกวันนี้มีเงินซื้อ กินไม่เหมือนแต่ก่อน...” ผลที่ตามมาคือมีการบุกเบิกที่ดินใหม่ๆ เพื่อใช้ปลูกข้าว มีการปรับปรุงระบบชลประทาน การขุดคลอง การตั้งโรงสีข้าวเพิ่มขึ้น

นอกจากข้าวแล้ว สินค้าออกที่มีความสำคัญ อีก ๓ ประเภท คือ ดิบูก ไม้สัก และยางพาราซึ่งเป็น สินค้าสำคัญในภายหลัง แหล่งผลิตดิบูกอยู่ในภาคใต้ ของไทย โดยเฉพาะที่เมืองภูเก็ต ในระยะแรกธุรกิจ ดิบูกส่วนใหญ่อยู่ในความควบคุมของชาวจีน ซึ่งมีทุน และแรงงานชาวจีนราคาถูกที่มีความชำนาญ การเติบโต

ของการส่งออกดิบูกทำให้มีชาวจีนอพยพเข้ามาเป็น แรงงานและอาศัยอยู่ทางภาคใต้ของไทยมากขึ้น ต่อมา บริษัทของนายทุนชาวอังกฤษที่ตั้งขึ้นใหม่ได้นำเทคโนโลยี สมัยใหม่ คือ เครื่องสูบน้ำและเรือขุดแร่ทางทะเล เข้ามาใช้ในการทำเหมืองแร่ดิบูก ทำให้มีการผลิต เหนือกว่าบริษัทของชาวจีน และบริษัทเหมืองแร่ของ อังกฤษได้เข้าไปซื้อกิจการใหญ่ๆ ของชาวจีนบางราย

สินค้าออกที่สำคัญอีกประเภท คือ ไม้สัก ซึ่งมีมากทางภาคเหนือของไทย ธุรกิจการทำไม้สัก ส่วนใหญ่ถูกผูกขาดโดยบริษัทของอังกฤษ คือ บริษัท บอร์เนียว บริษัทบอมเบย์เบอร์มา และบริษัทสยาม ฟอเรสต์ แต่นายทุนชาวจีนก็มีส่วนในกิจการโรงเลื่อยไม้ ด้วย ในระยะแรกรัฐบาลไทยสนับสนุนกิจการป่าไม้ ของอังกฤษ เพื่อเพิ่มอิทธิพลของกรุงเทพฯ ในหัวเมือง ล้านนา แต่ต่อมาทางกรุงเทพฯ กังวลถึงความไม่สงบ ของภาคเหนือ เพราะเป็นดินแดนกันชนระหว่างพม่า ของอังกฤษกับลาวของฝรั่งเศส รัฐบาลไทยจึงเข้าคุม อำนาจและออกกฎหมายเกณฑ์การให้สัมปทานป่าไม้ใหม่ เพื่อควบคุมการขยายอำนาจของอังกฤษ

แม่ค้าในตลาด จังหวัดลำพูนในอดีต

ทิวทัศน์บนถนนในกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๐๕

คนไทยในอดีตตำข้าวเปลือกด้วยครกกระเดื่อง

สวนยางพาราเป็นสินค้าที่มีความสำคัญขึ้นมาภายหลัง เมื่ออุตสาหกรรมรถยนต์ในตะวันตกเริ่มเติบโตในทศวรรษ ๒๔๕๐ ทำให้ราคายางสูงขึ้น ในระยะแรกบริษัทของชาวตะวันตกเป็นผู้ลงทุนทำกิจการสวนยางพารา โดยเริ่มปลูกในมลายูของอังกฤษก่อน การทำสวนยางพาราในภาคใต้ของประเทศไทยเริ่มจากเจ้าของสวนรายย่อย ซึ่งเป็นคนไทยและมลายู แต่มีแรงงานเป็นชาวจีน ต่อมาชาวจีนอพยพเหล่านี้ก็ได้เป็นผู้ลงทุนทำสวนยางเอง นอกจากทางใต้ของไทยแล้ว ต่อมาได้นำยางพาราไปปลูกทางภาคตะวันออกของ ไทย ซึ่งมีฝนตกชุกเหมือนกับทางภาคใต้ ยางพาราจะเป็นสินค้าที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจในภายหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว

๕.๒ การพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของการค้าภายในประเทศ

หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ขาดิตะวันตกและนายทุนชาวจีนได้ลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหนักประเภทต่างๆ เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงหล่อ โรงงานน้ำตาล อู่ต่อเรือแบบใหม่ ต่อมานายทุนชาวยุโรป สหรัฐอเมริกา ชาวจีน และเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของไทย ได้ลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ไม้ขีดไฟ เครื่องอุปโภคบริโภค ทำให้ภาคอุตสาหกรรมของไทยได้รับการพัฒนามากขึ้น

การเปิดเสรีทางการค้าทำให้พ่อค้าต่างชาติสามารถติดต่อซื้อขายกับราษฎรได้โดยตรง ทำให้เศรษฐกิจแบบการค้าขยายตัวไปทั่วประเทศ ประกอบ

กับการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทั้งการขุดคลอง การสร้างถนน การสร้างทางรถไฟ ทำให้การค้าขายตัวอย่างรวดเร็ว โดยพ่อค้าเร่ชาวจีนได้บรรทุกสินค้าไปขายยังหัวเมืองต่างๆ ทั้งในตัวเมืองและชนบท หัวเมืองต่างจังหวัดหลายแห่ง เช่น นครสวรรค์ พิชณุโลก เชียงใหม่ นครราชสีมา นครศรีธรรมราช สงขลา ชลบุรี และเมืองที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าในภูมิภาค การขยายตัวของการค้าภายในประเทศยังมีส่วนทำให้ชาวจีนอพยพจากกรุงเทพฯ ไปอยู่ตามชุมชนของเมืองในต่างจังหวัด ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นชุมชนทางการค้าของเมืองนั้นๆ

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๖๑) เป็นต้นมา การค้ากับต่างประเทศและการค้าภายในขยายตัวมากขึ้นทำให้พ่อค้าจีนและพ่อค้าไทยเชื้อสายจีนลงทุนผลิตสินค้าต่างๆ มากขึ้น โดยเป็นสินค้าประเภทหัตถอุตสาหกรรมที่ผลิตด้วยแรงงานคนมากกว่าการใช้เครื่องจักร สินค้าที่ผลิต ได้แก่ ผ้า ไม้ขีดไฟ บุหรี่ เบียร์ สบู่ ปูนซีเมนต์ เครื่องหนัง และเป็นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ รวมทั้งมีการลงทุนในธุรกิจบริการประเภทต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ รถเมล์ รถราง รถลาก ห้างสรรพสินค้า ต่างจากเดิมที่มักจะลงทุนในธุรกิจข้าวเพียงอย่างเดียว

๕.๓ การเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา

เมื่อการค้าขายตัวอย่างรวดเร็ว ความจำเป็นในการใช้เงินตราก็ขยายตัวตามด้วย เงินตรา

ที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ เบี้ย ซึ่งเป็นหอยมีค่าชนิดหนึ่งได้จากหอยเกาะในมหาสมุทรอินเดีย และเงินพดด้วง ซึ่งเป็นเงินที่ทำด้วยมือ เงินตราทั้งสองชนิดนี้ไม่เหมาะกับการค้าแบบใหม่ เพราะเบี้ยแตกง่าย ส่วนเงินพดด้วงทำปลอมได้ง่าย เมื่อการค้าขยายตัว การผลิตเงินไม่เพียงพอต่อความต้องการ พ่อค้าต่างชาติจึงเรียกร้องให้ไทยปรับปรุงระบบเงินตรา รัฐบาลจึงแก้ปัญหาโดยสั่งซื้อเครื่องจักรจากต่างประเทศมาผลิตเงินเหรียญชนิดและอัตราต่างๆ เช่น เหรียญดีบุก เหรียญทอง เหรียญทองแดง ทำให้การค้าขายมีความสะดวกมากขึ้น นอกจากเงินเหรียญชนิดต่างๆ แล้ว รัฐบาลยังได้พิมพ์ธนบัตรที่เป็นกระดาษ เรียกว่า “หมาย” มีราคาตั้งแต่เฟื้องจนถึงหนึ่งบาท เจ้าของหมายสามารถนำหมายไปขึ้นเงินได้ที่พระคลังมหาสมบัติ แต่ราษฎรไม่นิยม ทำให้การใช้หมายไม่แพร่หลาย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงระบบเงินตราที่สำคัญยิ่ง คือ การเปลี่ยนระบบเงินตราจากมาตรฐานเงินเป็นมาตรฐานทองคำ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) และกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนที่แน่นอน คือ ๑๓ บาท ต่อ ๑ ปอนด์สเตอร์ลิง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนำค่าของเงินไปผูกพันและเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก ทำให้เสถียรภาพและฐานะทางเศรษฐกิจของไทยในสายตาของต่างชาติดีขึ้น ต่างชาติที่ใช้มาตรฐานทองคำเช่นกัน มีความมั่นใจในค่าของเงินไทย และมั่นใจที่จะเข้ามา

หอยเบี้ย

เงินพดด้วง

ลงทุนในไทย ส่งผลให้การลงทุนและการค้าระหว่างประเทศขยายตัวมากยิ่งขึ้น และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกประการคือ การใช้ธนบัตรแทนเงินเหรียญที่พกพาไม่สะดวกเพราะมีน้ำหนักมาก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลไทยได้ตั้งกรมธนบัตรขึ้นเพื่อทำหน้าที่ออกธนบัตรโดยตรงใน พ.ศ. ๒๔๕๕

แยกกันเก็บ แล้วส่งมาให้ส่วนกลาง ทำให้เงินภาษีรั่วไหลมาก จึงทรงปฏิรูประบบภาษีอากรและการคลังใหม่ โดยจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นทำหน้าที่รวบรวมเงินภาษีอากรจากทั่วประเทศให้มาอยู่ที่เดียวกันเพื่อนำเงินภาษีมาพัฒนาประเทศ จัดทำงบประมาณแผ่นดินเป็นครั้งแรก ยกกรมพระคลังมหาสมบัติขึ้นเป็น

การทำป่าไม้ทางภาคเหนือในอดีต

๕.๔ การปฏิรูประบบภาษีอากรและการคลัง

ระบบการค้าแบบเดิมของไทย กรมพระคลังสินค้าเป็นหน่วยงานที่ผูกขาดการค้าและควบคุมดูแลผลประโยชน์จากการค้าและการเก็บภาษีการค้าของรัฐ ซึ่งทำรายได้ให้แก่รัฐบาลมาก แต่เมื่อต้องยกเลิกการผูกขาดของพระคลังสินค้า ยกเลิกการเก็บภาษีปากเรือ ทำให้รายได้ของรัฐลดลง รัฐบาลจึงหาทางเพิ่มรายได้ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กำหนดรายการภาษีอากรใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ของรัฐบาล โดยการเก็บภาษีอากรนั้นใช้วิธีให้เจ้าภาษีนายอากรเป็นผู้ประมูลผูกขาดไปเก็บกับราษฎรอีกต่อหนึ่ง เมื่อเจ้าภาษีนายอากรเก็บภาษีมาได้ต้องนำเงินมาส่งให้แก่กรมที่เจ้าภาษีรับประมูลไป และกรมนั้นๆ จะนำเงินส่งต่อให้พระคลังมหาสมบัติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการเก็บภาษีแบบเดิม ที่แต่ละหน่วยงาน

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และจัดตั้งกรมกองต่างๆ เช่น กรมสรรพากร กรมศุลกากร ทำหน้าที่เก็บภาษี ซึ่งเป็นระบบที่ใช้มาจนปัจจุบัน

๖. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและการค้าของไทย

เศรษฐกิจและการค้าของไทยตั้งแต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมาย ดังแบ่งเป็นระยะต่างๆ ได้ดังนี้

๖.๑ เศรษฐกิจไทยตั้งแต่หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง - พ.ศ. ๒๔๗๕

การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าตลาดของไทยตั้งแต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงมากกว่าสมัยใดๆ นอกจากที่ทำให้ระบบการค้าผูกขาดของรัฐต้องสิ้นสุดไป เศรษฐกิจไทยขยายตัวและเติบโตมากขึ้น

เกิดธุรกิจนานาชนิดที่หลากหลายแล้ว ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเศรษฐกิจและการค้าของไทยอีกหลายประการ ได้แก่

ประการแรก การเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองเป็นเศรษฐกิจการค้า คือระบบผลิตสินค้าขั้นมูลฐานเฉพาะด้านเป็นบางอย่าง และต้อง

ผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการขาย ซึ่งเป็นไปตามความต้องการจากต่างประเทศ เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้นเป็นการตอบสนองความต้องการของอาณานิคมของชาติตะวันตกในเอเชีย การทำไม้สักในภาคเหนือเป็นกิจการของนายทุนชาวอังกฤษ การผลิตดีบุกก็เพื่อส่งขายโรงงานอุตสาหกรรมของยุโรป และเมื่อ

ภาพอาคารร้านค้าบริเวณถนนเจริญกรุงในอดีต

ซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศ สินค้าเข้าที่เดิมเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยสำหรับชนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะก็เปลี่ยนมาเป็นสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อการบริโภคของคนทั่วไป โดยสินค้าชนิดใหม่ที่มีความสะดวก สวยงาม แปลกใหม่ และราคาถูกได้ค่อยๆ เข้ามาแทนที่สินค้าที่ผลิตใช้เองในครัวเรือนหรือในชุมชน ดังเช่น การเลิกผลิตผ้าใช้เองในชุมชนหรือในครัวเรือน แต่ใช้เวลาส่วนใหญ่ทำนา เพื่อนำเงินจากการปลูกข้าวไปซื้อผ้าจากโรงงานอุตสาหกรรมของอังกฤษ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้บางอย่างต้องนำเข้าจากต่างประเทศ หรือใช้วัสดุอุปกรณ์บางชนิดจากต่างประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้บริโภคในกรณีที่สินค้าขาดแคลนหรือขึ้นราคา

ส่วนสินค้าออกของไทยแต่เดิมที่ส่งออกจำนวนน้อยแต่หลากหลายชนิด ได้เปลี่ยนเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญไม่กี่ชนิดแต่ส่งออกในปริมาณมาก เช่น ข้าว ดีบุก ไม้สัก ยางพารา และเปลี่ยนจากการ

สินค้าอุตสาหกรรมจากตะวันตกเข้ามาแทนที่สินค้าที่ผลิตเองในครัวเรือน ก็ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านได้รับความกระทบกระเทือน ประเทศไทยถูกเปลี่ยนเป็นแหล่งวัตถุดิบ แหล่งระบายสินค้า และเป็นตลาดของประเทศอุตสาหกรรม

การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ทำให้เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจการค้ามากขึ้น แต่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของคนไทยส่วนใหญ่ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการส่งวัตถุดิบเป็นสินค้าออก การผลิตสินค้า เช่น การผลิตข้าว ยังใช้วิธีการผลิตแบบเก่า ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นเป็นผลมาจากการขยายพื้นที่นาออกไป กิจกรรมทางการค้าถูกผูกขาดโดยชาวจีนและชาวยุโรป

ประการที่สอง การเปลี่ยนกลุ่มผู้มีบทบาททางเศรษฐกิจ เดิมชนชั้นที่ควบคุมเศรษฐกิจของไทยคือ ชนชั้นปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เชื้อ

ตาราง ๑ : มูลค่าร้อยละของสินค้าส่งออกสำคัญ ๔ รายการ

พ.ศ.	ข้าว	ดีบุก	ไม้สัก	ยางพารา	รวม ๔ รายการ	ส่งออกทั้งหมด
๒๔๕๒	๗๗.๖	๗.๘	๖.๕	-	๙๑.๙	๑๐๐
๒๔๕๘	๗๐.๑	๑๕.๙	๓.๙	-	๘๙.๙	๑๐๐
๒๔๖๓-๖๗	๖๘.๒	๘.๖	๕.๕	๐.๘	๘๓.๑	๑๐๐
๒๔๖๘-๗๒	๖๘.๙	๙.๐	๓.๗	๒.๓	๘๓.๙	๑๐๐
๒๔๗๓-๗๗	๖๕.๔	๑๓.๘	๓.๙	๒.๐	๘๕.๑	๑๐๐
๒๔๗๘-๘๒	๕๓.๕	๑๘.๖	๔.๒	๑๒.๙	๘๙.๒	๑๐๐

ที่มา : Ingram, James C. Economic Change in Thailand ๑๘๕๐ - ๑๙๗๐.

(Stanford : Stanford University Press, ๑๙๗๑) p.๙๔.

พระวงศ์ ขุนนางชั้นสูง และพ่อค้าชาวจีน แต่เมื่อเปิดการค้าเสรี จึงมีพ่อค้าและนายทุนชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายและลงทุนทำธุรกิจแข่งกับนายทุนชาวจีน รัฐบาลไทยสนับสนุนการลงทุนของนายทุนชาวตะวันตก เพื่อให้ชาวตะวันตกเข้ามาคานอำนาจทางเศรษฐกิจกับชาวจีน

อย่างไรก็ตาม การค้าของตะวันตกไม่ได้มีบทบาทมากไปกว่าพ่อค้าชาวจีน แม้ว่าบางช่วงพ่อค้าชาวตะวันตกจะมีอิทธิพลและขยายการค้าได้มากกว่า แต่ก็ไม่สามารถรักษาความได้เปรียบไว้ได้ตลอด เพราะปัจจัยหลายประการทั้งจากการที่พ่อค้าชาวจีนมีเครือข่ายการค้ามากกว่า และรัฐบาลไทยใช้วิธีควบคุมไม่ให้พ่อค้าชาวตะวันตกขยายอิทธิพลมากเกินไป เพราะเกรงจะส่งผลกระทบต่อทางการเมืองด้วย เช่น รัฐบาลกำหนดเขตการให้สัมปทานไม้สัก ไม่อนุญาตให้ทำสวนยางพาราขนาดใหญ่ ไม่ยอมสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้กับอุตสาหกรรมดีบุก เป็นต้น พ่อค้าชาวตะวันตกถูกจำกัดให้ทำธุรกิจในเขตกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นธุรกิจเกี่ยวกับการขนส่ง การประกันภัยธนาคาร และห้างสรรพสินค้า

การควบคุมเศรษฐกิจไทยของนายทุนชาวจีนทำให้เกิดการต่อต้านนายทุนชาวจีนมากขึ้น โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นายทุนชาวจีนที่ควบคุมเศรษฐกิจไทยถูกกล่าวหาว่าเป็น “ยิวแห่งบูรพาทิศ” แต่ชาวจีนหรือชาวไทยเชื้อสายจีนยังคงมีบทบาทควบคุมภาคธุรกิจของไทยอยู่ และนักธุรกิจชาวจีนตระกูลต่างๆ ได้พยายามสร้างฐานอำนาจของตน โดยให้การอุปถัมภ์หรือสนับสนุนข้าราชการ นักการเมือง และการสมรสกันระหว่างตระกูลนักธุรกิจด้วยกันเอง หรือระหว่างตระกูลนักธุรกิจกับข้าราชการ นักการเมือง

ประการที่สาม เศรษฐกิจไทยผูกพันกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น การที่เศรษฐกิจไทยเข้าไปผูกพันกับเศรษฐกิจโลก ทำให้เศรษฐกิจไทยได้รับผลกระทบไปด้วยเมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจ เช่น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ ยุโรปเกิดสงครามทำให้การค้าขายลดลง สินค้าที่ไทยส่งออกไปยุโรปขาดแคลนหรือมีราคาแพงขึ้น ส่วนสินค้าที่ไทยส่งออกก็ขายได้น้อยลงหรือไม่สามารถขายให้ประเทศฝ่ายตรงข้าม คือฝ่ายมหาอำนาจกลางได้ เพราะไทยประกาศเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้ไทย

ตาราง ๒ : สถิติข้าว พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๘๗

พ.ศ.	จำนวนส่งออก เฉลี่ยรายปี (ตัน)	อัตราเพิ่มรายปี (ร้อยละ)	มูลค่ารายปี (ล้านบาท)	ราคาเฉลี่ยต่อตัน
๒๔๐๐-๐๒	๕๘	-	-	-
๒๔๐๓-๐๗	๑๑๕	๑๔	-	-
๒๔๐๘-๑๒	๙๙	-๓	-	-
๒๔๑๓-๑๗	๑๑๓	๓	๕.๑	๔๕
๒๔๑๘-๒๒	๒๑๓	๑๔	๑๐.๑	๔๘
๒๔๒๓-๒๗	๒๑๖	-	๙.๖	๔๕
๒๔๒๘-๓๒	๓๒๑	๘	๑๕.๑	๔๗
๒๔๓๓-๓๗	๔๓๘	๖	๒๓.๘	๕๔
๒๔๓๘-๔๒	๔๘๓	๒	๓๖.๔	๗๕
๒๔๔๓-๔๗	๖๗๒	๗	๖๑.๒	๙๑
๒๔๔๘-๕๒	๘๙๒	๖	๘๑.๐	๙๑
๒๔๕๓-๕๗	๙๑๙	๑	๘๑.๒	๘๘
๒๔๕๘-๖๒	๙๕๕	๑	๑๐๘.๑	๑๑๓
๒๔๖๓-๖๗	๑,๐๖๘	๒	๑๑๕.๓	๑๐๘
๒๔๖๘-๗๒	๑,๔๑๓	๖	๑๖๙.๖	๑๒๐
๒๔๗๓-๗๗	๑,๕๕๖	๒	๙๑.๒	๕๙
๒๔๗๘-๘๒	๑,๕๙๓	-	๙๔.๖	๖๒
๒๔๘๓-๘๗	๘๐๑	-๑๓	๙๙.๓	๑๒๔

ที่มา : ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ.
(เชียงใหม่ : ชิลด์เวอร์มบุคส์) หน้า ๒๘.

ประสบปัญหาเศรษฐกิจเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่
๗ เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ใน พ.ศ. ๒๔๗๒
เป็นต้นมา ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยอย่าง

รุนแรงเช่นกัน เพราะทำให้สินค้าจากต่างประเทศราคา
แพง สินค้าไทยขายไม่ออก และเกิดภาวะเงินเฟ้อ
ตามมา ปัญหาเศรษฐกิจที่รุนแรงและการแก้ปัญหา
ด้วยการลดค่าใช้จ่าย ยุบเลิกหน่วยงานราชการ และ

บริเวณกาดหลวง หรือตลาดวโรรส เมืองเชียงใหม่ในอดีต

ปลดข้าราชการออกในสมัยนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่พอใจรัฐบาล และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕

ส่วนผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่มีต่อประชาชนทั่วไปนั้น ที่เห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิต โดยสินค้าอุตสาหกรรมจากตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมากขึ้น เช่น ผ้าหรือเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศ น้ำหอม หรือการส่งสินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศ เช่น สบู่ น้ำแข็งจากสิงคโปร์ ต่อมาเริ่มมีการส่งเครื่องจักรขนาดเล็กมาทอผ้า ส่งด้ายดิบจากต่างประเทศมาใช้กับเครื่องทอผ้าด้วยมือ ส่งสีย้อมผ้ามาใช้ย้อมใยไหม สินค้าสิ่งทอเป็นผลกระทบต่อนคนไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจและวิถีชีวิต โดยเริ่มจากในราชสำนัก ชนชั้นสูง ตระกูลพ่อค้าที่ร่ำรวย และต่อมาได้แพร่ไปยังส่วนภูมิภาคตามที่เส้นทางคมนาคมขยายตัวไป ทั้งทางเรือและรถไฟ เช่น นครราชสีมา เชียงใหม่ พระนครศรีอยุธยา

การที่สินค้าจากอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของตะวันตกกระจายไปยังประชาชนทั้งในเมืองและชนบท และเป็นสินค้าที่แปลกใหม่ สวยงาม เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ทำให้ประชาชนต้องเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราซื้อหาสิ่งของ แทนที่วิถีชีวิตแบบเดิมที่เงินตรายังไม่มีความสำคัญมากนัก เพราะสามารถผลิตสิ่งของขึ้นใช้ได้เองภายในครัวเรือนหรือในชุมชน รวมทั้งยังส่งผลกระทบต่อสินค้าพื้นบ้านที่ต้องถูกสินค้าอุตสาหกรรมเข้าแทนที่ ทำให้ประชาชนที่เป็นผู้ผลิตโดยเฉพาะในชนบทได้รับความเดือดร้อนมาก ส่วนชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิตสินค้าออกที่สำคัญเป็นอันดับหนึ่งและทำรายได้ให้ประเทศมากที่สุด ยังคงมีวิถีชีวิตและมีฐานะเช่นเดิม เพราะผลกำไรตกอยู่กับเจ้าของโรงสี พ่อค้าคนกลาง และพ่อค้าส่งออก ซึ่งเป็นชาวจีนและชาวตะวันตก นอกจากนี้ชาวไร่ชาวนาไทยยังประสบปัญหาไม่มีที่ดินทำกิน ต้องเช่าที่ดินจากชนชั้นสูงหรือนายทุน และรายได้ส่วนหนึ่งต้องนำไปจ่ายเป็นค่าเช่าที่ดิน

ถนนช้างม้อย ย่านการค้าในเมืองเชียงใหม่ในอดีต พ.ศ. ๒๔๔๕

เรือแม่ปะหรือเรือหางแมงป่องใช้ขนส่งสินค้าและเดินทางในลำน้ำปิง

ประชาชนทั่วไปไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจมากนัก เพราะผู้ที่ควบคุมและมีบทบาททางเศรษฐกิจ คือ ชนชั้นสูง พ่อค้าชาวจีน และพ่อค้าชาวตะวันตก แต่ระยะต่อมาพ่อค้าชาวจีนซึ่งมีบทบาททางเศรษฐกิจ อยู่แล้ว ได้ขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนมากขึ้น และได้ตั้งรกรากในไทย สืบเชื้อสายต่อมา จนกลายเป็นพ่อค้าไทยเชื้อสายจีนที่ยังคงควบคุมพื้นฐาน เศรษฐกิจของไทยอยู่และมีกลุ่มธุรกิจที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนคนไทยยังนิยมรับราชการ ประกอบอาชีพอิสระ หรือเป็นลูกจ้างในบริษัทของนายทุนเชื้อสายจีนและ บริษัทของชาวตะวันตก

นอกจากนายทุนชาวจีนแล้ว ตั้งแต่หลัง สงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นต้นมา ญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาท ทางเศรษฐกิจในไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มากขึ้น เริ่มจากการส่งสินค้าเข้ามาขาย เข้ามาลงทุนตั้ง ห้างร้าน โรงงาน และในช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจ ตกต่ำทั่วโลกในต้นทศวรรษ ๒๔๗๐ นั้น สินค้าของ

เรือแม่ปะ ขนสินค้าจากภาคเหนือลงมาขาย ณ กรุงเทพฯ

ญี่ปุ่นขายดีมากขึ้น โดยเฉพาะผ้า เพราะมีราคา ถูกกว่าสินค้าจากตะวันตก ประชาชนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาที่มีรายได้น้อย จึงหันมาซื้อ สินค้าญี่ปุ่นแทน

๖.๒ เศรษฐกิจไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน

๖.๒.๑ เศรษฐกิจไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๑

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ผู้นำรุ่นใหม่ที่มีส่วนใหญ่มากจากชนชั้นกลาง และได้รับการศึกษาแบบตะวันตก เห็นว่าเศรษฐกิจ ของประเทศไทยในขณะนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของ ต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน ประกอบกับคนไทยไม่ ขำนาญและไม่นิยมทำการค้าขาย ทำให้ถูกนายทุน ต่างชาติเอาเปรียบและผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจต้องตกเป็นของชาวต่างชาติ รัฐบาลจึงมี

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕

นโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจของคนไทย โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนา เช่น จัดหาที่ดินทำกิน จัดหาเครื่องมือพันธุ์พืช ให้ชาวไร่ชาวนา และมีนโยบายลดบทบาททางเศรษฐกิจของพ่อค้าชาวจีน แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะต่อมานักการเมือง ข้าราชการ และทหาร ได้มีผลประโยชน์ทางธุรกิจร่วมกับนายทุนชาวจีน

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๘) รัฐบาลไทยประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ ทำให้สินค้าเกษตรของไทยไม่สามารถส่งไปขายที่ยุโรปได้ และสินค้าจากยุโรปก็ไม่สามารถส่งมาขายได้ ทำให้ไทยประสบปัญหาเศรษฐกิจ ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ

▲ สะพานหันข้ามคลองโอ่งอ่าง สมัยรัชกาลที่ ๕

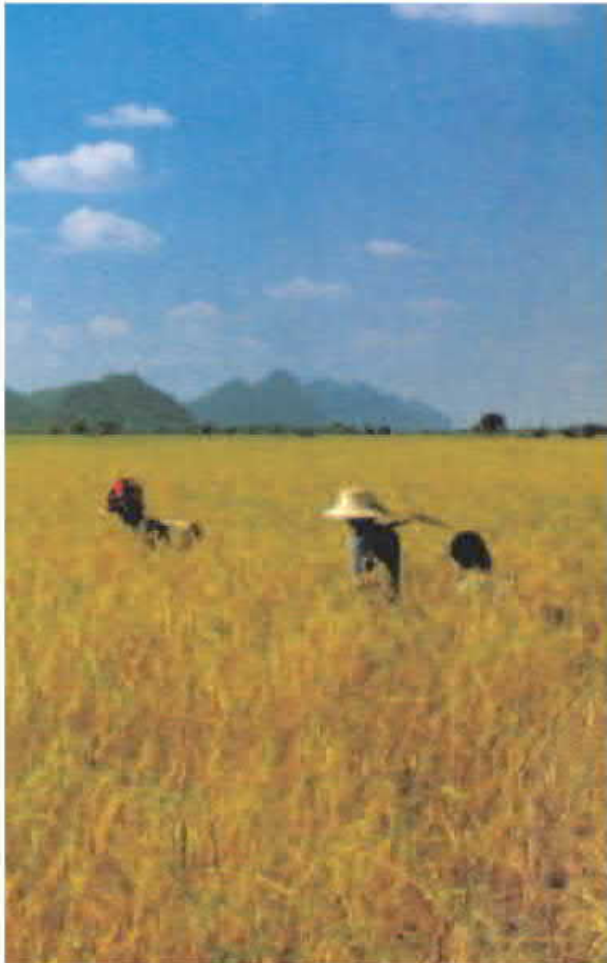

◀ คลองบางลำพูในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕

คลองแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕

โรงงานอุตสาหกรรมต้องปิดตัว เพราะไม่มีสินค้าประเภททุนที่ต้องส่งจากยุโรป ประชาชนในเขตเมืองประสบปัญหามากเพราะขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน แม้ว่าญี่ปุ่นจะส่งสินค้ามาขายในไทย แต่สินค้ามีราคาแพงเพราะเกิดภาวะเงินเฟ้อ และในช่วงสงคราม รัฐบาลได้ออกนิกิจการของเอกชนบางอย่างมาเป็นของรัฐ เพื่อเป็นการขจัดอิทธิพลของชาติตะวันตกและชาวจีนตามนโยบายชาตินิยม เช่น ธุรกิจธนาคาร เหมืองแร่ แต่หลังสิ้นสุดสงครามก็ได้คืนกิจการบางอย่างให้เอกชนไป นอกจากนี้รัฐบาลได้กีดกันการควบคุมเศรษฐกิจของชาวจีน ด้วยการประกาศสงวนอาชีพบางอย่างสำหรับคนไทย เช่น

การทำนาของชาวนา ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ตัดผม ขายกล้วยเตี๋ยว ส่งเสริมการประกอบอาชีพของ
คนไทย เช่น การทำสวนครัว การเลี้ยงไก่

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไทยต้องส่งข้าว
ไปช่วยประเทศอาณานิคมของตะวันตก ทำให้ข้าวภายใน
ประเทศขาดแคลน และภาวะเงินเฟ้อรุนแรงมากขึ้น
รัฐบาลจึงเร่งสนับสนุนการผลิตในภาคเกษตรกรรม
เพื่อผลิตอาหารเลี้ยงประชาชนและส่งออก ทำให้
เศรษฐกิจฟื้นตัวได้

ที่ทำการโทรเลขในอดีต

ในด้านอุตสาหกรรม รัฐบาลได้เริ่มลงทุนในอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ เพื่อนำสินค้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมของรัฐไปขายให้ประชาชนในราคาที่ถูกลงกว่าของพ่อค้าเอกชน อุตสาหกรรมที่รัฐเข้าดำเนินการ หรือรัฐวิสาหกิจในระยะแรก ได้แก่ อุตสาหกรรมสิ่งทอ พอกหนัง กระดาษ น้ำตาล ยาสูบ เชื้อเพลิง และต่อมาได้ตั้งรัฐวิสาหกิจดูแลธุรกิจประเภทต่างๆ เช่น บริษัทข้าวไทย บริษัทค้าพืชผลไทย บริษัทเดินเรือไทย ธนาคารมณฑล และบริษัทไทยเศรษฐกิจประกันภัย

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายขยายกิจการรัฐวิสาหกิจ โดยกระจายไปตามหน่วยงานต่างๆ รัฐวิสาหกิจที่สร้างขึ้น

ได้แก่ อุตสาหกรรมผลิตกระดาษ น้ำตาล ไม้อัด แก๊สธรรมชาติ เครื่องเขียน เครื่องจักรขนาดเล็ก สุรา น้ำมัน ปูนซีเมนต์ การสื่อสาร การคมนาคม การขนส่ง

การขยายตัวของรัฐวิสาหกิจ ทำให้มีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น นักการเมือง ทหาร ข้าราชการ โดยมีการร่วมมือหรือมีผลประโยชน์ร่วมกับนักธุรกิจจีน โดยเฉพาะกลุ่มธนาคาร ทำให้รัฐวิสาหกิจจำนวนมากขาดทุน เพราะการบริหารงานไร้ประสิทธิภาพ พนักงานไม่มีความรู้ความชำนาญ การทำธุรกิจสู้เอกชนไม่ได้ และมีการทุจริต

ธุรกิจของเอกชนที่ประสบความสำเร็จและเติบโตอย่างรวดเร็ว คือ ธุรกิจธนาคารของนักธุรกิจเชื้อสายจีน ซึ่งได้ขยายกิจการไปยังธุรกิจการเงินอื่นๆ

เช่น ธุรกิจประกันภัย และมีการร่วมมือกันระหว่าง นักธุรกิจชาวจีนตระกูลต่างๆ ทำให้ธุรกิจของนายทุน เชื้อสายจีนมั่นคงยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ มีการร่วมมือและมีผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างนักธุรกิจชาวจีน กับ ทหาร นักการเมือง ข้าราชการ เช่น นายทหารระดับสูง ที่มีบทบาททางการเมืองเข้าไปดำรงตำแหน่งที่ปรึกษา ประธาน หรือคณะกรรมการบริหารธุรกิจของเอกชน ต่างๆ

ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา ทหารมีบทบาททั้งด้านการเมืองและธุรกิจมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่สหรัฐอเมริกาสนับสนุนรัฐบาลทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะมีนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือประเทศไทยทั้งในรูปของ เงินให้เปล่า การเข้ามาลงทุนของนักธุรกิจชาวอเมริกัน ในไทย การให้เงินสร้างสาธารณูปโภค รวมถึงการ สนับสนุนให้รัฐบาลทหารมีความมั่นคงมากขึ้น

๖.๒.๒ เศรษฐกิจไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ - ปัจจุบัน

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นเป็น นายกรัฐมนตรี ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ รัฐบาลได้ประกาศ นโยบายส่งเสริมการลงทุนของเอกชน เพื่อพัฒนา ประเทศสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เพื่อให้ราษฎรมีงาน ทำ รวมทั้งเปิดรับการลงทุน การติดต่อค้าขายกับต่างชาติ อย่างเสรี โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศประชาธิปไตย รัฐบาลได้เตรียมการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการตั้ง สถาบันทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น สภาพัฒนาการ เศรษฐกิจ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน แห่งชาติ และใช้งบประมาณจำนวนมากลงทุนสร้าง สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน สนามบิน ไฟฟ้า ประปา การโทรคมนาคม ตลอดจนออกกฎระเบียบ ต่างๆ เพื่อส่งเสริมการลงทุนภายในประเทศและเน้น การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น ยกเว้นภาษีขาเข้า สำหรับสินค้าประเภททุนที่นำมาใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ยกเว้นภาษีเงินได้เป็นเวลา ๕ ปี

▼ ทิวทัศน์ในแม่น้ำเจ้าพระยา ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕

การส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาลทำให้มี นักลงทุนต่างชาติทั้ง สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ไต้หวัน ออสเตรเลีย ยุโรป เข้ามาลงทุนในประเทศไทยมากขึ้น ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยเติบโต รายได้ประชาชาติสูงขึ้น รายได้จากภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ ๘ ต่อปี ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๑๒ ร้อยละ ๗ ต่อปี ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๒๒ และร้อยละ ๔ - ๖ ต่อปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๓๒ รายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มจาก ๒,๑๐๐ บาท ต่อปี ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็น ๖๘,๐๐๐ บาท ต่อปี ใน พ.ศ. ๒๕๓๘ แต่ความเติบโตทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ยังกระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง

สินค้าออกที่สำคัญของไทยเปลี่ยนจากข้าว ดีบุก ไม้สัก ยางพารา เป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป อัญมณี แผงวงจรไฟฟ้า ชิ้นส่วนอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เครื่องกระป๋อง เนื้อไก่แช่แข็ง รองเท้า ผลิตภัณฑ์พลาสติก เป็นต้น

ผลิตภัณฑ์เซรามิก จังหวัดลำปาง

ตลาดน้ำคลองดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อดีตและปัจจุบัน

สำหรับรัฐวิสาหกิจนั้น รัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา มีนโยบายขายรัฐวิสาหกิจที่ขาดทุนให้เอกชนไปดำเนินการ และไม่มี การตั้งรัฐวิสาหกิจเพื่อผลิตสินค้าอุตสาหกรรมอีก ยกเว้นรัฐวิสาหกิจที่ดำเนินการสาธารณูปโภค จนปัจจุบันเหลือเพียงไม่กี่แห่ง เช่น การบินไทย การไฟฟ้า การประปา การโทรศัพท์ โรงงานยาสูบ เชื้อเพลิง

เศรษฐกิจไทยในระยะ ๒๐ - ๓๐ ปี ที่ผ่านมา ผูกพันกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น และจาก พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นต้นมา เศรษฐกิจไทยมีอัตราการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จนได้รับการกล่าวขย่องว่าเป็นเสือตัวที่ห้าของเอเชีย ต่อจาก เกาหลีใต้ ไต้หวันฮ่องกง สิงคโปร์ เศรษฐกิจที่รุ่งเรืองมากขึ้นมาจากการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและบริการ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมท่องเที่ยว รายได้จากการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น ทำให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม และพยายามพัฒนาประเทศ

ผลิตภัณฑ์กระดาษสา จังหวัดเชียงใหม่

สังคโลกจำลองเขียนลาย จังหวัดสุโขทัย

ให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) มีการเปิดรับการลงทุน และส่งเสริมการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม อสังหาริมทรัพย์ หลักทรัพย์ และธุรกิจบริการประเภทต่างๆ ทั้งจากนักลงทุนต่างชาติและนักลงทุนไทย

เศรษฐกิจฟองสบู่ (Bubble Economy) หมายถึง ภาวะที่ราคาสินทรัพย์ถูกผลักดันให้สูงกว่าพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เป็นจริง

ธุรกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็วคือ ธุรกิจโรงงาน ประกอบรถยนต์และอิเล็กทรอนิกส์ ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และหลักทรัพย์ เริ่มจากการที่นักลงทุนชาวญี่ปุ่นเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อทำสนามกอล์ฟและสถานพักผ่อนตากอากาศ นักธุรกิจไทยก็ได้กู้เงินมากกว้านซื้อที่ดินทำธุรกิจหมู่บ้านจัดสรร หรือลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งให้ผลกำไรมาก ทำให้มีการกว้านซื้อที่ดินไว้เก็งกำไร และมีการปั่นหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ให้ราคาสูงขึ้นกว่าราคาดัชนีจริง ในระยะแรกธุรกิจประเภทนี้ให้ผลตอบแทนจำนวนมาก ชนชั้นกลางที่ทำงานในภาคธุรกิจนี้มีรายได้มากขึ้น ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น การที่เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วนี้ เรียกว่า ภาวะ

สังคโลกจำลองที่จังหวัดสุโขทัย

การเลียงไหมที่จังหวัดขอนแก่น

ในทศวรรษ ๒๕๓๐ ญี่ปุ่นซึ่งเป็นผู้ลงทุนรายใหญ่ลดการลงทุนในประเทศไทยลง ทำให้เศรษฐกิจไทยชะลอตัว รัฐบาลจึงดำเนินนโยบายเพื่อดึงดูดนักลงทุนต่างชาติ โดยการเปิดตลาดเสรี รักษาระดับอัตราดอกเบี้ยให้สูงเพื่อดึงดูดการลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ และผูกค่าเงินบาทเข้ากับเงินดอลลาร์สหรัฐฯ เพื่อให้นักลงทุนต่างชาติมีความมั่นใจในอัตราแลกเปลี่ยนเงิน มาตรการเหล่านี้ทำให้มีการลงทุนในธุรกิจประเภทต่างๆ มากขึ้น เช่น การก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ หมู่บ้านจัดสรร โรงงาน เศรษฐกิจไทยเติบโตอย่างรวดเร็วเกินไปจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

๖.๒.๓ วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๕๔๐

(ค.ศ. ๑๙๙๗)

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๕๔๐ เรียกว่าวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่ หรือรู้จักกันดีในชื่อ โรคต้มยำกุ้ง วิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ ทั้งจากการปั่นราคาที่ดินและหลักทรัพย์ให้สูงเกินจริงในช่วง

เศรษฐกิจรุ่งเรือง การที่ธนาคารแห่งประเทศไทย
เปิดเสรีทางการเงินใน พ.ศ. ๒๕๓๓ โดยมุ่งหวังให้
ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการเงินในภูมิภาค สนับสนุน
ให้เงินตราต่างประเทศไหลเข้าได้โดยเสรี นายทุนจึง
กู้เงินจากต่างชาติมาลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ และใน
ธุรกิจประเภทต่างๆ สถาบันการเงินปล่อยสินเชื่อ
อย่างไม่รัดกุม โครงการจำนวนมากกู้เงินระยะสั้นจาก
ต่างประเทศหรือจากสถาบันการเงินในประเทศใน
อัตราดอกเบี้ยต่ำ จากนั้นก็นำโครงการเข้าตลาด
หลักทรัพย์ ทำให้ได้ต้นทุนและกำไรคืนอย่างรวดเร็ว

การกู้เงินลักษณะนี้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่
เมื่อโครงการขาดทุน ก็ไม่มีเงินมาจ่ายหนี้ให้ธนาคาร
สถาบันการเงินของเอกชนและธนาคารที่ปล่อยเงินกู้
เป็นจำนวนมากประสบกับภาวะขาดทุนจนหลายแห่ง
ต้องล้มละลาย หรือไปรวมกิจการกับสถาบันอื่น
นอกจากนี้อัตราการส่งออกของไทยลดลง เพราะ
ต้นทุนการผลิตสูง ราคาสินค้าของไทยจึงสูงกว่า
หลายชาติ ทำให้เงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทย
น้อยลง ส่งผลกระทบต่อการชำระหนี้ต่างชาติ และใน
พ.ศ. ๒๕๓๙ ไทยประสบปัญหาการโจมตีค่าเงินบาท
อย่างต่อเนื่อง ธนาคารแห่งประเทศไทยได้นำเงิน
ทุนสำรองระหว่างประเทศจำนวนมากไปปกป้อง
ค่าเงินบาท แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ภาวะเงินเฟ้อสูงขึ้น
บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ บริษัทธุรกิจและโรงงาน
อุตสาหกรรมจำนวนมากต้องปิดกิจการ ประชาชน
จำนวนมากกลายเป็นคนว่างงาน รายได้ของประเทศ
ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐบาลจึง
ตัดสินใจเปลี่ยนระบบอัตราการแลกเปลี่ยนจากระบบ
ตะกร้าเงิน เป็นระบบอัตราแลกเปลี่ยนแบบลอยตัว
ที่เงินบาทมีค่าลดลงเรื่อยๆ และทุนสำรองระหว่าง
ประเทศอยู่ในระดับต่ำมาก รัฐบาลจึงขอรับความ
ช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF)
ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้การดำเนิน

นโยบายแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไข และการควบคุมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ตั้งแต่นั้น

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทยส่งผล กระทบไปยังหลายประเทศในเอเชีย ทั้ง ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินโดนีเซีย มาเลเซีย

๖.๓ นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตร ทฤษฎีใหม่

นอกจากการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตาม นโยบายของกองทุนการเงินระหว่างประเทศแล้ว ประเทศไทยยังได้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตามแนว ทฤษฎีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่ง พระราชทานให้แก่ประชาชนไทยเพื่อเป็นแนวทางแก้ ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยเน้นให้หันกลับมาสู่ เศรษฐกิจการเกษตรแบบพึ่งตนเอง ดังพระบรม- ราชโองการที่ว่า “...การจะเป็นเสือนั้น ไม่สำคัญ สำคัญ อยู่ที่ เรามีเศรษฐกิจ แบบพอมีพอกิน. แบบพอมี พอกินนั้น หมายความว่า อัฐมฺพวเองได้ ให้มีพวเพียง ความพวเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัว จะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง... แต่

การจัดงานที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ว่าในหมู่บ้าน หรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้ มากกว่า ความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ที่ไม่ห่างไกลเท่า ไหร่ ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...” และในเรื่องของ เกษตรทฤษฎีใหม่นั้น ทรงพระราชทานแนวคิดที่ว่า “...การพัฒนาทางการเกษตร โดยเพาะปลูกหลาย อย่างในที่เดียวกัน หรือผลัดปลูกหมุนเวียนกัน...” และในที่ดินแปลงหนึ่งควรใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น เพาะปลูกข้าว ปลูกผลไม้ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ควบคู่กัน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมีกินมีใช้ในชีวิตร ประจำวันได้อย่างพอเพียง ไม่ต้องซื้อหาสินค้าทุก ประเภท และสามารถพึ่งตนเองได้

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตร ทฤษฎีใหม่นี้ เป็นหลักที่ประชาชนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งได้รับการปฏิบัติอย่างกว้าง ขวาง ส่วนในภาครัฐบาลนั้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ก็หมายถึงการพัฒนาประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เร่งพัฒนาอย่างรวดเร็วเช่นแต่ก่อน และมุ่งเน้น พัฒนาภาคเกษตรกรรมมากขึ้น เพราะเป็นพื้นฐาน ทางเศรษฐกิจของประเทศ

การปั่นด้าย ที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร

บทที่ ๕

สังคม วัฒนธรรม และศิลปะ

ความนำ

ไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม เพราะมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ คนไทยในสมัยก่อนจึงไม่มีปัญหาความขาดแคลนในเรื่องข้าว ปลา อาหาร ซึ่งส่งผลให้คนไทยมีเมตตาธรรม มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่เมื่อมีผู้คนมากขึ้น และความจำเป็นในการควบคุมกำลังคนทำให้มีการจัดระเบียบสังคม เป็นระบบศักดินา เป็นระบบไพร่ และเกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นในสังคมไทย แม้ระบบไพร่ยกเลิกไปโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ระบบอุปถัมภ์ก็ยังคงมีความสำคัญสืบต่อมา ส่วนระบบศักดินาถูกยกเลิกไปหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่การให้ความสำคัญกับเจ้าขุนมูลนายก็ยังมีอยู่

สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม ประเพณี และศิลปกรรมของไทยอย่างมาก กล่าวได้ว่าพื้นฐานทางสังคมเกษตร และการนับถือพระพุทธศาสนาได้เป็นหัวใจของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และศิลปกรรมของไทย โดยวัดเป็นศูนย์รวมในเรื่องดังกล่าวมาทุกยุคทุกสมัย เห็นได้จากรูปแบบของพระพุทธรูป ภาพจิตรกรรม เจดีย์ ปราสาท ที่มีหลากหลาย แสดงให้เห็นทั้งความสามารถ และความศรัทธาของคนไทยต่อพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง

๑. ลักษณะสังคมไทย

ลักษณะสังคมไทยโดยภาพรวมจะเห็นว่าสังคมไทยมีลักษณะสงบสุขอันเกิดมาจากการตั้งถิ่นฐานของอาณาจักรไทยอยู่ในดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย มีที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก ตัดทะเล และตั้งอยู่บนเส้นทางเดินเรือทางทะเลที่สำคัญ สังคมไทยจึงมีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้สังคมไทยยังได้รับอิทธิพลทางด้านพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ซึ่งช่วยหล่อหลอมลักษณะนิสัยของคนไทยให้เป็นคนมีเมตตาธรรม สังคมไทยโดยทั่วไปผู้คนมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากระบบศักดินาและระบบไพร่ จนกลายมาเป็นวิถีปฏิบัติของบุคคลในสังคม มีการจัดระเบียบสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งหมดนี้รวมกันเป็นลักษณะสังคมไทย

บริเวณหน้าวัดกษัตราธิราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โบราณสถาน จังหวัดสุพรรณบุรี

โบราณสถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๑ ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

สังคมไทยที่สามารถดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบันดังที่เป็นอยู่ด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน และผ่านการสังสมวัฒนธรรมมาหลายศตวรรษ สิ่งหนึ่งมาจากปัจจัยที่สำคัญคือลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน

บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานประกอบด้วย ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบกว้างใหญ่ในตอนกลาง และตะวันออกของประเทศ มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารสำหรับเลี้ยงผู้คน การมีเขตแดนติดต่อกับชายฝั่งทะเล สามารถติดต่อค้าขายกับโลกภายนอกได้สะดวก ทำให้มีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เดินทางไปมาและตั้งถิ่นฐาน ดินแดนไทยจึงเป็นแหล่งศูนย์รวมรับวัฒนธรรมที่หลากหลาย นอกจากนี้ลักษณะภูมิอากาศที่เหมาะสม ไม่ร้อน และหนาวจนเกินไป มีลมมรสุมพัดผ่านตลอดปี มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การทำมาหากิน และการเลี้ยงชีพของผู้คนมีความอุดมสมบูรณ์ องค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานในสังคมไทยในลักษณะดังกล่าวทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความสะดวกสบายต่อการดำรงชีวิต

๑.๒ การซึมซับทางด้านพระพุทธศาสนา

สังคมไทยได้รับเอาพุทธศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ในชุมชนต่างๆของคนไทยจะมีวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านหรือชุมชนเกือบทุกแห่ง วัดเป็นที่ชุมนุมของชาวบ้าน และมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พิธีกรรมต่างๆ เช่น การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญวันเกิด งานศพ เหล่านี้ต้องอาศัยวัดและพระภิกษุสงฆ์ การเรียนรู้ศิลปวิทยาการต่างๆก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของโลกตะวันตกก็เกิดจากวัด วัดจึงเป็นสถานที่เคารพบูชาของคนไทย เป็นที่พึ่งทางจิตใจ ชีวิตของคนไทยจึงมีความผูกพันกับวัดอย่างใกล้ชิด

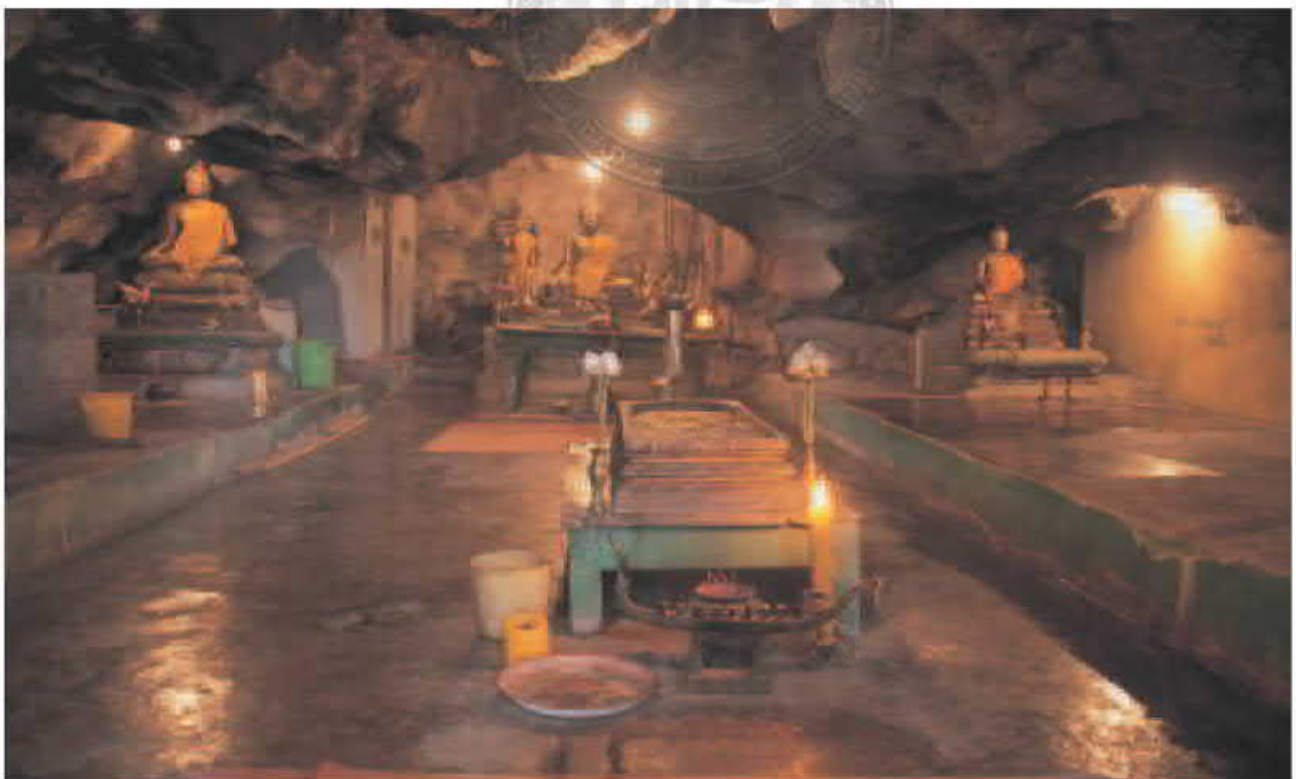
ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คนไทยจึงเชื่อในเรื่องหลักแห่งกรรมซึ่งหมายถึงผู้ใดทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ใดทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว นอกจากนี้คนไทยก็เชื่อเรื่องการเกิดใหม่หรือ

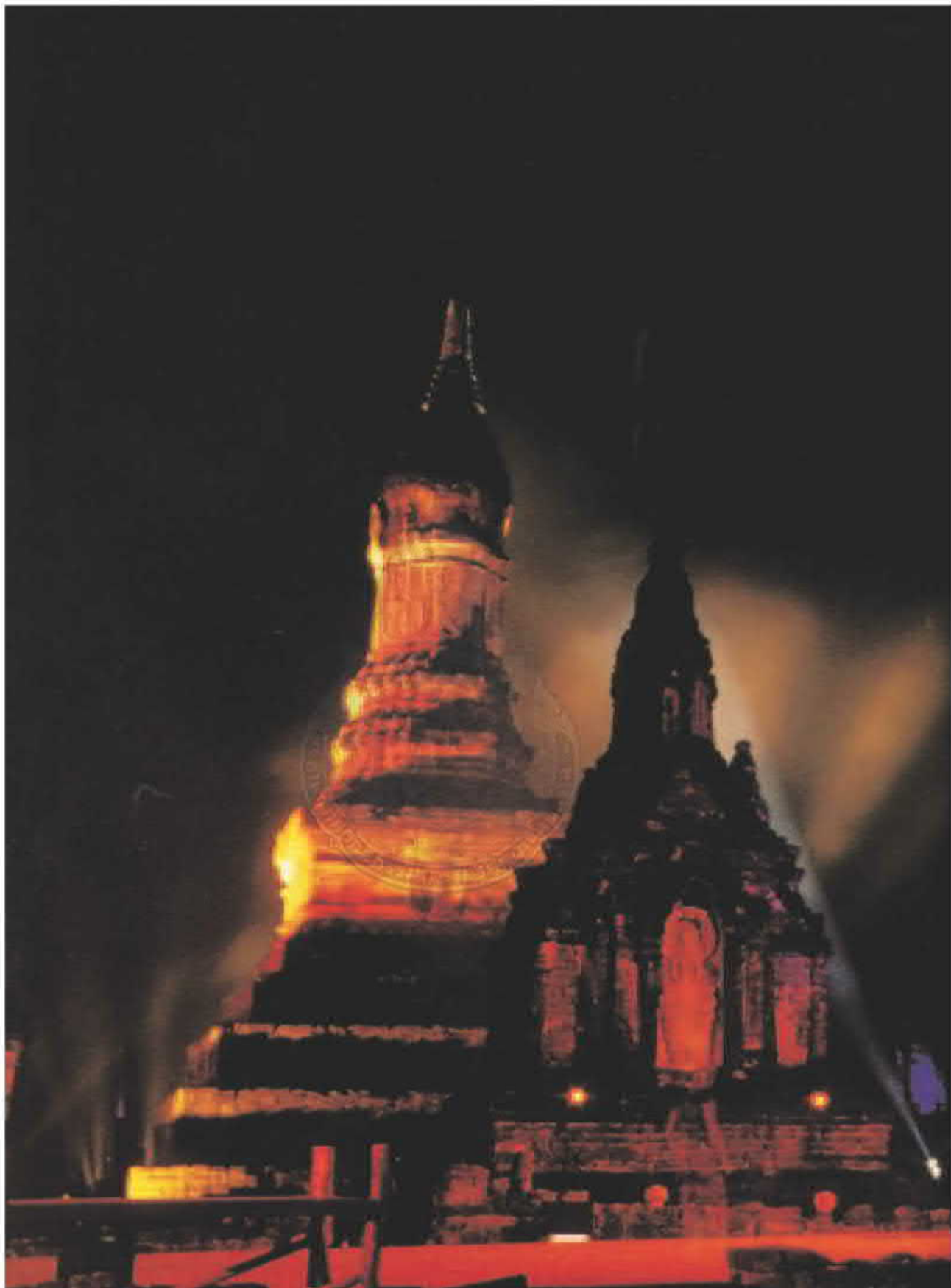

พิธีอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

ศาลพระภูมิ

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดเจดีย์เจ็ดแถว ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ประติมากรรมปูนปั้นรูปสิงห์ล้อมรอบฐานเจดีย์ประธานวัดธรรมมิกราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดเจดีย์เจ็ดยอต จังหวัดเชียงใหม่

เรื่องบาปและบุญ นรกสวรรค์และนิพพาน เรื่องของความเป็นอนิจจังของชีวิต การรักษาศีลและภาวนา รวมทั้งการบวชเรียนของชายไทย

พฤติกรรมเหล่านี้เกิดจากการได้ซึมซับ คำสั่งสอนทางพุทธศาสนาจากวัดและพระภิกษุสงฆ์ อาจจะเรียกว่าเป็น “สังคมพุทธ” ตามแบบประเพณีนิยม

๑.๓ ระบบเครือญาติ

สังคมไทยมักจะเต็มไปด้วยเครือญาติที่มีความสัมพันธ์กัน ครอบครัวหนึ่งๆ มีญาติทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา เมื่อบิดามีญาติพี่น้อง มารดามีญาติพี่น้อง ญาติพี่น้องของบิดามารดาก็มักจะนับญาติกัน ทั้งๆ ที่มีได้มาจากตระกูลเดียวกัน และเมื่อครอบครัวของสังคมไทยเป็นครอบครัวขยายในชุมชนหนึ่งๆ คนในชุมชนนั้นๆ แทบจะเป็นญาติพี่น้องกันทั้งสิ้น คนไทยจึงมีวัฒนธรรมเรียกคนที่มีอายุสูงกว่าว่าพี่ ป้า น้า อา ตา ยาย ทั้งๆ ที่มีได้เป็นญาติกันดังนี้ เป็นต้น

๑.๔ ระบบศักดินา

สังคมไทยเป็นสังคมศักดินามาตั้งแต่สมัยอยุธยา ระบบศักดินาจึงเป็นหลักปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่มีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบลดหลั่นกันลงไปในสังคม สังคมศักดินาก่อให้เกิดลักษณะของการวางตัวในฐานะเป็น “ผู้ใหญ่” หรือในฐานะเป็น “ผู้น้อย” ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคมทั้งนอกกระบบราชการและในกระบบราชการ คนที่มียศถาบรรดาศักดิ์ก็มักจะถือเกียรติ คนที่เป็นไพร่ก็รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนให้เกียรติต่อผู้มียศศักดิ์ ระบบศักดินายังทำให้ชนชั้นปกครองควบคุมคนที่อยู่ใต้การปกครองได้อย่างเป็นระบบ

๑.๕ ระบบไพร่

นอกจากสังคมไทยจะมีลักษณะศักดินาแล้ว ระบบไพร่ก็ก่อให้เกิดลักษณะสังคมอีกลักษณะหนึ่งในสังคมไทย ระบบไพร่เป็นระบบที่มีกรอบของ

ประติมากรรมปูนปั้นที่ประดับตามโบราณสถาน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กฎหมายที่บังคับให้ไพร่ปฏิบัติต่อเจ้านายและขุนนางอย่างเคร่งครัด เมื่อไพร่ต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายที่พึงต้องปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ก็ย่อมจะเกิดค่านิยม ระเบียบ ประเพณีในหมู่ไพร่ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย เช่น ระบบอุปถัมภ์ ระบบอาวุโส การยอมรับฐานะของตนเองในฐานะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ลักษณะของการเป็นผู้ตามที่ดี เหล่านี้เป็นต้น

สังคมไทยจึงมีลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักว่าใครเป็นผู้ใหญ่ ใครเป็นเด็ก ผู้น้อยไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น ชอบเป็นผู้ตามที่ดี เป็นต้น

๑.๖ การจัดระเบียบทางสังคม

การจัดระเบียบทางสังคมไทยอาจแบ่งแยกได้ออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงก่อนการปฏิรูปทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๕ และช่วงของการปฏิรูปสังคมให้ทันสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา

๑.๖.๑ ลักษณะการจัดระเบียบทางสังคมก่อนการปฏิรูปสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๕

การจัดระเบียบทางสังคมไทยในสมัยโบราณมีแนวคิดพื้นฐานที่เกิดจากปัจจัยด้านต่างๆ คือ (๑) การควบคุมไพร่พลในยามสงบ (๒) การควบคุมไพร่พลในยามสงคราม (๓) การยอมรับในอำนาจหน้าที่ของสมาชิกในสังคมตามระบบอุปถัมภ์

โบราณสถาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะลพบุรี

โบราณสถาน วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในสังคมไทยสมัยโบราณการแบ่งกลุ่มคนในสังคมไทย หมายถึง การแบ่งออกเป็นชนชั้นต่างๆ ในสังคมซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของบุคคลตามระดับชนชั้นนั้นๆ

(๑) สมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัยการแบ่งกลุ่มคนในสังคมยังไม่พบหลักฐานที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่ามีการแบ่งกลุ่มในสังคมเป็นประเภทต่างๆ อย่างไร จึงอาจกล่าวรวมๆ ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกแยกบุคคลในสังคมออกได้ดังนี้ คือ (๑) พระมหากษัตริย์ (๒) เจ้านาย (๓) ขุนนาง (๔) ไพร่ (๕) ทาส

(๒) สมัยอยุธยาช่วงก่อนการปฏิรูปสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยอยุธยามีการแบ่งกลุ่มคนในสังคมชัดเจนขึ้นเพราะมีการกำหนดศักดินาตามกฎหมายในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทำให้ทุกคนมีศักดินาประจำตัวตามฐานะหน้าที่หรือตามยศชั้นของบุคคล และกลายเป็นศักดินาในสังคมไทยมาโดยตลอดจนถึงยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

พระพุทธรูปสำริด ปางประทานอภัย จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดโสมนัสราชวรวิหาร ซึ่งช่างเขียนจำลองภาพพระบรมมหาราชวังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

จิตรกรรมฝาผนังพระราชอุทยานสวนขวาในพระบรมมหาราชวัง ที่วัดอัมพวันเจติยาราม

การจัดระบบสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ตามลำดับสูงสุดลงมาต่ำสุดมีดังนี้ คือ (๑) พระมหากษัตริย์ (๒) พระบรมวงศานุวงศ์ (๓) ขุนนาง (๔) ไพร่ (๕) ทาส

(๒.๑) พระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีพระราชอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน เป็นเจ้าแผ่นดิน เจ้าชีวิต ทรงเป็นสมมติเทพตามลัทธิความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ทรงเป็นธรรมราชา ตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา และทรงเป็นเสมือนหนึ่ง “พ่อ” ของราษฎรตามคติความเชื่อในสมัยสุโขทัยตอนต้น

ในสังคมไทยพระมหากษัตริย์อาจเปลี่ยนแปลงพระราชวงศ์ได้ แต่สถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันหลักในสังคมไทยยังคงดำรงอยู่กับสังคมไทยโดยตลอด จนเป็นที่เคารพสักการะของคนไทย

จิตรกรรมฝาผนังพระราชพิธีสงกรานต์ ในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

จิตรกรรมฝาผนังพระราชพิธีสิบสองเดือน ในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

เช่น มหาอุปราช กรมพระราชวังบวร ตำแหน่ง กรมหลวง กรมขุน ฯลฯ

พระบรมวงศานุวงศ์จะได้รับส่วนแบ่งจากรายได้ภาษีอากรของแผ่นดินที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ มีสิทธิตามกฎหมาย เจ้านายจะถูกพิจารณาคดีในศาลใดๆ ไม่ได้นอกจากศาลกรมวัง และจะเอาเจ้านายไปขายเป็นทาสไม่ได้

(๒.๓) ขุนนาง

ขุนนาง คือ บุคคลที่รับราชการแผ่นดิน ขุนนางมีฐานะตั้งอยู่บนเกณฑ์ ๔ ประการ คือ คักดินา ยศ รายทินนาม และตำแหน่ง ลดหลั่นกันลงไป ผู้ที่จะได้เป็นขุนนางถือศักดินา ๔๐๐ ไร่ ขึ้นไป ขุนนางมียศอยู่ ๗ ระดับ คือ เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น และพัน ต่อมาในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช เพิ่มสมเด็จเจ้าพระยาเป็นระดับสูงสุด

ขุนนางเหล่านี้จะมีตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบและสิทธิพิเศษตามพระราชกำหนดศักดินา

(๒.๔) โพร

โพร คือ ราษฎรสามัญชนมีหน้าที่รับใช้ราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ ชายฉกรรจ์ทุกคนจะต้องเป็นโพรทั้งหมดต้องขึ้นสังกัดเจ้านายและขุนนาง

โพร แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ โพรหลวงและโพรสม

โพรหลวง หมายถึง โพรที่พระราชทานแก่กรมกองต่างๆ เป็นโพรของพระมหากษัตริย์โดยตรง

โพรสม เป็นโพรที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้แก่เจ้านายและขุนนางที่ดำรงตำแหน่งทางราชการ

โพรสามารถเปลี่ยนฐานะของตนเองได้เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับสูง คือขุนนาง ส่วนระดับต่ำก็คือทาส แรงงานของโพรจะเป็นประโยชน์ต่อมูลนายทั้งในด้านการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ

(๒.๕) ทาส

ทาส หมายถึง บุคคลที่มีได้เป็นกรรมสิทธิ์ในแรงงานและชีวิตของตนเองแต่กลับตกเป็นของนายจนกว่าจะได้รับการไถ่ตัวพ้นจากความเป็นทาส นายมีสิทธิในการซื้อขายทาสได้ และสามารถลงโทษทุบตีทาสได้ แต่จะให้ถึงตายไม่ได้ ทาสมีศักดินา ๕ ไร่

ทาสมี ๗ ชนิด ประกอบด้วย (๑) ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์ (๒) ลูกทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย (๓) ทาสข้างฝ่ายบิดามารดา (๔) ทาสมีผู้ให้ (๕) ทาสที่ได้มาจากการช่วยเหลือบุคคลที่ต้องโทษเกณฑ์ (๖) ทาสที่เลี้ยงเอาไว้ในเวลาข้าวยากหมากแพง (๗) ทาสเชลย

พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

▼ โบราณสถาน วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ฐานะของทาสเหล่านี้ขึ้นอยู่กับอำนาจของนายซึ่งประกอบด้วย (๑) นายมีสิทธิ์ที่จะลงโทษทัณฑ์จำเริญตรวน ขี่คอ ทวนด้วยลวดหนัง หรือสามารถทำทารุณกรรมต่างๆ กับทาสของตนเองได้ ถึงบาดเจ็บสาหัสและตาบอดก็ทำได้แต่จะให้ถึงตายไม่ได้ (๒) นายมีอำนาจที่จะสั่งการให้ทาสไปราชการแทนตนได้แม้ราชการนั้นจะเป็นเหตุให้ทาสต้องตายก็ตาม (๓) ถ้านายทาสสั่งให้ทาสดูแลและรักษาสัตว์ของใดๆ ถ้าหากทรัพย์สินของนั้นแตกหักเสียหาย ทาสต้องใช้ราคาแก่นายจนเต็ม (๔) นายมีสิทธิ์ที่จะขับไล่ทาสได้หรือขายทาสได้เมื่อตนเองไม่ต้องการ (๕) ถ้าทาสหลบหนีไปแห่งใด เมื่อเจ้าเบี้ยนายเงินได้เสียเงินค่าบำเหน็จค่าจ้างแก่ผู้มานั้นเท่าใด เจ้าทาสมีสิทธิคิดเอาลูกหนี้จนเต็ม (๖) ถ้าทาสกล่าวหาว่านายเงินเป็นโจรปล้นทรัพย์สินหรือฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือกล่าวหาว่าเป็นกบฏประทุษร้ายประการใดๆ ก็ดี ถ้าพิจารณาแล้วมิได้ความสัตย์จริงประการใด ทาสผู้นั้นจะถูกลงโทษทวนด้วยหวาย แล้วให้ขายทาสนั้นเสีย

จะเห็นได้ว่าอำนาจของนายที่มีเหนือทาสนั้นมากพอและเป็นผลทำให้ทาสไม่มีอิสรภาพในตนเองตราบไต่ที่ยังไม่หลุดพ้นจากความเป็นทาสตราบนันทีไม่มีโอกาสที่จะมีกรรมสิทธิ์ในแรงงานของตนเองได้อย่างไรก็ตามโอกาสที่ทาสจะได้รับการปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสก็มีเช่นเดียวกันประกอบด้วย (๑) ถ้านายเงินบวชให้ ทาสบวชเป็นภิกษุ หรือสามเณร นางชี ก็ถือว่าหลุดพ้นจากความเป็นทาส แม้ภายหลังจะลาสิกขาบทแล้วก็จะเอาคืนมาเป็นทาสของตนไม่ได้ (๒) ในการฉ้อโกงเงินใช้ทาสไปทำสงครามถูกจับเป็นเชลยได้ ต่อมาหนีรอดมาได้ก็หลุดพ้นจากความเป็นทาส (๓) ถ้าทาสฟ้องนายว่าเป็นกบฏและสอบสวนได้ความเป็นสัตย์ให้ทาสนั้นพ้นจากความเป็นทาสได้ (๔) นายเงิน พ่อของนายเงิน หรือพี่น้องลูกหลานของนายเงินเอาทาสเป็นภรรยา ให้ทาสนั้นเป็นไท และลูกที่เกิดมาก็เป็นไทด้วย (๕) ถ้าทาสนั้น

ตายด้วยการทำธุรกิจใดๆ ให้นายเงิน นายเงินจะเรียกคืนจากผู้ขายมิได้ แต่ถ้าตายด้วยเหตุอื่น นายเงินจะเรียกเอาเงินคืนจากผู้ขายได้บ้าง (๖) เป็นอิสระด้วยการไต่ตัวเอง อาจจะเป็นผู้มาขอไต่หรือไต่ตัวเอง หรือบุคคลใดมาไต่ให้เป็นอิสระ

นอกจากการแบ่งชนชั้นทางสังคมออกตามฐานะเป็น ๕ ประเภท แล้วก็ยังมียกกลุ่มบุคคลอีก ๒ ประเภท ที่มีอาจจะนับเป็นอยู่ในชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งตามที่กล่าวมาแล้วได้ คือ พระสงฆ์ และชาวต่างชาติ

พระสงฆ์ในสังคมไทยไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ไม่ต้องถูกสักเลก และไม่ต้องเป็นไพร่ ยกเว้นผู้ที่ถูกสักออกมาจากเพศบรรพชิตแล้ว

พระสงฆ์จะมีศักดินาตามฐานะ เช่น สามเณรไม่รู้ธรรมศักดินา ๒๐๐ สามเณรรู้ธรรมศักดินา ๓๐๐ พระครูไม่รู้ธรรมศักดินา ๔๐๐ ไร่ เป็นต้น

สำหรับชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรไทย อาจจะอพยพหนีภัยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร หรือถูกกวาดต้อนเข้ามา หรือเข้ามาค้าขายด้วยความสมัครใจ กลุ่มคนเหล่านี้ถูกจัดเข้ามาอยู่ในระบบไพร่ตามกฎหมายศักดินาที่มีขึ้นตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถ

๑.๖.๒ การปฏิรูปสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สังคมไทยมีการปรับตัวเข้าสู่ความทันสมัย เช่น การยกเลิกประเพณีหมอบคลานต่อหน้าพระที่นั่ง ในด้านการแต่งกายก็ทรงอนุญาตให้แต่งกายตามแบบตะวันตก และเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ทำให้ไทยเจริญก้าวหน้าสู่ความทันสมัย

การปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญคือการยกเลิกระบบไพร่ และทาส

(๑) การยกเลิกระบบไพร่ ไพร่มีความสำคัญทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยสมัยโบราณ ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานตามกำหนด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕

พระพุทธรูปทรงเครื่องปูนปั้น วัดไชยวัฒนาราม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ได้แปลงไพร่มาเป็นพลเมือง โดยเริ่มจากการคัดเลือก บุตรหลานขุนนาง และราชวงศ์มาถวายตัวเป็น มหาดเล็กรักษาพระองค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ และได้มีการ ตั้งกรมทหารหน้าขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ต่อมาได้ตั้ง เป็นกรมยุทธาธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ และให้ทหาร ในกรมที่เป็นไพร่ (เล็ก) ของเจ้านายที่สิ้นพระชนม์ และของเจ้านายที่ตาย มารับราชการเป็นทหาร เรียกว่า “ทหารสมัคร” ถือศักดินา ๕๐ ทหารสมัครต้องรับ ราชการประจำเป็นเวลา ๑๐ ปี จึงจะเกษียณอายุ ได้ รับพระราชทานเป็นเงินคนละ ๔ บาท และผ้าสำหรับ เป็นสินน้ำใจ ไพร่ที่มาสมัครเป็นทหารนี้ยังมีไพร่ที่ไม่มี สังกัดหมายหมู่สมัครเป็นทหารด้วยเรียกว่า “ทหาร เกณฑ์” มีเงินเดือนๆ ละ ๑๐ บาท ได้รับพระราชทาน เครื่องแบบและอาหารวันละ ๒ เวลาด้วย

ภายหลังเมื่อรัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติ การเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ให้ชายฉกรรจ์ มีอายุครบ ๑๘ ปี มารับราชการประจำมีกำหนด ๒ ปี แล้วปลดเป็นกองหนุนเป็นพลเมืองไทย และไม่ต้องถูก เกณฑ์แรงงานจึงนับได้ว่าเป็นการยกเลิกฐานันดรไพร่ เป็นราษฎรอิสระตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมา

(๒) การยกเลิกทาส ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงเห็นความสำคัญในการปฏิรูปสังคมไทยให้ทันสมัยด้วยการโปรดให้มีการเลิกทาสที่อยู่กับสังคม ไทยมานานอย่างละมุนละม่อมเป็นขั้นๆ ใช้เวลากว่า ๓๐ ปี จึงได้เป็นผลสำเร็จ

การยกเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีขั้นตอน ดังนี้

(๒.๑) ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ พระองค์ทรงออก พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสลูกไทที่เกิด ใน พ.ศ. ๒๔๑๑ อันเป็นปีที่พระองค์เสด็จขึ้นครอง ราชย์ให้หมดคำตัวเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีเต็มใน พ.ศ. ๒๔๓๑ และนับเป็นอิสระในปีถัดไป คือ พ.ศ. ๒๔๓๒ เมื่ออายุย่างเข้า ๒๑ ปี ตามกฎหมายได้รับบุ๋กว่า ลูกทาสที่เป็นไทแล้วจะขายตัวอีกไม่ได้ ถ้าผู้ใดขายตัว

จิตรกรรมฝาผนังวัดบางขุนเทียนใน ณ ผนังด้านหน้าพระประธาน

ศิลปะสมัยรัชกาลที่ ๔

เป็นทาสจะถูกลงโทษ บรรดาลูกทาสที่เกิดในปีต่อๆ มาให้ถือเกณฑ์อายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ในการพ้นจาก ความเป็นทาส

(๒.๒) ทรงออกพระราชบัญญัติเลิกทาสใน มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ซึ่งเป็น มณฑลชั้นนอกแห่งแรก ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน ทาสในพื้นที่ดังกล่าวจะ เป็นไทเมื่ออายุครบ ๖๐ ปี

(๒.๓) ทรงออกพระราชบัญญัติลักษณะทาส มณฑลบูรพาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ โดยให้นายเงินลดค่าตัว ทาสลงเดือนละ ๔ บาท ทุกเดือนจนกว่าจะหมดค่าตัว ส่วนลูกทาสนั้นเมื่อพ่อแม่เป็นไทแล้วก็ให้เป็นอิสระ ด้วย

(๒.๔) ทรงออกพระราชบัญญัติเลิกทาสใน วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ (ร.ศ. ๑๒๔) ให้ลูกทาส ทุกระดับอายุเป็นไททั้งหมด และทาสชนิดอื่นไม่อยู่ใน ข่ายพระราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสลูกไท พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้ลดค่าตัวลงทุกเดือนๆ ละ ๔ บาท จนกว่าจะ หมดค่าตัว

นับได้ว่าประเพณีการใช้ทาสในสังคมไทยจึง หมดสิ้นไปเมื่อมีพระราชบัญญัติการเลิกทาสที่มีผล บังคับใช้มาตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘

การยกเลิกระบบไพร่และทาสในสมัยรัชกาล ที่ ๔ นับได้ว่าเป็นการปฏิรูปสังคมที่สำคัญ เพราะทำให้ คนไทยทุกคนมีความเป็นไทแก่ตัวเองหลังจากที่ถูก ระบบไพร่และสังคมการมีทาสครอบงำมานานหลาย ศตวรรษ

๒. วัฒนธรรมไทย (Thai Culture)

๒.๑ ลักษณะวัฒนธรรมไทย

ลักษณะวัฒนธรรมไทยมีความคล้ายคลึง กับบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประการหนึ่ง คือ เป็นวัฒนธรรมที่มีความผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ดังเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นหลอม

รวมกับอารยธรรมจากภายนอกที่เผยแผ่เข้ามาในช่วง
ระยะเวลาต่างๆ แต่วัฒนธรรมไทยก็มีความแตกต่าง
ที่เป็นลักษณะเฉพาะประจำชาติตามสภาพสังคมที่มี
สถาบันหลักเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ สถาบัน คือ
สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และ
สถาบันชาติ คือ อาณาประชาราษฎร์ โดยมี วัด รัฐ
และบ้านเป็นศูนย์กลางและเป็นที่มาของวัฒนธรรมทั้ง
ปวง จึงอาจจำแนกลักษณะวัฒนธรรมไทยออกเป็น
วัฒนธรรมหลวง วัฒนธรรมราษฎร์ หรือประเพณี
หลวง ประเพณีราษฎร์

วัฒนธรรมหลวง หรือประเพณีหลวงมีความ
ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มี
ศูนย์กลางอยู่ที่ราชสำนัก พระมหากษัตริย์ทรงเป็น
องค์อุปถัมภ์ โดยมีพระบรมหาราชวังเป็นสัญลักษณ์
พระบรมหาราชวังนอกจากสร้างด้วยฝีมือช่างอย่าง
สวยงามวิจิตรบรรจงแล้ว อาคารสถานที่ที่ได้รับการ
สถาปนาขึ้นยังมีลักษณะของสถาปัตยกรรมที่แสดง
พระบรมราชอิสริยยศ และคติความเชื่อเนื่องด้วย
สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยด้วย เช่น มีพระมหา
ปราสาท คือ อาคารเรือนยอดเป็นที่ประทับ หน้าบัน
พระมหาปราสาทจำลองลดหลั่นเป็นรูปนารายณ์ทรง
ครุฑ มีความหมายสะท้อนคติความเชื่อเนื่องด้วย
องค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงดำรงฐานะเป็นองค์
สมมติเทพ ฯลฯ

ลักษณะของวัฒนธรรมหลวงโดยรวม คือ
วัฒนธรรมที่องค์พระประมุขทรงประกอบเพื่ออาณา
ประชาราษฎร์ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความ
อุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งแต่เดิมมี
พราหมณ์เป็นผู้กำหนดขั้นตอนและประกอบการ
พระราชพิธีถวายตลอดทั้งปี ตามช่วงเวลาที่ทำกร
เพาะปลูกตั้งแต่เริ่มเตรียมการไถหว่านไปจนถึงเก็บเกี่ยว
ปัจจุบันยังคงมีพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล
แรกนาขวัญที่โปรดให้จัดขึ้นในเดือนหกตามปฏิทิน
จันทรคติเป็นประจำทุกปี นอกจากพระราชพิธีเพื่อ

ความอุดมสมบูรณ์แล้ว พระราชพิธีในวันสำคัญทาง
พระพุทธศาสนาและการบำเพ็ญพระราชกุศล เพื่อ
ทำนุบำรุงพระศาสนาก็เป็นประเพณีหลวงที่ยังทรง
ปฏิบัติเป็นนิจเสมอมา พระราชพิธีที่ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นประจำปีนี้มีคำเรียกมาแต่เดิมว่า
พระราชพิธี ๑๒ เดือน

ส่วนวัฒนธรรมราษฎร์ หรือประเพณีราษฎร์
มีบ้านและวัดเป็นจุดศูนย์กลางและเป็นที่มาของ
วัฒนธรรมทั้งหลายนั้น มีความเรียบง่ายไม่ซับซ้อน มี
จุดมุ่งหมายหลักเพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันอย่าง
เป็นปกติสุขในชุมชนเป็นสำคัญ เป็นวัฒนธรรมประเพณี

ภาพจิตรกรรมพระราชพิธีลอยพระประทีป เป็นพระราชพิธี
ในเดือนสิบสอง ในวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

ที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการทำมาหากิน คือการเพาะปลูก และวัฒนธรรมที่เนื่องด้วยคติความเชื่อและประเพณีทางศาสนา ซึ่งหากพิจารณาแล้วก็มีลักษณะเนื้อหาเช่นเดียวกับวัฒนธรรมหลวง หรือประเพณีหลวงทุกประการ ต่างกันแต่ว่ามีลักษณะที่เรียบง่ายกว่ากัน ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารของหลวง คือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในส่วนที่เป็นประเพณีของราษฎรชาวบ้านมีพิธีต่างๆ เช่น การขอฝน การแห่หางแมว และการส่งบังไฟขึ้นไปเดือนพญาแถนให้ปล่อยฝนตกลงมายังไร่นา ซึ่งเป็นคติ

ภาพจิตรกรรมพระราชพิธีสละภักดิ์ เป็นพระราชพิธีในเดือนเจ็ด ในวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ความเชื่อที่มีจุดมุ่งหมายที่มุ่งสร้างความสมัคสมานสามัคคีของคนในชุมชน เป็นการเตือนบอกกล่าวว่าฤดูกาลเพาะปลูกกำลังจะมาถึงและยังเป็นการละเล่นรื่นเริงก่อนที่จะทำงานหนักอยู่ในไร่นาอีกเป็นเวลานานกว่าข้าวจะสุกเก็บเกี่ยวได้

ลักษณะวัฒนธรรมราษฎรที่เด่นชัดอีกประการหนึ่ง คือ มีลักษณะที่เน้นความรื่นเริงสนุกสนาน ไม่มีระเบียบแบบแผนที่เคร่งครัด วัฒนธรรมประเพณีส่วนนี้มักจะเกี่ยวเนื่องกับการละเล่นรื่นเริงในช่วงที่ว่างจากงานในไร่นาเพื่อผ่อนคลายความเหนื่อยล้า เช่น ประเพณีสงกรานต์ ฯลฯ

ในส่วนของวัฒนธรรมที่เนื่องในพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าสถาบันพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการหลอมรวมกลุ่มที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์ที่ต่างกันเกิดความรู้สึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยผ่านวัด และพระสงฆ์ ชุมชนทุกชุมชนจะมีวัดเป็นศูนย์กลางที่ผู้คนทั้งหลายมาร่วมชุมนุมกันประกอบกิจกรรมตามประเพณีนับแต่เกิดจนตาย สร้างความรู้สึกของการเป็นคนบ้านเดียวกัน ชาติเดียวกันอย่างเหนียวแน่น

ลักษณะวัฒนธรรมไทยซึ่งแบ่งอย่างคร่าวๆ เช่นนี้มีใช้หมายความว่าวัฒนธรรมทั้งสองส่วนจะแบ่งแยกออกจากกัน แต่เป็นความแตกต่างเฉพาะรูปลักษณะภายนอก ส่วนเนื้อหานั้นเป็นอย่างเดียวกัน และวัฒนธรรมทั้งสองส่วนนั้นต่างให้อิทธิพลซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ในส่วนที่เป็นความหลากหลายของวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นั้น เมื่อได้เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารในพระราชอาณาจักรแล้ว พบว่าไม่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมแต่อย่างใด นับเป็นพระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าของไทยทุกพระองค์ที่ทรงดำเนินพระบรมวิเทโศบายในการรวมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติไว้ได้ ลักษณะวัฒนธรรมไทยดังกล่าว ภายหลังเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ผู้นำรัฐบาลแต่ละสมัยได้กำหนดแนวนโยบายของรัฐที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกไปอย่างกว้างขวาง

๒.๒ พัฒนาการของวัฒนธรรมไทย

ตามลำดับพัฒนาการของวัฒนธรรมไทย อาจพิจารณาตามประวัติศาสตร์ของสังคมไทย ดังนี้

๒.๒.๑ วัฒนธรรมในยุคแรกเริ่ม

วัฒนธรรมในยุคแรกเริ่มนี้เป็น วัฒนธรรมสังคมเกษตร มีวิถีชีวิตผูกพันกับการเพาะปลูก มีระบบความเชื่อเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ เช่น ผี เทวดาต่างๆ ตั้งถิ่นฐานในที่ราบเชิงเขา และที่ราบลุ่มชายน้ำ ปลูกเรือนใต้ถุนสูง ฯลฯ

๒.๒.๒ การรับอารยธรรมจากจีน - อินเดีย

การที่มีภูมิสถานที่ตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าโบราณระหว่างจีนและอินเดีย ทำให้ท้องถิ่นที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากแหล่งอารยธรรมเก่าของโลก คือ จีน และอินเดีย จากหลักฐานโบราณคดีทำให้เราทราบว่าตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา วัฒนธรรมที่มีอยู่ดั้งเดิมรับวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายาน ฝ่ายเถรวาท และในศาสนาพราหมณ์ผสมผสานไว้ด้วยกัน และเกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของสถาบันผู้ปกครองโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของผู้เป็นประมุขและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ขณะที่ราษฎรในท้องถิ่นต่างๆ มีวิถีชีวิตที่รับคติธรรมประเพณีในพระพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิมสืบเนื่องมา อนึ่ง นอกจากการรับอารยธรรมจากจีนและอินเดียแล้ว สังคมไทยยังได้มีความสัมพันธ์ติดต่อกับบรรดาเพื่อนบ้านใกล้เคียง ได้มีการติดต่อไปมาหาสู่กันทั้งการค้า การทำศึกสงคราม แต่สมัยโบราณ ยังมีผลต่อการอพยพโยกย้ายผู้คนและการผสมผสานทางวัฒนธรรมด้วย

๒.๒.๓ การรับอารยธรรมจากชาวตะวันตก

เมื่อมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาใน

พุทธศตวรรษที่ ๑๙ สังคมไทยประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพราะมีผู้คนอพยพโยกย้ายเข้ามา ถูกกวาดต้อนจากการทำศึกสงครามบ้าง เข้ามาค้าขายและเผยแผ่ศาสนาบ้าง โดยเฉพาะเมื่อชาติตะวันตกหลายชาติเข้ามาในดินแดนไทย ทำให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมหลากหลายกลุ่มคละเคล้าอยู่ด้วยกัน โดยผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์ ทรงใช้วิเทโศบายให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา โอกาสในการทำมาหากิน กำหนดย่านที่อยู่อาศัย จัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบต่อบ้านเมือง และทรงอุปถัมภ์

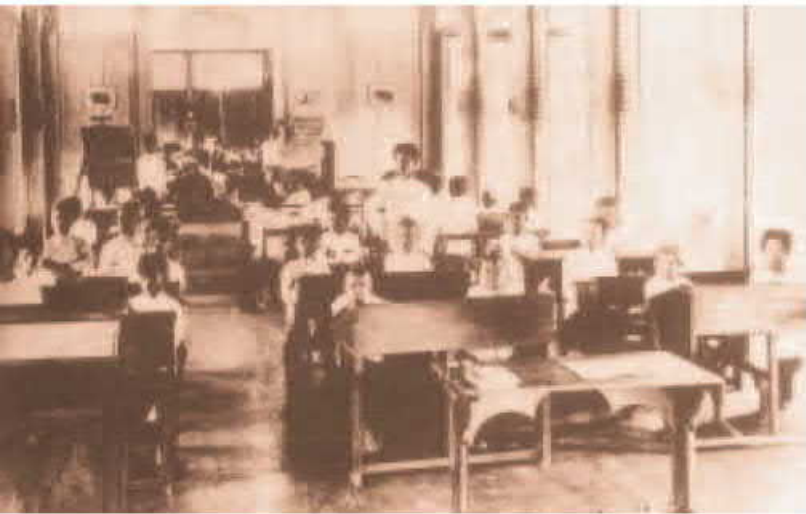

บุรุษไพรชนียสงจดหมายชาวบ้าน

บริการไพรชนีย สมัยน้ำท่วมกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๕

ภายในห้องเรียนของโรงเรียนสวนนอก
ที่ศึกษาของพระราชวงศ์

การเรียนวิชาวิทยาศาสตร์โรงเรียนสวนนันทอุทยาน

การเรียนผ่าตัดของนักเรียนแพทย์สมัยแรก
วิชากายวิภาคศาสตร์เดิม พ.ศ. ๒๔๓๒

พระพุทธศาสนา เพื่อจรรโลงศีลธรรมของผู้คน
ทั้งหลาย ทำให้สังคมไทยเกิดเอกภาพไม่มีความ
รังเกียจเคียดแค้นที่ ระหว่างคนต่างกลุ่มต่างวัฒนธรรม

๒.๒.๔ การปรับตัวเพื่อรับอิทธิพลตะวันตก ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔

เมื่อไทยเริ่มติดต่อกับประเทศตะวันตก
ครั้งใหม่อย่างเป็นทางการในสมัยต้นรัตนโกสินทร์
ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์
เจ้านาย ขุนนาง ได้ตื่นตัวที่จะเรียนรู้ศิลปวิทยาการ
สมัยใหม่ซึ่งมิชชันนารีชาวตะวันตกนำเข้ามาเผยแพร่
ทั้งด้านการแพทย์ การต่อเรือ การพิมพ์ และการศึกษา
โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศข้าง
เคียงที่ตกอยู่ในปกครองของประเทศมหาอำนาจ
ตะวันตก เช่น ขวา อินเดียและเสด็จประพาสยุโรปถึง
๒ ครั้ง ทำให้สังคมไทยปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมครั้ง
สำคัญ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย ประเพณีการเข้า
เฝ้าฯ เลิกการหมอบคลาน การศึกษาแผนใหม่ในระบบ
โรงเรียน การสร้างสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยแบบ
ยุโรปในเขตพระราชฐาน และอาคารราชการต่างๆ รวมถึง
ถึงภาชนะเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

๒.๒.๕ วัฒนธรรมไทยในยุค “นโยบายรัฐนิยม”

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลไทย
ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีได้ใช้
นโยบายทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางพัฒนาชาติให้ก้าวหน้า
ทัดเทียมนานาอารยประเทศ ปลุกฝังค่านิยม **วัฒนธรรมดี
มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี แต่งกายเรียบร้อย มีที่พัก
อาศัยดี และมีที่ทำกินดี** มีการประกาศ **รัฐนิยม** เป็น
แนวทางให้ประชาชนปฏิบัติ ๑๒ ฉบับ โดยเฉพาะ
วัฒนธรรมการแต่งกายที่จำแนกอาภรณ์สวมใส่ใน
โอกาสต่างๆ แบบสากลนิยม อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรม
การแต่งกายแบบเก่าที่มุ่งขึ้น มุ่งใจม ห่มผ้าแถบ ฯลฯ
ได้ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นแบบชาวตะวันตกอย่างทั่วถึง
ในช่วงนี้ และเป็นแบบแผนที่ใช้มาจนปัจจุบัน

พระอุโบสถวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒.๒.๖ วัฒนธรรมในยุคโลกไร้พรมแดน

จากพื้นฐานของสังคมที่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้ด้วยค่านิยม “ทันสมัย” ทำให้วัฒนธรรมไทยได้รับอิทธิพลอารยธรรมนานาชาติในยุคโลกไร้พรมแดน นับเป็นยุคสมัยที่วัฒนธรรมไทยแบบจารีตกำลังเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมยุคบริโภคนิยม ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และระบบการเมือง เศรษฐกิจโดยรวมด้วย

กล่าวโดยสรุปลักษณะของวัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมของสังคมเกษตรกรรมที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุดของชาติที่ทำให้สังคมไทยมีเอกภาพไม่มีข้อขัดแย้งของกลุ่มคน ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติที่แตกต่างกัน นับถือศาสนาต่างกัน หรือมีสถานภาพในสังคมที่ต่างกันก็ตาม เป็นวัฒนธรรมที่มีความเปลี่ยนแปลงตามสภาพของสังคมที่เปิดกว้างและ

ไม่หยุดนิ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนไปพร้อมกับโลกภายนอก หากจะเปรียบวัฒนธรรมไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกับสายธารเจ้าพระยาที่เริ่มต้นจากธารน้ำเล็กๆ หลายสาย ไหลผ่านทุ่งนาป่าเขามาไหลรวมกันเป็นแม่น้ำสายใหญ่ ก่อนจะไหลสู่มหาสมุทรอันเป็นแอ่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

๓. ศิลปกรรมไทย

คำว่า ศิลปกรรม หมายถึง งานศิลปะที่สร้างขึ้น ด้วยฝีมือของช่างชั้นสูง เพียบพร้อมด้วยความงาม และมีความหมายตามปรัชญาที่เป็นสื่อกำหนด

ศิลปกรรมไทยมีพัฒนาการที่ยาวนาน ส่วนใหญ่ เป็นศิลปกรรมที่เนื่องในศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ และ ศาสนาพราหมณ์ ก่อให้เกิดงานศิลปกรรมที่สำคัญเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประณีตศิลป์ สำหรับงานประณีตศิลป์ นั้น ยังได้จำแนกถึงงานประดับตกแต่งที่สร้างขึ้นด้วย

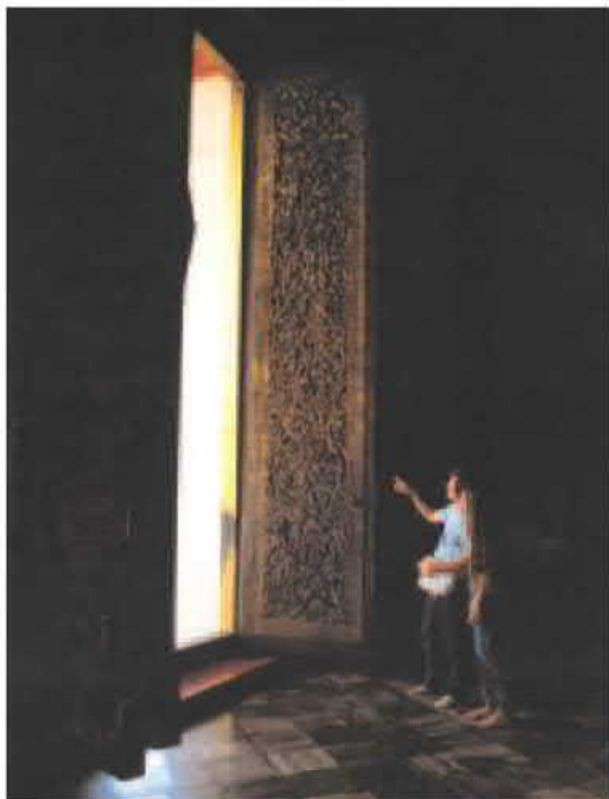

วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร

ฐานพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร

บานประตูแกะสลักที่วัดสุทัศนเทพวราราม
กรุงเทพมหานคร

วิธีการต่างๆ ซึ่งเรียกรวมว่า งานช่างสิบหมู่ ได้แก่ เครื่องทอง เครื่องถม เครื่องเงิน เครื่องถมปิดไม้ จำหลัก เครื่องมุก เครื่องเขิน เครื่องปั้นดินเผาหรือเครื่องถ้วย และเครื่องลายรดน้ำ นอกจากนี้ยังมีเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ทำได้อย่างงดงาม และด้วยฝีมือช่างชั้นสูงเช่นกัน เช่น ผ้าทอ และเครื่องประดับตกแต่งต่างๆ

งานศิลปกรรมของไทยมีหลักฐานปรากฏ แสดงการสืบทอดที่ยาวนานด้วยความรู้ในเชิงช่างต่างๆ เช่น ช่างหล่อโลหะ ช่างปั้น ช่างสลักศิลา มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังที่พบเครื่องมือเครื่องใช้ในการกลึงกรรมและการหล่อตัวที่แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า และแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น โดยพบทั้งเครื่องปั้นดินเผาที่สวยงาม รูปแบบต่างๆ ภาชนะและเครื่องประดับโลหะสำริดที่สวยงาม แสดงถึงความรู้ในด้านการออกแบบเครื่องใช้และการหล่อโลหะมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ ปี

เครื่องทองคำจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลวดลายปูนปั้นประดับพระปรางค์วัดส้ม จ.พระนครศรีอยุธยา

ลวดลายปูนปั้นประดับโบรณสถานที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เมื่อประชาชนในดินแดนประเทศไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ จากอินเดีย ความรู้ในด้านเทคโนโลยีต่างๆ ได้นำมาใช้ในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมสำหรับเป็นเทวบูชาและพุทธบูชา ดังปรากฏงานศิลปกรรมสมัยประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ เช่น ศิลปะทวารวดี มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ จัดว่าเป็นประติมากรรมที่เก่าที่สุดในรูปแบบศิลปกรรมที่เป็นพุทธศิลป์ มีลักษณะคล้ายกับศิลปะอินเดียสมัยอมราวดี คุปตะ และปาละ มีทั้งที่หล่อด้วยสำริด และสลักจากศิลา เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ปางเทศนา ปางประทานอภัย สัตว์ส่วนต่างๆ ของพระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นตามลักษณะมหาบุรุษที่กำหนดไว้ เช่น พระพักตร์เป็นรูปไข่ล้อมด้วยเมตตา พระเกศาหรือเม็ดยพระศกเป็นรูปก้นหอยเวียนขวา พระขนงโค้งดุจคันศร เป็นต้น ลักษณะของพระพุทธรูปนี้ได้ถือเป็นแบบอย่างตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน ลักษณะของพุทธศิลป์ที่ปรากฏในประเทศไทย จะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดบ้างนั้น ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของพัฒนาการทางศาสนา และสิ่งแวดล้อมในแต่ละยุคสมัย เช่น อิทธิพลจากพระพุทธรูปศาสนamahayana ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หรือจากพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทจากลังกา ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๙ ดังปรากฏในงานพระพุทธรูป ศิลปะลพบุรี หรืออิทธิพลจากศิลปะอินเดียใต้ที่ผ่าน

ศิลปะขอม ดังปรากฏในงานศิลปะลพบุรี หรือลพบุรี ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙

ศิลปกรรมที่พบในประเทศไทย แบ่งเป็นสมัยใหญ่ๆ ได้ ๒ สมัย คือ

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึง ระยะเวลาในอดีตที่มนุษย์ยังไม่มีภาษาเขียนเพื่อบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของตน แต่จะปรากฏมรดกงานศิลปกรรมเครื่องมือเครื่องใช้หลงเหลือเป็นพยานแสดงหลักฐานของกลุ่มชนที่มีความเจริญอยู่ซึ่งแบ่งได้เป็นยุคหินและยุคโลหะ

สมัยประวัติศาสตร์ หมายถึง ระยะเวลาที่มนุษย์เริ่มรู้จักใช้ตัวหนังสือบันทึกเรื่องราวของตน ซึ่งทำให้สามารถอ่านเข้าใจและทราบความเป็นไปของชุมชนนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

ศิลปกรรมสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น ๑๐ แบบ คือ

๑. วัฒนธรรมเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย
พุทธศตวรรษที่ ๔ - ๑๓
๒. ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖
๓. ศิลปะแบบทวารวดี
พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕
๔. ศิลปะศรีวิชัย หรือศิลปกรรมภาคใต้
พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘
๕. ศิลปะลพบุรี หรือลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

พระพุทธรูปศิลาขาว ประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะทวารวดี
พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ปางแสดงเทศนา แสดงอยู่ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

๖. ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑
๗. ศิลปะเชียงแสน หรือล้านนา
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๔
๘. ศิลปะอู่ทอง หรือสุพรรณภูมิ
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙
๙. ศิลปะอยุธยา - ธนบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๙ -
ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔
๑๐. ศิลปะรัตนโกสินทร์
พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ปัจจุบัน

๓.๑ วัตถุรุ่นเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย พุทธศตวรรษที่ ๔ - ๑๓

วัตถุรุ่นเก่านี้ หมายถึง ศิลปกรรม
โบราณจากต่างประเทศที่พบในราชอาณาจักรที่สำคัญ
มีตะเกียงโรมันสำริด มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๕

เป็นตะเกียงที่กล่าวว่าร่อนขึ้นตามแบบตะเกียงโรมันที่
เมืองอเล็กซานเดรีย ในประเทศอียิปต์ พบที่ตำบลพงตึก
อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

พระพุทธรูปอินเดียแบบอมราวดี หรือพระ
พุทธรูปลังกาแบบอนูราธปุระมีอายุระหว่างพุทธ-
ศตวรรษที่ ๔ - ๙ พบในจังหวัดนครราชสีมา เพชรบุรี
นครศรีธรรมราช นราธิวาส นอกจากนี้ยังพบพระ
พุทธรูปขนาดเล็กของอินเดีย ศิลปะคุปตะ ที่จังหวัด
สุราษฎร์ธานี กับศิลปะแบบหลังคุปตะ ที่จังหวัด
กาญจนบุรี รวมทั้งพบพระพุทธรูปอินเดียศิลปะปาละ
ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
และโบราณวัตถุของจีน เช่น คันฉ่องสำริด สมัย
ราชวงศ์ฮั่น และเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ถัง ด้วย
แสดงให้เห็นว่าดินแดนประเทศไทยนี้ได้มีการติดต่อกับ
ต่างประเทศ โดยเฉพาะอินเดียและจีน มานาน
ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๕ แล้ว

๓.๒ ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ๑๒ - ๑๖

ศิลปกรรมทวารวดีส่วนใหญ่เป็น
ศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาท
และมหายาน นิยมสร้างประติมากรรมและสถาปัตยกรรม
ที่แสดงรูปแบบและลวดลายของศิลปะอินเดีย ทั้งแบบ
อมราวดี แบบคุปตะ และหลังคุปตะตอนต้น ต่อมาจึง
ค่อยวิวัฒนาการมาเป็นลักษณะของตนเองตามแบบ
พื้นเมืองมากยิ่งขึ้น และในระยะหลังเริ่มรับรูปแบบศิลปะ
ขอมแบบบาปวนในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เข้ามาผสมด้วย

ศิลปกรรมทวารวดี กล่าวได้ว่าแพร่หลายอยู่
ในทุกภาคของราชอาณาจักรไทยโดยเฉพาะในภาคกลาง
โดยพบที่จังหวัดนครปฐม ที่อำเภออู่ทอง จังหวัด
สุพรรณบุรี ที่บ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี ซึ่งได้พบลานเงิน
และเหรียญตราที่มีคำจารึกภาษาสันสกฤตว่าศรีทวารวดี
อยู่ด้วย จึงเป็นที่มาของชื่อศิลปกรรมทวารวดีที่พบ
อยู่ทั่วไปที่จังหวัดลพบุรี ที่บ้านจันทนบุรี อำเภอพยุหะคีรี
จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดสุโขทัย

ภาคเหนือพบที่จังหวัดลำพูน และจังหวัด เชียงใหม่ ซึ่งรู้จักในชื่อ ศิลปะหริภุญไชย ภาคตะวันออก พบที่ดงละคร จังหวัดนครนายก ดงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี และที่จังหวัดสระแก้ว

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบที่จังหวัด นครราชสีมาขอนแก่น ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และที่ลำปางลำปางมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาคใต้พบศิลปะทวารวดีที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และปัตตานี ซึ่งบางที่มีลักษณะ ผสมผสานกับศิลปะศรีวิชัย โดยเฉพาะในงานประติมากรรมที่มีลักษณะพิเศษในศิลปะทวารวดี คือพระพุทธรูป ประทับเหนือพนัสนิธธรรมจักร และกวางหมอบ อันหมายถึงปางปฐมเทศนาซึ่งเป็นคติดั้งเดิมของอินเดีย และใบเสมาซึ่งสลักภาพพระพุทธรูปประวัติและภาพ ชาดก

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมนิยมสร้างด้วย อิฐและมีศิลาแลงบ้าง มักพบเฉพาะส่วนฐานซึ่งมี หลายรูปแบบ นิยมประดับภาพปูนดำ ทำด้วยดินเผา และปูนปั้น เป็นภาพเล่าเรื่องชาดกและพระพุทธรูปประวัติ รอบฐานอาคารศาสนสถาน

ประณีตศิลป์ พบเครื่องประดับ เช่น ลูกบิด จี้ ตุ่มหู และแหวน มีทั้งที่ทำด้วยทองคำ สำริด แก้ว และหินมีค่า

๓.๓ เทวรูปรุ่นเก่า พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕
ประติมากรรมที่เป็นเทวรูปรุ่นเก่าที่ พบในประเทศไทย ส่วนมากเป็นรูปเคารพในศาสนา พราหมณ์ สลักจากหินมีอายุร่วมสมัยกับศิลปะ ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕ และส่วนใหญ่ จะพบในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี เทวรูปรุ่นเก่าที่ มีอายุเก่าที่สุด คือ เทวรูปพระนารายณ์หรือพระวิษณุ พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงอิทธิพล ศิลปะอินเดียแบบมถุราและอมราวดี จึงควรมีอายุใน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๐ และยังพบเทวรูปแบบนี้ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พังงา และปราจีนบุรีด้วย

ประติมากรรมศิลปะเจ้าหลักรูปพระนารายณ์ พบที่โบราณสถานพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี

๓.๔ ศิลปะศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔

ร่องรอยของศิลปกรรมศรีวิชัย มีลักษณะ ที่เป็นเอกลักษณ์ดังปรากฏงานศิลปกรรมทั้งในด้าน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และประณีตศิลป์ ล้วน แสดงถึงภูมิปัญญาอันสูงส่งของบรรพชนในรัฐสำคัญ แห่งคาบสมุทรมลายูได้ ดังนี้

สถาปัตยกรรมศรีวิชัย สถาปัตยกรรมที่ สำคัญในศิลปะศรีวิชัยพบในภาคใต้ โดยเฉพาะที่อำเภอ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เช่น วัดแก้ว วัดหลง และ พระบรมธาตุไชยา ร่องรอยของพระพุทธรูปศาสนาที่ เหลืออยู่ แสดงลักษณะของศิลปกรรมที่รับรูปแบบ ของวิหารในอินเดียใต้ ที่มีฐานสูงเป็นรูปมณฑป มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ ส่วนยอดเป็นสถูปและสร้างรูป สถูปจำลอง (สถูปกะ) ประดับตามมุมของชั้นหลังคา พุทธศาสนสถานในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕ จะเป็น

พุทธศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในนิคมหายนคล้ายศาสนสถาน
ในชวามาคกลางที่เรียกว่า จันทิ

เมื่อภาคใต้ได้รับพระพุทธรูปจากลังกา พระสถูปสร้างตามแบบเจดีย์
หรือสถูปทรงกลมของศิลปะลังกา คือ เป็นสถูปที่มี
ฐานรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๒ - ๓ ชั้น ชั้นล่างมีรูปช้าง
ประดับโดยรอบ เช่นที่ พระมหาธาตุ จังหวัด
นครศรีธรรมราช เจดีย์ที่วัดพะโคะ และเจดีย์วัดสี่หยัง
อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา มีการผสมผสานกับ
ศิลปะศรีวิชัยเดิมคือ การสร้างสถูปจำลองประดับที่
มุมฐานทั้ง ๔ มุมด้วย

ประติมากรรม ลักษณะประติมากรรมของ
ศรีวิชัยทั้งพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ และเทวรูป
ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ หลังคุปตะ
และ ปาละ - เสนะ ตามลำดับ มีทั้งทำด้วยศิลาและ
หล่อด้วยสำริด สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนานิกาย
มหายาน และศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู

ประติมากรรมเนื่องในพระพุทธรูปที่เก่า
ที่สุดเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสลักด้วยศิลาซึ่ง
พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงอิทธิพล
ของศิลปะอินเดียแบบคุปตะ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่
๑๒ - ๑๓ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหล่อด้วยสำริด ๒
องค์ พบที่อำเภอไชยา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี

ลักษณะประติมากรรมศรีวิชัย จะมีสัดส่วน
เหมือนมนุษย์ธรรมดา พระหัตถ์และพระบาทสมส่วน
พระวรกาย พระพักตร์คมเข้ม พระเกศาหวีเกล้าเป็น
มวยทรงสูงแล้วปล่อยให้ชายผมสยายลงมาบน
พระปฤษฎางค์ เรียกว่า ขฎามกฎ ทรงศิราภรณ์
พระขนงโค้งเรียบ พระเนตรเหลือบมองต่ำ หาง
พระเนตรยาว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์อ้อมมียิ้มเป็น
รูปกระจับ พระหนุเป็นปม ประดับเครื่องทรงตาม
แบบอินเดีย เช่น กรองคอ พาหุรัด สายธำมณี
ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์

จิตรกรรม พบงานจิตรกรรมที่เป็นภาพเขียน
บนผนังถ้ำ ที่จังหวัดยะลา เป็นภาพพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแปดกร ได้จากวัดพระบรมธาตุไชยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

๓.๕ ศิลปะลพบุรี หรือลพบุรี พุทธศตวรรษที่

๑๖ - ๑๘

ศิลปะลพบุรี หรือลพบุรี หมายถึง ศิลปะในประเทศไทยที่มีลักษณะคล้ายกับศิลปะขอม และด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ตั้วรังราชานุภาพทรงพบศิลปะแบบนี้ที่จังหวัดลพบุรี เป็นจำนวนมาก ทรงตั้งชื่อว่าศิลปะลพบุรี ต่อมาพบ ทั่วไปในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนล่าง และภาคตะวันออก

โบราณวัตถุดังกล่าวนี้ จะมีลักษณะคล้าย ศิลปะขอมแบบบาปวน แบบนครวัด และแบบบายน ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ประติมากรรมมีทั้งที่สลักจากศิลาและหล่อด้วยสำริด ส่วนใหญ่เป็นศิลปวัตถุที่เนื่องในพระพุทธศาสนานิกาย มหายาน นิยมสร้างพระพุทธรูปปางสมาธินาคปรก พระ โพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระศรีอารยเมตไตรยโพธิสัตว์ นางปรัชญาปารมิตาและพระตรีกาย เทวรูปในศาสนา พราหมณ์ มีรูปศิวลึงค์สัญลักษณ์แห่งพระอิศวร รูปพระศิวะ กับพระอุมา และพระวิษณุหรือพระนารายณ์

พระพุทธรูปสมัยลพบุรี ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

พระพุทธรูปสมัยทวารวดีจำหลักผนังถ้ำเขาบู๊ จังหวัดราชบุรี

ประติมากรรม ลักษณะประติมากรรมศิลปะลพบุรี โดยทั่วไปจะมีพระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระขนงต่อกันเกือบเป็นเส้นตรง พระเนตรเหลือบลงต่ำเล็กน้อย พระนาสิกเป็นสัน พระโอษฐ์อมยิ้มน้อยๆ แนวเส้นพระโอษฐ์ตรง ริมฝีพระโอษฐ์หนา พระพุทธรูปที่นิยมสร้าง คือพระพุทธรูปประทับปรียังกาสนะ (ขัดสมาธิราบ) พระหัตถ์แสดงธยานมุทรา (สมาธิ) กับพระพุทธรูปปางนาคปรกทรงเครื่อง

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมมีลักษณะที่เรียกว่า พระปรางค์ล้อมรอบด้วยกำแพง รวมเรียกว่า ปราสาท ส่วนใหญ่สร้างด้วยหิน แต่มีที่สร้างด้วยอิฐบนฐานศิลาแลง ทับหลัง และหน้าบันเป็นศิลาจำหลักภาพเทพเจ้าและช่อดอกไม้ รวมทั้งภาพเล่าเรื่องเทวนิยาย และพระพุทธรูปประวัติ สถาปัตยกรรมสมัยลพบุรี ที่สำคัญ เช่น ปราสาทภูมิโปน จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทเขาน้อย จังหวัดสระแก้ว ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง

และปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ และพระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี

ประณีตศิลป์ ได้พบเครื่องประดับ เช่น เครื่องประดับศีรษะ กำไล แหวน ทั้งที่ทำด้วยทองคำและสำริด รวมทั้งพบเครื่องประดับราชยานคานหาม เช่น ห่วงสำริด และปลอกคานหามรูปแบบต่างๆ

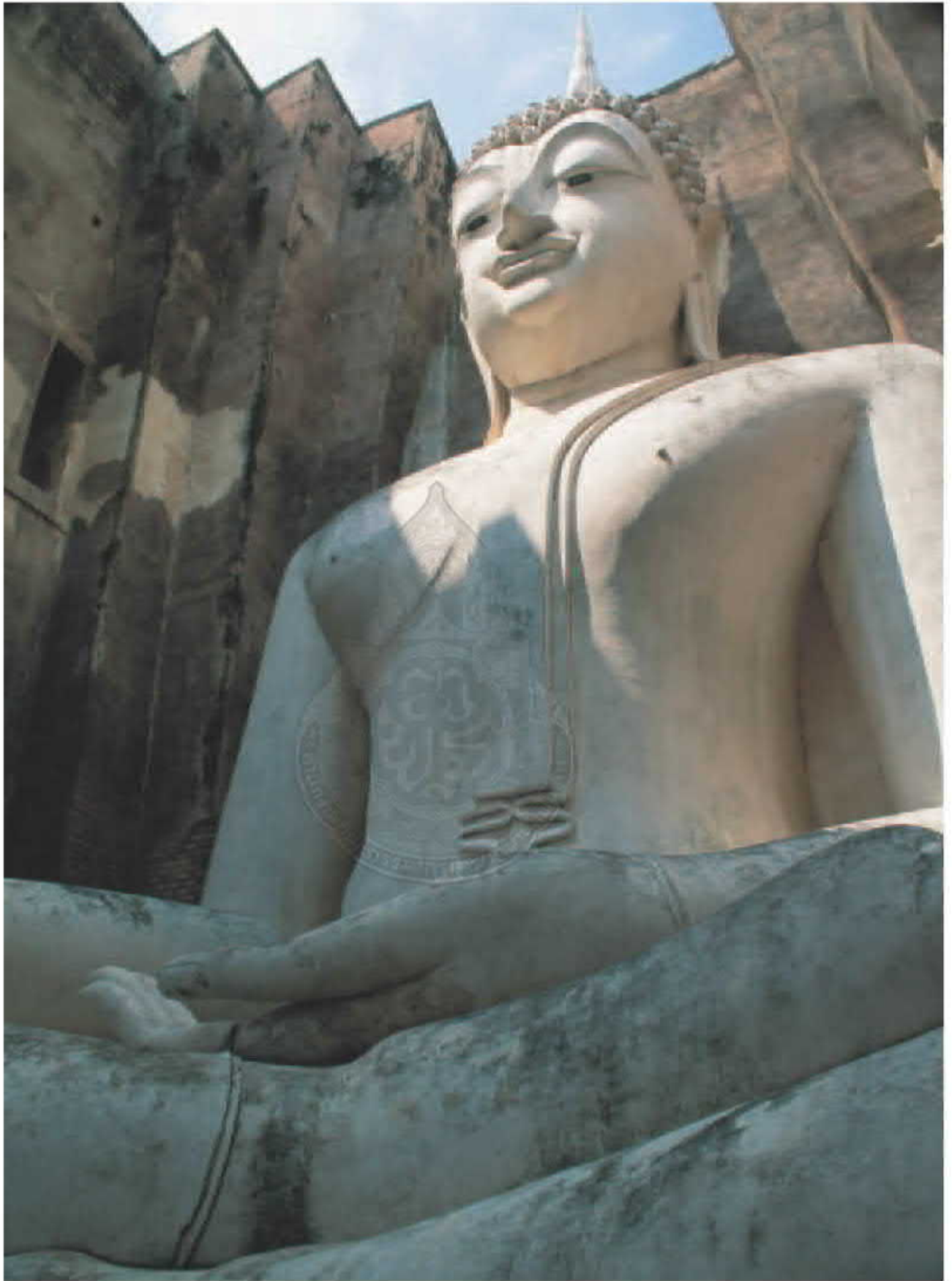
๓.๖ ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑

ศิลปะสุโขทัย จัดเป็นศิลปะไทยที่งดงามที่สุดและมีลักษณะเป็นของตนเองมากที่สุด ศิลปกรรมสมัยนี้เป็นศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทลังกาวงศ์

ประติมากรรม ประติมากรรมส่วนใหญ่หล่อด้วยสำริด ที่ก่ออิฐถือปูนก็มีซึ่งมักมีขนาดใหญ่ ลักษณะของพระพุทธรูปแบ่งเป็น ๔ แบบ

แบบแรก เรียกว่าหมวดใหญ่ เป็นลักษณะของศิลปะสุโขทัยโดยเฉพาะ คือพระพักตร์รูปไข่ ขมวดพระเกศารูปก้นหอย ด้านหน้ามีแนวเม็ดพระศกย้อยลง

พระอจนะประธานวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย

พระพุทธรูปปางประทานอภัย ศิลปะสมัยสุโขทัย

กลางเหนือพระนลาฏ พระรัศมีเป็นเปลว พระขนง
โก่ง พระเนตรเหลือบมองต่ำ ปลายพระเนตรชี้ขึ้น
พระนาสิกโด่งงุ้ม พระโอษฐ์หยักขึ้น พระอังสาใหญ่

บันพระองค์เล็ก ครองผ้าอุตราสงค์ (จีวร) เฉียง เปิด
พระอังสาขวา แต่ปรากฏยอดพระถันทั้งสองข้าง ชาย
ผ้าสังฆาฏิแคบยาวปลายหยักเป็นรูปเขี้ยวตะขาบจรด
พระนาภี ปรากฏขอบผ้าอุตราสงค์ (จีวร) และ
ผ้าอัตรวาสก (สบง) ที่ได้พระขนุและที่ข้อพระบาท
ทั้งสองข้าง ศิลปะสุโขทัยนิยมสร้างพระพุทธรูป ๔
อิริยาบถ คือ นั่ง นอน ยืน และเดิน นิ้วพระหัตถ์
ยาวไม่เท่ากัน แต่มีลักษณะกลมเรียวยาว

แบบที่สอง เรียกว่าหมวดกำแพงเพชร
พระพักตร์ ส่วนบนจะกว้าง พระหนุ (คาง) เล็ก
พระศอกหมวดเป็นกันหอยเล็กลงกว่าหมวดใหญ่
แนวหมวดพระเกศาห้อยย้อยลงตรงกลางเหนือ
พระนลาฏ พระพักตร์คล้ายรูปหัวใจ พระรัศมีเป็น
เปลวสูงขึ้น ระหว่างยอดพระเมาลีกับพระรัศมีจะ
ประดับคันด้วยลายกลีบบัว

แบบที่สาม เรียกว่าหมวดพระพุทธรูปชินราช
เชื่อว่าเริ่มสร้างในรัชกาลพระเจ้าลิไทย ในต้นพุทธ-
ศตวรรษที่ ๒๐ พระพุทธรูปในหมวดนี้พระพักตร์กลมขึ้น
พระองค์อวบอ้วน ที่แปลกคือจะทำปลายนิ้วพระหัตถ์
ยาวเสมอกันทั้งสี่นิ้ว พระพุทธรูปประทับบนปัทมาสน์
(ฐานบัว) มีเรือนแก้วประดับรอบพระองค์เป็นพิเศษ

แบบที่สี่ เรียกว่าหมวดวัดตระกวน เป็น
พระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่มีลักษณะคล้ายศิลปะ
เชียงแสน หรือล้านนามาก ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้าง
กลม พระนลาฏแคบ ชายสังฆาฏิสั้นกลีบอยู่
เหนือพระถัน นิยมสร้างด้วยปูนปั้นและทาชาด
พระพุทธรูปหมวดนี้ค้นพบที่วัดตระกวน จังหวัดสุโขทัย
เป็นครั้งแรก เชื่อกันว่าจะเป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกของ
ศิลปะสุโขทัย

นอกจากนี้มีการสร้างรอยพระพุทธรูป และ
เทวรูปในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์
พระพิฆเนศ พระหริหระ (พระอิศวรและพระนารายณ์
อยู่ในองค์เดียวกัน) พระพรหม พระอุมาและ
พระลักษมีด้วย

เครื่องสังคโลก จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
สุวรรณคูเวียง จังหวัดสกลนคร

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยมีทั้งโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ โดยเฉพาะเจดีย์มี ๔ แบบ คือ พระปรางค์ที่สืบมาจากสมัยลพบุรี พระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นเจดีย์ลักษณะเฉพาะของสุโขทัย พระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา และเจดีย์ทรงจอมแห นอกจากนี้สมัยสุโขทัยยังผลิตภาชนะดินเผาเคลือบเรียกว่า เครื่องสังคโลก ได้หลายรูปแบบ รวมทั้งส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

๓.๗ ศิลปะเชียงแสนหรือศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๔

ศิลปะเชียงแสนหรือศิลปะล้านนา เป็นศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยทั่วไปพระพุทธรูปในศิลปะนี้หล่อด้วยสำริด มีการแบ่งออกเป็น ๓ แบบ และโดยเหตุที่มักเรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า พระสิงห์ จึงแบ่งเรียกเป็นสิงห์หนึ่ง สิงห์สอง สิงห์สาม โดยพิจารณาจากความสั้นยาวของสังฆาฏิเป็นสำคัญ ถ้าชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถันเรียกว่า

สิงห์หนึ่ง ถ้าชายสังฆาฏิยาวลงมาใต้พระถันเรียกว่า สิงห์สอง และถ้าชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี เรียกว่า สิงห์สาม

อย่างไรก็ดีลักษณะโดยทั่วไปของพระพุทธรูปแบบเชียงแสนนี้สร้างตามลักษณะมหาบุรุษ คือพระพักตร์รูปกลมขมวดพระเกศาเป็นรูปก้นหอยเวียนขวาปมใหญ่ พระขนงโก่งโค้ง พระเนตรเหลือบมองต่ำ หลังพระเนตรอูมโปน หางพระเนตรชี้ขึ้นเล็กน้อย บางที่มีการฝังหรือประดับพระเนตรด้วยเปลือกหอยมุก พระนาสิกโด่งโค้งเป็นรูปขอ พระโอษฐ์ทั้งสองหยักขึ้น พระหนุเป็นปม พระกรรณโค้งงอนที่ปลายเล็กน้อย ยอดพระเมาลีเป็นรูปดอกบัวตูมในระยะแรก แต่ระยะหลังจะเปลี่ยนเป็นรูปเปลว

พระองค์อวบอ้วน ครองผ้าจีวรหรืออุตราสงค์ห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวาเผยให้เห็นยอดพระถัน ชายผ้าสังฆาฏิแคบสั้น ปลายหยักเหนือพระถัน แต่สมัยหลังจะยาวลงมา นิยมสร้างให้ประทับนั่งวิชรานะ (ขัดสมาธิเพชร) พระหัตถ์แสดงภุมิสปรคมุทรา (มารวิชัย) ประทับเหนือฐานบัวหรือปัทมาสนะที่ประดับด้วยเกสรบัวอยู่โดยรอบ

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยา
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่มากเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช และพระเมืองแก้ว เป็นต้นมา สร้างด้วยไม้หรือใช้ไม้ประกอบ เช่น โบสถ์ วิหาร สำหรับพระเจดีย์แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากเจดีย์แบบทวารวดีที่วัดกุฎี จังหวัดลำพูน เช่น พระเจดีย์เหลี่ยม ต่อมารับอิทธิพลสุโขทัย จึงเป็นเจดีย์ทรงกลม แต่มีฐานสูงย่อมุม เช่น พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ทั้งยังปรากฏลักษณะสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยผสมผสานด้วย ดังดูได้จากเจดีย์วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๓.๔ ศิลปะอุททอง หรือสุพรรณภูมิ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙

ลักษณะพระพุทธรูปอุททอง เป็นลักษณะศิลปะผสมระหว่างศิลปะลพบุรีหรือลพบุรี กับศิลปะทวารวดี ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ (ปรียังกาสนะ) พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ประทับบน

ฐานหน้ากระดานลักษณะแอ่นเป็นร่องเข้าข้างใน ลักษณะพระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยมมน พระขนงค่อนข้างตรงต่อกัน พระนาสิกเป็นสัน พระเนตรเหลื่อมมองต่ำ ทางพระเนตรขึ้น พระโอษฐ์ยิ้มแน่นด้วยเส้นขอบพระโอษฐ์ เม็ดพระศกเล็ก มุ่นพระเมาลีทำเป็นรูปดอกบัวตูมหรือคล้ายฝ่าชี่คว่ำ ในระยะต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย ยอดมุ่นพระเมาลีเปลี่ยนเป็นรูปเปลว และพระพักตร์จะมีรูปยาวเป็นรูปไข่ พระกรณยาวระดับพระศอกปล้องที่สอง การครองผ้าจีวรจะเป็นแบบห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา พาดผ้าสังฆาฏีบนพระอังสาซ้าย มีลักษณะแคบยาว ชายผ้ามีทั้งตัดตรงและหยักยาวเหนือพระนาภี ขอบสบงด้านข้างสูงและโค้งลงต่ำจากพระนาภีทางด้านหน้า มีแนวสบงและจีวรที่ข้อพระบาทเป็นขอบสองชั้น

๓.๕ ศิลปะอยุธยา - ธนบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ประติมากรรมอยุธยา ลักษณะพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลจากศิลปะอูทอง คือ มีทั้งพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยมแต่ยอดพระเกตุมาลาเป็นรูปเปลว และแบบที่มีพระพักตร์เป็นรูปไข่ที่มีพระเกตุมาลาเป็นรูปเปลวเช่นกัน ลักษณะพระพุทธรูปทั้งสองแบบนี้เป็นที่นิยมมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ต่อมาเมื่อได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย พระพุทธรูปจึงมีลักษณะเป็นศิลปะอยุธยาอย่างแท้จริง คือ พระพักตร์เป็นรูปไข่ ค่อนข้างกลม พระขนงโค้ง พระนาสิกเป็นสัน พระเนตรเหลื่อมมองต่ำ แนวพระเนตรตรง พระโอษฐ์ยิ้ม พระกรณยาว เม็ดพระศกเป็นปม ยอดมุ่นพระเมาลีเป็นรูปเปลว พระองค์สมบูรณ์ ครองผ้าจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวาเผยให้เห็นยอดพระตัน ขอบผ้าสบงปรากฏอยู่เหนือข้อพระบาททั้งสองข้าง

นอกจากนี้สมัยอยุธยา ยังนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยหินทรายด้วย ซึ่งปรากฏว่าจะมีการเน้นขอบพระโอษฐ์เป็นเส้นนูน และทำร่องพระนาสิกเป็นเส้นตรง

พระพุทธรูปหินทรายสมัยอยุธยา ที่วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี

มาจรดปลายพระหนุ สมัยอยุธยาตอนปลาย นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องกันมาก มีทั้งทรงเครื่องใหญ่ และทรงเครื่องน้อย ทั้งยังมีการสร้างเทวรูป เช่น พระคเริศ พระนารายณ์ พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ และพระสาวกอีกด้วย ลักษณะประติมากรรมจะสืบทอดต่อมาถึงสมัยธนบุรี

ทางภาคใต้ในสมัยอยุธยานิยมหล่อพระพุทธรูปที่มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนที่เรียกว่า สิงห์หนึ่งมาก กล่าวว่าเป็นแบบพระพุทธรูปสิงห์หนึ่งเมืองนครศรีธรรมราช มีลักษณะประทับนั่งวัชรसनะ (ขัดสมาธิเพชร) พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย (ภูมิลปรศมูทรา) แต่พระพักตร์แบนกว่า

สถาปัตยกรรม โบสถ์ วิหารในสมัยอยุธยาตอนปลายนิยมทำฐานอ่อนโค้งแบบท้องสำเภา ส่วนเจดีย์ ซึ่งมีทั้งแบบพระปรางค์ เจดีย์ทรงกลม และเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนโบสถ์ วิหาร สมัยธนบุรีโดยทั่วไปจะสืบทอดจากรูปแบบของศิลปะอยุธยาตอนปลาย แต่ที่เป็นลักษณะพิเศษคือหน้าบันนิยม

ทำรูปหน้าต่าง ๒ บาน ล้อมรอบด้วยลายไทย

จิตรกรรม งานจิตรกรรมเขียนประดับในโบสถ์ วิหาร ภาพพระพุทธรูปประวัติ หรือชาดก เนื้อหน้าต่างมักเขียนภาพพระพุทธรูป ประทับเรียงกัน

ประณีตศิลป์ งานประณีตศิลป์ที่มีชื่อเสียงคือ เครื่องทองจากกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วยเครื่องราชูปโภคแบบต่างๆ

ภาชนะดินเผา จึงเริ่มนิยมเครื่องถ้วยเบญจรงค์ที่เขียนลายห้ำสี เป็นรูปเทวดา และดอกไม้ ที่พบมากคือ ขามเบญจรงค์ลายเทพนมรสิงห์ ที่มีสีเคลือบด้านในสีเขียว และขามเบญจรงค์ลายดอกไม้ก้านขดที่มีด้านในเคลือบสีขาว

๓.๑๐ ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงปัจจุบัน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระพุทธรูปส่วนมากสร้างตามแบบลักษณะพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนปลาย และนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องทั้งเครื่องใหญ่และเครื่องน้อย แต่ขนาดของ

พระพุทธรูปส่วนมากมีขนาดเล็กลง และมักจะสร้างเป็นภาพเรื่องพระพุทธรูปประวัติตอนต่างๆ

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการคิดรูปแบบของพระพุทธรูปขึ้นใหม่คือ นิยมสร้างพระพุทธรูปที่ประดับจีวรด้วยลายดอกพิกุล และเรียกว่าพระจีวรดอก มีทั้งพระพุทธรูป พระศรีอารียเมตไตรย และพระสาวก

ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ทรงแก้ไขพุทธลักษณะใหม่คือไม่มีการทำพระเกตุมาลา และจีวรจะมีลักษณะเป็นริ้วแบบธรรมชาติดมากขึ้น และมักเป็นพระพุทธรูปที่ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ พระพุทธรูปจะมีลักษณะเป็นแบบมนุษย์มากขึ้นโดยเลียนแบบศิลปะอินเดียแบบคันธาระ เช่น พระพุทธรูปปางขอฝน นับจากนั้นมาก็ได้มีการแก้ไขลักษณะพระวรกายพระพุทธรูปให้เหมือนมนุษย์ธรรมดายิ่งขึ้น ดังเช่นพระพุทธรูปเมื่อคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

สถาปัตยกรรม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสร้างตามลักษณะศิลปะอยุธยาตอนปลาย ทั้งโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ ซึ่งที่นิยมมากคือ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง และย่อมุมไม้ยี่สิบ พระปรางค์ก็เป็นที่ยอมรับเช่นกัน แต่มีลักษณะชะลูดขึ้นมาก เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ นิยมสร้างอาคารแบบตะวันตก

จิตรกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในงานศิลปะแบบตะวันตก โดยเฉพาะการเขียนรูปเหมือนสีน้ำมัน ตั้งแต่ก่อนเสด็จประพาสยุโรป เมื่อเสด็จกลับจากประพาสยุโรปแล้วพระองค์ทรงสนพระทัยในงานศิลปะตะวันตกมากขึ้น จะเห็นได้ว่าทรงสั่งซื้องานศิลปกรรมหลายชิ้นจากยุโรป เพื่อประดับตามพระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ฯลฯ

จิตรกรรมฝาผนังเฟรสโก ในพระที่นั่งอนันตสมาคม กรุงเทพมหานคร

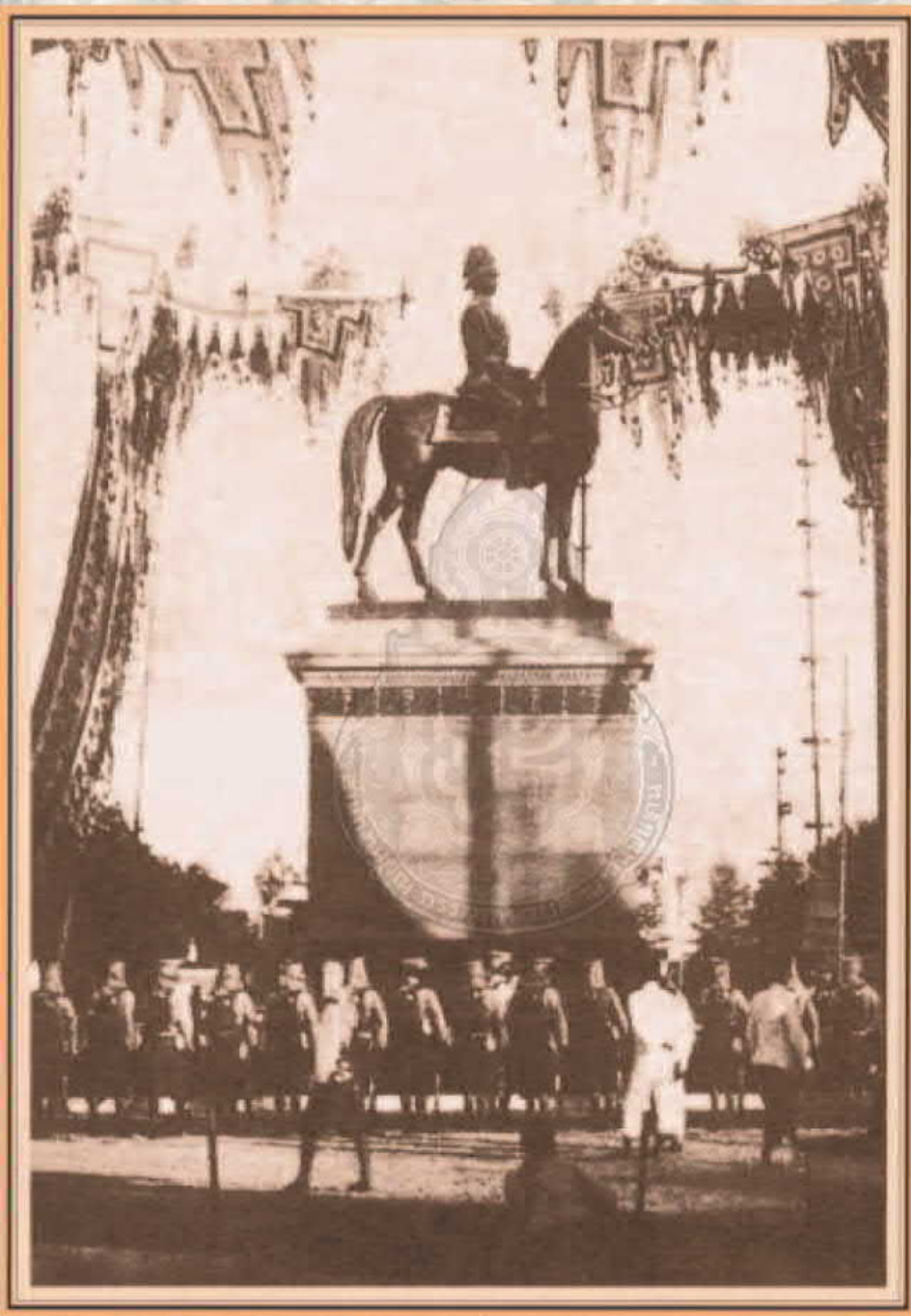
นอกจากนั้นทรงส่งพระบรมฉายาลักษณ์พระราชโอรส พระราชธิดา ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อว่า จ้างให้จิตรกรจำลองผลงานเป็นจิตรกรรมสีน้ำมันบน ผืนผ้าใบ เพื่อนำมาติดตั้งตามพระราชวังต่างๆ กับทั้ง ได้ทรงว่าจ้างจิตรกรชาวอิตาลีเลียนให้สร้างสรรค์ จิตรกรรมภายในพระที่นั่งหลายแห่ง ตามเทคนิค ศิลปะตะวันตกที่เรียกว่า เฟรสโก (Fresco) คือการ เขียนภาพลงบนปูนเปียกแทนการเขียนลงบนผนังปูนแห้งตามแบบเดิม โดยปฏิบัติงานร่วมกับจิตรกรไทย ผลงานจึงมีลักษณะที่สวยงามกลมกลืนในแบบยุโรป ผสมไทย ผลพลอยได้คือ เป็นการเปิดโอกาสให้ช่างไทย ได้เรียนรู้การทำงานตามเทคนิคศิลปะตะวันตก โดยมี ศิลปินชาวอิตาลีเลียนทำหน้าที่ถ่ายทอดให้อย่างละเอียด ทุกขั้นตอน นอกจากนี้ยังส่งช่างไทยไปศึกษาใน ประเทศอิตาลี จนได้รับยกย่องในฝีมือการเขียนภาพ ตามหลักวิชาการ ด้วยเหตุดังกล่าวส่งผลให้งาน จิตรกรรมฝาผนังตามศาสนสถานไทยมีการเปลี่ยนแปลง ไปจากภาพเขียนที่เป็นรูปแบบประเพณีไทย ซึ่งมีลักษณะ เป็น ๒ มิติ คือ ความกว้างและความยาว มานิยม

เขียนภาพบุคคลและภาพทิวทัศน์เหมือนจริง มีการใช้ แสงเงา และระยะใกล้ไกลเป็นรูปแบบเฉพาะของ ศิลปะตะวันตก ซึ่งมีลักษณะเป็น ๓ มิติ คือ ความ กว้าง ความยาว และความลึก

สถาปัตยกรรม ทรงนำช่างมาจากยุโรป เพื่อ มาสร้างที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์หลาย พระองค์โดยมีการตกแต่งประติมากรรมแบบปูนต่ำ ลอยตัว เต็มตัวและครึ่งตัว และลวดลายเครือเถาของ ธรรมชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่ง อัมพรสถานฯ ทางด้านวัดอารามเริ่มมีการนำศิลปะ ตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับอาคารทางพุทธศาสนา เช่น พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระอุโบสถวัด ราชบพิธสถิตมหาสีมาราม พระอุโบสถวัดนิเวศน์- ธรรมประวัติ บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บรรดาสังก่อสร้างต่างๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น มีทั้งการเลียนแบบโดยตรง และมีทั้งการผสมผสานกัน ระหว่างศิลปะสถาปัตยกรรมตะวันตกและสถาปัตยกรรม ไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณค่างดงามปรากฏในปัจจุบัน

บทที่ ๖

ไทยกับประชาคมโลก

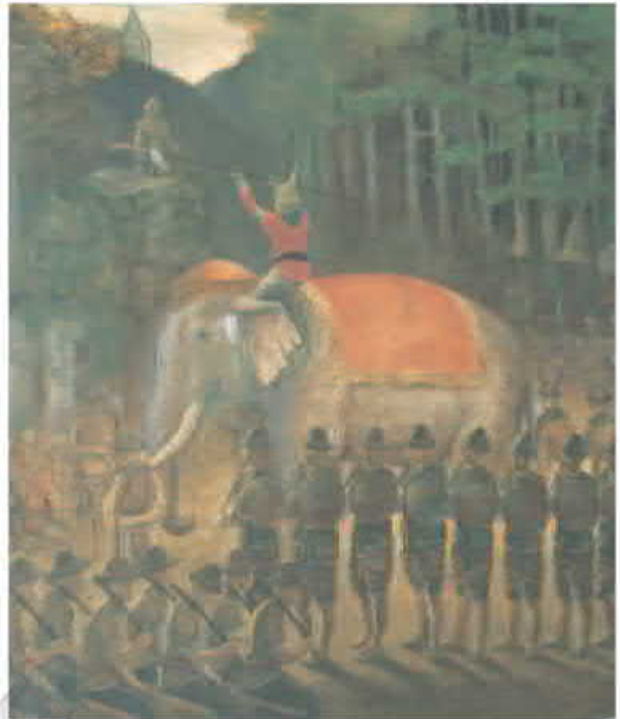

ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะเด่นของภูมิภาคนี้ ส่งผลต่อความสัมพันธ์กับนานาประเทศ คือเป็นดินแดนเปิด และมีทำเลที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าสำคัญเชื่อมต่อซีกโลกตะวันตกกับซีกโลกตะวันออก ลักษณะดังกล่าวทำให้ประเทศต่างๆ ในภูมิภาครวมทั้งประเทศไทยมีการติดต่อกับประชาคมในส่วนอื่นๆ ของโลกอย่างสม่ำเสมอมาตั้งแต่สมัยโบราณ ลักษณะของความสัมพันธ์มีทั้งที่เป็นความร่วมมือ เช่น ในด้านการค้า การถ่ายทอดวัฒนธรรม - ภูมิปัญญา และที่เป็นความขัดแย้งซึ่งนำไปสู่การทำสงครามระหว่างกัน ผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งชาวไทยจึงมีประสบการณ์และมีการรับรู้เป็นอย่างดีว่าประชาคมโลกเป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อความเป็นไปภายในประเทศ

การวางแผนนโยบายและการดำเนินการทางการเมืองจึงเป็นภารกิจสำคัญของรัฐไทย ในอดีตประเทศไทยสามารถใช้การทูตให้เป็นประโยชน์ได้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้ราชอาณาจักรนี้ดำเนินการด้านการต่างประเทศได้อย่างยืดหยุ่น คล่องตัว และรอดพ้นจากการถูกควบคุมของมหาอำนาจต่างชาติอย่างเต็มรูปได้ตลอดมา ประเทศไทยมีความสามารถในการปรับตัวตามกระแสการต่างประเทศได้อย่างน่าทึ่ง โดยมีหลักเกณฑ์กว้างๆ คือพยายามเป็นพันธมิตรกับผู้เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคและมีจุดมุ่งหมายหลักคือการรักษาความมั่นคง การขยายการค้า และการรักษาอธิปไตยของชาติ

อย่างไรก็ตาม หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สถานการณ์ของโลกซึ่งเปลี่ยนไป กลายเป็นโจทย์ใหม่ที่ยุ่งยากซับซ้อนต่อการวางแผนนโยบายด้านต่างประเทศของไทย ระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีความแตกต่างจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในสมัยจารีตและความสัมพันธ์ในสมัยอาณานิคม สงครามโลกครั้งที่ ๒ ลดจำนวนมหาอำนาจลงเหลือเพียง ๒ ฝ่าย คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต ซึ่งต่างก็มีกำลังทหารมีหลักอุดมการณ์และนโยบายการเมืองที่จะก้าวเข้ามาทำหน้าที่มหาอำนาจของโลก การแข่งขันแบบใหม่จึงได้เริ่มเกิดขึ้นในรูปแบบของค่ายอุดมการณ์และการเผชิญหน้าทางการเมืองที่รู้จักในนามของสงครามเย็น กระแสของค่ายอุดมการณ์นี้อยู่ระยะเวลาประมาณตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๐ หลังจากนั้นการทลายกำแพงเบอร์ลินและการล่มสลายของจักรวรรดิโซเวียตทำให้ระบบโลกเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ในระยะนี้ ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงจะเริ่มหมดความสำคัญลงโดยถูกแทนที่ด้วยประเด็นด้านเศรษฐกิจ การต่างประเทศของไทยในปัจจุบันจึงต้องมุ่งปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศเป็นสำคัญ รัฐบาลต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ ที่เปลี่ยนจากความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ทางการเมืองมาเป็นการแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศเป็นสำคัญ รัฐบาลต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อม

ระหว่างประเทศ แนวโน้มในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมาจึงได้แก่การสร้างความสัมพันธ์นานาประเทศในโลกอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น ส่งเสริมความร่วมมือภายในภูมิภาค และขยายบทบาทของไทยในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งในภาพรวมถือได้ว่าประเทศไทยยังคงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับกระแสของสังคมโลกอย่างที่เคยทำมาในอดีต

๑. ความสัมพันธ์กับนานาประเทศของไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระบบความสัมพันธ์ที่มีผลต่อการดำเนินนโยบายด้านต่างประเทศของไทยแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในสมัยจารีต

หากพิจารณาความสัมพันธ์ของไทยกับโลกภายนอกตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าลักษณะของสมัยจารีตคือมีความขัดแย้งระหว่างรัฐภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกันสูง มีการทำสงครามระหว่าง

รัฐอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากผู้คนในอดีตยึดถือความสัมพันธ์ในแบบรัฐบรรณาการซึ่งทางทฤษฎีจะมีหนึ่งรัฐที่เป็นใหญ่ที่สุด นอกจากนั้น รัฐในสมัยจารีตยังมีขอบเขตดินแดนที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับอำนาจของศูนย์กลางว่ามีมากน้อยเพียงไร ดังนั้น จึงมีการทำสงครามเพื่อแย่งชิงผู้คนและทรัพยากร และแสดงออกถึงอำนาจของศูนย์กลางด้วยการแผ่แสนยานุภาพทางทหารและขยายเขตแดน รัฐไทยก็เผชิญกับความสัมพันธ์ในลักษณะนี้โดยเป็นทั้งผู้ถูกรุกราน และเป็นผู้ทำสงครามขยายอาณาเขตหรือขยายอำนาจเหนือชนชาติอื่น บางครั้งการครอบครองรัฐเล็กกว่าที่อยู่ใกล้เคียงถือเป็นยุทธวิธีสำคัญในการป้องกันตนเอง ยกตัวอย่างเช่น ไทยจะพยายามปกครองลาวและกัมพูชาเพื่อใช้เป็นรัฐกันชนต่อเวียดนาม หรือพยายามสนับสนุนหัวเมืองมอญเพื่อต้านทานพม่า ดังนี้เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สงครามที่เกิดขึ้นเนืองๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้หมายความว่ารัฐต่างๆ ในภูมิภาคนี้จะไม่มีความร่วมมือต่อกัน ในยามสงบรัฐในสมัยจารีตจะมีความสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ในระบบการค้าของภูมิภาคซึ่งใครจะค้ากับใครก็สามารถ

เลือกทำได้อย่างอิสระ การติดต่อสัมพันธ์กับชนชาติที่เป็นเพื่อนบ้าน และกับพ่อค้าที่มาจากนอกภูมิภาค เช่น ชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวอาหรับ และชาวตะวันตก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนค่านิยม แบบแผน โลกทัศน์ จนกระทั่งเกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรม - ภูมิปัญญา ชิงกันและกัน

ความแตกต่างที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งระหว่างระบบความสัมพันธ์ในสมัยจารีตกับในสมัยปัจจุบันคือ ในสมัยจารีตนั้น รัฐต่างๆ ยังมิได้มีความผูกพันกับโลกภายนอกอย่างแน่นแฟ้น แต่ละรัฐรวมทั้งไทยมีความสามารถในการต้านทานการแทรกแซงจากภายนอก และสามารถเลือกที่เจริญไมตรีกับชนชาติที่เดินทางมาจากนอกภูมิภาคได้ ตัวอย่างเช่น ราชสำนักอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชาตัดความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตกับชาติตะวันตกแม้ว่าก่อนหน้านี้จะมีความสัมพันธ์อย่างคึกคักในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น นอกจากนี้ รัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศในลักษณะแบ่งแยกมากกว่ารวมตัว เนื่องจากแต่ละรัฐก็มีการแข่งขันอำนาจกันอยู่แล้ว และการติดต่อสื่อสารที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก ทำให้ลักษณะต่างคนต่างอยู่และการตัดสินใจทางการเมือง

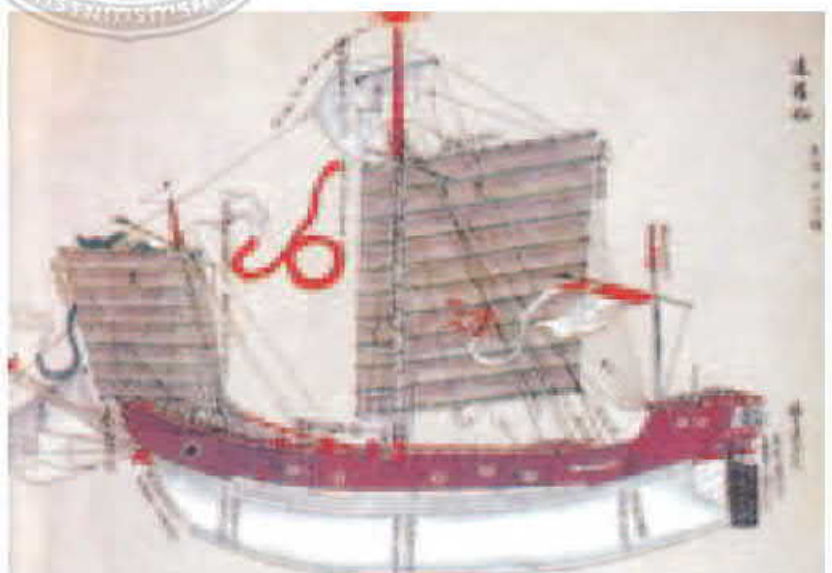

แผนที่ประเทศไทยวาดโดยคานเดอลี ดา วิกโนลา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๒๒๖

เมืองอย่างเป็นอิสระต่อกัน อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยจารีต ไทยมีความสัมพันธ์กับจักรวรรดินอกภูมิภาคซึ่งเป็นมหาอำนาจทางการเมืองและคู่ค้าที่สำคัญ เช่น จีน และอินเดีย มากกว่าและดีกว่าความสัมพันธ์ที่มีต่อกลุ่มรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยตนเอง

เรือกำปั่นของชาวตะวันตกที่เดินทางมาอยุธยา

เรือสำเภาจีนที่ค้าขายให้อยุธา

ต้นไม้เงิน

ต้นไม้ทอง

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารวิหาร

๑.๒ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในสมัย อาณาจักร

การเข้ามาของระบบอาณาจักรทำให้
ระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐจารีตดังกล่าว และ
แทนที่ด้วยระบบเศรษฐกิจผูกขาดที่ครอบคลุมเกือบ
ทั่วโลกสำหรับสินค้าบางประเภท เช่น ดีบุก ขงพารา
และน้ำตาล เป็นต้น ไทยเป็นรัฐเดียวในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่ตกเป็นอาณานิคมของ
ชาติตะวันตก ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันความสามารถใน
การประเมินสถานการณ์ การปรับตัว และความ
เชี่ยวชาญในการดำเนินนโยบายทางการทูตของไทยได้
เป็นอย่างดี มีบางกลุ่มเสนอความเห็นว่าการที่ไทยไม่
ตกเป็นอาณานิคมนั้นอาจจะเป็นเพราะโชคดี กล่าวคือ
มีทำเลที่ตั้งอยู่ตอนในซึ่งเมื่ออังกฤษกับฝรั่งเศส
ต่างขยายอำนาจเข้ามาคนละด้าน (อังกฤษเข้าครอบครอง

พม่าและมลายูทางตะวันตก ฝรั่งเศสเข้าครอบครอง
เวียดนาม ลาวและกัมพูชาทางตะวันออก) ไทย
ก็สามารถทำหน้าที่เป็นรัฐกันชนให้กับทั้งสอง
มหาอำนาจได้ อย่างไรก็ตาม ความโชคดียังคงกล่าวขอม
ต้องถูกส่งเสริมด้วยการดำเนินนโยบายที่ถูกต้อง
ซึ่งได้แก่ การผ่อนหนักให้เป็นเบาด้วยการยอมทำ
สัญญาเสียเปรียบ เช่น สนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ.
๒๓๙๘) และยอมเสียดินแดนบางส่วน ขณะเดียวกัน
ก็ปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย และดำเนินการผูกมิตร
กับชาติมหาอำนาจในยุโรปให้มากที่สุดเพื่อแสวงหา
พันธมิตร

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไทยจะรอดพ้นจากการ
ตกเป็นอาณานิคม แต่ก็ย่อมได้รับผลกระทบจากระบบ
ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ระบบอาณาจักรมีส่วนสำคัญ
ในการขยายระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามายัง

ทำขนส่งสินค้าจากเกรียนลงเรือเพื่อไปขายยังเมืองต่างๆ

ตลาดน้ำหน้าเมืองอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ ๕

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยภูมิภาคนี้ทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบเพื่อป้อนอุตสาหกรรมในยุโรปและอเมริกา กับเป็นตลาดรองรับสินค้าสำเร็จรูป พัฒนาการดังกล่าวทำให้เศรษฐกิจของภูมิภาคเริ่มผูกพันกับตลาดโลกมากขึ้น จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจไทยก็ได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก จนกลายเป็นข้ออ้างของคณะผู้ก่อการในการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕

สำหรับความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ระบบอาณานิคมทำให้การทำสงครามระหว่างกันยุติลง มีการกำหนดขอบเขตดินแดน และเปิดความสัมพันธ์

ทางการค้าต่อกัน อย่างไรก็ตาม การที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกปกครองโดยชาติตะวันตกหลายชาติ ทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และดัตช์ ทำให้ความสัมพันธ์ภายในภูมิภาคขาดความเป็นเอกภาพมากขึ้น เพราะรัฐพื้นเมืองแต่ละรัฐจะสัมพันธ์กับประเทศที่เป็นเมืองแม่มากกว่าจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเอง กับทั้งไม่อยู่ในสถานะที่จะดำเนินนโยบายทางการเมืองทั้งในและระหว่างประเทศด้วยตนเองได้

๒. ความสัมพันธ์กับนานาประเทศของไทย

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งประกอบด้วยรัฐจารีตที่มีเอกลักษณ์ของตนเองและชุมชนอิสระที่มีแบบแผนวัฒนธรรมเฉพาะตัวจะเริ่มหมดไป โดยถูกแทนที่ด้วยระบบรัฐชาติซึ่งมีต้นกำเนิดจากยุโรปและขยายครอบคลุมทั่วโลก เมื่อชนชาติต่างๆ ที่เคยตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรปประสบความสำเร็จในการเรียกร้องเอกราช จำนวนรัฐชาติหรือประเทศก็เพิ่มขึ้น เช่น ขยายตัวจาก ๖๐ ประเทศ ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็น ๑๕๐ ประเทศ ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นต้น ในทาง

ทฤษฎี ประเทศทุกประเทศเป็นรัฐเอกราชที่มีสถานะเท่าเทียมกัน แต่การที่ประเทศเหล่านี้มีศักยภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และการทหารต่างกันมาก จึงทำให้ระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันอย่างที่ควรเป็น ลักษณะใหม่ของระบบนานาชาติหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงได้แก่ความสามารถของบางประเทศที่จะขยายอิทธิพลทางการเมืองครอบคลุมไปทั่วโลก ขณะที่บางประเทศอาจขยายได้ในระดับภูมิภาค และอีกหลายประเทศจะถูกแทรกแซงกิจการภายใน การขยายอิทธิพลนี้ทำได้อย่างต่อเนื่องและรักษาระดับไว้ได้ตามต้องการตลอดทั่วโลก ต่างกับที่ผ่านมาซึ่งแม้จะมีการขยายอำนาจของเจ้าอาณานิคม แต่ก็ไม่ถึงระดับนี้

ปัญหาในการวางนโยบายของรัฐจึงอยู่ที่จะทำอย่างไรให้เกิดความสมดุลระหว่างความเป็นไปใน

ระดับโลก ระดับภูมิภาค และความต้องการของประเทศ ประเทศไทยก็เป็นเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพบว่าความสามารถในการผลักดันสถานการณ์ด้านต่างประเทศในทุกระดับลดลง ในด้านการเมือง ไทยจะถูกผลักดันให้อยู่ท่ามกลางกระแสความขัดแย้งสำคัญระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็นซึ่งกินเวลาเกือบสามทศวรรษ ในด้านเศรษฐกิจ ไทยจะถูกติดกับระบบเศรษฐกิจโลก โดยต้องพึ่งพาการค้าและการลงทุนของต่างชาติอย่างแน่นแฟ้น ทำให้เศรษฐกิจของไทยอ่อนไหวต่อสภาวะความเป็นไปในโลกทั้งที่ไทยเกี่ยวข้องและไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรง ตัวอย่างเช่น หากเกิดสงครามรุนแรงขึ้นในวันออกกลางไทยก็ย่อมได้รับผลกระทบจากราคาน้ำมันที่สูงขึ้น ทำให้สินค้าของไทยมีราคาต้นทุนสูงและแข่งขันในตลาด

การลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทย - ญี่ปุ่น ว่าด้วยการที่ญี่ปุ่นได้มอบดินแดนทางเชียงตุงและรัฐทั้ง ๕ (รัฐปะลิส ไทรบุรี กาลันตัน และตรังกานู) ซึ่งอยู่ในปกครองของอังกฤษให้แก่ไทย ณ ทำเนียบสามัคคีชัย เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๖

การลงนามในกติกาสัญญาไมรุกรานซึ่งกันและกันระหว่างไทย-อังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๓

การค้าของโลกได้น้อยลง ดังนั้นเป็นต้น ในด้านสังคม การปรากฏตัวของผู้คนและสินค้าต่างชาติ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีด้านสื่อสารคมนาคม ทำให้กระแสวัฒนธรรมต่างชาติไหลเข้าประเทศอย่างไม่หยุดยั้ง ยากที่จะรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ และวิถีชีวิตของประชากรไว้ได้

ในภาพรวม ไทยกับประชาคมโลกจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ หมายความว่าแนวทางในการพัฒนาประเทศนั้นอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาวะการณ์และความต้องการภายในประเทศแต่อย่างเดียว แต่จะถูกผลักดันจากกระแสต่างๆ จากภายนอกด้วย ขณะเดียวกัน ประเทศไทยย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบในฐานะสมาชิกของโลก และ

สามารถเข้าไปสอดส่องดูแล มีบทบาทในส่วนอื่นๆ ของโลกได้เช่นกัน คนไทยในปัจจุบันจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจ และความตื่นตัวต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกมากยิ่งขึ้นไปกว่าคนไทยในอดีต

๓. ไทยกับกระแสโลก : ชาตินิยม สงครามเย็น ภูมิภาคนิยม และโลกาภิวัตน์

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกและภูมิภาคเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายในเวลาเกือบ ๖๐ ปี หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์ของโลกที่ผันแปรไปตามกระแสหลักๆ ถึง ๔ กระแส ได้แก่ กระแสชาตินิยม กระแสสงครามเย็น กระแสภูมิภาคนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ การตอบสนองต่อแนวโน้มที่เกิดขึ้นและ

นายพจน์ สารสิน เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน
มอบธงไตรรงค์จารึกอักษรไทยว่า “ที่ระลึกแห่งมิตรภาพ
อันถาวรระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา” ให้แก่นายแฮโรลด์ ฮี แสตเลน
ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมความมั่นคงร่วมกัน
สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์
ได้รับเลือกเป็นประธานสมัชชาสหประชาชาติ
สมัยที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๔๙๙

เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้นเป็นบทพิสูจน์อีกครั้งถึงความจำเป็นในการสร้างความรับรู้ที่นับว่าต่อกระแสของสังคมโลก

ก.๑ นโยบายต่างประเทศของไทยภายใต้กระแสชาตินิยม

ในความเป็นจริง ชาตินิยมเป็นกระแสที่ก่อตัวเนืองมาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น กระแสนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการที่จะหลุดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก ในกรณีของไทย ถึงแม้จะไม่ได้ตกเป็นอาณานิคม แต่ก็ถูกอิทธิพลตะวันตกครอบงำอยู่ไม่น้อย เช่นมีสนธิสัญญากับนานาประเทศที่ไม่เสมอภาคที่จำเป็นจะต้องทำการแก้ไข โดยเฉพาะสนธิสัญญาที่ให้เอกสิทธิ์แก่มหาอำนาจเข้ามาตั้งศาลกงสุลในประเทศเพื่อชำระคดีระหว่างไทยกับคนต่างชาติ หลายประเทศที่ทำสนธิสัญญาไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ จึงมีอำนาจเหนือศาลไทยตลอดมา เอกราชของไทยจึงไม่สมบูรณ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ไทยได้พยายามเจรจาเพื่อยกเลิกข้อสัญญาเหล่านี้ และได้เสร็จสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑

กระแสชาตินิยมในประเทศไทยยังถูกแสดงออกในลักษณะอื่น ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๗ ได้เน้นนโยบายชาตินิยมด้วยการปลุกใจประชาชนให้รักชาติ พยายามควบคุมเศรษฐกิจไม่ให้ตกอยู่ในมือของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนมากเกินไป และที่สำคัญคือมีการเรียกร้องดินแดน ๔ จังหวัดในอินโดจีน ได้แก่ ล้านช้าง จำปาศักดิ์ เสียมราฐ และพระตะบอง คืนจากฝรั่งเศส การเรียกร้องครั้งนี้ได้กลายเป็นกรณีพิพาท เกิดการต่อสู้ที่เรียกว่า “สงครามอินโดจีน” ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อมาญี่ปุ่นได้เข้ามาไกล่เกลี่ยจนในที่สุดฝรั่งเศสซึ่งขณะนั้นกำลังเผชิญกับสงครามโลกในยุโรปจึงยินยอมคืนดินแดนดังกล่าวให้ไทย

จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไทย
ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๘, ๒๔๙๑-๒๕๐๐

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นในทวีปยุโรป ประเทศไทยมีนโยบายวางตัวเป็นกลาง อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ กองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกตามหัวเมืองชายทะเลหลายแห่ง เช่น ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ สงขลา เป็นต้น ด้วยกำลังพลประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน ไทยต้องเลือกระหว่างทำสงครามกับญี่ปุ่นหรือตกลงเป็นพันธมิตรด้วย วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ จอมพล ป. พิบูลสงครามลงนามในติกาสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นข้อตกลงพันธมิตรทางทหารทั้งในการรุกรานและป้องกัน ที่น่าสังเกตคือพิธีสารลับซึ่งผนวกท้ายกติกาดังกล่าวกำหนดให้ญี่ปุ่นช่วยไทยให้ได้รับดินแดนที่เสียไปแก่ชาติตะวันตกคืนมาด้วย ดังนั้น นอกเหนือจาก

สุสานทหารสัมพันธมิตร จังหวัดกาญจนบุรี

การที่ไทยตกอยู่ในภาวะจำยอมเพราะไม่อาจต้านทานกำลังทางทหารของญี่ปุ่น ก็อาจเป็นไปได้ว่าความรู้สึกชาตินิยม โดยเฉพาะของผู้นำไทยในขณะนั้น เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลตัดสินใจร่วมมือกับญี่ปุ่น ต่อมาในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตามการประกาศสงครามครั้งนี้ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มคนไทยทั้งในและนอกประเทศ

ทหารอาสาสมัครเสรีไทยจากสหรัฐอเมริกา

หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ผู้นำขบวนการเสรีไทย และนายกรัฐมนตรีในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๔๙๕

ซึ่งต่อมาได้ทำการต่อต้านการเข้ามาของญี่ปุ่นด้วยองค์การลับที่เรียกว่า “ขบวนการเสรีไทย” เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงโดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้สงคราม ไทยได้ออกประกาศสันติภาพในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งมีสาระสำคัญว่าการประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นเป็นโมฆะ เนื่องจากผิด

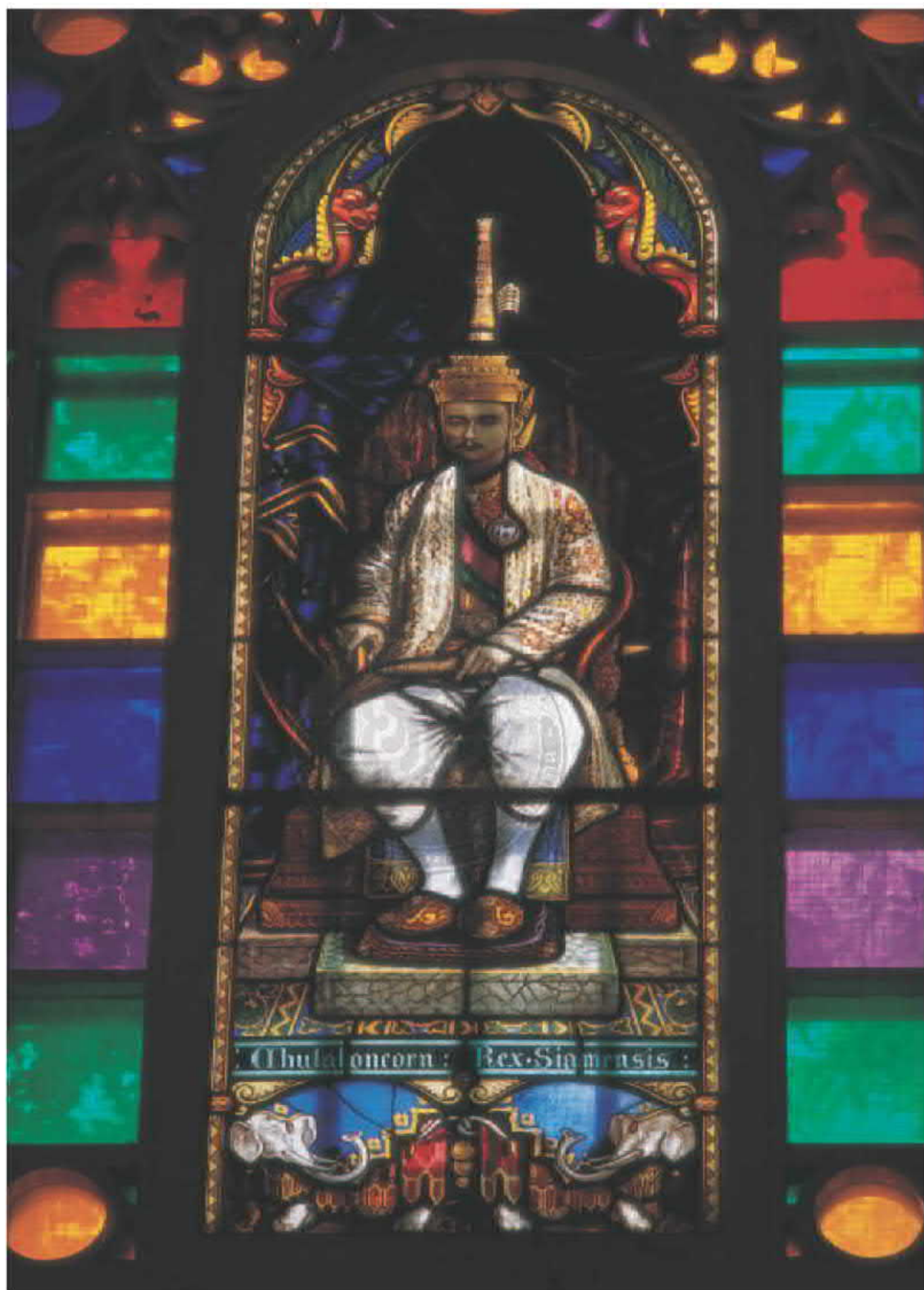
เจตนารมณ์ของประชาชนไทยและฝ่าฝืนรัฐธรรมนูญ ในครั้งนั้น สหรัฐอเมริกาให้การยอมรับขณะที่ฝ่ายพันธมิตรอื่นๆ โดยเฉพาะอังกฤษไม่เห็นด้วย

ช่วง ๑๐ ปี ต่อมาหลังจากการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ กระแสชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อประเทศต่างๆ ที่ตกเป็นอาณานิคมได้ประกาศหรือเรียกร้องเอกราช ในบางกรณี เช่น ประเทศอินโดนีเซีย และเวียดนาม กว่าจะได้เอกราชมาก็ต้องทำสงครามกับเจ้าอาณานิคมเป็นเวลาหลายปี ประเทศไทยก็ตกอยู่ในภาวะวิกฤติและต้องดำเนินนโยบายทางการทูตเพื่อรักษาเอกราชของชาติ กอบกู้เกียรติภูมิ และภาพลักษณ์ในสังคมระหว่างประเทศเช่นกัน ซึ่งเป็นภาระที่หนักหน่วงไม่น้อยกว่าประเทศอื่นๆ

การประชุมปรึกษาราชการระหว่างผู้นำในขบวนการเสรีไทย ที่ทำเนียบท่าช้าง บ้านพักของนายปรีดี พนมยงค์

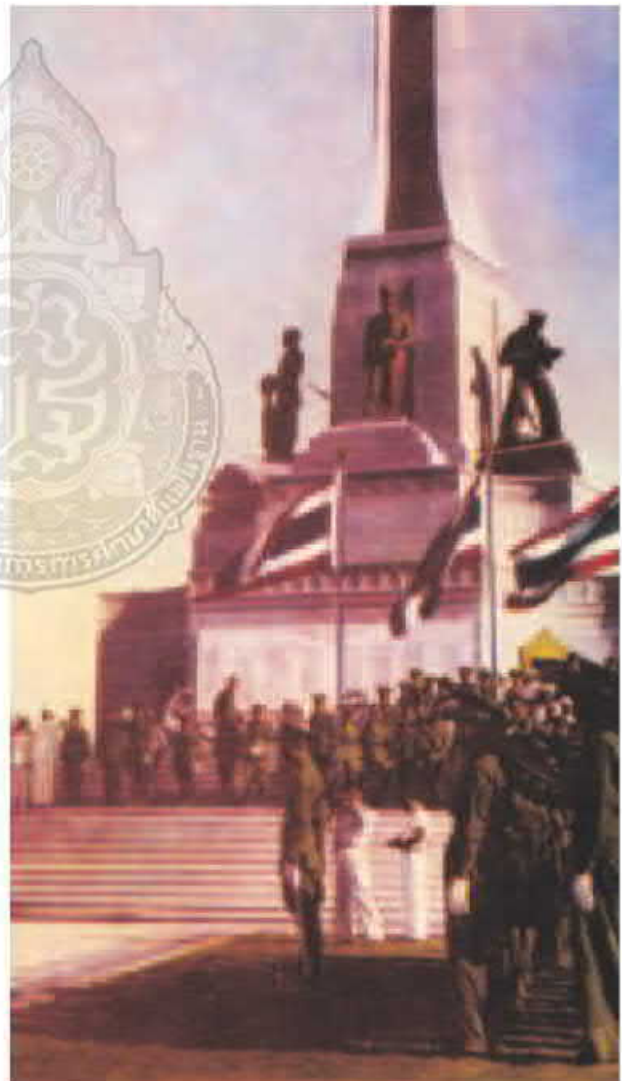

นายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำขบวนการเสรีไทย พ.ศ. ๒๔๘๔

รัฐบาลได้เริ่มฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศฝ่ายพันธมิตรผู้ชนะสงคราม อุปสรรคที่สำคัญของไทยคืออังกฤษซึ่งต้องการที่จะลงโทษไทยในฐานะเป็นผู้แพ้สงครามให้ได้ เนื่องจากการที่รัฐบาลไทยยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปโจมตีมลายู สิงคโปร์ และพม่า ทำให้ชาวอังกฤษต้องสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมหาศาล อังกฤษได้ร่างความตกลง ๒๑ ข้อซึ่งหากไทยยอมรับก็เท่ากับยอมให้อังกฤษเข้าปกครองประเทศในฐานะรัฐในอารักขา ไทยได้ติดต่อสหรัฐอเมริกาให้เข้าแทรกแซงการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษจนกระทั่งได้ข้อประนีประนอม โดยไทยลงนามในความตกลงสมบูรณ์แบบในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ยินยอมชดเชยค่าเสียหายอันเกิดจากสงคราม คินดินแดนรัฐมลายูตอนเหนือ ๔ รัฐ และส่งข้าวจำนวนหนึ่งล้านห้าแสนตันให้อังกฤษโดยไม่คิดมูลค่า

เพื่อยืนยันฐานะของประเทศเอกราชที่เท่าเทียมกับนานาประเทศ ประเทศไทยต้องการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติซึ่งก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ในการนี้ไทยต้องเผชิญกับการ

คัดค้านจากประเทศที่เป็นสมาชิกคณะมนตรีความมั่นคงนอกเหนือจากอังกฤษอีกถึง ๓ ชาติ คือ ฝรั่งเศส สหภาพโซเวียต และจีน เพื่อแลกกับมติเห็นชอบของคณะมนตรีความมั่นคง ไทยต้องตกลงคืนดินแดนในอินโดจีนที่ได้มาใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้แก่ฝรั่งเศส ต้องเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน และรับรองสิทธิของชาวจีนในประเทศไทย นอกจากนั้นยังต้องเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียตหลังจากขาดความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่รัสเซียเปลี่ยนการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ สหภาพโซเวียตต้องการให้ไทยยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความ

พิธีเปิดแผ่นจารึกชื่อผู้เสียสละชีพเพื่อชาติที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ๑ มกราคม ๒๔๘๖

คอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งทำให้การจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยสามารถทำได้โดยเปิดเผย และถูกต้องตามกฎหมาย หลังจากที่ได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวมาแล้ว ก็ได้รับมติให้เข้าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติ ลำดับที่ ๕๕ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ การดำเนินงานด้านการทูตของไทยในช่วงวิกฤติหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก นับเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ที่จะกระชับแน่นระหว่างสองประเทศในเวลาต่อมา

สนามบินอู่ตะเภา สัตหีบ รัฐบาลสหรัฐอเมริกามอบให้
เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๔

กระแสนาตินิยม ภาวะสงครามโลก และความสำคัญของการเรียกร้องและรักษาเอกราชของประเทศที่ตามมหาสงครามเสร็จสิ้นทำให้ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างมีภาระของตนเองเกินกว่าที่จะสถาปนาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อกัน ในระยะนี้ แม้ว่ารัฐบาลไทยจะได้ให้ความสนใจต่อ

สถานการณ์ความเป็นไปในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น แสดงท่าทีคัดค้านการกลับมาบ่มเพาะของฝรั่งเศสในอินโดจีน โดยมีความหวังที่จะสร้างความร่วมมือในภูมิภาคให้เกิดขึ้น แต่ความตั้งใจนี้ไม่สัมฤทธิ์ผลเนื่องจากสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศเปลี่ยนไป สำหรับภายในประเทศคือการกลับขึ้นมามีอำนาจของรัฐบาลทหารตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา และปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลอย่างสูงคือความขัดแย้งระหว่างค่ายสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตซึ่งดึงประชาคมโลกเข้าสู่ยุคของ “สงครามเย็น”

นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ เอกอัครราชทูตไทย
ประจำกรุงวอชิงตันกับนายเบิร์ค แนปปี้ (Burke Knapp)
รองประธานธนาคารโลก

๓.๒ นโยบายต่างประเทศของไทยภายใต้ กระแสสงครามเย็น

สงครามเย็นเป็นสงครามความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประเทศที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจแตกต่างกัน ฝ่ายแรกที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและระบอบการปกครอง

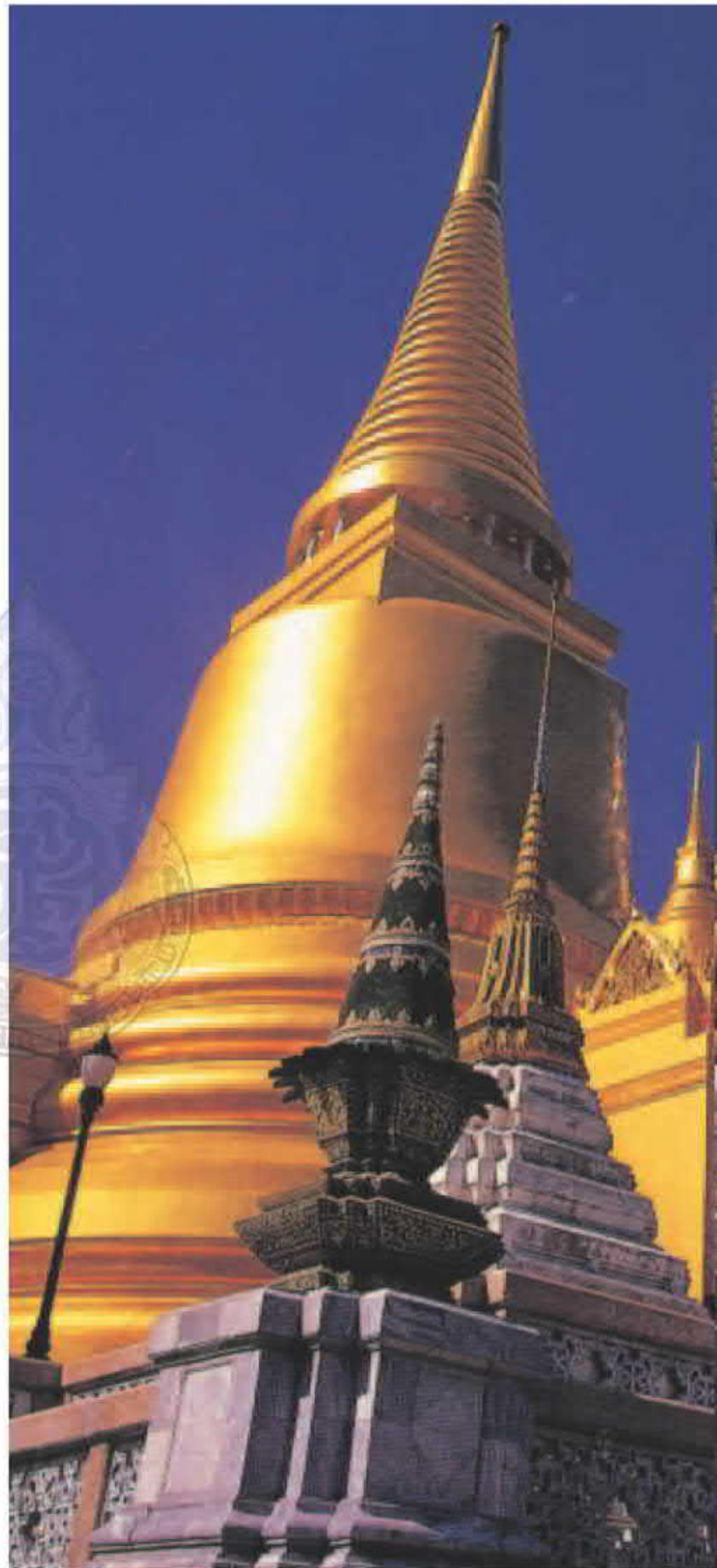

แบบเสรีประชาธิปไตย อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งนำโดยสหภาพโซเวียตมีเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม และปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ได้ขยายขอบเขตออกเป็นการแข่งขันกันขยายอำนาจและอิทธิพลด้วยการแสวงหาพันธมิตรทางการเมืองและการทหาร เพื่อขัดขวางการขยายอิทธิพลของฝ่ายตรงกันข้าม เป็นการใช่วิธีการทำสงครามตัวแทน โดยที่คู่กรณีไม่ได้ใช้กำลังในการเผชิญหน้ากันตรงๆ

ความขัดแย้งระหว่างสองประเทศที่เป็นผู้นำค่ายอุดมการณ์ได้กลายเป็นกระแสการเมืองของโลกต่อมาอีกเกือบ ๔๐ ปี เนื่องจากทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตมองความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ว่าเป็นประเด็นทางการเมืองระดับโลก และไม่สามารถยอมรับหรือมองประสบการณ์ของภูมิภาคหรือของชาติในลักษณะแตกต่างเฉพาะตัว ตัวอย่างเช่นสงครามกัวเทมาลาของเวียดนามจากฝรั่งเศสและความต้องการรวมประเทศให้เป็นหนึ่งเดียว ซึ่งน่าจะพิจารณาได้ว่าเป็นเรื่องภายในของชาวเวียดนาม กลับถูกมองว่าเป็นการขยายอำนาจของลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้นำโลกเสรีจะต้องสกัดกั้นตั้งนี้เป็นต้น ระหว่างยุคสงครามเย็น แทบทุกภูมิภาคและทุกประเทศจึงเป็นเหยื่อของนโยบายระดับโลกและระดับภูมิภาคของมหาอำนาจ รวมทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี เอียนหน่วยทหารไทยในเวียดนาม นายพล เหงียนเกากี รองประธานาธิบดีเวียดนามใต้ และพลเอกเวสท์มอร์แลนด์ ผู้บัญชาการทหารสหรัฐอเมริกาในเวียดนาม ให้การต้อนรับ เมื่อ มีนาคม ๒๕๑๑

ดังนั้น สงครามเย็นระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตจึงทำให้เกิดระบบการเมืองโลกที่วางอยู่บนสองขั้วอำนาจ ซึ่งแบ่งอย่างกว้างๆ ได้เป็น ๒ ระยะได้แก่

๑) ช่วงประมาณตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นระยะที่สงครามเย็นทวีความเข้มข้นและเข้ามาเกี่ยวข้องกับทวีปเอเชียเมื่อมีการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนซึ่งปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๔๒ ระยะนี้เป็นระยะของการแข่งขันระหว่างสองขั้วอำนาจอย่างแท้จริง โดยผู้มีบทบาทในการผลักดันสถานการณ์ของโลกมีเพียง ๒ ประเทศ ซึ่งต่างให้การสนับสนุนทางการทหารแก่ดินแดนต่างๆ ในโลกที่มีความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ต่อกัน ในเอเชีย ความขัดแย้งที่สำคัญคือระหว่างเกาหลีเหนือกับเกาหลีใต้ ซึ่งทำให้เกิดสงครามเกาหลี (พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๖) และความขัดแย้งระหว่างเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ ซึ่งก่อให้เกิดสงครามเวียดนาม

๒) ช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๓ ซึ่งสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตเริ่มลดความตึงเครียดระหว่างกันลง สหรัฐอเมริกาถอนตัวออกจากสงครามเวียดนามใน พ.ศ. ๒๕๑๔ ระยะนี้ยังสอดคล้องกับช่วงเวลาที่มาอำนาจอื่นเริ่มเข้ามาบนเวทีโลก เช่น จีน ญี่ปุ่นยุคใหม่ และประชาคมยุโรป เป็นต้น

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เปิดประชุมสมมนาของสมาคมสถาบันอุดมศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

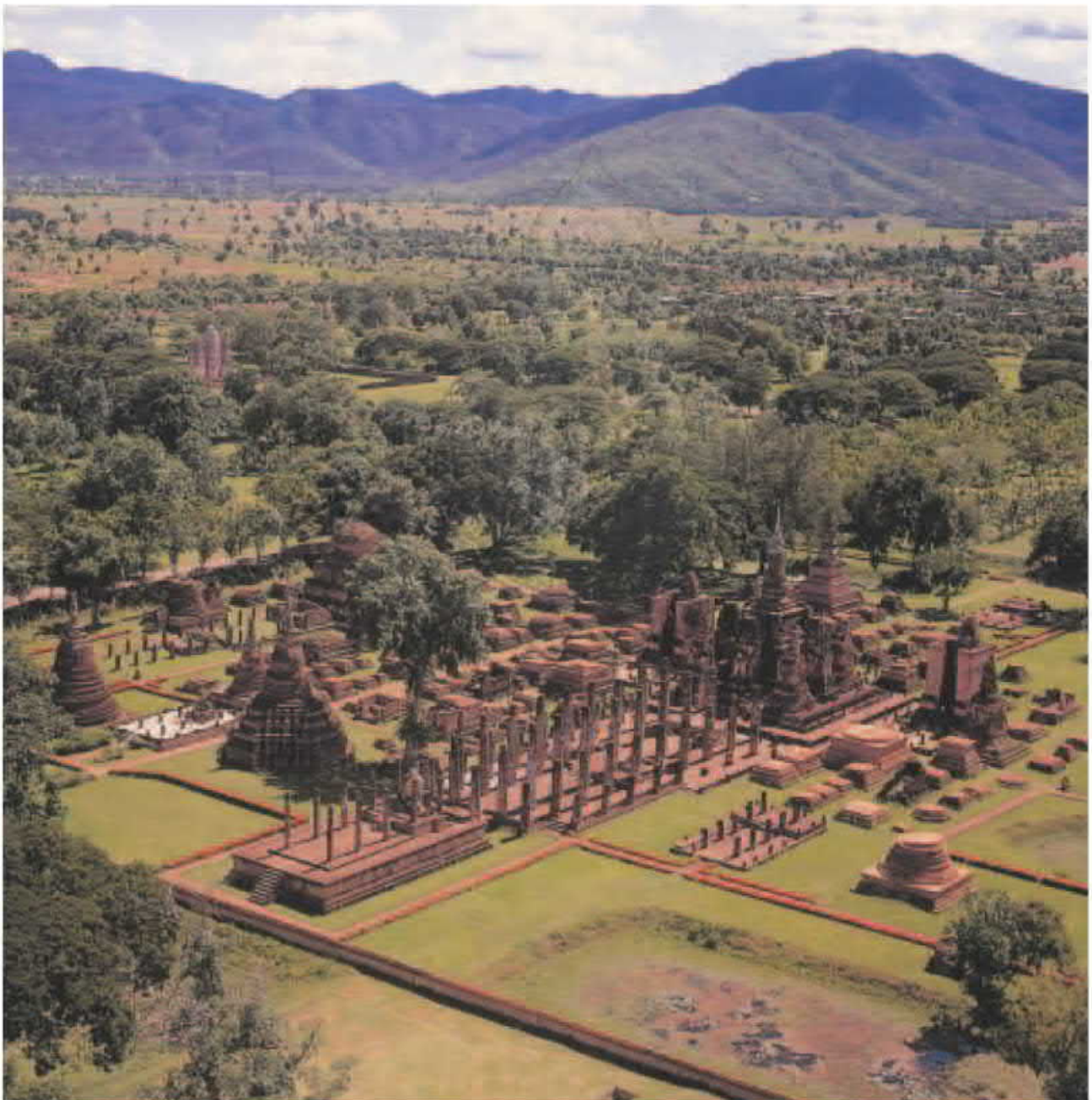
การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ
ประชาคมโลกภายใต้กระแสสงครามเย็นจะแบ่งแยก
ได้เป็นสองระยะตามกระแสโลกเช่นกัน ดังรายละเอียด
ต่อไปนี้

**๓.๒.๑ การต่างประเทศของไทยระหว่าง
พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๕๑๓ : การสร้างความมั่นคงภายใต้
ระบบสองขั้วอำนาจ**

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นโยบาย
ของไทยมีแนวโน้มที่จะถอยห่างจากจีนและเข้าเป็นพันธมิตร

กับประเทศที่ต่อต้านจีน และหลังจากที่จีนเปลี่ยนการ
ปกครองประเทศเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ใน พ.ศ. ๒๔๙๒
ประเทศไทยก็แสดงจุดยืนของการต่อต้านคอมมิวนิสต์
ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ทางทหาร เทคโนโลยี
และเศรษฐกิจที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้นกับสหรัฐอเมริกา

ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน
กระตุ้นความกังวลของไทยเกี่ยวกับการขยายอำนาจ
ลงมาทางใต้ของจีน ซึ่งชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ใน
ประเทศไทยเป็นกลุ่มที่กุมอิทธิพลทางเศรษฐกิจ

พิธีรับมอบยุทธโปกรณ์ ซึ่งรัฐบาลสหรัฐอเมริกามอบให้
กรมนาวิกโยธิน
เมื่อ ๒๑ กันยายน ๒๕๑๖

พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี
เปิดประชุมรัฐมนตรีพาณิชย์อาเซียน
เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

อยู่แล้วอาจทำหน้าที่เป็นฐานรองรับการขยายตัวนั้นได้ ความกังวลนี้เด่นชัดขึ้นอีกเมื่อปรากฏว่าจีนได้เข้าแทรกแซงเกาหลีใน พ.ศ. ๒๕๔๓ และมีหลักฐานพอที่จะเชื่อได้ว่ารัฐบาลคอมมิวนิสต์ของจีนให้การสนับสนุนอย่างลับๆ กับขบวนการคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงตัดสินใจที่จะสนับสนุนกลุ่มประเทศต่อต้านคอมมิวนิสต์

ใน พ.ศ. ๒๕๔๗ เวียดนามเหนือเอาชนะฝรั่งเศสในสงครามกัวเกราชและก่อตั้งรัฐบาลคอมมิวนิสต์ขึ้นที่กรุงฮานอยอย่างเป็นทางการ เนื่องจากจุดยืนในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ไทยจึงมีความผูกพันกับเวียดนามใต้และนโยบายสกัดกันของสหรัฐอเมริกา ความผูกพันนี้กระชับแน่นยิ่งขึ้นระหว่างที่ประเทศไทยปกครองภายใต้รัฐบาลทหาร ดังนั้น ประเทศไทยจึงได้ลงนามในข้อตกลงทางการทหารที่เรียกว่า Manila Pact สนธิสัญญานี้นำไปสู่การจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียอาคเนย์ (ส.ป.อ. หรือ SEATO) ซึ่งไทยเข้าเป็นสมาชิกในวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ประกอบด้วยประเทศสมาชิกได้แก่ ออสเตรเลีย อังกฤษ ฝรั่งเศส

นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ ไทย และสหรัฐอเมริกา โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงเทพฯ

องค์การ ส.ป.อ. ไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างความร่วมมือเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ เนื่องจากประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหลายประเทศหลักเสี่ยงที่จะให้การสนับสนุน หลายประเทศในโลกพยายามหลีกเลี่ยงการเข้าร่วมสงครามเย็น ด้วยการแสดงจุดยืนในฐานะประเทศเป็นกลาง โดยจัดการประชุมกลุ่มไมฝักใฝ่ฝ่ายใดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ใน พ.ศ. ๒๕๔๘ แม้ว่าประเทศไทยได้เข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ด้วย แต่ความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกากลับกระชับแน่นขึ้นเมื่อสหรัฐอเมริกาส่งเสริมความเชื่อมั่นให้กับไทยโดยการสร้างข้อตกลงที่รู้จักกันในนามของ ข้อตกลง “ถนัด - รล็ก” ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ (จากชื่อรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของไทย พันเอกถนัด คอมันตร์และนายติน รล็ก รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของสหรัฐ ฯ) ภายใต้อข้อตกลงนี้ สหรัฐอเมริการับประกันที่จะให้ความช่วยเหลือไทยทันทีในกรณีที่ถูกรุกราน ไม่ว่าภาคีประเทศอื่นจะเห็นพ้องหรือไม่ก็ตาม ข้อตกลงระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาทำให้ไทยร่วมมีบทบาทในสงครามใน

นายโรแลนด์ ริแกน ผู้ว่าการรัฐแคลิฟอร์เนีย และภริยา ได้มาเยือนประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๓ - ๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๔

อินโดจีนอย่างเต็มตัว โดยเป็นฐานทัพให้กับกองทัพอเมริกันที่ต่อสู้ในเวียดนาม ลาว และกัมพูชา พร้อมกันนั้น ไทยก็ได้รับความช่วยเหลือทั้งในรูปตัวเงิน อาวุธยุทโธปกรณ์ และผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทศวรรษ ๑๙๖๐ จึงเป็นช่วงที่ไทยรักษาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทางการทหาร และความมั่นคงอย่างใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา

การที่ไทยให้การสนับสนุนสหรัฐอเมริกาทำสงครามในแถบอินโดจีนทำให้ไทยต้องห่างเหินกับเหล่าประเทศเพื่อนบ้านในขณะนี้ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับพม่า ลาว และกัมพูชานั้นอยู่ในสภาวะไม่ดีนัก เพราะมีปัญหาบริเวณชายแดน พรมแดนพม่า - ไทย ก็ไม่มั่นคง และพมามักจะกล่าวหาไทยเสมอว่า เป็นผู้ยุยงให้เกิดความไม่มั่นคงแถบนั้น เช่นเดียวกัน ไทยกับกัมพูชาก็มีปัญหาพรมแดนต่อกัน จนในที่สุด กัมพูชาประกาศตัดสัมพันธ์ไมตรีกับไทยและฟ้องร้องต่อศาลโลกเรียกร้องอธิปไตยเหนือดินแดนเขาพระวิหาร ในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งต่อมาศาลโลกได้ตัดสินให้กัมพูชามีกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนนี้ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยพิจารณาหลักฐานจากแผนที่ที่ฝรั่งเศสทำเอาไว้ เหตุการณ์นี้และการที่กัมพูชามีความสัมพันธ์กับเวียดนามเหนือก็ทำให้ความสัมพันธ์กับไทยเสื่อมลงเรื่อยๆ

ไทยได้พยายามผูกมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านที่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์โดยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ร่วมกับฟิลิปปินส์และมลายู (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศมาเลเซีย) ก่อตั้งสมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASA) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ถูกแทนที่ด้วยสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือสมาคมอาเซียน (ASEAN) อย่างไรก็ตามความร่วมมือในระยะนี้จะจำกัดอยู่ในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นส่วนใหญ่

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในการประชุมเรื่องเขาพระวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๓

๓.๒.๒ การต่างประเทศของไทยระหว่าง

พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๓๓ : การสร้างความมั่นคงระดับภูมิภาค

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของสงครามเย็นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นเมื่อสหรัฐอเมริกาเริ่มปรับจุดยืนของตนเกี่ยวกับจีนและเวียดนาม ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ประธานาธิบดีลินดอน บี จอห์นสันประกาศความตั้งใจที่จะเจรจาเพื่อหาทางสงบศึกในเวียดนาม ต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ประธานาธิบดีนิกสันบอกกับผู้นำของไทยว่าสหรัฐอเมริกามีความตั้งใจจะลดบทบาทในเอเชียลงโดยไม่สร้างความรับผิดชอบด้านความมั่นคงครั้งใหม่ต่อไปอีก

ลวดลายปูนปั้นปราสาทหินสติกกียอธม จังหวัดสระแก้ว

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เดินทางไปเยือนประเทศ
สาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

ปฏิกิริยาของไทยต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความยืดหยุ่นในนโยบาย ทางการทูตของไทย ในช่วงต้นของปี ๒๕๑๒ ไทยเริ่ม ประกาศการเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างเป็นทางการ เมื่อรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ พันเอกถนัด คอมันตร์ แจ้งต่อรัฐสภาไทยว่าจะลดการพึ่งพาประเทศนอกภูมิภาค ให้น้อยลงและจะพยายามให้ประเทศในภูมิภาคนี้ เข้ามาเติมช่องว่างที่เกิดจากการถอนตัวของสหรัฐ อเมริกา การแยกตัวระหว่างสหรัฐอเมริกากับไทยเริ่ม เร็วขึ้นในตอนกลางทศวรรษ ๒๕๑๐ ซึ่งอาจมีสาเหตุ ส่วนหนึ่งมาจากการที่สหรัฐฯ ถอนทหารออกจากกร ทำสงครามในอินโดจีน ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ และอีก ส่วนหนึ่งจากการที่ไทยเปลี่ยนผู้นำจากรัฐบาลทหาร เป็นพลเรือนในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๙ ด้วย

ไทยเริ่มสร้างสัมพันธ์ใหม่กับกลุ่มประเทศ คอมมิวนิสต์ในเอเชียที่แทบไม่มีความสัมพันธ์กันมา เลยในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ได้แก่ จีน เกาหลีเหนือ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ไทยส่งตัวแทนไปประชุมปรึกษาหารือกับนายกรัฐมนตรี โจว เอ็นไหล ที่ปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน เกี่ยวกับมาตรการในการ สร้างความสัมพันธ์ทวิภาคีระหว่างทั้งสองประเทศให้ ดีขึ้น และในเดือนธันวาคมปีนั้นเอง รัฐบาลไทย

นายจ้าวจื่อหยาง นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีน มาเยือนประเทศไทย เมื่อ ๑๐ มกราคม - ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ยกเลิกข้อห้ามการค้ากับจีนซึ่งใช้มาถึง ๑๕ ปี ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ ประเทศไทยประกาศการตกลงใจที่จะ ยอมรับและเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศจีน อย่างเป็นทางการ

การถอนทหารของสหรัฐอเมริกาออกจาก อินโดจีนและชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในการยึดครอง กรุงไซ่งอนและพนมเปญใน พ.ศ. ๒๕๑๔ ทำให้ สลายสัมพันธ์ด้านความมั่นคงกับสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็น เสาหลักในนโยบายต่างประเทศของไทยมาเกือบ สามทศวรรษถูกลดความสำคัญลง เพื่อหันมาเน้น นโยบายในการสร้างพันธมิตรกับทุกๆประเทศ ใน เดือนกรกฎาคมปีนั้น ไทยยกเลิกข้อตกลงทางการ ทหารที่อนุญาตให้ทหารสหรัฐมาผ่านบกบนผืนแผ่นดินไทย และยังเห็นด้วยกับฟิลิปปินส์ว่าองค์การสนธิสัญญา ป้องกันเอเชียอาคเนย์ ซึ่งบัดนี้หมดหน้าที่ลงแล้วควรจะ ค่อยๆ ถูกยกเลิกไปในที่สุด

การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศ อินโดจีนกลายเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนของไทยเนื่องจาก ปัญหาการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ลี้ภัยจากลาว กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในด้านการให้ความ ช่วยเหลือและความขัดแย้งบริเวณชายแดน ความ สัมพันธ์กับลาวซึ่งแม้จะมีภูมิหลังด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภาษาพูดร่วมกัน

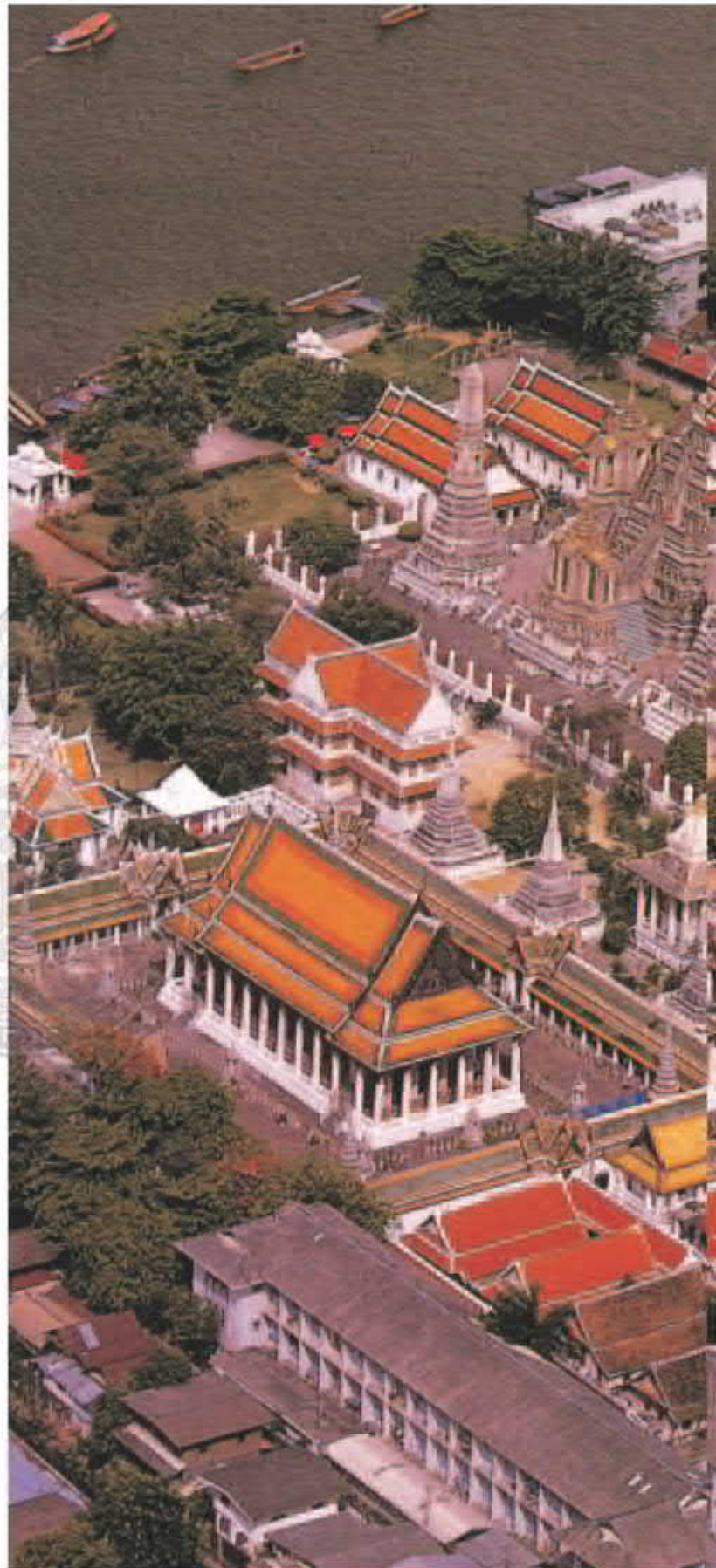

พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันท์
นายกรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๒๓

กลับค่อนข้างตึงเครียดปัญหาส่วนใหญ่อยู่ที่กลุ่มชาวเขาเผ่าม้งซึ่งลี้ภัยมายังประเทศไทยเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศลาวยึดครองเวียงจันทน์ได้ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ หลังจากการปะทะกันตามแนวแม่น้ำโขง ไทยประกาศปิดพรมแดนในเดือนพฤศจิกายน ทำให้ประชาชนในเวียงจันทน์ได้รับความยากลำบาก เนื่องจากขาดน้ำมัน อาหาร และเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลายที่เคยส่งจากประเทศไทยไปยังลาว อย่างไรก็ตาม ไทยได้ยอมรับรัฐบาลใหม่ของลาวในต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๙ และพรมแดนก็ได้ถูกเปิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๒๑ รัฐบาลพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมนันท์ ได้ลงนามข้อตกลงทางการค้าและการคมนาคมกับรัฐบาลประเทศลาว

ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ไทยเป็นประเทศแรกที่ทำให้การยอมรับรัฐบาลคอมมิวนิสต์หรือกลุ่มเขมรแดงในกัมพูชา ต่อมาในเดือนตุลาคม ทั้งสองประเทศลงนามในข้อตกลงที่จะเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าซึ่งมีผลใช้ตั้งแต่เดือนมิถุนายน

พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นต้นมา ประเทศกลุ่มอินโดจีนที่ไทย
ประสบกับความลำบากในการสร้างสัมพันธ์ไมตรีมาก
ที่สุดคือเวียดนาม ไทยเริ่มพยายามเปิดการเจรจา
กับรัฐบาลเวียดนามที่ฮานอยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ หลังจาก
ที่สหรัฐอเมริกา กับเวียดนามเหนือลงนามในข้อตกลง
หยุดยิงในปีนั้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเวียดนามยืนยันว่า
ไทยจะต้องประกาศยกเลิก “การสมรู้ร่วมคิด” กับ
สหรัฐอเมริกา ก่อน หากต้องการให้มีการประนีประนอม
และคืนดีกันเกิดขึ้น ดังนั้น การที่ไทยให้ทหารอเมริกัน
ถอนตัวออกจากไทยใน พ.ศ. ๒๕๑๙ เปิดทางให้กับ
สัมพันธ์ภาพกับเวียดนาม ในเดือนกันยายน พ.ศ.
๒๕๒๐ นายกรัฐมนตรีพาม วัน ดง ของเวียดนามได้
มาเยือนไทย อย่างไรก็ตาม สัมพันธภาพระหว่างสอง
ประเทศต้องหยุดชะงักลงอีกเมื่อเวียดนามส่งกอง
ทหารเข้ายึดครองกัมพูชาในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑
เพื่อล้มล้างรัฐบาลเขมรแดงและจัดตั้งรัฐบาลสาธารณรัฐ
ประชาชนกัมพูชาขึ้น

กล่าวโดยสรุป นโยบายต่างประเทศของไทย
ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๓๓ พยายามสร้างความ
สมดุลในความสัมพันธ์กับประเทศนอกภูมิภาค โดย
การลดความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาและสร้างไมตรี
กับประเทศที่เคยเป็นศัตรู เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน
สหภาพโซเวียต และกลุ่มยุโรปตะวันออก ไทยยกเลิก
การคัดค้านไม่ให้สาธารณรัฐประชาชนจีนเข้าเป็น
สมาชิกในสหประชาชาติใน พ.ศ. ๒๕๑๔ และความ

พระประธานในพระวิหารวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร

พยายามเพิ่มความสัมพันธ์ทางการค้าและกิจกรรมอื่นๆ กับสหภาพโซเวียตมากขึ้น มีการขยายความสัมพันธ์ไปยังประเทศคอมมิวนิสต์อื่นๆ เช่น คณะตัวแทนการค้าไปเกาหลีเหนือใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ที่สำคัญที่สุดคือ เวียดนาม ซึ่งไทยพยายามเปิดการเจรจามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ

๓.๒.๓ นโยบายต่างประเทศของไทยภายใต้ กระแสภูมิภาคนิยม

ภูมิภาคนิยม เป็นความต้องการที่จะสร้างความร่วมมือระหว่างกลุ่มประเทศในภูมิภาคหนึ่งๆ ซึ่งประเทศสมาชิกมีความใกล้ชิดกันทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม และมีผลประโยชน์ทางการเมือง เศรษฐกิจ ร่วมกันอยู่ แนวคิดนี้เป็นที่นิยมมากขึ้นในช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ หลังจากที่เกิดสถานการณ์ความตึงเครียดในโลก อันเนื่องมาจากปัญหาสงครามเย็นลดลง และปัญหาด้านความมั่นคงหรือการแข่งขันระหว่างค่ายอุดมการณ์ กำลังถูกแทนที่ด้วยการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ การค้า ในบรรยากาศเช่นนี้ การสร้างเอกภาพขึ้นภายในกลุ่มประเทศจะช่วยขยายกำลังการผลิต ขยายตลาดการค้า และเพิ่มพลังต่อรองกับประเทศที่เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก กลุ่มประเทศบางกลุ่มจะพยายามสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาคอย่างแน่นแฟ้น โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดในการรวมประเทศสมาชิกเข้าเป็นหนึ่งเดียว เช่น สหภาพยุโรป เป็นต้น แต่โดยทั่วไป ภูมิภาคนิยมในปัจจุบันจะอยู่ในลักษณะของการสร้างข้อตกลงระดับภูมิภาคที่เน้นด้านเศรษฐกิจ - การค้า เป็นส่วนใหญ่ เช่น กลุ่มเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (NAFTA) เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดภูมิภาคนิยมถือได้ว่าเป็นกระแสใหม่ ดังจะเห็นจากที่กล่าวมาแล้วได้ว่าในประวัติศาสตร์ช่วงต่างๆที่ผ่านมา ประเทศในภูมิภาคนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะของความร่วมมือน้อย โดยต่างฝ่ายต่างมองหาพันธมิตรจากชาติมหาอำนาจ

ลวดลายปูนปั้นประดับพระปรางค์วัดส้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกภูมิภาคมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทย
อย่างไรก็ตามความตึงเครียดในภูมิภาคในช่วง
สงครามเย็น และความขัดแย้งระหว่างประเทศใน
ภูมิภาคด้วยกันก็ได้กระตุ้นให้เริ่มมีความพยายามจัดตั้ง
องค์การความร่วมมือขึ้นในภูมิภาค เช่น การจัดตั้ง
สมาคมอาสา (Association of Southeast Asia-ASA)
ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๔

องค์กรที่เป็นตัวแทนของกระแสภูมิภาคนิยม
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ยังคงมีบทบาทมาจนถึง
ปัจจุบัน คือ สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
หรือสมาคมอาเซียน (Association of Southeast
Asian Nations - ASEAN) ประเทศไทยมีบทบาท
สำคัญในฐานะที่เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระหว่าง
ประเทศไทย พิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย
และสิงคโปร์ ขึ้นที่กรุงเทพฯ ซึ่งตัวแทนของทั้ง ๕
ประเทศได้ลงนามในปฏิญญากรุงเทพฯ เพื่อสถาปนา
สมาคมอาเซียนขึ้นในวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐
ในระยะเริ่มต้นนี้ประเทศสมาชิกทั้ง ๕ ตกลงสร้าง
ความร่วมมือในด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม
เป็นหลัก โดยให้มีการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ
ประจำปี ซึ่งประเทศสมาชิกหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ

ลวดลายปูนปั้นพระพุทธรูปประวัติ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
จังหวัดลพบุรี

แม้ว่าสมาคมอาเซียนจะไม่สามารถแสดงจุดยืนหรือมีบทบาทด้านความมั่นคงในช่วงที่สงครามเย็นยังคงคุกรุ่น แต่สมาคมนี้ก็ช่วยเปิดเวทีเจรจาและระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศสมาชิก เช่น ระงับความขัดแย้งระหว่างมาเลเซียกับสิงคโปร์ หลังจากการแยกตัวของสิงคโปร์ออกจากมาเลเซีย ใน พ.ศ. ๒๕๐๘ และไกล่เกลี่ยปัญหาซาบาร์ระหว่างมาเลเซียกับฟิลิปปินส์ ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้น สำหรับประเทศไทย การปรากฏตัวของสมาคมอาเซียนทำให้ไทยมีช่องทางในการปรึกษาหารือกับประเทศเพื่อนบ้านเกี่ยวกับการต่างประเทศมากขึ้น

สมาคมอาเซียนสามารถพัฒนาขึ้นเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญในภูมิภาคหลังจากที่สหรัฐอเมริกาถอนตัวออกจากสงครามในอินโดจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ความกังวลต่อชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ลาว และกัมพูชา ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง ๕ พยายามกระชับความร่วมมือและขยายบทบาท โดยมีการจัดประชุมสุดยอดอาเซียนขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๑๙ การประชุมนี้ได้กลายเป็นเวทีที่ผู้นำประเทศสมาชิกร่วมวางนโยบายเกี่ยวกับปัญหาสำคัญของภูมิภาคและของโลก ผู้นำกลุ่มประเทศอาเซียนในขณะนั้นยังได้วางจุดมุ่งหมายที่จะขยายสมาชิกภาพไปสู่ประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศอินโดจีน

อย่างไรก็ตามความพยายามของกลุ่มประเทศอาเซียนที่จะสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นในภูมิภาคประสบอุปสรรคสำคัญในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ เนื่องจากการรุกรานของเวียดนามต่อกัมพูชา และท่าทีของเวียดนามที่จะขยายอิทธิพลครอบคลุมอินโดจีนทั้งหมด อิทธิพลของเวียดนามในลาวและกัมพูชาสร้างความกดดันให้กับไทยเป็นพิเศษ เพราะทั้งสองประเทศนี้ทำหน้าที่เป็นรัฐกันชนป้องกันการปะทะระหว่างอาณาจักรทั้งสองมาช้านาน การที่เวียดนามเข้าควบคุมรัฐกันชนดังกล่าวถือเป็นอันตรายโดยตรงต่อไทย

ภูมิภาคนี้มากกว่าเวียดนาม ดังนั้นจึงต้องการให้เวียดนามกล้าแข็งและเป็นมิตรไมตรีเพื่อจะได้เป็นประเทศกันชนต่อการขยายอิทธิพลของจีน อย่างไรก็ตามความแตกแยกในกลุ่มอาเซียนหมดไปเมื่อเวียดนามข้ามพรมแดนเข้ามายังประเทศไทยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๓ การล้าเส้นของเวียดนามในช่วงพอดีที่มีการประชุมรัฐมนตรีอาเซียนที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ทำให้รัฐมนตรีต่างประเทศของกลุ่มประเทศอาเซียนพร้อมใจกันยืนยันสนับสนุนมติที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติที่ออกในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ การเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการเป็นเอกภาพของกลุ่มประเทศอาเซียนทำให้เวียดนามต้องถอนกำลังทหารออกจากกัมพูชาในที่สุด และชาวกัมพูชาได้ทำการเลือกตั้งรัฐบาลเป็นครั้งแรก ภายใต้การดูแลของสหประชาชาติใน พ.ศ. ๒๕๓๖

โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

รัฐบาลไทยเริ่มขบวนการทางการทูตเชิงรุกเพื่อให้ชาวโลกกดดันให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา นโยบายเชิงรุกซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาและจีน ประสบความสำเร็จในเวทีสหประชาชาติเมื่อสมัชชาใหญ่ของสหประชาชาติมีมติให้พิจารณาเรื่องนี้ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ มติที่ออกมาให้มีการถอนทหารต่างชาติออกจากกัมพูชาทันที และยังเรียกร้องให้เลขาธิการสหประชาชาติเข้ามาสำรวจความเป็นไปได้ที่จะให้มีการประชุมนานาชาติเพื่อแก้ปัญหา กัมพูชา

ในระยะแรกที่เวียดนามรุกรานกัมพูชา สมาชิกสมาคมอาเซียนมีความเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ดังกล่าวไม่ตรงกัน อินโดนีเซีย และมาเลเซียมีท่าทีประนีประนอมกับเวียดนามมากกว่าไทยและสิงคโปร์ เพราะสองประเทศแรกมองจีนว่าเป็นอันตรายต่อ

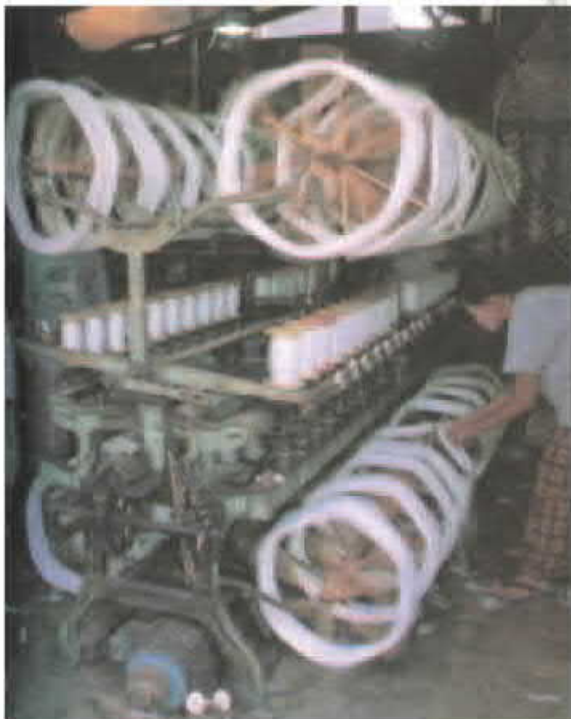
ตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา สมาคมอาเซียนได้ดำเนินการเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น โดยการเพิ่มจำนวนสมาชิกจนครบทั้ง ๑๐ ประเทศ ได้แก่ บรูไน (พ.ศ. ๒๕๒๗) เวียดนาม (พ.ศ. ๒๕๓๘) ลาวและพม่า (พ.ศ. ๒๕๔๐) และกัมพูชา (พ.ศ. ๒๕๔๒) นอกจากนี้ยังได้ขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลไทยสมัย นายอานันท์ ปันยารชุน ได้ริเริ่มเสนอให้มีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน หรือ ASEAN Free Trade Area (AFTA) มีการลงนามข้อตกลง

ก๊วกฝ้ายการทอผ้า

การกรอไหมเข้าหลอดหรือชาวบ้านเรียกว่า
“หลอดไหม” ด้วยเครื่องจักร

ระหว่างผู้นำอาเซียนเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยมีมาตรการลดหรือยกเลิกอุปสรรคที่กีดขวางการค้า เช่น ภาษีศุลกากร เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การสร้างเอกภาพขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงมีอุปสรรคที่สำคัญอยู่ ได้แก่ความแตกต่างในระดับของการพัฒนาเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของระบอบการปกครองแบบอำนาจนิยมในบางประเทศ เช่น ประเทศสหภาพพม่า ซึ่งทำให้ชาวโลกไม่ยอมรับ และปัญหาเศรษฐกิจถดถอยในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๔๐ ที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อไทย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์

๓.๒.๔ นโยบายต่างประเทศของไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

การสิ้นสุดของสงครามเย็นซึ่งเริ่มจากการรวมประเทศเยอรมนีใน พ.ศ. ๒๕๓๒ การเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซียใน พ.ศ. ๒๕๓๓ และการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ ส่งผลให้การแบ่งขั้วอำนาจของโลกเป็นสองขั้วหมดไป สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งนี้หมายถึงการสิ้นสุดของการคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมไปกับการลดบทบาทของสหรัฐอเมริกาในบริเวณนี้ ความกังวลเกี่ยวกับปัญหาด้านความมั่นคงลดลง ขณะที่ความสำคัญของเศรษฐกิจการค้าเข้ามาแทนที่ ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างพยายามพัฒนาเศรษฐกิจอย่างจริงจังตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา แม้กระทั่งกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ก็ได้เปิดประเทศต่อการลงทุนและการค้าจากภายนอก

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของอุตสาหกรรมภายในภูมิภาคนี้มักเกิดจากทุน เทคโนโลยี การบริหารงาน และตลาดจากภายนอกมากกว่าการพัฒนาทุนและเทคโนโลยีพื้นถิ่น ดังนั้น ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ภูมิภาคนี้ควบคุมได้ไม่เต็มที่ โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจจึงทำให้ดินแดนนี้ส่อแหลมต่อการครอบงำทางเศรษฐกิจจากภายนอก โดยเฉพาะจากประเทศญี่ปุ่น

และประเทศอุตสาหกรรมใหม่แถบเอเชียตะวันออก นอกจากนั้น ตัวแปรต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจโลก อาจส่งผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทั้งสิ้น เช่น แนวโน้มการลงทุนที่ลดลง นโยบายขององค์การระหว่างประเทศ อย่างเช่นธนาคารโลก หรือองค์การการค้าโลก และการปิดกั้นทางการค้าจากประเทศอุตสาหกรรม เป็นต้น

การต่างประเทศของไทยในปัจจุบันต้องมุ่งปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศเป็นสำคัญ ทำให้รัฐบาลต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เปลี่ยนจากความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ทางการเมืองมาเป็นการแข่งขันทางการค้า ประเทศไทยจึงมีนโยบายในการร่วมมือกับนานาประเทศ เพื่อปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติ โดยเข้าไปมีบทบาทในองค์การความร่วมมือทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก นโยบายต่างประเทศของไทยที่สำคัญในช่วงนี้จึงได้แก่ การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีกับนานาประเทศ การเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า การแก้ไขปัญหาทางการค้ากับสหรัฐอเมริกา การเข้าไปมีบทบาทในเวทีโลก เช่น การเป็นเจ้าภาพการจัดประชุมระหว่างประเทศ และการเข้าไปมีบทบาทในองค์การการค้าโลก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการค้ากับนานาประเทศ

การเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายต่างประเทศของไทยเพื่อตอบรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจเริ่มเห็นได้อย่างชัดเจนในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๓๔) ซึ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศอินโดจีนด้วยนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า นอกจากนั้น มีการเสนอแนะแนวความคิดเกี่ยวกับ “สุวรรณภูมิ” ซึ่งมองบทบาทของไทยในฐานะศูนย์กลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน วิธีคิดนี้ตรงกับความต้องการ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ขามสังคโลกเขียนลายปลา แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง อำเภอมะเมือง จังหวัดสุโขทัย

คนที (กาน้ำ) เครื่องปั้นดินเผาเขียนสี แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคโลก อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ของกลุ่มนักธุรกิจซึ่งต้องการที่จะขยายการลงทุนไปสู่บริเวณนี้มานานแล้ว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัญหาก็พบที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข จึงไม่สามารถนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติได้เต็มรูป นอกเหนือจากกลุ่มประเทศอินโดจีน ไทยยังกระชับความสัมพันธ์ทางการค้า การลงทุนกับประเทศกลุ่มอาเซียนอื่นๆ และพยายามขยายความร่วมมือระดับภูมิภาค เช่น การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน ซึ่งเป็นความพยายามที่จะแข่งขันกับสหภาพยุโรป กลุ่มเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ และเพื่อแก้ไขการพึ่งพาหาอำนาจทางเศรษฐกิจในเอเชีย

ในส่วนของประเทศนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พันธมิตรทางเศรษฐกิจที่แน่นแฟ้นที่สุดของไทยได้แก่ ญี่ปุ่น ซึ่งได้แข่งหน้าสหรัฐอเมริกาขึ้นเป็นคู่ค้าหลักของกลุ่มประเทศอาเซียน ไทยต้องพึ่งญี่ปุ่นทั้งในฐานะแหล่งสินค้านำเข้า ตลาดการส่งออก และแหล่งเงินทุน อย่างไรก็ตาม เพื่อลดการพึ่งพาในส่วนนี้ ไทยได้มองหาคู่ค้าและผู้ลงทุนอื่นในภูมิภาคเอเชียด้วย ที่สำคัญ ได้แก่ เกาหลีใต้ ไต้หวัน และประเทศจีน

(๒) การแก้ไขปัญหาทางการค้ากับสหรัฐอเมริกา

นโยบายต่างประเทศยุคหลังสงครามเย็น มองความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาใน

ฐานะเท่าเทียมกันมากขึ้น และเน้นความสัมพันธ์ทางการค้ามากกว่าความมั่นคง สหรัฐอเมริกาเป็นคู่ค้าที่สำคัญอันดับสองของไทยรองจากญี่ปุ่น เป็นตลาดส่งออกที่สำคัญและไทยได้เปรียบดุลการค้ากับสหรัฐมาตลอด ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ การขาดดุลการค้าของสหรัฐอเมริกาคือต้นเหตุของปัญหาเศรษฐกิจในประเทศ ทำให้สหรัฐฯ กล่าวอ้างว่าประเทศคู่ค้าเช่นไทยทำการค้าอย่างไม่เป็นธรรม เช่น ไม่ปกป้องลิขสิทธิ์ผลผลิตของสหรัฐอเมริกามาจากการลอกเลียนปลอมแปลง เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาในช่วงนี้จึงเต็มไปด้วยปัญหาเกี่ยวกับการค้า สหรัฐอเมริกาพยายามกดดันให้ไทยแก้พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ เพื่อให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐอเมริกา แต่รัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ไม่เห็นด้วย ต่อมารัฐสภาสหรัฐอเมริกาจึงออกกฎหมายการค้า ซึ่งมีการใช้มาตรา ๓๐๑ ที่ให้อำนาจประธานาธิบดีในการโต้ตอบประเทศต่างๆ ที่ไม่คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาหรือไม่เปิดตลาดการค้าให้สินค้าของสหรัฐฯ มาตรการสำคัญคือการตัดสิทธิพิเศษทางศุลกากร (Generalized System of Preference หรือ GSP) หรือจำกัดโควตาสินค้าที่ส่งไปยังสหรัฐอเมริกา การดำเนินนโยบายในลักษณะนี้ถือเป็นการกีดกันทางการค้า

ซึ่งทำให้ไทยได้รับความกดดันและสูญเสียผลประโยชน์ ในปลายปี ๒๕๓๕ รัฐบาล นายชวน หลีกภัย จึงเปิดการเจรจาและยอมทำตามข้อตกลงที่จะปราบปรามการละเมิดลิขสิทธิ์อย่างเคร่งครัด

(๓) การเข้าไปมีบทบาทในเวทีโลก

การเข้าไปมีบทบาทในเวทีโลกเป็นการสร้างเกียรติภูมิพร้อมไปกับการเข้าไปดูแลผลประโยชน์ของประเทศ ในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๔๓ ประเทศไทยได้รับเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระหว่างประเทศที่สำคัญ ได้แก่ การประชุมเอเชียยุโรป (Asia - Europe Meeting หรือ ASEM) ซึ่งจัดขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๓๙ การประชุมองค์การ (United Nations Conference on Trade and Development หรือ UNCTAD) ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งเป็นการประชุมที่เน้นปัญหาทางเศรษฐกิจการค้าของประเทศกำลังพัฒนา นอกจากนี้ ไทยยังได้เข้าไปมีบทบาทในองค์การการค้าโลก (World Trade Organization หรือ WTO) องค์การการค้าโลก จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยพัฒนามาจากการประชุมข้อตกลงว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (GATT) มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการค้าระหว่างประเทศให้ดำเนินไปอย่างเสรีแต่ภายใต้มาตรการที่ยุติธรรม การเป็นผู้อำนวยความสะดวกการค้าโลกจึงเป็นตำแหน่งที่มีบทบาทสำคัญเพราะองค์การนี้มีสมาชิกเกือบทั่วโลก รัฐบาลสมัยนายชวน หลีกภัย จึงสนับสนุนให้นายศุภชัย พานิชภักดิ์ เข้าแข่งขันเพื่อรับตำแหน่งนี้ ซึ่งนายศุภชัยได้เป็นผู้อำนวยความสะดวกระหว่างวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ถึง ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

กล่าวโดยสรุป ประเทศไทยตอบสนองต่อประเด็นปัญหาใหม่ๆ ที่มากระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลังสงครามเย็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การต่างประเทศของไทยในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยบรรยากาศของการแข่งขันทางเศรษฐกิจได้หันเข้าสู่ยุคการทูตนำการค้า ทำให้ไทยต้องเข้าไปมีความสัมพันธ์กับนานา

ประเทศมากขึ้น ทั้งภายในและภายนอกภูมิภาค รวมทั้งเข้าไปมีบทบาทในองค์การระหว่างประเทศระดับโลกด้วย

สรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประชาคมโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชี้ให้เห็นความสามารถในการรับรู้และประเมินสภาพการณ์ด้านต่างประเทศ รวมทั้งความสามารถของไทยในการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงได้อย่างน่าทึ่ง ประเทศไทยสามารถใช้การทูตให้เป็นประโยชน์ด้วยการดำเนินนโยบายที่ยืดหยุ่นแต่อยู่ภายใต้หลักการสำคัญคือ การรักษาอธิปไตยของชาติ การรักษาความมั่นคง การขยายการค้าวิธีการที่ใช้มาโดยตลอดจนถึงสมัยสงครามเย็นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือพยายามเป็นพันธมิตรกับผู้เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคในแต่ละระยะ แต่เมื่อโลกเคลื่อนตัวเข้าสู่ยุคไร้พรมแดน และความอยู่รอดของประเทศขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับนานาประเทศ ประเทศไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนแนวคิด โดยพยายามเจริญสัมพันธ์ไมตรีในลักษณะที่เท่าเทียมกันทั้งมิตรและผู้ที่เคยเป็นศัตรู

สิ่งที่ท้าทายคนไทยในอนาคตข้างหน้าคือความสามารถในการดำเนินชีวิตในยุคโลกไร้พรมแดน ซึ่งมีลักษณะสากลมากขึ้น เน้นการใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเปิด จึงเปิดรับวัฒนธรรมต่างๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้ง่าย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมและรากฐานการดำเนินชีวิตแบบเดิมของไทย การก้าวไปพร้อมกับโลกจึงอาจต้องถูกปรับให้สมดุลด้วยการพิจารณาว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้คนไทยมีความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตมากน้อยแค่ไหน และสร้างประโยชน์ให้กับคนส่วนใหญ่ของชาติได้หรือไม่

บทสรุป

ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ไทยเริ่มขึ้นตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี เช่น โครงกระดูกมนุษย์ เครื่องมือเครื่องใช้ แสดงให้เห็นว่ามีมนุษย์อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยมาตั้งแต่ยุคหินเก่า และมีพัฒนาการเรื่อยมา

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา หลายพื้นที่บนผืนดินไทยที่มีความเจริญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และได้รับอารยธรรมต่างชาติ เช่น จีน อินเดีย ได้พัฒนาจากชุมชนท้องถิ่นขึ้นเป็นแคว้น เป็นรัฐที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา เช่น ทวารวดี ซึ่งเป็นหนึ่งในรัฐโบราณที่มีชื่ออยู่ในบันทึกของจีนสมัยราชวงศ์ถัง ทวารวดีมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมที่ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย และได้ขยายอิทธิพลไปยังบริเวณใกล้เคียง เช่น เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองดงคอน จังหวัดชัยนาท เมืองพระศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี การพบตราประทับและเหรียญกษาปณ์สมัยทวารวดีในพื้นที่เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองของทวารวดีในยุครุ่งเรือง เพราะจากบันทึกของจีนระบุว่า การผลิตเหรียญเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการมีสิทธิพิเศษที่ผู้ปกครองอาณาจักรทวารวดีได้รับ

การศึกษาประวัติศาสตร์ทวารวดีนั้น พบหลักฐานที่เป็นจารึกภาษามอญและภาษาบาลี จึงสันนิษฐานว่าชาวทวารวดีเป็นชาวมอญ นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท และต่อมาคำว่า “ทวารวดี” ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองของไทยเรื่อยมา โดยเป็นส่วนหนึ่งของชื่อเมืองหลวงของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา แสดงให้เห็นว่าอยุธยารับถ่ายทอดวัฒนธรรมทวารวดีด้วย

นอกจากทวารวดีจะเป็นรัฐที่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทแล้วอารยธรรมอินเดียอื่นๆ เช่น ศาสนาฮินดู ทั้งไศวนิกายและไวษณพนิกายก็มีอิทธิพลอยู่ในทวารวดีเช่นกัน ดังพบรูปเคารพ รูปปั้น ของเทพเจ้า ในความเชื่อนี้ เมื่ออาณาจักรขอมหรือเขมรขยายอิทธิพลเข้ามาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ อำนาจของทวารวดีเริ่มเสื่อมลง ชาวมอญบางส่วนถูกเขมรเข้าปกครอง บางส่วนอพยพขึ้นไปอยู่ทางเหนือที่เมืองหริภุญชัย (ลำพูน)

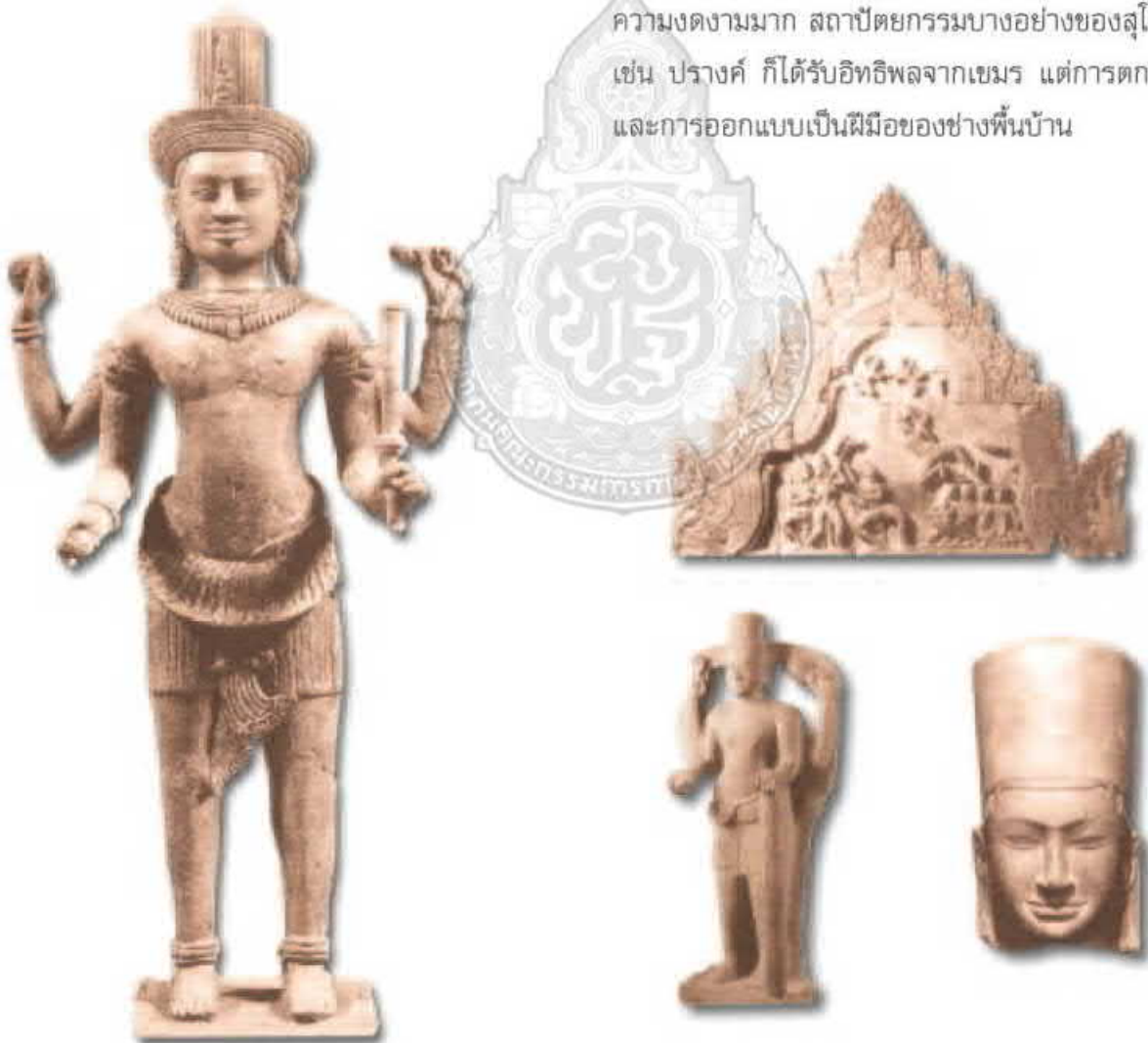

รัฐอีกแห่งหนึ่งที่รับวัฒนธรรมทวารวดีคือ ละโว้ (ลพบุรี) แต่ต่อมาละโว้ถูกเขมรเข้าปกครอง ทำให้ละโว้เป็นรัฐที่รับทั้งวัฒนธรรมทวารวดีและเขมร เช่น พบทั้งศิลปะในศาสนาพุทธ และสิ่งก่อสร้างใน ศิลปะเขมร เช่น พระปรางค์สามยอด นอกจากนี้ยัง พบอิทธิพลของวัฒนธรรมในดินแดนไทย เช่น ศิลปะ แบบเขมร และภาษาเขมร ซึ่งได้กลายเป็นภาษา ท้องถิ่นในพื้นที่บางส่วนของไทย

ในระยะเขมรกำลังขยายอิทธิพลอยู่นั้น ขนชาติไทยซึ่งมีถิ่นอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจีน ลาว และเวียดนาม ได้อพยพลงมาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปรากฏคำว่า “สยาม” ในบันทึกของ

จาม เขมร และพม่า ตั้งแต่ต้นพุทธศักราชที่ ๑๘ ขนชาติไทยได้ตั้งเมืองของตนขึ้นหลายแห่ง และพัฒนา เป็นศูนย์กลางการเมืองที่มีความสำคัญและมีอิทธิพล มากขึ้น เช่น สุโขทัย ศรีสัชนาลัย เชียงราย พะเยา น่าน แต่บางเมืองได้ถูกรวมกับเพื่อนบ้านในเวลาต่อมา

รัฐไทยรัฐหนึ่งที่มีความเข้มแข็งขึ้นมา คือ สุโขทัย ในลุ่มแม่น้ำยม สุโขทัยเป็นรัฐที่มีผลประโยชน์ จากการติดต่อทางการค้ากับศรีวิชัย เขมร และพม่า ความรุ่งเรืองของสุโขทัยทำให้เกิดวัฒนธรรมที่มี รูปแบบของตนเอง มีหลักฐานว่าสุโขทัยรับพุทธศาสนา จากเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งรับมาจากลังกาอีกต่อหนึ่ง สุโขทัยมีศิลปกรรมทางพุทธศาสนาที่มีเอกลักษณ์ เช่น เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และพระพุทธรูปปางลีลาที่มีความงดงามมาก สถาปัตยกรรมบางอย่างของสุโขทัย เช่น ปรางค์ ก็ได้รับอิทธิพลจากเขมร แต่การตกแต่ง และการออกแบบเป็นฝีมือของช่างพื้นบ้าน

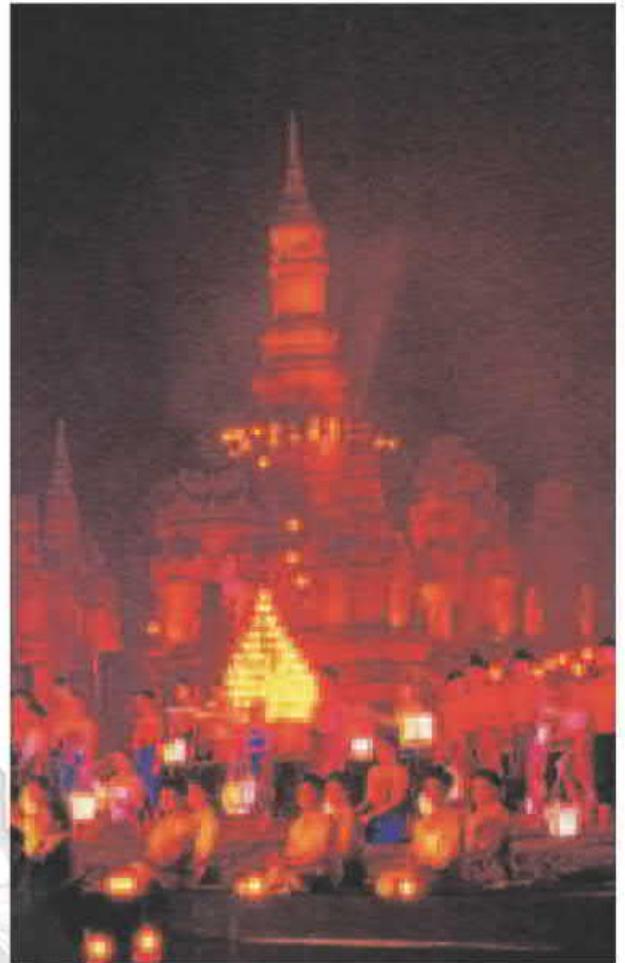

ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ สุโขทัย เชียงใหม่ อโยธยา เป็นรัฐไทย ๓ รัฐที่สร้างความเข้มแข็งและขยายอิทธิพลไปยังดินแดนอื่นได้ การที่อาณาจักรล้านนาซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ผนวกหรือญชัยในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ทำให้ล้านนารับวัฒนธรรมมอญจากหรือญชัยและรับพระพุทธศาสนาจากพม่า แต่ล้านนาก็มีวัฒนธรรมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง และการติดต่อโดยตรงกับลังกาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ทำให้พุทธศาสนาในล้านนารุ่งเรืองมาก มีการศึกษาศาสนาพุทธ ภาษาบาลี และการสังคายนาพระไตรปิฎก เมื่อพม่าเข้ายึดครองเชียงใหม่ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เชียงใหม่และพม่าได้รับและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมที่พม่ารับจากเชียงใหม่ คือ การทำเครื่องเงิน หรือที่พม่าเรียกว่า Zimme jatakas และพระไตรปิฎก

ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา อโยธยาซึ่งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีความรุ่งเรืองขึ้นมา อโยธยาเป็นรัฐที่รับวัฒนธรรมชั้นสูงจากเขมรและมอญ เช่น กฎหมาย ภาษาเขมร สถาปัตยกรรม การปกครอง โดยนำมาใช้ในราชสำนัก อโยธยาเป็นผู้สร้างความเป็นเอกภาพของอาณาจักรไทยด้วยการรวมเอาสุโขทัยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอโยธยา และขยายอำนาจไปยึดครองเขมรได้ใน พ.ศ. ๑๙๗๔

อโยธยาเป็นรัฐที่มีเศรษฐกิจมั่นคง ซึ่งเป็นผลมาจากการค้าขายกับต่างชาติ ตัวเมืองอโยธยาเป็นศูนย์กลางการติดต่อของนานาชาติและมีชาวต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งชาวจีน อินเดีย มุสลิม เชื้อชาติต่างๆ เปอร์เซีย และยุโรป นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนทำให้ราชสำนักอโยธยาได้รับผลตอบแทนที่มีค่ามาก ทั้งของตอบแทนจากเครื่องบรรณาการที่ส่งไปและกำไรจากการค้าขายกับจีน

เมื่อชาวยุโรปเข้ามายังอโยธยาในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ การติดต่อกับต่างชาติที่มีวัฒนธรรม

ต่างกันทำให้ชนชาติไทยได้แสดงให้เห็นถึงความมั่นใจและความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนเอง โดยเฉพาะการเปิดกว้างต่อทุกศาสนาและทุกวัฒนธรรม และในการรับวัฒนธรรมต่างชาตินั้น คนไทยได้เลือกรับแต่ในสิ่งที่เหมาะกับวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นมาตลอดประวัติศาสตร์ไทย

อโยธยาก็เป็นเช่นเดียวกันกับรัฐอื่นๆ ที่มีทั้งความรุ่งเรืองและความเสื่อม การแย่งชิงราชสมบัติและการแตกแยกกันของผู้มาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอ การพ่ายแพ้ต่อพม่าใน พ.ศ. ๒๑๑๒ ทำให้สิ้นลุดยุค “อโยธยา” ในประวัติศาสตร์ไทย แต่ชาวไทยก็สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์ไปได้โดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสามารถกู้เอกราชของไทยได้ใน พ.ศ. ๒๑๒๗ ชื่อของอโยธยาที่แปลว่า เมืองของพระรามก็เปลี่ยนเป็นเมืองอโยธยา ที่แปลว่าเมือง

วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่ข้าศึกเอาชนะไม่ได้ และตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นต้นมาอยุธยามีความเข้มแข็งและดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขเป็นเวลานาน จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐

อยุธยามีความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและติดต่อกับต่างประเทศตลอดมาโดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนับเป็นยุครุ่งเรืองในด้านการต่างประเทศ แต่ในยุคนี้ก็ได้นำให้บทเรียนที่มีคุณค่าแก่ชาวไทยในเรื่องความมั่นคงของชาติ และการมีศรัทธาต่อศาสนาพุทธของชาวไทย เพราะมีการขันธ์ธรรมทางศาสนาของชนชั้นปกครอง ทำให้ชาวต่างชาติได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้โดยเสรี แต่ที่สุดแล้วพุทธศาสนายังคงเป็นศาสนาประจำชาติของไทยมาจนปัจจุบัน นอกจากเรื่องศาสนาแล้ว คนไทยยังเป็นชาติที่ไม่รังเกียจชาวต่างประเทศ ดังเห็นว่ามีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายและรับราชการอยู่ใน

ราชสำนักอยุธยา แต่การพยายามขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส และการกำจัดพวกฝรั่งเศสในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทำให้การติดต่อกับชาวตะวันตกลดลง

การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ทำให้ประชาชนจำนวนมากถูกกวาดต้อนไปยังพม่า บางส่วนถูกเกณฑ์ไปอยู่ในกองทัพ เหตุการณ์นี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความตกต่ำของราชสำนัก และการพังทลายของโครงสร้างการปกครอง แต่คนไทยก็สามารถเป็นเอกราชได้อีกครั้ง ภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ในช่วงระยะเวลา ๑๕ ปี ของสมัยธนบุรี ถือเป็นการฟื้นตัวอีกครั้งของชนชาติไทย ทั้งการที่สามารถขับไล่กองทัพพม่าออกจากเขตแดน รวมทั้งขยายอำนาจไปยึดครองล้านนาเป็นประเทศราช และเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระองค์ได้สร้างกรุงเทพฯ ขึ้นมาในรูปแบบเดียวกับอยุธยา โดยสืบทอดวัฒนธรรมของอยุธยา ทั้งรูปแบบการปกครอง สถาปัตยกรรม และคติความเชื่อโดยผสมผสานคติลัทธิขงจื้อและคติทางพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นธรรมราชา ทำนุบำรุงและยกย่องพระพุทธศาสนาเหนือความเชื่ออื่น ดังตัวอย่างเช่น แต่เดิมในสมัยอยุธยา การประกอบพระราชพิธีต่างๆ ต้องทำการบูชาพระเชษฐบิดร ซึ่งเป็นผู้สร้างกรุงศรีอยุธยา ก่อน แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงกำหนดให้บูชาพระรัตนตรัยก่อนพระเชษฐบิดร นอกจากนี้ยังสืบทอดพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และสร้างความกลมเกลียวขึ้นในสังคมอีกครั้ง

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นถือเป็นยุคแห่งการสร้าง ความมั่นคงให้กับบ้านเมือง โดยสร้างความเข้มแข็งทางการทหาร สร้างความยุติธรรมในบ้านเมืองด้วยการชำระกฎหมาย ฟื้นฟูเศรษฐกิจด้วยการค้า

สาเภากับจีนและบริเวณชายฝั่งโคโรมันเตส ซึ่งทำ
รายได้ให้กับราชสำนักมหาศาล เชื้อพระวงศ์และชนชั้น
ขุนนางได้มีส่วนร่วมกับการค้ากับต่างประเทศนี้ด้วย

เมื่อชาวตะวันตกเข้าติดต่อกับไทยอีกครั้งใน
พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ก็ได้นำหลักการค้าเสรีเข้ามาใช้
พร้อมกับนำสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่
เข้ามาค้าขาย ชาวตะวันตกพบว่าชาวไทยเป็นชาติที่มี
ความมั่นใจและภาคภูมิใจในชาติของตนมาก รวมทั้ง
พบว่าการค้าถูกผูกขาดโดยราชสำนัก ทำให้ชาวตะวันตก
ใช้อำนาจเข้าบีบบังคับให้ไทยเปิดการค้าเสรีในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงที่ตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามานั้น
ราชสำนักและชนชั้นผู้นำของไทยได้ใช้วิธีการทาง
การทูต การประนีประนอม และยอมโอนอ่อนผ่อนตาม
ความต้องการของตะวันตก เช่น ยอมทำสนธิสัญญาที่
ไม่เป็นธรรม ยอมสูญเสียดินแดนและประเทศราชของไทย
เพื่อรักษาเอกราชไว้ การคุกคามจากตะวันตกทำให้
ไทยต้องเร่งปฏิรูปประเทศไทยในทุกด้าน เพื่อให้
ประเทศไทยมีความทันสมัยทัดเทียมชาติตะวันตก และ
เพื่อป้องกันการคุกคามจากตะวันตก

ชนชั้นผู้นำของไทยได้เรียนรู้ถึงการพัฒนา
ประเทศในอินเดีย จีน และยุโรป ผ่านทางมิชชันนารี
อเมริกันที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในไทย ทำให้ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้เรียนรู้
วิทยาการความเจริญแขนงต่างๆของตะวันตก และนำ
มาใช้ในการปฏิรูปประเทศ

การพัฒนาประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง
และประชาชนได้รับการศึกษาแบบตะวันตกในสาขา
ต่างๆ เช่น กฎหมาย การทหาร วิทยาศาสตร์ ฯลฯ แต่
ส่งผลให้ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ เจ้านายและข้าราชการ
จำนวนหนึ่งที่อยู่ในยุโรป ได้ถวายนามคิดเห็นแด่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสนอให้

มีการปรับปรุงการปกครองเพื่อพัฒนาประเทศ เรียกว่า
คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
ราชการแผ่นดินของเจ้านายและข้าราชการ มีสาระ
สำคัญคือ ให้พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ
ให้เลนาบดีดูแลรับผิดชอบงานในกรมกองของตน

การศึกษาและความคิดทางการเมืองแบบ
ตะวันตก ทำให้มีการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลง
ทางการเมืองมากขึ้น ทั้งในรูปของบทความ หนังสือพิมพ์
และการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น กบฏ ร.ศ. ๑๓๐
ที่แม้ว่าจะล้มเหลว แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาท
ของชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งใน
ที่สุดก็นำไปสู่การสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
และเริ่มการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระ-
มหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ ใน
พ.ศ. ๒๔๗๕

การเมืองแบบประชาธิปไตยของไทยพัฒนา
ไปอย่างล่าช้าและไม่ราบรื่น เพราะมีทั้งการต่อสู้

ทางการเมือง การยึดอำนาจ การปฏิวัติ การกบฏ การรัฐประหาร ทั้งโดยคณะทหารและพลเรือนมีการ ทุจริต นักรบราชบัลลังก์ของนักการเมืองและผู้นำทางการเมือง ตลอดจนความไม่เข้าใจระบบประชาธิปไตย ของประชาชน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนา ประชาธิปไตยของไทย อย่างไรก็ตาม ประชาชนก็ได้มี ส่วนร่วมทางการเมืองหลายครั้ง เช่น การเรียกร้อง สิทธิทางการเมืองของนักศึกษา ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ และ พ.ศ. ๒๕๑๙ หรือเหตุการณ์พฤษภาทมิฬใน พ.ศ. ๒๕๓๕ จนนำไปสู่การเกิดรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งถือว่าเป็นประชาธิปไตยที่สุด ภายใต้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ชาวไทยมีสิทธิเสรีภาพที่จะแสดง ความคิดเห็น ตรวจสอบ และส่วนร่วมทางการเมือง อย่างเต็มที่

อนึ่ง ในวิถีการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทยนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งตามทฤษฎีแล้วทรง อยู่เหนือการเมือง ได้ทรงมีบทบาทในการยุติปัญหา ความขัดแย้งและการเผชิญหน้ากันทางการเมือง ตลอดจนพระราชทานพระราชดำริแก้ไขปัญหาของ บ้านเมือง ทำให้ข้อขัดแย้งต่างๆ ยุติลงอย่างรวดเร็ว ในด้านเศรษฐกิจ ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา เศรษฐกิจไทยมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะ ภาคอุตสาหกรรม ขณะที่ภาคเกษตรกรรมถูกละเลย

และเมื่อรัฐบาลส่งเสริมให้ภาคธุรกิจเป็นหลักในการพัฒนา เศรษฐกิจของประเทศ ก็ทำให้เกิดชนชั้นกลางที่ร่ำรวย มากขึ้น ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจน การ เติบโตอย่างรวดเร็วการควบคุมของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ หลักทรัพย์ และการกู้เงินจากต่างชาติเข้ามามากเกินไป ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ในช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ และนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบไปทั่วทวีป เอเชียใน พ.ศ. ๒๕๔๐ การพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วเกินไปและไม่มีการวางแผนที่ดี ทำให้เกิดปัญหา สิ่งแวดล้อม ปัญหามลภาวะเป็นพิษ ปัญหาสังคม ต่างๆ เช่น ปัญหาการอพยพเข้าสู่เมืองของแรงงาน ชนบท ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาโรค เอ็ดส์ และปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

สำหรับบทบาทของไทยในสังคมโลกนั้น ประเทศไทยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในองค์การระหว่าง ประเทศทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก เช่น สมาคม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ องค์การสหประชาชาติ องค์การการค้าโลก ฯลฯ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือประเทศต่างๆ ตามโอกาส เช่น การส่งทหารเข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติใน ประเทศติมอร์ตะวันออก ดังนั้นไทยจึงมีความผูกพัน กับสังคมโลกอย่างแนบแน่น และบทบาทของไทย ดังกล่าวแสดงถึงการเป็นสมาชิกที่ดีทั้งในอดีต ปัจจุบัน และต่อไปในอนาคตด้วย

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, **ประชุมศิลปากริกภา**

คที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

_____. **ประชุมศิลปากริกภาที่ ๓.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘.

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา.** พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด

ศิวิล, ๒๕๑๑ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจุศพนายไต้ล้ง พรประภา ณ สุสานศรีราชา ชลบุรี วันที่ ๕

กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๑)

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๓๐ และพระราชดำรัส

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมราโชบายการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน.

(พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมสนธิ์โทกฤตากร ณ อยุธยา วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐)

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ (บรรณาธิการ). **จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

ชาญวุฒิ วัชรพุก, พ.ต.ท. **ประชาธิปไตยแบบไทย : การศึกษาเกี่ยวกับการนำแนวคิดและกลไกประชาธิปไตยมาใช้ในประเทศไทย.**

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสาขาการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. "พัฒนาการของระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง". และ "เศรษฐกิจกับการเมือง

ไทย", **เศรษฐกิจกับการเมืองไทย.** นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๐, หน้า ๑๒๑-๑๘๗.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. ไทยรบพม่า. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๒๐.

_____. "เรื่องลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **วิชาพื้นฐาน**

อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔.

เดอ ลา ลูแบร์. **จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์.** เล่ม ๑ แปลโดยสันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : สำนักพิมพ์กั

วหน้า, ๒๕๑๐.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ขบวนการ ร.ศ. ๑๓๐.** (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางแส รัตนพันธุ์ วันที่ ๕ เมษายน

พ.ศ. ๒๕๓๓)

_____. **ประวัติศาสตร์ไทย.** นครปฐม : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,

๒๕๒๓.

ทักษ์ เจลิเมเตียร์น. **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.

บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗. เล่ม ๕ กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,

๒๕๒๐.

ประเสริฐ ณ นคร. สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

พนรัตน์, สมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕.

เวลลา, วิลเลียม เอฟ. (ผู้แต่ง) แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.

เวลส์ ควอริช. (ผู้แต่ง). การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดยกาญจนิ สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.

ศิลปากร, กรม. กฎหมายตราสามดวง. เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๕.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี และจดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๒.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. "ภาพรวมของเศรษฐกิจไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น". ศิลปศาสตร์พินิจ. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.

สมคิด ศรีสิงห์. การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, ๒๕๓๕.

_____. ศิลปะในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

สุภัทรา กมลธารณ์. "อำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. ๒๓๒๔-๒๕๑๖. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๑.

อัมมาร สยามวาลา. "เศรษฐกิจไทย : ๕๐ ปีของการขยายตัว" ความรู้ที่จำเป็นยิ่ง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๕๐.

Wyatt, David K. Thailand : A Short History. New Haven : Yale University Press, ๑๙๘๕.

ที่มาของภาพ

- ภาพสไลด์ของศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
- ภาพจากหนังสือนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ของสำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
- ภาพจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
- ภาพจากหนังสือพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์กับประชาชน ของคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ

ที่ปรึกษา

นายประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ์	อธิบดีกรมวิชาการ
นายประสาธ สอ้านวงศ์	รองอธิบดีกรมวิชาการ
นายวินัย รอดจ่าย	รองอธิบดีกรมวิชาการ
นายสุชาติ วงศ์สุวรรณ	ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ
ศ.ดร.ประเสริฐ ญ นคร	ประธานคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย
ดร.ม.ร.ว.รุจยา อาภากร	รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและการสื่อสาร
	สำนักงานเลขาธิการองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่ง
	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บรรณาธิการเนื้อหา

รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์

ผู้เขียน

นายพิสิฐ เจริญวงศ์	นางณัฏฐภัทร จันทวิช
รศ.ณรงค์ พ่วงพิศ	นางสาวบุหลง ศรีกนก
ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร	นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ
ผศ.ดร.บุลชีพ วิจารณ์หะ	นางสาววราพร ภูพงษ์พันธุ์
นางธนาลัย สิมปรตน์ศิริ	นางสาวศิริพร ดาบเพชร

บรรณาธิการรูปเล่ม

นางระวีวรรณ ภาคพรต

ถ่ายภาพ ออกแบบปก ออกแบบรูปเล่ม และจัดทำภาพประกอบ

นายทวีพร ทองคำใบ

นางสาวระเบียบ กิตติมากุลนรเดช

นายสว่าง วงศ์ฟ้าเลื่อน

นายสฤณี สิงห์สำทอง

นายอุดม คล่องแคล่ว

พิมพ์และจัดรูปเล่ม

นางสาวณัฐกานต์ ภาคพรต

นางสาวชุตีรัตน์ บำรุงสุข

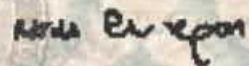
นางสาวชนิสตา ชุนศรี

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษา เรื่อง ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์ เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา)

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา

